

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЯСТРУБСЬКИЙ МИХАЙЛО ЯРОСЛАВОВИЧ

УДК 378.4/6.014.54:351.851(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ГАРМОНІЙНИЙ РОЗВИТОК ТА ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ**

08.00.04 – Економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

08 – Економічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М. Я. Яструбський

Науковий консультант Кузьмін Олег Євгенович, д.е.н., професор

Львів – 2018

АНОТАЦІЯ

Яструбський М.Я. Гармонійний розвиток та державне регулювання діяльності вищих навчальних закладів України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)». – Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2018.

У дисертаційній роботі висвітлено теоретичні та прикладні засади розвитку та державного регулювання діяльності ВНЗ України. У роботі розроблена концепція гармонійного розвитку та державного регулювання діяльності ВНЗ. В результаті аналізування і оцінювання діяльності ВНЗ України встановлені особливості державного регулювання функціонуванням вищою школою. Описано процес формування механізмів залучення інновацій для гармонійного розвитку діяльності ВНЗ в умовах державно-приватного партнерства. Фінансово-інвестиційне забезпечення державного регулювання діяльності ВНЗ розкрито в результаті узагальнення позитивного досвіду провідних освітніх систем світу.

У першому розділі «Теоретико-прикладні засади розвитку та державного регулювання діяльності ВНЗ України» зазначається важливість ролі державної підтримки діяльності ВНЗ на основі продуманих цільових програм, розроблених на макрорівні і в процесі їх виконання контрольованих державними органами. Акцентується увага на впровадженні передових методів провідних світових освітніх систем. Важливу роль в досягненні реального підвищення якості вищої освіти і формування конкурентоздатної системи вищої школи в Україні відводиться державному регулюванню. Виокремлені чинники впливу на державне управління освітянською діяльністю, які у гармонійному поєднанні забезпечують поступальний розвиток національної вищої школи. До чинників зовнішнього середовища віднесені соціальні, економічні, політичні, ціннісно-ментальні, а також фактори глобалізації, перехід до інформаційного суспільства. До чинників внутрішнього середовища віднесені такі, що ґрунтуються на системі управління

закладом вищої освіти і проявляють свій вплив у результативності управлінської діяльності. Важливе значення у досягненні випереджального розвитку освіти відведене зміні підходів до управління освітянською діяльністю з врахуванням чинників суспільного розвитку. Значна увага приділена регіональному чиннику. Пропонується визначати регіональну потребу у підготовці фахівців в розрізі освітньо-професійних напрямків з врахуванням наявності галузевих підприємств, функціонування у регіоні базових шкіл, ВНЗ різних рівнів акредитації, а також життєвого циклу професій. На прикладі синтезу економічного, політичного і демографічного чинників показано суттєвість впливу на розвиток системи вищої школи. Значна увага приділена запровадженню нових навчальних програм та науково-дослідних проектів, які відповідають актуальним потребам розвитку національної економіки. Наголошується на важливості створення ефективних правових, економічних, організаційних механізмів, сприятливих для розвитку сфери вищої освіти. Ключова роль в такому врегулюванні відведена державному управлінню освітянською діяльністю, яке здійснюється в рамках державної програми розвитку вищої освіти. Підкреслюється важливість стимулювання розвитку високих технологій, відновлення на якісно новому рівні програми цільової підтримки наукової діяльності, необхідність доведення до їх комерційного використання наукових розробок.

У другому розділі «Концепція гармонійного розвитку та державного регулювання діяльності ВНЗ» викладені основні положення концепції гармонійного розвитку закладів вищої освіти, побудованої за результатами вивчення позитивного досвіду прогресивних освітніх систем світового рівня. Гармонійність функціонування закладу вищої освіти забезпечується сукупністю складових, які передбачають: розроблення і втілення стратегічної ідеології університетської діяльності; побудову освітньої системи на засадах працьовитості, дисциплінованості, поваги до традицій; керування принципами чесності (моралі), проникливості та академічної майстерності у повсякденній діяльності; участь у роботі системи досліджень, що провадяться на регіональному та загальнодержавному рівнях; формування єдиного академічного

простору, що включає науково-дослідні інститути та науково-освітні центри. Важливе значення у гармонізації діяльності ВНЗ відводиться міжнародній співпраці та зв'язкам з міжнародними організаціями, освітніми закладами розвинених країн та регіонів, виходу на світовий рівень та активній роботі над розширенням студентської мобільності. В період глобалізації гармонійність розвитку вищої школи передбачає обмін науковими й навчальними досягненнями та досвідом у вищій освіті, що забезпечується завдяки розвитку зв'язків між університетами у національних масштабах та за кордоном. Запропонована модель гармонізації розвитку закладу вищої освіти, що враховує національні особливості і позитивний зарубіжний досвід системи вищої школи. Вона включає такі складові, як втілення стратегії розвитку та реалізацію перспективних завдань країни; визначення пріоритетів у діяльності закладу вищої освіти; нарощування ідейної зорієнтованості ВНЗ; здійснення оперативної кореляції організації освітянської діяльності; оцінювання впливу на розвиток національної освіти; аналізування впливу на державну політику; врахування фактору ментальності; вплив на формування загальної громадської думки; популяризацію національних традицій і культури; забезпечення присутності на міжнародній арені освіти і науки; запозичення успішного досвіду. Визначені фактори, що забезпечують реалізацію концепції гармонійного розвитку ЗВО. Визначені принципи, дотримання яких забезпечує гармонійний розвиток вищого освітнього закладу.

У третьому розділі «Аналізування і оцінювання діяльності ВНЗ України та особливості її державного регулювання» виокремлені такі три рівні аналізування і оцінювання діяльності закладів вищої освіти: на відомчому рівні (МОН України); на рівні кожного окремо взятого ВНЗ та оцінювання міжнародними й вітчизняними рейтинговими компаніями. Встановлено, що відомчий рівень аналізування й оцінювання проводиться за критеріями, наведеними у Положенні про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів та за методикою рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, затвердженою наказом МОН України. Аналізування й оцінювання на рівні закладів вищої освіти здійснюється на основі

розроблених внутрішніх документів. Критерії такого оцінювання вибираються з врахуванням специфіки ВНЗ та з метою стимулювання підрозділів, а в їх розрізі – науково-педагогічного персоналу до покращення якісних показників діяльності. Наведений опис оцінювання діяльності ВНЗ міжнародними й вітчизняними рейтинговими компаніями. Зазначено, що набір критеріїв оцінювання, як і методологія їх формування, змінюється залежно від пріоритетних цілей дослідження. При прийнятті рішень на вищому державному рівні враховуються результати як відомчого оцінювання, так і авторитетних вітчизняних й міжнародних рейтингових компаній. Підкреслюється важливість і роль аналізування й оцінювання в системі державного регулювання діяльності ВНЗ України. Наголошується на доцільності розроблення такої системи аналізування й оцінювання діяльності закладів вищої освіти України, яка забезпечуватиме стимулювання якісних показників освітянського продукту, що надзвичайно актуально для вітчизняної вищої школи на сучасному етапі її становлення. З огляду на це пропонується впровадження інтегрального методу аналізування й оцінювання діяльності ВНЗ. Він враховує оціночні показники, що передбачають ініціювання системи державної підтримки й сприяння розвитку провідних університетів, які відповідають вимогам заданих критеріїв. При відборі оціночних показників актуальним є використання прогресивного досвіду провідних світових освітніх шкіл, їх адаптація з врахуванням національних особливостей вищої школи.

У четвертому розділі «Формування механізмів залучення інновацій для гармонійного розвитку діяльності ВНЗ в умовах державно-приватного партнерства» актуалізується питання залучення в освітній процес інновацій, які вища школа сьогодення включає в якості активної освітньої складової. Зазначається, що інновації в освіті пов'язані з перебігом загальних процесів у суспільстві, інтеграцією знань і форм соціального буття. Підкреслюється, що запровадження інновацій в освіті вмотивоване потребою оперативного і адекватного реагування на нові суспільні реалії, цивілізаційні виклики, необхідністю врахування тенденцій та перспектив розвитку людства,

національних особливостей. Наголошується на необхідності запровадження інноваційних освітніх форм, які дозволяють забезпечити масовість вищої освіти, зробивши її доступною для загалу в результаті здешевлення освітніх послуг. Наголошується на доцільності використання таких механізмів залучення інновацій в умовах діяльності ВНЗ, які дозволяють розширити сферу пропонуванних послуг і приносять фінансову віддачу. Підкреслюється перспективність поєднання на даному етапі академічної форми навчання і електронної. Запропонована модель залучення інновацій в діяльності закладів вищої освіти.

У п'ятому розділі «Фінансово-інвестиційне забезпечення державного регулювання діяльності ВНЗ» описані види фінансово-інвестиційного забезпечення за низкою класифікаційних ознак. На прикладі провідних українських ВНЗ досліджена тенденція фінансово-інвестиційного забезпечення. Зазначено, що низький рівень обсягів фінансового забезпечення наукової діяльності призвів до того, що наука в українському суспільстві відіграє переважно пізнавальну та соціокультурну функції. Наведена характеристика різних видів фінансово-інвестиційного забезпечення українських ВНЗ, а також проведений аналіз ефективності їх використання. Підкреслена важливість створення спільних міжнародних проектів на базі ВНЗ. Описані їх різновидності, представлені у формі спільних науково-освітніх міжуніверситетських програм, договорів між освітніми закладами і підприємствами, метою функціонування яких є доступ до передових технологій, входження у світовий освітній простір з його передовими методиками навчання. Зазначена важливість ролі державно-приватного партнерства у системі вищої школи, запровадження якого передбачає вдосконалення економічних механізмів функціонування галузі, створення фінансових і ресурсних умов для підвищення конкурентоспроможності та ефективності функціонування вищої школи, зростання інвестиційної привабливості фінансового потенціалу ВНЗ. Акцентується увага на необхідності реформування фінансової системи вищої школи, розроблення механізму ефективного управління фінансовими ресурсами на відомчому рівні та на рівні

окремо взятого ВНЗ. Запропонована концепція реформування фінансової системи вищої школи України в умовах трансформації економіки, що передбачає структуризацію фінансових потоків ВНЗ, оптимізацію розподілу і ефективність використання фінансових ресурсів при максимізації результативності діяльності ВНЗ.

Ключові слова: гармонійний розвиток, державне регулювання, концепція, ВНЗ, заклад вищої освіти, інновації, оцінювання, державно-приватне партнерство, фінансово-інвестиційне забезпечення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1.1. Монографії

1. Яструбський, М.Я., 2018. *Діяльність вищих навчальних закладів України: гармонійний розвиток, державне регулювання та інвестиційно-інноваційне забезпечення*. Львів: Видавництво Львівської політехніки.

2. Yastrubskyy, M. Ya. and Kuzmin, O. Ye., 2017. *Implementation of the higher education prospective development concept: Ukrainian reality and experience of the countries of East Asia* LAP LAMBERT Academic Publishing, Düsseldorf, Germany.

1.2. Публікації у наукових фахових виданнях України

3*. Yastrubskyy, M. and Kuzmin, O., 2016. Peculiarities of higher educational establishments funding accounting: national and foreign experience. *Economics, Entrepreneurship, Management*, 3 (2), p. 1-6. (Міжнародні наукометричні бази даних: *Index Copernicus* (Польща), *РІНЦ* (Росія)). (Особистий внесок автора: розкрито особливості фінансування закладів вищої освіти).

4*. Yastrubskyy, M.Ya., Kuzmin, O.Ye. та Krevs, V.Ye., 2017. Use of management experience of leading universities and colleges of East Asia in the process of reforming the high school of Ukraine. *Економіка: реалії часу*, [online] 2 (30), с. 56-

* Одночасно включено до міжнародних наукометричних баз даних

63. Доступно: <<http://economics.opu.ua/files/archive/2017/No2/56.pdf>>. (Міжнародні наукометричні бази даних: *Index Copernicus* (Польща), *Open Academic Journals Index* (Росія), *РІНЦ* (Росія), *Google Scholar* (США), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (Україна), *EBSCO Publishing* (США), *Ulrich's Periodicals Directory* (США), *International Scientific Indexing* (ОАЕ), *Journal Factor*, *Eurasian Scientific Journal Index* (Казахстан), *Scientific Object Identifier*). (Особистий внесок автора: висвітлено особливості менеджменту провідних університетів Східної Азії).

5*. Яструбський, М. Я. та Кузьмін, О.Є., 2017. Чинники забезпечення якості державного управління освітянською діяльністю ЗВО. *Регіональна економіка*, 2, с. 31-38. (Міжнародні наукометричні бази даних: *Index Copernicus* (Польща), *Google Scholar* (США)). (Особистий внесок автора: охарактеризовано чинники забезпечення якості державного управління освітянською діяльністю ЗВО).

6*. Яструбський, М.Я., Кузьмін, О.Є. та Кревс, В.Є., 2017. Механізми залучення інновацій в умовах діяльності вищих навчальних закладів. *Проблеми економіки*, 2, с. 35-40. (Міжнародні наукометричні бази даних: *Ulrichsweb Global Serials Directory* (США), *Research Papers in Economics* (США), російський індекс наукового цитування (Росія), *Index Copernicus* (Польща), *GetInfo* (Німеччина), *BASE* (Німеччина), *OpenAIRE* (Європейський Союз), *SUNCAT Union Catalogue* (Велика Британія), академія *Google* (США), *Research Bible* (Японія), національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (Україна)). (Особистий внесок автора: розкрито механізми залучення інновацій в умовах діяльності ЗВО).

7*. Яструбський, М.Я., Кузьмін, О.Є. та Мельник, О.Г., 2017. Гармонійний розвиток вищих навчальних закладів як концепція державного регулювання їх діяльності. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*, 3 (125), с.3-8. (Міжнародні наукометричні бази даних: *Index Copernicus* (Польща)). (Особистий внесок автора: розкрито основні засади концепції державного регулювання діяльності ЗВО).

* Одночасно включено до міжнародних наукометричних баз даних

8*. Yastrubskyy, M. Ya., Kuzmin, O. Ye. та Tsisar, N. Z., 2017. University policy as an object of harmonious development and state regulation. *Economics, Entrepreneurship, Management*, 4 (1), p. 91–97. (Міжнародні наукометричні бази даних: *Index Copernicus* (Польща), *РІНЦ* (Росія)). (Особистий внесок автора: розкрито основні засади гармонійного розвитку і державного регулювання діяльності ЗВО).

9*. Яструбський, М.Я. та Синютка, Н.Г., 2017. Фіскальні стимули реалізації державної енергетичної політики та реформування вищої школи. *Бізнес-Інформ*, 7, с.214-219. (Міжнародні наукометричні бази даних: *Ulrichsweb Global Serials Directory* (США), *Research Papers in Economics* (США), *Російський індекс наукового цитування* (Росія), *Index Copernicus* (Польща), *Open Academic Journals Index*, *GetInfo* (Німеччина), *OpenAIRE* (Європейський Союз), *COPAC Union Catalogue* (Велика Британія), *Академія Google* (США), *Research Bible* (Японія)). (Особистий внесок автора: висвітлено фіскальні стимули реалізації державної політики у питаннях реформування вищої школи).

10*. Яструбський, М.Я., Кузьмін, О.Є. та Мельник, О.Г., 2017. Закономірності гармонійного розвитку та державного регулювання діяльності ЗВО. *Регіональна економіка*, 3, с. 100-107. (Міжнародні наукометричні бази даних: *Index Copernicus* (Польща), *Google Scholar* (США)). (Особистий внесок автора: розкрито закономірності гармонійного розвитку та державного регулювання діяльності ЗВО).

11*. Яструбський, М.Я. та Кузьмін, О.Є., 2018. Розвиток обліку суб'єктів малого підприємництва України в умовах євроінтеграції. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*, 1 (129), с.148-151. (Міжнародні наукометричні бази даних: *Index Copernicus* (Польща)). (Особистий внесок автора: висвітлено роль менеджменту в період євроінтеграції).

12. Яструбский, М.Я. и Цегелик, Г.Г., 2006. Использование экономико-математического моделирования в управлении финансовыми ресурсами высших

* Одночасно включено до міжнародних наукометричних баз даних

учебных заведений. *Управляющие системы и машины. Международный научный журнал*, 6 (206), с. 33-38. (Особистий внесок автора: запропоновано модель управління фінансовими ресурсами вищих навчальних закладів України).

13. Яструбський, М.Я. та Кузнецов, Я.В., 2011. Конкурентна політика в Україні на сучасному етапі економічного розвитку. *Вісник Національного університету „Львівська політехніка”. Економічні науки*, 720, с. 433-438. (Особистий внесок автора: розкрито основні засади конкурентної політики в Україні в сучасних умовах).

14. Яструбський, М.Я. та Шах, І.З., 2011. Недержавні фонди соціального страхування: Проблеми та перспективи їх розвитку в Україні. *Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка». Економічні науки*, 720, с. 262-267. (Особистий внесок автора: розкрито роль недержавних фондів соціального страхування та перспективи їх розвитку в Україні).

15. Яструбський, М.Я. та Данилевич, Н.М., 2014. Система екологічного менеджменту і аудиту на підприємстві: інформаційний аспект. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*, 797, с. 363-372. (Особистий внесок автора: висвітлений інформаційний аспект екологічного менеджменту і аудиту в Україні).

16. Yastrubskyy, M.Ya., Danylevych, N.M. and Sydoruk, K.A., 2014. Ecological innovations in Ukraine. *Проблеми економіки та управління*, 799, с. 16–21. (Особистий внесок автора: висвітлено основні напрямки реалізації екологічних інновацій).

17. Яструбський, М. Я., 2016. Фінансове забезпечення автономних дослідницьких ЗВО України в умовах реформування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Логістика*, 846, с. 191–196.

18. Яструбський, М.Я. та Кузьмін, О.Є., 2017. Пріоритетні напрямки фінансування ЗВО: особливості впливу контингенту іноземних студентів на результативність діяльності. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*, 862, с. 139-144. (Особистий внесок автора: розкрито особливості впливу контингенту іноземних студентів на

результативність діяльності ЗВО).

19. Яструбський, М.Я., Кузьмін, О.Є. та Мельник, О.Г., 2017. Узагальнення положень аналізування і оцінювання діяльності ЗВО. *Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України. Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія Економічні науки*, с. 216-225. *(Особистий внесок автора: проведено узагальнення положень аналізування і оцінювання діяльності ЗВО).*

20. Яструбський, М.Я., Кузьмін, О.Є. та Кревс, В.Є., 2017. Стан діяльності ЗВО та перспективи залучення інвестицій та інновацій. *Сучасні питання економіки і права*, 1–2 (5, 6), с. 118-127. *(Особистий внесок автора: висвітлено стан і перспективи залучення інвестицій та інновацій у ЗВО).*

21. Яструбський, М.Я., 2018. Реформування облікової системи малих підприємств у процесі інтеграції в інноваційні об'єднання. *Сучасні питання економіки і права*, 1 (7), с. 145-150. *(Особистий внесок автора: висвітлено стан і перспективи інтеграції суб'єктів господарювання в інноваційні об'єднання).*

22. Яструбський, М.Я., 2007. Інноваційний шлях розвитку України та інноваційний поступ зарубіжних країн. *Вісник Львівського університету ім. Івана Франка. Серія економічна*, 37, с. 461-465.

23. Яструбський, М.Я., 2012. Розвиток обліку в Україні в контексті міжнародних інтеграційних процесів. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*, 721, с. 269-274.

24. Яструбський, М.Я. та Губарева, Г.Ю., 2013. Методи протидії руйнації підприємств в період неплатежів. *Управління розвитком. Збірник наукових робіт Харківського Національного економічного університету*, 7, с. 80-83. *(Особистий внесок автора: систематизовано методи протидії руйнації суб'єктів господарювання в період неплатежів).*

25. Yastrubskyi, M. Ya., Danylevych, N.M. та Kuznyetsov, Ya.V., 2014. Management of socio-ecological systems in terms of socio-economic changes in Ukraine. *Проблеми економіки та управління*, 779, с. 156-163. *(Особистий внесок автора: розкрито основні засади менеджменту соціально-екологічних систем в*

Україні).

26. Яструбський М.Я., Алексєєв І.В. та Кузнецов Я.В., 2013. Проблематика функціонування інноваційних структур у корпоративному секторі України. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*, 776, с. 201-206. (Особистий внесок автора: розкрито проблематику функціонування інноваційних структур у корпоративному секторі України).

1.3. Публікації у виданнях України, які включені

до міжнародних наукометричних баз даних

27. Яструбський, М. Я. та Кузьмін, О. Є., 2017. Державне регулювання діяльності ЗВО, його значення у забезпеченні поступального розвитку вищої освіти. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*, [online] 1 (1), с. 65-70. Режим доступу: <<http://economics.opu.ua/ejoru/2017/No1/65.pdf>>. (Міжнародні наукометричні бази даних: *Index Copernicus (Польща)*). (Особистий внесок автора: розкрито роль державного регулювання діяльності ЗВО у забезпеченні їх поступального розвитку).

1.4. Праці у наукових періодичних виданнях інших держав

28. Yastrubskuj, M. Ya, 2012. Motivations and constituents of the accounting development in Ukraine. *Annales. Sectio H. Oeconomia. Uniwersytet Marii Curie – Sklodowskiej*, XLVI (4), p. 891-900.

29. Yastrubskuj, M. and Kharchuk, V., 2012. Estimating innovation risk based on forecasting of its level. *Annales. Sectio H. Oeconomia. Uniwersytet Marii Curie – Sklodowskiej*, XLVI (4), p. 319-330. (Особистий внесок автора: проведено оцінювання інноваційного ризику на основі прогнозування його рівня).

30. Yastrubskuj, M. та Andreyko, M., 2014. Інвестиційний клімат в Україні та їх вплив на українсько-польські відносини в умовах глобалізації. *Sprawozdawczosc finansowa w dobie globalizacji*, с. 209-216. (Особистий внесок автора: розкрито вплив українсько-польських відносин на інвестиційний клімат в Україні).

31. Yastrubskuy, M., Kostetska, I. та Kostyuk, B., 2015. Програмно-цільовий метод в діяльності бюджетних установ України. *Rachunkowosc i finansowanie MSP a wyzwania wspolczesnej gospodarki. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie –*

Skłodowskiej Lublin, s. 244-253. *(Особистий внесок автора: розкрито суть програмно-цільового методу та порядок його використання в установах).*

2. Опубліковані праці апробаційного характеру

32. Яструбський, М.Я. та Кузьмін, О.Є., 2018. Чинники що впливають на розвиток та державне регулювання діяльності ЗВО. В.: *Міжнародне науково-технічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність: XIV Всеукраїнська науково-практична конференція*. Київ, Україна, 15-16 березня 2018 р. Київ: Видавництво КПІ ім. Ігоря Сікорського. *(Особистий внесок автора: описано чинники що впливають на розвиток та державне регулювання діяльності ЗВО).*

33. Яструбський, М.Я. та Кузьмін, О.Є., 2018. Розвиток системи вищої школи України в умовах Євроінтеграції. В.: *Наукові читання Володимира Череваня на тему: «Стратегічні детермінанти соціально – економічного розвитку в умовах трансформаційних перетворень»*. Київ, Україна, 25 квітня 2018 р. Видавництво Київського університету ринкових відносин. *(Особистий внесок автора: описано засади розвитку ЗВО України в умовах Євроінтеграції).*

34. Яструбський, М.Я., 2016. Фінансування ЗВО в умовах автономізації: ідеологія і практика реалізації. В.: *Проблеми інноваційного розвитку та інформаційного суспільства: V Міжнародний форум*. Київ, Україна, 20-21 жовтня 2016 р. Київ: Асоціація «Інформатіо-Консорціум».

35. Яструбський, М.Я. та Юхман, М.І. Проблеми і перспективи розвитку економічного аналізу та статистики. В.: *Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні: IV Міжнародна науково-практична конференція*. Тернопіль, Україна, 11 травня 2016 р. Тернопіль: Видавництво Тернопільського національного економічного університету. *(Особистий внесок автора: окреслено напрямки розвитку економічного аналізу та статистики).*

36. Yastrubskyy, M. Rachunek przeplywow pienieznych i jego analiza w dobie kryzysu ekonomicznego i procesow inflacyjnych. В.: *Wybrane zagadnienia wspolczesnej rachunkowosci w Polsce i na Ukrainie: Міжнародна наукова конференція*. Люблін, Польща, 21-22 травня 2015 р. Люблін: Видавництво

Університету Марії Кюрі-Склодовської.

37. Яструбський, М.Я. та Магера, І.П. Маркетинг і логістика у сфері послуг. В.: *Організація управління: витоки, реалії та перспективи розвитку: Науково-практична конференція*. Львів, Україна, 20 жовтня 2014 р. Львів: Видавництво «СПОЛОМ». (Особистий внесок автора: висвітлено прояв і завдання маркетингу і логістики у сфері послуг).

38. Яструбський, М. та Губарева, Г., 2013. Наукова та інноваційна діяльність в освіті та промисловості – вітчизняний і зарубіжний досвід. В.: *Управління якістю в освіті та промисловості: досвід, проблеми та перспективи : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф.*, 22–24 трав. 2013 р., Львів, Україна / Нац. ун-т «Львів. політехніка» [та ін.]. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2013. (Особистий внесок автора: охарактеризовано форми наукової та інноваційної діяльності в сфері освіти).

39. Yastrubskyy, M., 2012. Przeslanki i kierunki rozwoju rachunkowosci na Ukrainie». В.: *Загальнопольської міжнар. наук.-практ. конф., Rynek finansowy*. (Люблін, Польща, 27-29 травня 2012 р.).

40. Яструбський, М.Я., Кузьмін, О.Є. та Мельник, О.Г., 2017. Узагальнення положень аналізування і оцінювання діяльності ВНЗ. В.: *Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України: VII Міжнародна науково-практична конференція*. Київ, Україна, 4 жовтня 2017 р. Київ: Видавництво Київського національного університету технологій та дизайну. (Особистий внесок автора: узагальнено положення з аналізування і оцінювання діяльності університетів).

3. Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

41. Яструбський, М.Я. та Бобурчак, С.С., 2008. Реалії та перспективи інноваційного поступу України. *Збірник наукових праць Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 15, с. 253-261. (Особистий внесок автора: висвітлено перспективи інноваційного розвитку України).

ANNOTATION

Yastrubskyy M.Ya. Harmonious Development and State Regulation of the Activity of Higher Educational Institutions of Ukraine. - Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Dissertation for the degree of Doctor of Economics in specialty 08.00.04 «Economics and management of enterprises (by the types of economic activity)». - Lviv Polytechnic National University, Lviv, 2018.

The dissertation covers the theoretical and applied principles of development and state regulation of the higher educational institutions of Ukraine. The concept of harmonious development and state regulation of the university's work is developed in the work. As a result of analysis and evaluation of the activity of higher educational establishments of Ukraine, the peculiarities of state regulation of the functioning of the higher school have been established. The process of formation of mechanisms of attraction of innovations for harmonious development of activity of higher educational institutions in the conditions of public-private partnership is described. The financial and investment support of the state regulation of the university's work is disclosed as a result of the generalization of the positive experience of the leading educational systems of the world.

The first section «Theoretical and Applied Fundamentals of Development and State Regulation of Activities of the Higher Educational Institutions of Ukraine» highlights the importance of the state support for the activities of higher educational institutions on the basis of well-considered targeted programs developed at the macro level and controlled by state authorities in the process of their implementation. The emphasis is on the introduction of advanced methods of leading world educational systems. An important role in achieving real improvement of the quality of higher education and the formation of a competitive system of higher education in Ukraine is given to state regulation. The factors influencing the state management of educational activity are isolated, which in a harmonious combination ensure the progressive development of the national high school. Environmental factors include social,

economic, political, mental values, as well as factors of globalization, the transition to the information society. The factors of the internal environment include those based on the system of management of a higher education institution and have an influence on the effectiveness of management activities. An important role in achieving the advanced development of education is given to changing approaches to the management of educational activities, taking into account factors of social development. Considerable attention is paid to the regional factor. It is proposed to determine the regional need for training specialists in the context of educational and professional areas, taking into account the availability of sectoral enterprises, the functioning of the basic schools in the region, universities of different levels of accreditation, as well as the life cycle of professions. An example of the synthesis of economic, political and demographic factors shows the significance of the impact on the development of the system of higher education. Considerable attention is paid to the introduction of new curricula and research projects that meet the actual needs of the national economy. It is emphasized the importance of creating effective legal, economic, organizational mechanisms favorable for the development of the sphere of higher education. The key role in such a settlement is given to the state educational administration, which is carried out within the framework of the state program of development of higher education. Emphasizes the importance of stimulating the development of high technologies, the restoration on a qualitatively new level of the program of the targeted support of scientific activity, the need to bring to their commercial use of scientific developments.

The second chapter «The Concept of Harmonious Development and State Regulation of Universities» outlines the main provisions of the concept of harmonious development of higher education institutions, built on the results of studying the positive experience of progressive educational systems of world-class. Harmonious functioning of the institution of higher education is ensured by a combination of components, which include: the development and implementation of the strategic ideology of university activities; the construction of the educational system on the basis of diligence, discipline, respect for traditions; managing the principles of honesty (morality), insight and academic excellence in everyday activities; participation in the

system of research carried out at the regional and national levels; the formation of a single academic space, which includes research institutes and scientific and educational centers. International cooperation and relations with international organizations, educational institutions of developed countries and regions, entering the world level and active work on the expansion of student mobility play an important role in harmonizing the work of the university. In the period of globalization, the harmony of the development of higher education involves the exchange of scientific and academic achievements and experience in higher education, which is ensured through the development of university-wide connections on a national scale and abroad. The model of harmonization of the institution of higher education, which takes into account national peculiarities and positive foreign experience of higher education system, is proposed. It includes such components as the implementation of the development strategy and the implementation of the country's perspective tasks; definition of priorities in the activity of the institution of higher education; increasing the ideological orientation of the university; realization of operative correlation of organization of educational activity; assessment of the impact on the development of national education; analysis of the impact on state policy; consideration of the factor of mentality; influence on the formation of general public opinion; popularization of national traditions and culture; ensuring the presence on the international arena of education and science; borrowing successful experience. The work defines the factors ensuring the implementation of the concept of harmonious development of universities. The priority among these factors is to ensure the real autonomy of universities. The dissertation defines the principles, the observance of which ensures the harmonious development of a higher educational institution.

In the third section «Analysis and evaluation of the activity of higher educational institutions of Ukraine and peculiarities of its state regulation», the following three levels of analysis and evaluation of the activity of higher education institutions are identified: at the departmental level (Ministry of Education and Science of Ukraine); at the level of each individual university and assessment by international and domestic rating companies. The section determines that the departmental level of analysis and

evaluation is carried out according to the criteria set forth in the Regulation on the national rating system for the activities of higher educational institutions and on the methodology of rating assessment of the activities of higher educational institutions of the III-IV accreditation levels approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine. Analysis and evaluation at the level of institutions of higher education is carried out on the basis of developed internal documents. The criteria for such assessment are chosen taking into account the specifics of the university and in order to stimulate the units, and in their section - the scientific and pedagogical staff in order to improve the quality of performance indicators. A description of the evaluation of the university's activities by international and domestic rating companies is given. It is noted that the set of criteria of evaluation, as well as the methodology of their formation, varies depending on the priority objectives of the study. When making decisions at the highest state level, the results of both departmental evaluation and authoritative domestic and international rating companies are taken into account. The importance and role of analysis and evaluation in the system of state regulation of activity of higher educational institutions of Ukraine is emphasized. It is emphasized the expediency of developing such a system for analyzing and evaluating the activity of institutions of higher education of Ukraine, which will provide stimulation of qualitative indicators of the educational product, which is extremely important for the national high school at the present stage of its formation. In view of this, it is proposed to introduce an integrated method for analyzing and evaluating the activities of higher educational establishments. It takes into account the estimated indicators for initiating a system of state support and promoting the development of leading universities that meet the requirements of the specified criteria. In selecting the evaluation indicators it is relevant to use the progressive experience of the world's leading educational schools, their adaptation taking into account the national features of higher education.

In the fourth section, «The formation of mechanisms for the attraction of innovations for the harmonious development of the university activities in the conditions of public-private partnership», the issue of involving innovations in educational process, which today's high school includes as active educational

component, being updated. It is noted that innovation in education is associated with the course of general processes in society, the integration of knowledge and forms of social existence. It is emphasized that the introduction of innovations in education is motivated by the need for prompt and adequate response to new social realities, civilizational challenges, the need to take into account the trends and prospects of human development, national peculiarities. It is emphasized on the need to introduce innovative educational forms that allow to provide mass of higher education, making it accessible to the public as a result of cheaper educational services. It is emphasized the expediency of using such mechanisms for attracting innovations in the conditions of the universities, which allow to expand the scope of the offered services and bring financial returns. Emphasizes the prospect of combining at this stage academic forms of training and electronic. The proposed model of attraction of innovations in the activity of institutions of higher education is proposed.

In the fifth section «Financial and investment support of state regulation of higher educational establishments» types of financial and investment support are described for a number of classification grounds. On the example of the leading Ukrainian universities, the tendency of financial and investment support is investigated. It is noted that the low level of financial support of scientific activity has led to the fact that science in Ukrainian society plays mainly cognitive and socio-cultural functions. The characteristics of different types of financial and investment support of Ukrainian universities are presented, as well as an analysis of the effectiveness of their use. The importance of creating joint international projects on the basis of universities is underlined. Described are their varieties, presented in the form of joint scientific and educational inter-university programs, agreements between educational institutions and enterprises, whose purpose is to access advanced technologies, entry into the world of educational space with its advanced teaching methods. The importance of the role of public-private partnership in the system of higher education highlighted, the introduction of which involves improving the economic mechanisms of the functioning of the industry, creating financial and resource conditions for increasing the competitiveness and efficiency of higher education, and increasing the investment

attractiveness of the financial potential of the university. The emphasis is on the need to reform the financial system of higher education, to develop a mechanism for effective management of financial resources at the departmental level and at the level of a separate university. The concept of reforming the financial system of higher education in Ukraine in the conditions of the transformation of the economy, which involves the structuring of financial flows of universities, optimization of distribution and efficiency of the use of financial resources while maximizing the performance of the higher educational institutions is proposed.

Keywords: harmonious development, institution of higher education, higher education, innovation, e-learning, science, financial and investment support, state regulation, model, foreign experience, concept.

LIST OF PUBLICATIONS BY THE SUBJECT OF DISSERTATION

1. Scientific papers, in which the main scientific results of the dissertation are published

1.1. Monographs

1. Yastrubskyy M.Ya., 2018. *Activities of higher educational institutions of Ukraine: harmonious development, state regulation and investment-innovation support*, Lviv Polytechnic Publishing House.

2. Yastrubskyy M.Ya. and Kuzmin O. Ye., 2017. *Implementation of the higher education prospective development concept: Ukrainian reality and experience of the countries of East Asia*, LAP LAMBERT Academic Publishing, Düsseldorf, Germany.

1.2. Publications in scientific professional editions of Ukraine

3*. Yastrubskyy, M. and Kuzmin, O., 2016. Peculiarities of higher educational establishments funding accounting: national and foreign experience. *Economics, Entrepreneurship, Management*. Founder and Publisher Lviv Polytechnic National University, 3 (2), p. 1-6. (*International science-computer databases: Index Copernicus (Польща), РИЦ (Росія)*). (*Personal author's input: features of financing of*

*Article also belong to the publications included in the international scientometric databases

institutions of higher education are revealed).

4*. Yastrubskyy, M.Ya., Kuzmin, O.Ye. and Krevs, V.Ye., 2017. Use of management experience of leading universities and colleges of East Asia in the process of reforming the high school of Ukraine. [online]. *Economics: time realities*, 2 (30). С. 56-63. Available at: <http://economics.opu.ua/files/archive/2017/No2/56.pdf>. (*International science-computer databases: Index Copernicus (Польща), Open Academic Journals Index (Росія), РІНЦ (Росія), Google Scholar (США), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (Україна), EBSCO Publishing (США), Ulrich's Periodicals Directory (США), International Scientific Indexing (ОАЕ), Journal Factor, Eurasian Scientific Journal Index (Казахстан), Scientific Object Identifier*). (*Personal author's input: features of management of the leading universities of East Asia are highlighted*).

5*. Yastrubskyy, M.Ya. and Kuzmin, O.E., 2017. Factors for ensuring the quality of public administration in educational activities of higher educational institutions. *Regional economy*, 2, p. 31-38. (*International science-computer databases: : Index Copernicus (Польща), Google Scholar (США)*). (*Personal author's input: the factors of ensuring the quality of public management of educational activities of universities are described*).

6*. Yastrubskyy, M.Ya., Kuzmin, O.E. and Krevs, V.E., 2017. Mechanisms for attracting innovations in the conditions of activity of higher educational institutions. *Problems of the economy*, 2, p. 35-40. (*International science-computer databases: Ulrichsweb Global Serials Directory (США), Research Papers in Economics (США), російський індекс наукового цитування (Росія), Index Copernicus (Польща), GetInfo (Німеччина), BASE (Німеччина), OpenAIRE (Європейський Союз), SUNCAT Union Catalogue (Велика Британія), академія Google (США), Research Bible (Японія), національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (Україна)*). (*Personal author's input: mechanisms of attraction of innovations in the conditions of universities activity are disclosed*).

*Article also belong to the publications included in the international scientometric databases

7*. Yastrubskyy, M.Ya, Kuzmin, O.E. and Melnyk, O.G., 2017. Harmonious development of higher educational institutions as a concept of state regulation of their activities. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, 3 (125), p.3-8. (*International science-computer databases: Index Copernicus (Польща)*). (*Personal author's input: the basic principles of the concept of state regulation of the activity of universities are described*).

8*. Yastrubskyy, M. Ya., Kuzmin, O. Ye. and Tsisar, N. Z., 2017. University policy as an object of harmonious development and state regulation. *Economics, Entrepreneurship, Management*, 4 (1), p. 91–97. (*International science-computer databases: Index Copernicus (Польща), РИЦ (Росія)*). (*Personal author's input: The basic principles of harmonious development and state regulation of activity are revealed*).

9*. Yastrubskyy, M.Ya. and Synyutka, N.G., 2017. Fiscal incentives for implementing state energy policy and reforming higher education. *Business-Inform*, 7, p. 214-219. (*International science-computer databases: Ulrichsweb Global Serials Directory (США), Research Papers in Economics (США), Російський індекс наукового цитування (Росія), Index Copernicus (Польща), Open Academic Journals Index, GetInfo (Німеччина), OpenAIRE (Європейський Союз), COPAC Union Catalogue (Велика Британія), Академія Google (США), Research Bible (Японія)*). (*Personal author's input: the fiscal incentives for implementing the state policy in reforming higher education are highlighted*).

10*. Yastrubskyy, M.Ya., Kuzmin, O.E. and Melnyk, O.G., 2017. Laws of Harmonious Development and State Regulation of Universities. *Regional Economics*, 3, p. 100-107. (*International science-computer databases: Index Copernicus (Польща), Google Scholar (США)*). (*Personal author's input: the regularities of harmonious development and state regulation of universities activity are revealed*).

11*. Yastrubskyy M. Ya. and Kuzmin O. Ye., 2018. Development of accounting of small business entities of Ukraine in the conditions of European integration. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, 1 (129), c.148-151. (*International*

*Article also belong to the publications included in the international scientometric databases

science-computer databases: Index Copernicus (Польща)). (Personal author's input: the role of management in the period of European integration is highlighted).

12. Yastrubskyy, M.Ya. and Tsegelik, G.G., 2006. The use of economic and mathematical modeling in the management of financial resources of higher education institutions, *USIM. International scientific journal*, 6 (206), p. 33-38. *(Personal author's input: the model of management of financial resources of higher educational institutions of Ukraine is proposed).*

13. Yastrubskyy, M.Ya. and Kuznetsov, Ya.V., 2011. Competitive politics in Ukraine at the present stage of economic development. *Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic». Economic sciences*. Lviv, №720. Pp. 433-438. *(Personal author's input: the main principles of competition policy in Ukraine in modern conditions are outlined).*

14. Yastrubsky, M.Ya. and Shah, I.Z., 2011. Non-state Social Insurance Funds: Problems and Prospects for their Development in Ukraine. *Herald of the National Unitary Enterprise Lvivska Polytechnica. Economic sciences*, 720. Pp. 262-267. *(Personal author's input: the role of non-state social insurance funds and prospects of their development in Ukraine are revealed).*

15. Yastrubsky, M.Ya. and Danilevich, N.M., 2014. The system of environmental management and audit at the enterprise: information aspect. *Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and development problems*, 797, p. 363-372. *(Personal author's input: the information aspect of environmental management and audit in Ukraine is highlighted).*

16. Yastrubskyy, M.Ya., Danylevych, N.M. and Sydoruk, K.A., 2014. Ecological innovations in Ukraine. *Problems of Economics and Management*, 799, p. 16-21. *(Personal author's input: the main directions of implementation of environmental innovations in Ukraine are highlighted).*

17. Yastrubsky, M. Y., 2016. Financial support of autonomous research institutes of higher education in Ukraine under conditions of reformation. *Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic». Series: Logistics*, 846, p. 191-196.

18. Yastrubskyy, M.Ya. and Kuzmin, O.E., 2017. Priority areas for funding

universities: features of the impact of the contingent of foreign students on the effectiveness of activities. *Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Development and Development Issues*, 862, p. 139-144. (Personal author's input: features of the influence of the contingent of foreign students on the performance of the universities).

19. Yastrubskyy, M.Ya., Kuzmin, O.E. and Melnyk, O.G., 2017. Generalization of the provisions of the analysis and evaluation of the university activities. *The effectiveness of the organizational and economic mechanism of innovative development of higher education in Ukraine. Bulletin of the Kiev National University of Technology and Design*, p.216-225. (Personal author's input: a generalization of the provisions of the analysis and evaluation of the activities of the universities was conducted).

20. Yastrubskyy, M.Ya., Kuzmin, O.E. and Krevs, V.E., 2017. The state of the university activities and the prospects of attracting investments and innovations. *Modern issues of economy and law*, 1-2 (5.6), pp. 118-127. (Personal author's input: the state and prospects of attraction of investments and innovations in universities are highlighted).

21. Yastrubskyy, M.Ya., 2018. Reforming the accounting system of small enterprises in the process of integration into innovative associations. *Modern issues of economics and law. Collection of scientific works of Kyiv International University*, 1 (7), p. 145-150.

22. Yastrubskyy, M.Ya., 2007. Innovative way of development of Ukraine and innovative progress of foreign countries. *Herald of the Lviv Ivan Franko University Series: economical*, 37, p. 139-144.

23. Yastrubskyy, M.Ya., 2012. Development of accounting in Ukraine in the context of international integration processes. *Herald of the National University «Lviv Polytechnic». Economic sciences*, 721, p. 269-274.

24. Yastrubskyy, M.Ya. and Gubareva, G.Yu., 2013. Methods of counteracting the destruction of enterprises in the period of non-payment. *Collection of scientific papers of the Kharkov National Economic University Development Management*, 7, p. 80-83. (Personal author's input: systematized methods of counteracting the destruction of

business entities in the period of non-payment).

25. Yastrubskiy, M. Ya., Danylevych, N.M. та Kuznyetsov, Ya.V., 2014. Management of socio-ecological systems in terms of socio-economic changes in Ukraine, *Problems of Economics and Management*, 779, p. 156-163. *(Personal author's input: the basic principles of management of social and ecological systems in Ukraine are disclosed).*

26. Yastrubskiy, M. Ya., Alekseev, I.V. and Kuznetsov, Ya.V., 2013. Problems of functioning of innovative structures in the corporate sector of Ukraine, *Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Development and Development Issues*, 776, p. 201-206. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2013_776_32. *(Personal author's input: the problems of functioning of innovative structures in the corporate sector are disclosed).*

1.3. Articles in scientific journals of Ukraine, there are cited in the list of international peer-reviewed databases

27. Yastrubskyy, M. Ya. and Kuzmin, O. Ye., 2017. State regulation of the University activities, its importance in ensuring the progressive development of higher education. *Economic Journal of the Odessa Polytechnic University*, 1 (1), p. 65-70. [online]. Available at: <http://economics.opu.ua/ejopu/2017/No1/65.pdf>. *(International science-computer databases: : Index Copernicus (Польща)). (Personal author's input: the essence of state regulation of universities activity is disclosed).*

1.4. Articles in scientific periodicals of other states

28. Yastrubskiy, M. Ya., 2012. Motivations and constituents of the accounting development in Ukraine. *Annales. Sectio H. Oeconomia. Uniwersytet Marii Curie – Skłodowskiej*, XLVI (4), p. 891-900.

29. Yastrubskiy, M. and Kharchuk, V., 2012. Estimating innovation risk based on forecasting of its level. *Annales. Sectio H. Oeconomia. Publisher of the Maria Curie - Skłodowska University Lublin*, XLVI, 4. p. 319-330. *(Personal author's input: Innovation risk assessment is based on the prediction of its level).*

30. M. Yastrubskij and Andreyko M., 2014. Investment climate in Ukraine and their impact on Ukrainian-Polish relations in the conditions of globalization. *Financial*

reporting in the era of globalization. Publisher of the Maria Curie - Sklodowska University Lublin, p. 209-216. (Personal author's input: the influence of Ukrainian-Polish relations on the investment climate in Ukraine is disclosed).

31. Yastrubskyy, M., Kostetska, I. та Kostyuk, B., 2015. Program-target method in the activity of budgetary institutions of Ukraine. *Accounting and financing of SMEs and the challenges of modern economy. Publisher of the Maria Curie-Sklodowska University, Lublin, p. 244-253. (Personal author's input: the essence of the program-target method in the activity of budgetary institutions is revealed).*

2. Published work that reflect approbation

32. Yastrubskyy M.Ya. and Kuzmin OE, 2018. Factors influencing the development and state regulation of the university. Q. *International scientific and technical cooperation: principles, mechanisms, efficiency: XIV All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Kyiv, Ukraine, March 15-16, 2018 Kyiv: KPI Publishing House. Igor Sikorsky. (Personal author's input: describes the factors influencing the development and state regulation of the activities of universities).*

33. Yastrubsky M.Ya. and Kuzmin O.Ye., 2018. Development of the system of higher education of Ukraine in the conditions of Eurointegration. V. *Scientific readings by Volodymyr Cherevan on the theme: "Strategic determinants of social and economic development in the conditions of transformational transformations". Kyiv, Ukraine, April 25, 2018 Publishing House of the Kiev University of Market Relations. (Personal author's input: describes the principles of the development of Ukrainian universities in the conditions of Eurointegration).*

34. Yastrubskyy M.Ya., 2016. Financing of higher educational institutions in conditions of autonomy: ideology and practice of realization. V.: *Problems of Innovation Development and Information Society: V International Forum. Kyiv, Ukraine, October 20-21, 2016 Kyiv: Association «Informatio-Consortium».*

35. Yastrubskyy M.Ya. and Yukhman M.I., 2016 Problems and prospects of economic analysis and statistics development. V.: *The state and prospects of the development of the accounting and information system in Ukraine: IV International*

scientific and practical conference. Ternopil, Ukraine, May 11, 2016 Ternopil: Publishing House of Ternopil National Economic University. (Personal author's input: outlines directions for the development of economic analysis and statistics).

36. Yastrubskyy M.Ya., 2015. Cash flow account and its analysis in the times of economic crisis and inflation processes. *B. : Selected issues of mutual accountancy in Poland and Ukraine: International Scientific Conference. Lublin, Poland, May 21-22, 2015 Lublin: Publishing House of the Maria Curie-Skłodowska University.*

37. Yastrubskyy M.Ya. and Magera I.P., 2014. Marketing and logistics in the service sector. *A. Management organization: origins, realities and prospects of development: Scientific and practical conference. Lviv, Ukraine, October 20, 2014 Lviv: Publishing House «SPOLOM». (Personal author's input: the manifestation and tasks of marketing and logistics in the service sector are highlighted).*

38. Yastrubskyy M.Ya. and Gubareva G.Yu., 2013. Scientific and innovation activities in education and industry - domestic and foreign experience. *V.: Quality management in education and industry: experience, problems and perspectives: International scientific and practical conference. Lviv, Ukraine, May 22-24, 2013 Lviv: Publishing House of Lviv Polytechnic National University. (Personal author's input: characterized forms of scientific and innovative activities in the field of education).*

39. Yastrubskyy, M., 2012. Przeslanki i kierunki rozwoju rachunkowosci na Ukrainie»: тези доп. *Загальнопольської міжнар. наук.-практ. конф., Rynek finansowy. (Львів, Польща, 27-29 травня 2012 р.).*

40. Yastrubsky M.Ya., Kuzmin O.E. and Melnyk O.G., 2017. Generalization of the provisions of the analysis and evaluation of the university. *V. : The effectiveness of organizational and economic mechanism of innovative development of higher education: VII International scientific and practical conference. Kyiv, Ukraine, October 4, 2017 Kyiv: Publishing House of Kyiv National University of Technology and Design. (Personal author's input: generalization of the provisions for the analysis and evaluation of the activities of universities).*

3. Published articles, which additionally reflect the scientific results of the dissertation

41. Yastrubskyy M.Ya. and Boburchak, S.S., 2008. Realities and Prospects of Ukraine's Innovative Progress. *Collection of scientific works of Kyiv National Taras Shevchenko University*, 15, p. 253-261. (*Personal author's input: the prospects of innovation development of Ukraine are highlighted*).

ЗМІСТ

Вступ	32
Розділ 1. Теоретико-прикладні засади розвитку та державного регулювання діяльності ЗВО України	45
1.1. Сутність і значення розвитку та державного регулювання діяльності ЗВО	45
1.2. Чинники, що впливають на розвиток та державне регулювання діяльності ЗВО	72
1.3. Вітчизняний та зарубіжний досвід розвитку та державного регулювання діяльності ЗВО	95
Висновки до розділу 1	126
Розділ 2. Концепція гармонійного розвитку та державного регулювання діяльності ЗВО	130
2.1. Діяльність ЗВО як об'єкт гармонійного розвитку та державного регулювання	130
2.2. Принципи гармонійного розвитку та державного регулювання діяльності ЗВО	160
2.3. Закономірності гармонійного розвитку та державного регулювання діяльності ЗВО	172
Висновки до розділу 2	189
Розділ 3. Аналізування і оцінювання діяльності ЗВО України та особливості її державного регулювання	193
3.1. Узагальнення положень аналізування і оцінювання діяльності закладів вищої освіти	193
3.2. Інтегральний метод аналізування і оцінювання діяльності ЗВО	231
3.3. Стан діяльності ЗВО	250
Висновки до розділу 3	273
Розділ 4. Формування механізмів залучення інновацій для гармонійного розвитку діяльності ЗВО в умовах державно-приватного	278

партнерства		
4.1.	Класифікація інновацій в діяльності ЗВО	278
4.2.	Види механізмів залучення інновацій в діяльності ЗВО	293
4.3.	Розроблення моделі залучення інновацій в діяльності ЗВО	312
	Висновки до розділу 4	318
Розділ 5.	Фінансово-інвестиційне забезпечення державного регулювання діяльності ЗВО	322
5.1.	Види фінансово-інвестиційного забезпечення державного регулювання діяльності ЗВО, їх класифікація і характеристика	322
5.2.	Державно-приватне партнерство у фінансово-інвестиційному забезпеченні діяльності ЗВО	359
5.3.	Моделювання фінансово-інвестиційного забезпечення діяльності ЗВО	380
	Висновки до розділу 5	401
	Висновки	405
	Список використаних джерел	416
	Додатки	443

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- ВНЗ – вищий навчальний заклад
- ЗНО – зовнішнє незалежне оцінювання
- ДПП – державно–приватне партнерство
- КМУ – Кабінет Міністрів України
- МОН – Міністерство освіти і науки
- МДА – місцеві державні адміністрації
- ІЕ – Institute of International Education
- ЄКТС – Європейська кредитно–трансферна система
- PPP – Public Private Partnership
- ЗВО – заклади вищої освіти
- НПП – науково-педагогічний персонал
- ESG – Європейські стандарти і рекомендації якості освіти (European Standards and Guidelines)
- ЕНЕА – European Higher Education Area
- НАЗЯВО – Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти
- ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку
- НДДКР – науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи
- ДАК – Державний Акредитаційний Комітет
- ENQA – European Network for Quality Assurance in Higher Education

ВСТУП

Актуальність теми. Динамічність перетворень у суспільно-економічному житті України безпосередньо вплинула на ситуацію у вищій школі, спричинивши зміни безповоротного характеру. Водночас приєднання України до Болонського процесу зобов'язує забезпечити реалізацію основних цілей Болонської декларації. У результаті виникає нагальна потреба модернізації вищої школи, умотивована необхідністю виходу на якісно новий рівень, що дозволив би готувати високоосвічених конкурентоздатних фахівців. Попри очевидний рух у потрібному напрямку, якісні зміни в реформуванні вищої школи непомітні. Тому дуже важливо вибрати такий шлях розвитку вищої школи, який концептуально й послідовно приведе до бажаного результату. В основі розвитку системи вищої освіти повинно бути покладено реформування самих університетів. Сучасні вимоги до університетів значною мірою орієнтовані на результати наукових досліджень, формування інноваційних об'єднань вищих навчальних закладів і корпоративного сектору, що передбачає на початковому етапі створення технопарків, інноваційних бізнес-інкубаторів, тому реформування закладів вищої освіти (ЗВО) України насамперед потребує змін структури університетів. Необхідність вибору шляху розвитку закладів вищої освіти в період реформування системи вищої школи України, потреба пошуку джерел фінансово-інвестиційного забезпечення їх діяльності, неминучість інтеграції національної системи вищої школи у світову освітню систему і пов'язані з нею перетворення у структурі закладів вищої освіти, зміна підходів до державного регулювання діяльності вищих навчальних закладів обумовили вибір теми дисертаційного дослідження.

В основу дисертаційної роботи покладено розроблення теоретичних і прикладних положень гармонійного розвитку й державного регулювання діяльності закладів вищої освіти. Основні положення концепції гармонійного розвитку вищих навчальних закладів знайшли розповсюдження в країнах Південно-Східної Азії. Результатом їх запровадження стали значні успіхи

університетів Сінгапуру, Китаю, Південної Кореї. Концепція гармонійного розвитку вищих навчальних закладів є адаптивною у вищій школі України, однак потребує врахування національних особливостей й узгодженості з положеннями Болонської декларації.

Значний внесок у розвиток державного регулювання системи вищої школи зробили видатні українські та зарубіжні вчені, політичні діячі, урядовці. Серед зарубіжних вчених можна виділити Г.В. Марша (H.W. Marsh), Б. Л. Вульфсона, Р. Барнетта (R. Barnett), І. Лін (Yi Lin), Н. Лі (Nian Cai Liu), І. Ченг (Ying Cheng) та інших. Проблематиці розвитку та державного регулювання вищої школи присвячено багато праць вітчизняних науковців, серед яких Б.М. Андрушків, В.С. Бакіров, О.С. Балан, Ю.Я. Бобало, Т. М. Боголіб, А.Н. Вергун, Л. М. Гриневич, Л. В. Губерський, М.П. Денисенко, М.З. Згуровський, С.М. Іляшенко, Н.П. Карачина, А.О. Касіч, С.М. Квіт, А.К. Кінах, В.Є. Кревс, В.Г. Кремінь, О. Є. Кузьмін, П.М. Куліков, К.М. Левківський, О.О. Любіч, С.А. Матюх, А.О. Мельник, О.Г. Мельник, Т.Є. Оболенська, І.В. Пономаренко, Ю.М. Рашкевич, І.О. Тарасенко, Н.І. Холявко, О.І. Шаров, Л.А. Янковська та ін. Питання закономірностей розвитку закладів вищої освіти досліджували К. М. Бліщук, С. У. Гончаренко, С. М. Домбровська, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська, С. А. Матюх, Н.Г.Ничкало, В.Л. Ортинський, І.П. Підласий, Л.М. Прокопів, Л. Г. Парфьонова, О. М. Пехота, Г. С. Третяк, М.М. Фіцула, Н.В. Цимбаленко, О. І. Циркун, К.О. Шіковець та ін. Питання інноваційно-інвестиційного забезпечення вищої школи висвітлювали у своїх працях М.В. Азанов, І.В. Антипов, І.С. Богомолова, М.А. Боровська, Т.О. Брікман, О.І. Волков, Н.А. Дубровіна, Е.К. Задорожня, М. Ю. Маісурадзе, М. В. Матявіна, Г.К. Селевко, О. Е. Симеон, І.Р. Совсун, О.В. Шестопалюк та ін. Питанням оцінювання діяльності закладів вищої освіти присвятили увагу науковці С. Брігс (S. Briggs), Е.М. Білалова, П.М. Кичиханова, В.А. Павлиш, О.П. Тарасенко, С.М. Трохимчук, Г.Г. Цегелик, Н. В. Шеверун та ін. Проблематику шляху розвитку вищої школи висвітлювали у своїх працях Т.Г. Авксентьева, О.М. Варго, В.І. Вернадський, С.С. Вітвицька, І.І. Драч, О. Є. Кравець, А.І. Кузьмінський, Т. В. Тарнавська та інші.

Пріоритетні напрями діяльності уряду в галузі освіти і науки оголошені Міністерством освіти і науки України та включені до середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року. О. О. Долинська, Є. В. Долинський, І. М. Шоробура аналізують фактори впливу на якість вищої освіти в Україні. О. М. Юхимюк досліджує чинники, що впливають на формування державного управління. С. В. Гала описує і вивчає досвід реформування та функціонування системи вищої освіти Китаю. С.А. Калашнікова досліджує систему управління державним сектором вищої освіти в США.

Не зважаючи на велику кількість проведених досліджень, наукових праць, залишилися недостатньо обґрунтованими питання вибору шляху розвитку закладів вищої освіти України, місця й ролі державного регулювання їхньої діяльності, що обумовило актуальність дисертаційної роботи. Злободенність питань, які турбують керівників українських університетів на сучасному етапі, зобов'язує до нагального їх вирішення. Виникає потреба в розробленні якісно нового шляху розвитку, концептуальної моделі, спираючись на використання вітчизняного й зарубіжного досвіду державного регулювання діяльності вищих навчальних закладів, а також запровадження принципів, що забезпечують успішне функціонування та гармонійний розвиток ЗВО. Потребують обґрунтування положення понятійно-категорійного апарату гармонійного розвитку вищих навчальних закладів.

Залишаються недостатньо обґрунтованими й сформованими концептуальні, теоретико-методологічні та методичні засади розвитку ЗВО, а також державного регулювання їхньої діяльності. Водночас існує потреба в удосконаленні методів аналізування й оцінювання діяльності ЗВО, а також вдосконалення моделі фінансово-інвестиційного забезпечення діяльності університетів. Зазвичай дослідники розглядають окремі сторони державного регулювання діяльності ЗВО, однак не заглиблюються в область причинно-наслідкових зв'язків, не піддають їх фундаментальному осмисленню, не задаються питанням синтезу принципів, дотримання яких забезпечило б гармонійний розвиток вищої школи.

Масштабність й актуальність питання з метою його розв'язання потребує

системного підходу й усебічного вивчення. Усе вище зазначене зумовило вибір мети і завдань дисертаційної роботи відповідно до її теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана на кафедрі менеджменту і міжнародного підприємництва Національного університету «Львівська політехніка». За темою «Інвестиційно-інноваційне забезпечення розвитку національного господарства та його суб'єктів в умовах дослідження моделі глобалізації» (№ державної реєстрації 0115U006723) виконано дослідження інвестиційно-інноваційного забезпечення діяльності вищих навчальних закладів. Зокрема розроблено модель такого забезпечення, запропоновано концепцію реформування фінансової системи вищої школи в умовах трансформації економіки України, проведено аналіз фінансового забезпечення системи вищої школи України (Акт впровадження від 16.05.2018). За темою «Розвиток міжнародних економічних відносин в умовах глобалізації та євроінтеграції» (№ державної реєстрації 0117U001462) виконано дослідження вітчизняного та зарубіжного досвіду розвитку та державного регулювання діяльності вищих навчальних закладів. Проведений огляд дозволив виокремити низку особливостей, які характеризують розвинені і перспективні системи вищої школи світового рівня (Акт впровадження від 16.05.2018). За темою «Формування та розвиток систем наукових досліджень у вищих навчальних закладах» (№ державної реєстрації 0117U003812) виконано дослідження шляхів розширення спектру освітніх послуг вищих навчальних закладів, зокрема проведено аналіз інноваційних освітніх форм, які дозволяють забезпечити масовість вищої освіти, зробивши її доступною для загалу в результаті здешевлення освітніх послуг, проведено аналіз інвестиційного забезпечення системи вищої школи, пов'язаного з запровадженням електронних форм навчання (Акт впровадження від 16.05.2018).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є наукове обґрунтування й розроблення теоретико-методологічних, концептуальних та методико-прикладних засад гармонійного розвитку та державного регулювання діяльності закладів вищої освіти України.

Досягнення визначеної мети обумовило необхідність вирішення таких основних завдань:

- розкрити сутність і значення розвитку та державного регулювання діяльності закладів вищої освіти;
- визначити чинники, що впливають на розвиток та державне регулювання діяльності закладів вищої освіти;
- систематизувати напрямки розвитку та державного регулювання діяльності закладів вищої освіти;
- визначити сутність категорій «гармонійний розвиток» та «державне регулювання», їхню роль в діяльності закладу вищої освіти та проаналізувати значення провідних зарубіжних освітніх систем у побудові концепції гармонійного розвитку та державного регулювання діяльності закладів вищої освіти України;
- запропонувати теоретичну парадигму концепції гармонійного розвитку та державного регулювання діяльності закладів вищої освіти;
- обґрунтувати доцільність і перспективність вибору гармонійного шляху розвитку закладів вищої освіти;
- удосконалити інтегральний метод аналізування й оцінювання діяльності закладів вищої освіти;
- обґрунтувати доцільність формування оптимального набору індикаторів аналізування і оцінювання діяльності закладів вищої освіти;
- розвинути класифікацію інновацій в діяльності закладів вищої освіти;
- систематизувати механізми залучення інновацій в діяльності закладів вищої освіти;
- обґрунтувати роль державно-приватного партнерства у фінансово-інвестиційному забезпеченні діяльності закладів вищої освіти;
- удосконалити модель фінансово-інвестиційного забезпечення діяльності закладів вищої освіти.

Об'єктом дослідження є діяльність закладів вищої освіти та її державне регулювання.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та практичні засади гармонійного розвитку діяльності закладів вищої освіти у середовищі їх діяльності, а також державне регулювання їх функціонування.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційної роботи становлять сукупність принципів, прийомів, загальнотеоретичних, спеціальних та міждисциплінарних методів наукових досліджень. Для розв'язання поставлених завдань та досягнення встановленої мети у роботі було використано: метод системного аналізу вітчизняного і зарубіжного досвіду розвитку та державного регулювання діяльності вищих навчальних закладів (підр. 1.3); обґрунтування системи цілей і завдань концепції гармонійного розвитку та державного регулювання діяльності закладів вищої освіти (підр. 2.1); узагальнення положень аналізу і оцінки діяльності закладів вищої освіти (підр. 3.1), а також при аналізі і оцінці діяльності закладів вищої освіти України (підр. 3.3); експертний метод – у процесі встановлення вагових коефіцієнтів складових інтегрального показника під час оцінювання діяльності закладів вищої освіти (підр. 3.2); методи групування та систематизування – для виокремлення основних принципів гармонійного розвитку закладів вищої освіти (підр. 2.2), для систематизування чинників, що впливають на розвиток та державне регулювання діяльності університетів (підр. 1.2); індикативні методи – для висвітлення суті та значення державного регулювання діяльності ЗВО (підр. 1.1, 1.2), побудови моделі гармонійного розвитку та державного регулювання діяльності ЗВО, формування концепції реформування фінансової системи вищої школи (підр. 3.3, 5.3); статистичний аналіз – для встановлення рівня суттєвості впливу чинників на діяльність закладів вищої освіти (підр. 1.2), формалізованого оцінювання потреби у фахівцях (підр. 3.3), оцінювання динаміки показників діяльності ЗВО України та за кордоном (підр. 1.3, 3.3), моделювання фінансово-інвестиційного забезпечення діяльності закладів вищої освіти (підр. 5.3); інтегральний метод – для оцінювання діяльності ЗВО (підр.3.2); метод потенціалів – для розроблення моделі підготовки спеціалістів престижних спеціальностей (підр. 3.3); метод структурно-логічного аналізу – для побудови моделі залучення інновацій в діяльності закладів вищої

освіти (підр. 4.3), удосконалення моделі педагогічної інновації (підр. 4.1), для відшліфування моделі перспективного розвитку закладів вищої освіти України на засадах автономізації, модернізації моделі розвитку закладів вищої освіти України в умовах Євроінтеграції (підр. 3.3), для побудови моделі управління діяльністю закладу вищої освіти (підр. 2.3); метод лінійного програмування з метою побудови моделі впливу демографічного чинника на контингент студентів закладів вищої освіти України (підр. 1.2); програмно-цільовий метод – для укладання моделі фінансування діяльності закладів вищої освіти; кореляційно-регресійний аналіз – для виявлення впливу соціально-економічних чинників на забезпечення гармонійного розвитку закладів вищої освіти (підр. 1.2), для аналізу й оцінювання діяльності закладів вищої освіти (підр. 3.2); математичне прогнозування – для окреслення моделі розподілу фінансових ресурсів (підр. 5.3); графічний метод – для наочності висвітлення теоретичного, методичного і розрахункового матеріалу дисертації. Науково-теоретичну та методичну основу дисертаційного дослідження склали наукові праці та публікації вчених, матеріали наукових конференцій у сфері вищої освіти.

Інформаційна база. У процесі дослідження використано законодавчі, нормативно-правові акти України, офіційні матеріали Державної служби статистики України, мережі Інтернет щодо результатів діяльності закладів вищої освіти; монографії, наукові статті з питань реформування галузі вищої школи, формування ефективної системи їх освітянської, наукової та економічної діяльності, позиціонування місця й ролі ЗВО в соціально-економічній системі країни, а також спостереження за розвитком діяльності ЗВО в різних регіонах і напрямках діяльності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у концептуальному вирішенні науково-прикладної проблеми гармонійного розвитку та державного регулювання діяльності ЗВО України.

Основні положення дисертаційної роботи, що визначають її наукову новизну, полягають у такому:

вперше:

– розроблено концептуальні засади розвитку закладів вищої освіти, що ґрунтуються на дотриманні принципів гармонізації розвитку вищого навчального закладу і забезпечують оптимальну ефективність їхнього функціонування; застосовано поняття гармонійного розвитку діяльності ЗВО як цілісної комплексної системи складових забезпечення конкурентоздатного функціонування закладу вищої освіти в умовах глобалізації й інтеграції освітнього простору;

– розроблено комплекс моделей розвитку вищих навчальних закладів, а саме: управління діяльністю закладу вищої освіти, що охоплює місію і завдання ЗВО, принципи їх реалізації, засоби й моделі в освіті та науці в процесі підготовки фахівців; розвитку ЗВО України в умовах Євроінтеграції, що включає якісну та організаційну складову і законодавче врегулювання галузево-суспільних відносин; підготовки фахівців за спеціальностями, реалізація яких забезпечить загальну максимальну ефективність підготовки;

– розроблено методи залучення інновацій в діяльності закладу вищої освіти, що включають освітні, наукові та організаційно-управлінські інновації, а також модель залучення інновацій в діяльності ЗВО і способи її реалізації, інституалізацію інноваційної діяльності, наслідком якої буде її втілення в повсякденній практиці;

удосконалено:

– положення з оцінювання діяльності закладів вищої освіти України, побудована модель інтегрального показника оцінювання діяльності освітнього закладу, використання якої, на відміну від інших, дозволяє врахувати у зведеному показнику різні етапи та рівні оцінювання;

– механізми державно-приватного партнерства (ДПП), які будуть адаптовані в системі вищої школи. Запропоновані механізми ДПП, що на відміну від чинних, сприяють розширенню форм взаємодії держави і бізнесу у вищій школі, вдосконаленню економічних механізмів функціонування ЗВО, зокрема створенню фінансових і ресурсних умов зростання інвестиційної привабливості фінансового потенціалу ЗВО, одночасно забезпечуючи високу якість підготовки

спеціалістів;

– систему взаємозв'язків чинників зовнішнього і внутрішнього середовища діяльності ЗВО, яка, на відміну від уже розроблених, передбачає зміщення акцентів державного регулювання з дріб'язкової опіки й прискіпливого регламентування діяльності ЗВО на впровадження концепції гармонійного розвитку вищої школи і системний моніторинг ЗВО. Її адаптація має супроводжуватися прийняттям відповідних законів, які повинні створити сприятливі умови і стимулювати поступальний розвиток ЗВО;

набули подальшого розвитку:

– систематизація чинників державного регулювання освітянської діяльності ЗВО, яка, на відміну від чинних, передбачає ранжування за рівнем суттєвості впливу і включає: демографічні, політичні, економічні, мотиваційні, міжнародні, чинники внутрішнього середовища, ризики діяльності;

– модель державного регулювання діяльності ЗВО, відмінність якої полягає в розробленні програми перспективного розвитку вищої школи на засадах синтезу вищої освіти, науки і виробництва та передбачає державну підтримку діяльності ЗВО на основі досконалих цільових програм; запровадження практики розподілу обдарованих випускників з урахуванням їхніх здібностей; широку автономізацію ЗВО й запровадження системи інвестування найбільш потужних дослідницьких університетів.

– класифікація інновацій в діяльності ЗВО та механізм їхнього залучення. Відмінним є те, що виокремлено зовнішні способи залучення інновацій (гранти, договори з комерційними структурами, прямі договори з вітчизняними і закордонними ЗВО) і внутрішні способи залучення інновацій (організаційно-управлінські, технології освітянської діяльності);

– індикатори якості підготовки ЗВО фахівців, до переліку яких внесено наявність ресурсного забезпечення (науково-педагогічних кадрів відповідного рівня кваліфікації, фінансових, матеріальних, інформаційних, навчально-методичних та інших ресурсів), організація навчального процесу, контроль освітньої діяльності;

– класифікація фінансово-інвестиційного забезпечення діяльності ЗВО, куди входить державний сектор, приватно-корпоративний сектор, іноземні інвестиції. Види фінансово-інвестиційного забезпечення ЗВО розділені на групи: кошти державних і місцевих бюджетів; кошти приватного сектору, громадських організацій і фондів; кошти від економічної діяльності;

– модель фінансово-інвестиційного забезпечення та використання ресурсів університетів, яка відрізняється залученням ринкових інтересів фірм, організацією фандрейзингу (залучення грошових коштів та інших ресурсів: людських, матеріальних, інформаційних тощо) та запровадженням податкових пільг.

Основні наукові результати дисертаційної роботи використано у діяльності:

– Адміністрації Президента України (довідка № 025/208 від 21.03.2018 р.) в питаннях формування конкурентних переваг вищих навчальних закладів України в період глобалізації, розроблення концепції гармонійного розвитку та державного регулювання діяльності ЗВО, формування механізмів залучення інновацій у діяльності ЗВО в умовах державно-приватного партнерства;

– Директорату вищої освіти і освіти для дорослих Міністерства освіти і науки України (довідка № 27-12 від 04.05.2018р.) у процесі реформування галузі з питань запровадження розроблених моделей: педагогічних інновацій, залучення інновацій в діяльності закладів вищої освіти, а також запропонованих способів залучення інновацій;

– Інституту модернізації змісту освіти Міністерства освіти і науки України (довідка № 282-18 від 26.04.2018р.) під час розроблення проекту інноваційного шляху розвитку та державного регулювання діяльності ЗВО України із застосуванням методів аналізу і оцінювання діяльності ЗВО, розроблення механізмів залучення інвестиції для гармонійного розвитку діяльності ЗВО в умовах державно-приватного партнерства, залучення інновацій в науковій та освітній діяльності закладу вищої освіти;

– Львівської обласної Державної Адміністрації (довідка № 5/18-1772/0/2-18/6-10 від 6 березня 2018 р.) в розробленні Програми розвитку освіти Львівщини на 2017-2020 роки щодо запровадження інноваційного шляху розвитку вищої школи, гармонійного шляху розвитку та державного регулювання діяльності ЗВО;

– Львівського національного університету імені Івана Франка (довідка № 1283-Н від 21.03.2018 р.) щодо засад розвитку закладів вищої освіти, методів аналізування і оцінювання діяльності ЗВО, які були використані при розробленні внутрішнього положення про оцінювання роботи підрозділів Університету та при опрацюванні стратегії розвитку;

– Української академії друкарства (довідка № 64-11/77 від 05.02.2018 р.) стосовно розроблення та вдосконалення положень з аналізування й оцінювання діяльності Академії. Пропозиції щодо запровадження гармонійного шляху розвитку закладу вищої освіти були корисними при вдосконаленні положень перспективної програми розвитку Української академії друкарства;

– Львівського університету бізнесу та права (довідка № 131 від 30.07.2018р.) у впровадженні інновацій в освіті, що сприяє підвищенню якості підготовки студентів і диверсифікації джерел надходжень університету;

– Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка № 18-4-18 від 24.04.2018 р.) в розробленні стратегії залучення інновацій в діяльності закладу вищої освіти;

– Тернопільського національного економічного університету (довідка № 126-04-1492 від 08.08.2018 р.) щодо розроблення та вдосконаленні механізмів залучення інновацій у навчальній, науковій та організаційно-управлінській діяльності університету;

– Українського католицького університету (довідка № 5-28-2018 від 24.04.2018 р.) у сфері впровадження інновацій в освіті, що сприяє підвищенню якості підготовки фахівців.

Результати досліджень впроваджено у навчальний процес Національного університету «Львівська політехніка» (довідка №67-01-1075 від 12.06.2018 р.) у викладанні курсів: «Державний фінансовий контроль в секторі загального

державного управління» та «Облік і звітність в оподаткуванні».

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є особисто виконаною науковою працею, у якій викладено підхід до вирішення питань реформування, оцінювання та управління діяльністю закладів вищої освіти, оригінальність якого полягає в авторській інтерпретації гармонійного шляху розвитку ЗВО. Усі наукові результати, викладені в дисертації, отримав автор особисто та відображені у наукових публікаціях. Особистий внесок здобувача у наукових роботах, опублікованих у співавторстві, конкретизовано у списку праць за темою дисертації.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження пройшли апробацію на міжнародних та Всеукраїнських науково-практичних конференціях, наукових семінарах кафедри, зокрема: «Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства» (Львів, 23-24 жовтня 2009 р.), «Реформування податкової служби України відповідно до європейських стандартів» (Ірпінь, 22 жовтня 2010 р.), «Проблеми формування та реалізації конкурентної політики (Львів, 15-16 вересня 2011 р.)», «Сучасні проблеми економіки і менеджменту» (Львів, 10-12 листопада 2011 р.), «Облік, аналіз і аудит в системі управління суб'єктів господарювання: вітчизняна практика та міжнародний досвід» (Сімферополь, 9-10 грудня 2011 р.), «Przeslanki i kierunki rozwoju rachunkowosci na Ukrainie» (Люблін, Польща, 27-29 травня 2012 р.), «Облік, аналіз та контроль на підприємствах АПК: стан та перспективи розвитку», «Управління якістю в освіті та промисловості: досвід, проблеми та перспективи» (Львів, 22-24 травня 2013 р.), «Організація управління: витоки, реалії та перспективи розвитку» (Львів, 20 жовтня 2014 р.), «Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства» (Львів, 23-24-25 жовтня 2014 р.), «Wybrane zagadnienia wspolczesnej rachunkowosci w Polsce i na Ukrainie» (Люблін, Польща, 21-22 травня 2015 р.), «Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні» (Тернопіль, 11 травня 2016 р.), «Проблеми інноваційного розвитку та інформаційного суспільства» (Київ, Україна, 20-21 жовтня 2016 р.), «Проблеми формування та реалізації

конкурентної політики» (Львів, 21-22 вересня 2017 р.), «Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти» (Київ, 6 жовтня 2017 р.), «Міжнародне науково-технічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність» (Київ, 15-16 березня 2018 р. Київ), «Стратегічні детермінанти соціально – економічного розвитку в умовах трансформаційних перетворень» (Київ, Україна, 25 квітня 2018 р.), а також наукових семінарах кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва Національного університету «Львівська політехніка».

Публікації. За темою дисертації опубліковано 41 наукову працю загальним обсягом 35,21 друк. арк. (з яких авторів належить 32,56 друк. арк.), зокрема 2 монографії, 24 публікації у наукових фахових виданнях України, з них 9 публікацій у виданнях, які включені до наукометричних баз даних, 1 стаття у виданні, яке включено до наукометричних баз даних, 4 праці у наукових періодичних виданнях інших держав, 9 тез доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях та 1 стаття, яка додатково відображає результати дисертації. Опубліковані роботи повністю висвітлюють основні результати дисертаційного дослідження.

Структура і обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, 5 розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел. Основний зміст роботи викладено на 384 сторінках. Дослідження містить 37 таблиць, 36 рисунків, список використаних джерел із 286 найменувань та 4 додатків.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗВО УКРАЇНИ

1.1. Сутність та значення розвитку та державного регулювання діяльності ЗВО

Питання державного регулювання освітньої галузі та її важливої складової – системи вищої школи – було і залишається предметом вивчення, дискусій, об'єктом постійного вдосконалення. Україна в цьому відношенні не є винятком, а скоріше – черговим учасником означеного процесу, опрацювання якого неминуче через дію об'єктивних факторів впливу освітньої галузі на стан економічного розвитку, результатом якого може бути розвиток чи занепад. Не можна оминати також наявності проблемних питань, які постали перед національною системою вищої школи і потребують нагального вирішення.

Результати проведених досліджень досить часто зводяться до опису наявних провідних систем вищої школи, або ж навпаки, абстрагуються від дієвих зовнішніх факторів впливу, концентруючи увагу на дослідженні системи вищої школи як окремо взятого об'єкта дослідження. Визначення наукових засад і напрямів державного регулювання діяльності вищих навчальних закладів носить зазвичай оглядовий теоретичний характер. Водночас окремі дослідження мають системний характер і потребують подальшого розвитку.

З метою окреслення перспективних шляхів реформування системи вищої школи виникає потреба у виробленні системного підходу до питання державного регулювання діяльності ЗВО, що ґрунтується на вивченні зарубіжного досвіду, врахуванні національних особливостей, запровадженні прогресивних методів і форм їх реалізації.

Державне регулювання діяльності ВНЗ є складовою державного регулювання економіки. Тому перш ніж приступити до розкриття сутності такого регулювання на рівні складової чи підсистеми, доцільно з'ясувати його природу на вищому

рівні – економічної системи.

Державне регулювання економіки є найважливішою функцією держави. Потребу державного регулювання економіки зумовлює нездатність ринкового саморегулювання розв'язати низку ключових проблем розвитку економічної системи. Тому державне регулювання економіки вважають продуктом розвитку людської цивілізації та гуманізації суспільних відносин. В результаті його запровадження за допомогою держави пом'якшуються негативні наслідки розвитку і функціонування ринкової економіки.

Правове регулювання економічних відносин в Україні здійснює президент. Органом законодавчої влади є Верховна Рада України. До її повноважень у питаннях державного регулювання економіки належать: правове регулювання економічних відносин; формування стратегії і тактики соціально-економічної політики.

Центральні державні органи створюють з метою реалізації визначених напрямків соціально-економічної політики. Міністерство економіки України виконує функції єдиного економічного центру. В його обов'язки входить методичне й організаційне забезпечення реалізації соціально-економічної політики країни. Міністерство економіки займається застосуванням інструментів державного регулювання. Воно розробляє проекти державних програм економічного та соціального розвитку і прогнозів; складає спільно з Міністерством фінансів проект Державного бюджету; готує проекти найважливіших державних цільових комплексних програм; здійснює організаційне та методичне керівництво розробленням балансів, нормативів, довго-, середньо- та короткострокових прогнозів і програм соціально-економічного розвитку регіонів та галузей економіки.

Науково-дослідний економічний інститут, який є підрозділом Міністерства економіки, проводить дослідження з проблем економічного, соціального, науково-технічного та регіонального розвитку. У практичній діяльності Міністерство економіки використовує також рекомендації науково-дослідних економічних інститутів Національної академії наук України.

Фінансово-бюджетне і податкове регулювання в Україні здійснює Міністерство фінансів. Це Міністерство приймає участь у всіх стадіях бюджетного процесу: розробленні проекту, організуванні виконання, контролю за виконанням, підготовці пропозицій щодо внесення змін, формуванні звіту про виконання Державного бюджету.

Місцеві державні адміністрації (МДА) здійснюють виконавчу владу в областях і районах. У питаннях регулювання соціально-економічного розвитку регіонів та економічних відносин МДА уповноважене розробляти прогнози і програми соціально-економічного розвитку регіону; забезпечувати функціонування об'єктів комунальної власності; забезпечувати раціональне використання землі, природних ресурсів, охорону навколишнього природного середовища; упорядковувати та стимулювати діяльність малого та середнього бізнесу; здійснювати соціальний захист та розв'язувати проблеми зайнятості населення. Повноваження державної влади та делеговані їй виконавчі функції обласних і районних рад адміністрації виконують через створені управління, відділи та інші структурні підрозділи.

Державне регулювання економіки покликане створити приблизно однакові стартові умови для становлення, розвитку і формування індивідуума незалежно від його майнового стану і соціального походження (доступ до середньої, вищої освіти, медичного обслуговування, юридичного захисту), а також забезпечити функціонування непривабливих для приватного капіталу галузей, які, водночас, потрібні суспільству (Третяк та Бліщук, 2011, с. 17).

Державне регулювання ринкової економіки за своєю суттю являє собою сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу державних організацій і установ на розвиток продуктивних сил: організаційно-економічних, техніко-економічних і соціально-економічних відносин з метою стабілізації суспільного виробництва та пристосування до мінливих соціально-економічних умов (Федоренко та ін., 2008 а, с. 362).

Форми державного регулювання економіки класифікують за термінами, характером, засобами та інструментами впливу і можуть бути коротко- і

довгостроковими, прямими, непрямими, опосередкованими, правовими, адміністративними, економічними (рис.1.1).

Рис. 1.1. Форми державного регулювання економіки

Довгострокове регулювання обумовлене необхідністю досягнення стратегічних цілей. Основою короткострокового регулювання, яке є насамперед антициклічним регулюванням, є вплив на величину споживчих та інвестиційних

витрат. У межах такої форми застосовується антиінфляційне регулювання, яке реалізується зазвичай через політику доходів.

За допомогою безпосереднього використання відповідних регуляторів через вплив держави на економічні процеси здійснюється пряме регулювання.

Непряме регулювання економіки досягається за допомогою інструментів правового та економічного характеру. В результаті держава нічого в ринковому механізмі безпосередньо не змінює, а лише створює передумови для таких змін.

Засоби прямого державного впливу проявляються у вигляді державних замовлень, контрактів, лімітів, фінансуванні з державного бюджету цільових комплексних програм і окремих галузей. засоби опосередкованого впливу знаходять прояв у податках, субсидіях, цінах.

Державне регулювання економіки базується на системі державних інструментів (регуляторів). Всі державні інструменти залежно від їхньої природи можна поділити на три види: економічні, правові та адміністративні (Стельмащук, 2000а).

Необхідний у випадку правового регулювання примус забезпечується силою державної влади. Його основними формами в Україні є: Конституція та закони України; постанови та інші акти Верховної Ради, укази і розпорядження Президента України; постанови і розпорядження Кабінету Міністрів, нормативно-правові акти центральних органів влади; нормативні акти місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

За допомогою наявних засобів та методів регулювання економіки, матеріальних, фінансових, інтелектуальних ресурсів держава має забезпечувати плавність та поступовість структурних зрушень, попереджувати стихійні зміни ринкової кон'юнктури, протидіяти деструктивному розвитку економічної системи. Однак державне втручання у розвиток економічної системи має певні межі, які визначаються тим, щоб не звести нанівець мотивацію до ініціативної, творчої праці та підприємницької діяльності з елементами розумного ризику.

Методи державного регулювання економіки можна розділити на адміністративні і економічні, які в свою чергу поділяться методи грошово-

кредитної і методи бюджетної політики. Їх класифікація наведена на рис. 1.2.

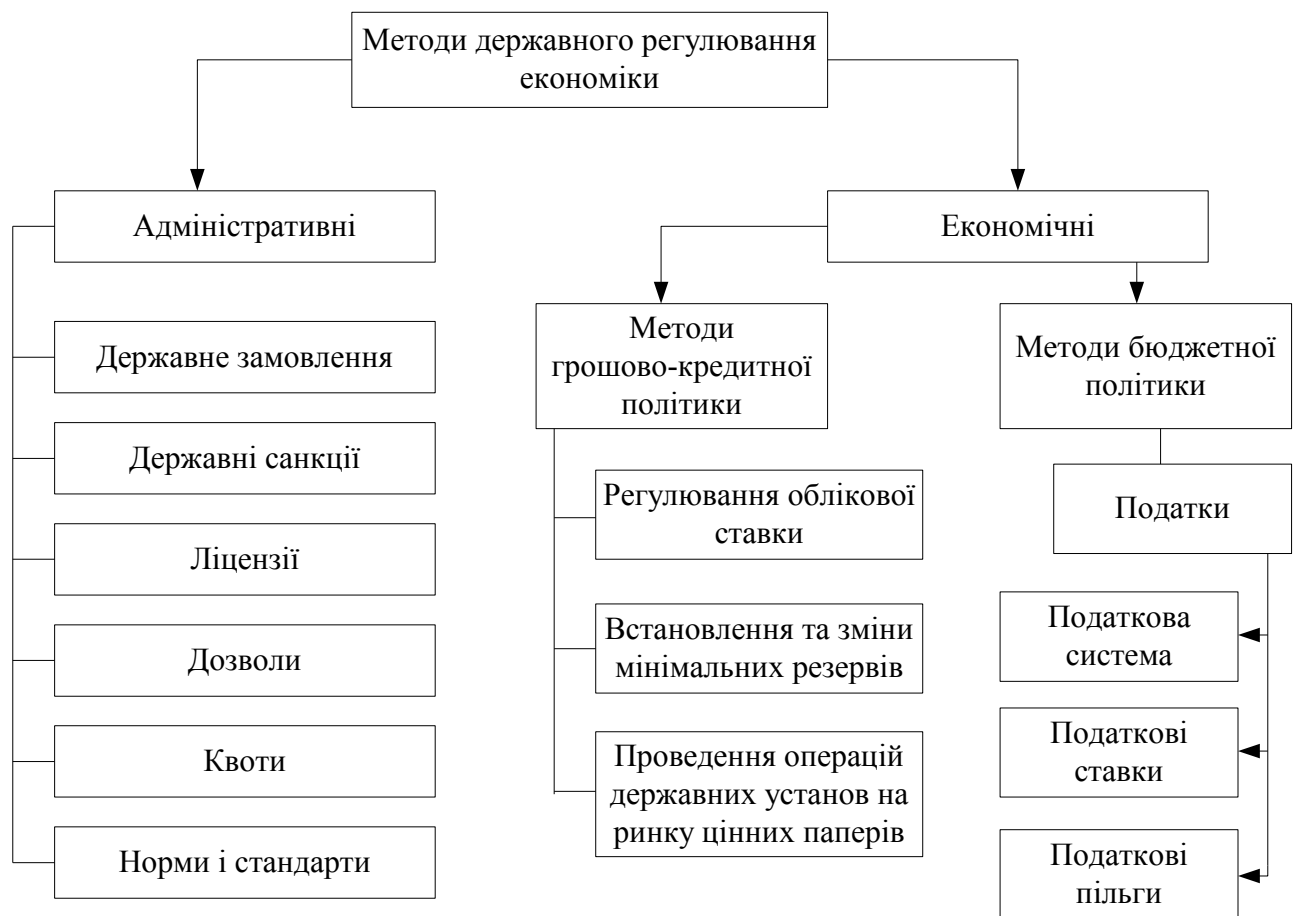

Рис. 1.2. Методи державного регулювання економіки

На думку американського економіста В. В. Леонтєва, сьогодні дуже важливо знайти оптимальне поєднання ринкового і державного регулювання. Необхідно чітко відстежувати взаємодію цих двох засад регулювання ринкових відносин, щоб у відповідних ситуаціях посилювати або послаблювати вплив на соціально-економічний розвиток ринкового механізму чи державного регулювання.

Більш повно сутність державного регулювання розкривається у функціях держави, які вона при цьому виконує. Їхня реалізація спрямована на вдосконалення та впорядкування приватної, колективної та суспільної сфер життєдіяльності людей.

На даному етапі функції держави можна розділити на внутрішні, тобто ті, які спрямовані на розвиток і вдосконалення суспільних відносин всередині країни, і

зовнішні – що мають на меті налагодження і взаємодію держави з іншими суб'єктами міжнародних відносин.

До внутрішніх функцій належать: політична, соціальна і економічна.

Політична функція спрямована на забезпечення гармонійного розвитку суспільства. Неефективне виконання державою політичної функції негативно впливає на економічний розвиток країни, призводить до соціальних катаклізмів та інших негативних явищ і процесів.

Соціальна функція держави передбачає створення умов для відтворення і розвитку головної продуктивної сили суспільства – людини, а також формування соціокультурного простору, сприятливого для самореалізації кожного члена суспільства, який би стимулював її до зростання професіоналізму, підвищення свого освітнього рівня, втілення в життя принципів соціальної справедливості [Федоренко, 2008b, с.365].

Порушення прав і свобод кожного громадянина, неспроможність держави забезпечити умови, сприятливі для розвитку, призводять до негативних явищ і процесів у соціально-економічному розвитку суспільства, уповільнюють його прогресивний поступ. Держава за допомогою владних структур може вплинути на протікання соціальних процесів і спрямувати їх в позитивне русло.

В узагальненому вигляді економічні функції держави спрямовані на формування передумов, необхідних для економічного зростання і соціального прогресу суспільства. Наведені функції держави тісно пов'язані між собою, хоча їх вплив проявляється неоднаково.

Економічні функції державного регулювання реалізуються шляхом використання декількох основних форм. Важливу роль відіграє бюджетно-податкове регулювання, покликане забезпечити формування державного бюджету, функціонування державних фінансів та державних витрат. Не менш важливою формою регулювання є грошово-кредитне, яке передбачає забезпечення економіки повноцінною, стабільною національною валютою, підтримання на валютному ринку рівноваги. За допомогою цінового регулювання у ринкових умовах держава впливає на процеси ціноутворення. Економічні

функції державного регулювання систематизовано у табл.1.1.

Таблиця 1.1

Економічні функції державного регулювання

Назва функції	Характеристика функції
Цільова	Визначає цілі, пріоритетність та основні напрями розвитку національної економіки
Соціальна	Покликана забезпечити державне регулювання соціально-економічних відносин, перерозподіл доходів, соціальний захист та соціальні гарантії, збереження навколишнього середовища
Контролююча	Державний нагляд і контроль за виконанням встановлених норм і правил: економічних, освітніх, екологічних, соціальних стандартів тощо
Корегуюча	Коригування соціально-економічних процесів, розподілу ресурсів з метою розвитку прогресивних процесів, усунення негативних тенденцій тощо
Стимулююча	Формування регулюючих чинників, здатних ефективно впливати на діяльність суб'єктів господарювання і спрямовувати економічні процеси у бажаному для суспільства напрямку
Нормативна	Законодавче врегулювання соціально-економічних відносин, прийняття нормативних документів, що регламентують процедурні питання
Управління неринковим сектором економіки	Створення суспільних благ, регулювання державного сектору економіки

Джерело: (Федоренко 2008с, с. 366)

Політична і соціальна функції опосередковано впливають на функціонування і розвиток економічної системи. Водночас економічні функції мають безпосередній вплив на систему загалом.

До переліку зовнішніх функцій регулювання відносять міжнародну. Вона полягає у забезпеченні суверенітету країни, захисту національних інтересів у межах взаємодії на засадах взаємовигідного співробітництва та партнерства з іншими країнами світового співтовариства. Реалізуючи міжнародну функцію,

держава спрямовує свої зусилля на налагодження взаємовигідних економічних зв'язків, використовуючи наявні форми міжнародних економічних відносин з якомога більшою кількістю держав, сприяючи розвитку міжнародних організацій. Ефективна діяльність у сфері міжнародних економічних відносин справляє позитивний вплив на функціонування і розвиток національної економіки.

У західній економічній літературі регулюючі функції держави в ринковій економіці зводяться до трьох основних – законодавчої, стабілізуючої, розподільної (Стельмашук, 2000b).

Описані форми функціонування, розвитку і державного регулювання ринкової економіки ґрунтуються на використанні значної кількості методів, під якими розуміють способи впливу держави на діяльність, інфраструктуру, некомерційний сектор економіки за допомогою законодавчих актів і виконавчих органів з метою забезпечення їх ефективної діяльності відповідно до інтересів суспільства. Сукупність методів державного регулювання можна класифікувати за групами на адміністративні, економічні і індикативні.

Адміністративні методи ґрунтуються на застосуванні державного примусу через владні структури і передбачають практику заборон або дозволів. Їх складовою є правові методи. Адміністративні методи державного регулювання застосовують для реалізації державних програм, соціального захисту населення, захисту національних інтересів держави на міжнародній арені, запобігання монополізму у економічній сфері, охорони довкілля тощо. Інструментарієм адміністративних методів виступають закони, укази, декрети, квотування, ліцензування, цінова політика, різноманітні нормативи і стандарти, контроль за дотриманням законодавства, а також санкції за їх порушення.

Індикативні методи державного регулювання мають орієнтовний, рекомендаційний характер. До них належать економічні методи, які можна зарахувати до опосередкованих засобів державного впливу на розвиток і функціонування ринкової економіки. Широкого використання у практиці регулювання ринкової економіки набули прямі методи регулювання. Це відбувається тоді, коли держава безпосередньо втручається у перебіг економічних

процесів, що характерно для адміністративних методів (крім правових, які належать до непрямих методів державного регулювання ринкової економіки). В цьому випадку використовуються такі інструменти, як державні замовлення, контракти, субвенції, субсидії, дотації, прямі витрати уряду.

Економічні методи державного регулювання передбачають формування матеріальних та фінансових стимулів для ефективної соціально-економічної діяльності шляхом впливу держави на економічні інтереси суб'єктів господарювання, що визначає їх поведінку. Ці методи пов'язані з використанням системи оподаткування, зміною центральним банком країни облікової ставки, валютним регулюванням, зміною цін і тарифів тощо.

Використання перелічених методів державного регулювання покликане забезпечити ефективне функціонування і розвиток економічної системи держави в інтересах усього суспільства.

Звернемо свою увагу на місце і значення вищої школи у державному регулюванні її функціонування. Для з'ясування сутності і значення розвитку та державного регулювання діяльності ВНЗ спочатку розглянемо порядок організування системи вищої освіти України. Складові системи вищої освіти України та їх характеристики наведені у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Складові системи вищої освіти України

Назва складової системи вищої освіти	Характеристика складової
1	2
Заклади вищої освіти всіх форм власності	–університет; –академія, інститут; –коледж.
Рівні та ступені (кваліфікації) вищої освіти	– початковий рівень вищої освіти (короткий цикл); – перший рівень (бакалаврський); – другий) рівень (магістерський); – третій рівень(освітньо-науковий/освітньо-творчий); – науковий рівень.
Спеціальності і галузі знань	Галузь знань являє собою основну предметну область освіти і науки, що включає групу споріднених спеціальностей, за якими здійснюється професійна підготовка. Спеціальність, за якою здійснюється професійна підготовка, є складовою галузі знань.

1	2
Освітні та наукові програми	Освітня програма містить: – вимоги до осіб, які розпочинають навчання за програмою; – перелік освітніх компонентів за їх логічною послідовністю; – загальний обсяг навчального навантаження та очікувані навчальні результати здобувачів освіти.
Стандарти освітньої діяльності та стандарти вищої освіти	Стандарти освіти визначають: – вимоги до обов'язкових компетентностей та результатів навчання здобувача відповідного рівня освіти; – загальний обсяг навчального навантаження здобувачів вищої освіти; – інші складники, що передбачені спеціальними законами.
Органи управління сфери вищої освіти	– Кабінет Міністрів України; – Міністерство освіти і науки (центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки); – колегіальний постійно діючий орган у сфері забезпечення якості вищої освіти; – державні органи, яким підпорядковані заклади освіти; – органи місцевого самоврядування; – Верховна Рада Автономної Республіки Крим; – Рада міністрів Автономної Республіки Крим.
Учасники освітнього процесу	– здобувачі вищої освіти; – науково-педагогічні, педагогічні та наукові працівники; – батьки здобувачів вищої освіти; – фізичні особи, які провадять освітню діяльність; – інші особи, обумовлені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу у порядку, встановленому закладом освіти.

Джерело: (Закон України «Про вищу освіту», 2014)

У зв'язку з підписанням Україною Болонської декларації вступив у силу процес структурного реформування національної системи вищої освіти, покликаний наблизити її до діючої у європейському науковому та освітньому просторі. В Україні діють такі типи закладів вищої освіти: університет, академія, інститут, коледж.

Університет – це заклад вищої освіти, що провадить освітню інноваційну діяльність за різними ступенями вищої освіти (зокрема доктора філософії), здійснює фундаментальні чи прикладні наукові дослідження і є провідним науковим і методичним центром. Університет сприяє поширенню наукових знань, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів та провадить культурно-просвітницьку діяльність.

Університет може бути багатогалузевим або галузевим. Групу

багатогалузевих складають класичні і технічні університети, а галузеві – це профільні, технологічні, медичні, гуманітарні, педагогічні, фізичного виховання і спорту, богословські (теологічні), економічні, юридичні, аграрні, фармацевтичні, мистецькі, культурологічні тощо.

Академія, інститут – це галузевий заклад вищої освіти, що здійснює інноваційну освітню діяльність, пов'язану з наданням вищої освіти за однією чи кількома галузями знань за певними спеціальностями на першому і другому рівнях, може здійснювати підготовку на третьому і вищому науковому рівнях вищої освіти, проводить фундаментальні чи прикладні наукові дослідження. До академії і інституту поставлені вимоги щодо наявності розвинутої інфраструктури навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, репутації провідного наукового і методичного центру і зобов'язання щодо сприяння поширенню наукових знань та проведення культурно-просвітницької діяльності.

Коледж може бути самостійним закладом вищої освіти або структурним підрозділом університету, академії чи інституту. Він провадить інноваційну освітню діяльність, пов'язану із здобуттям ступеня бакалавра та/або молодшого бакалавра. У коледжі також проводять прикладні наукові дослідження та мистецьку творчу діяльність. Відповідно до ліцензії коледж має право забезпечувати здобуття фахової передвищої, профільної середньої та професійної чи професійно-технічної освіти. Цей статус отримує освітній заклад чи структурний підрозділ університету, академії інституту, в якому ліцензований обсяг підготовки здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра або молодшого бакалавра становить не менше тридцяти відсотків загального ліцензованого обсягу.

Фахівців з вищою освітою готують на різних рівнях вищої освіти за відповідними освітніми чи науковими програмами.

Короткий цикл вищої освіти або початковий рівень передбачає здобуття особою професійно-орієнтованої та загальнокультурної підготовки, спеціальних знань і умінь, а також певного рівня досвіду їх практичного застосування з метою виконання типових завдань, що передбачені для первинних посад у відповідній

галузі професійної діяльності та відповідає шостому рівню Національної рамки кваліфікацій.

Бакалаврський або перший рівень вищої освіти відповідає сьомому рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття теоретичних знань та практичних навичок і умінь, достатніх для успішного виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю.

Магістерський, або другий рівень вищої освіти відповідає восьмому рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття поглиблених теоретичних та практичних знань, умінь, навичок за визначеною спеціалізацією чи спеціальністю, загальних засад методології професійної та наукової діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання здобувачем завдань інноваційного характеру визначеного рівня професійної діяльності.

Третій рівень вищої освіти є освітньо-науковим і відповідає дев'ятому рівню Національної рамки кваліфікацій. Цей рівень вищої освіти передбачає здобуття теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, що достатні для генерування нових ідей, розв'язання комплексних задач і проблем у галузі дослідницько-інноваційної та професійної діяльності, оволодіння методологією педагогічної та наукової діяльності, а також проведення здобувачем власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне і практичне значення.

Для мистецької та мистецько-педагогічної діяльності таким рівнем вищої освіти є освітньо-творчий. Він передбачає оволодіння методологією, здійснення самостійного мистецького творчого проекту, здобуття практичних навичок, продукування у творчій мистецькій сфері нових ідей і розв'язання теоретичних та практичних проблем.

Десятий рівень Національної рамки кваліфікацій є науковим рівнем вищої освіти. Він передбачає набуття компетентностей з розроблення і впровадження методики та методології дослідницької роботи, розв'язання важливих наукових або прикладних проблем, створення нових системоутворюючих знань або прогресивних технологій, що має світове або загальнонаціональне значення.

Здобуття на кожному рівні вищої освіти передбачає успішне виконання передбаченої освітньої або наукової програми. Це є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти, а саме: молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії (для мистецької та мистецько-педагогічної діяльності - доктор мистецтва), доктор наук.

Ступінь молодшого бакалавра здобувається на початковому рівні вищої освіти і присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем освітньої-професійної програми, обсяг якої становить 120 - 150 кредитів ЄКТС. Для здобуття ступеня молодшого бакалавра на основі ступеня молодшого спеціаліста обсяг освітньо-професійної програми визначається закладом вищої освіти. Необхідною умовою для здобуття ступеня молодшого бакалавра є наявність в здобувача вищої освіти повної загальної середньої освіти.

Освітній ступінь бакалавра здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання особою освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180 - 240 кредитів ЄКТС. Для здобуття ступеня бакалавра на основі ступеня молодшого спеціаліста або молодшого бакалавра обсяг освітньо-професійної програми визначається закладом вищої освіти. Необхідною умовою для здобуття ступеня бакалавра є наявність в особи повної загальної середньої освіти.

Освітній ступінь магістра здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується здобувачу закладом вищої освіти у результаті успішного виконання відповідної освітньої програми. Здобувається ступінь магістра за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою. Обсяг освітньо-професійної програми підготовки складає 90 - 120 кредитів ЄКТС, а освітньо-наукової програми - 120 кредитів ЄКТС. Обов'язковою компонентою освітньо-наукової програми магістра є дослідницька або наукова робота обсягом не менше 30 відсотків.

Ступінь магістра здобувають за умови наявності в особи ступеня бакалавра. Ступінь магістра для медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування здобувається на основі повної загальної середньої освіти і

присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання відповідної освітньої програми здобувачем вищої освіти. Її обсяг становить 300 - 360 кредитів ЄКТС.

Підготовку магістрів можуть здійснювати також наукові установи Національної академії наук України та національних галузевих академій наук за власною освітньо-науковою програмою за умови наявності ліцензії на відповідну освітню діяльність. Вони можуть також здійснювати підготовку магістрів за узгодженою з закладом вищої освіти освітньо-науковою програмою. Наукова складова такої програми здійснюється у науковій установі, а освітня - у закладі вищої освіти.

На третьому рівні вищої освіти здобувається доктор філософії на основі ступеня магістра та є освітнім і водночас першим науковим ступенем. Цей ступінь присуджується спеціалізованою вченою радою в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту у спеціалізованій вченій раді дисертації. Така рада може функціонувати як у закладі вищої освіти так і в науковій установі.

Ступінь доктора філософії має право здобувати особа під час навчання в аспірантурі чи ад'юнктурі. Ступінь доктора філософії мають право здобувати поза аспірантурою особи, які професійно здійснюють наукову, науково-педагогічну або науково-технічну діяльність за основним місцем роботи. Необхідною умовою є успішне виконання відповідної освітньо-наукової програми та публічний захист у спеціалізованій вченій раді дисертації.

Нормативний термін підготовки доктора філософії в аспірантурі чи ад'юнктурі становить чотири роки. Освітня складова освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії становить 30 - 60 кредитів ЄКТС.

Підготовку докторів філософії можуть здійснювати також наукові установи згідно з отриманою ліцензією на відповідну освітню діяльність за власною освітньо-науковою програмою або за освітньо-науковою програмою, окремі елементи якої забезпечуються іншими науковими установами та закладами вищої освіти.

Освітньо-творчий ступінь доктора мистецтва здобувається на основі ступеня магістра на третьому рівні вищої освіти. Здобувати ступінь доктора мистецтва має право особа у творчій аспірантурі. Першим етапом здобуття цього ступеня може бути асистентура-стажування, яка є формою підготовки мистецьких виконавських кадрів вищої кваліфікації. Порядок навчання в асистентурі-стажуванні та здобуття освітньо-творчого ступеня доктора мистецтва затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади у сфері культури за погодженням з Міністерством освіти і науки.

Присудження ступеня доктора мистецтва здійснюється спеціалізованою радою з присудження ступеня доктора мистецтва закладу вищої освіти мистецького спрямування. Необхідною умовою є успішне виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-творчої програми та публічний захист творчого мистецького проекту. Його порядок визначено Кабінетом Міністрів України.

Обсяг освітньої складової освітньо-творчої програми підготовки доктора мистецтва складає 30 - 60 кредитів ЄКТС, а нормативний термін підготовки доктора мистецтва у творчій аспірантурі становить три роки.

Другим науковим ступенем є доктор наук. Здобувається він на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня доктора філософії і передбачає набуття найвищих компетентностей у галузі розроблення й впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, які забезпечують розв'язання важливих теоретичних або прикладних проблем і мають загальнонаціональне або світове значення. Такі результати мають бути опубліковані в наукових виданнях.

Присудження ступеня доктора наук проводиться спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти чи наукової установи за результатами публічного захисту наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, або за сукупністю статей, опублікованих у вітчизняних і міжнародних рецензованих фахових виданнях, перелік яких затверджено Міністерством освіти і науки. (Закон України «Про вищу освіту», 2014).

Щодо освітніх програм, то основою для їх розроблення є стандарти освіти

відповідного рівня. Розробляють освітні програми заклади освіти, наукові установи, інші суб'єкти освітньої діяльності, а їх затвердження проводиться відповідно до Закону про вищу освіту та інших спеціальних законів. Освітні програми передбачають освітні компоненти для вільного вибору здобувачів освіти.

Заклади освіти можуть використовувати у діяльності типові або інші освітні програми, які розроблено та затверджено відповідно до зазначених законів.

Спеціалізовані освітні заклади, освітні об'єднання та заклади освіти, що здійснюють на різних рівнях освітню діяльність, можуть використовувати наскрізні освітні програми, які охоплюють різні рівні освіти та розроблені, затвержені (акредитовані) відповідно до законодавства.

Освітні програми можуть включати корекційний та розвиваючий складник для осіб з особливими освітніми потребами.

Відповідно до Національної рамки кваліфікацій розробляють стандарти вищої освіти. Їх розробляють та затверджують у порядку, визначеному спеціальними законами та іншими нормативно-правовими актами.

Центральні органи виконавчої влади, уповноважені на затвердження стандартів освіти згідно законодавчих вимог, оприлюднюють їх на своїх веб-сайтах. Оприлюдненню підлягають з метою їх громадського обговорення як проекти відповідних стандартів, так і затвержені стандарти освіти не пізніше десяти днів з дня їх законодавчого врегулювання.

Переважна більшість вищих навчальних закладів України перебувають у державній власності. Так, протягом 2015/16 навчального року в Україні нараховувалось 659 ВНЗ I-IV рівнів акредитації, з яких 525 закладів державної і комунальної форм власності і 134 приватних. В них навчалось 1375160 осіб у ВНЗ III-IV рівнів акредитації і 230110 осіб - у ВНЗ I-II рівнів акредитації. Варто зазначити, що в останні три роки спостерігається тенденція до зниження кількості ВНЗ, а також контингенту студентів. Ще однією важливою характеристикою є рівень фінансування державою системи вищої освіти. Протягом 2016 р. загальні видатки бюджету України на вищу освіту становили 30 595,9 млн. грн., або 1,9%

ВВП (Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2016/17 навчального року: Державна служба статистики України. Статистичний бюлетень, Київ, 2017).

Така статистика свідчить про домінуючу роль держави у регулюванні освітньої діяльності вищої школи. Насправді рівень такого регулювання з боку держави доволі високий, причому не тільки в державному секторі, а загалом по галузі. Основним нормативним документом, у якому закріплено положення з питань державного регулювання діяльності ВНЗ, є Закон України «Про вищу освіту». У ньому передбачено, що державну політику у сфері вищої освіти визначає Верховна Рада України, а реалізують Кабінет Міністрів України та центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки – Міністерство освіти і науки України (Закон України «Про вищу освіту», 2014).

Державна політика у сфері освіти України формується і реалізується на основі наукових досліджень, міжнародних зобов'язань, вітчизняного та зарубіжного досвіду з урахуванням прогнозів, статистичних даних та індикаторів розвитку з метою задоволення потреб суспільства та людини (Закон України «Про освіту», 2017).

Якщо виходити з положень Закону «Про вищу освіту», то «формування і реалізація державної політики у сфері вищої освіти забезпечуються шляхом гармонійної взаємодії національних систем освіти, науки, бізнесу та держави з метою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку держави» (Закон України «Про вищу освіту», 2014).

При реалізації державної політики у сфері вищої освіти дотримуються таких принципів:

- доступності вищої освіти;
- підготовки конкурентоспроможного людського капіталу, створення умов для освіти протягом життя та сприяння сталому розвитку суспільства загалом;
- незалежності здобуття вищої освіти від політичних уподобань, приналежності до громадських і релігійних організацій (за винятком закладів вищої духовної освіти);

- інтеграції у Європейську систему вищої школи вищої освіти України, а також міжнародної інтеграції, за умов збереження досягнень та прогресивних надбань національної вищої школи;

- державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою для пріоритетних галузей економіки, напрямів наукових досліджень, науково-педагогічної та мистецької діяльності;

- поступальності процесу здобуття вищої освіти;

- державної підтримки освітньої, науково-технічної, наукової, мистецької та інноваційної діяльності закладів вищої освіти шляхом надання пільг закладам вищої освіти, що провадять таку діяльність, зі сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів;

- сприяння здійсненню у сфері вищої освіти державно-приватного партнерства;

- відкритості формування обсягу і структури освітньої та професійної підготовки фахівців з вищою освітою.

Постановою Кабінету Міністрів України (КМУ) було утворено постійно діючий колегіальний орган з питань реалізації державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти - Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (Постанова КМУ «Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти», 2015). Дієвим проявом державного регулювання щодо реформування вищої освіти стало рішення КМУ про утворення Національної ради України з питань розвитку науки і технологій як основного стратегічного органу реформування сфери науки та інновацій в Україні. Діяльність Національної ради підпорядкована безпосередньо прем'єр-міністру. До завдань Національної ради належить підготовка пропозицій щодо формування засад державної політики у сфері науково-технічної та наукової діяльності, розвитку науково-технічної та наукової сфери, пріоритетів такого розвитку, інтеграції української науки в світовий науковий та європейський дослідницький простори тощо (Вища освіта в Україні. В Україні запрацює Нацрада з розвитку науки і технологій, 2017).

Діяльність Міністерства освіти і науки - Центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки, спрямовує і координує Кабінет Міністрів України. До основних завдань міністерства належать формування та реалізація державної політики у сферах освіти і науки, науково-технічної, наукової, інноваційної діяльності, трансферу (передавання) технологій, а також державний контроль за діяльністю навчальних закладів, установ, організацій та підприємств, які надають послуги у сфері освіти або провадять іншу діяльність, пов'язану з наданням освітніх послуг, незалежно від їх підпорядкування і форми власності (постанова КМУ «Положення про Міністерство освіти і науки України», 2014). Акти МОН України у межах його повноважень є обов'язковими для міністерств і відомств, яким підпорядковані заклади вищої освіти.

Схематично систему державного регулювання вищої школи в Україні зображено на рис. 1.3.

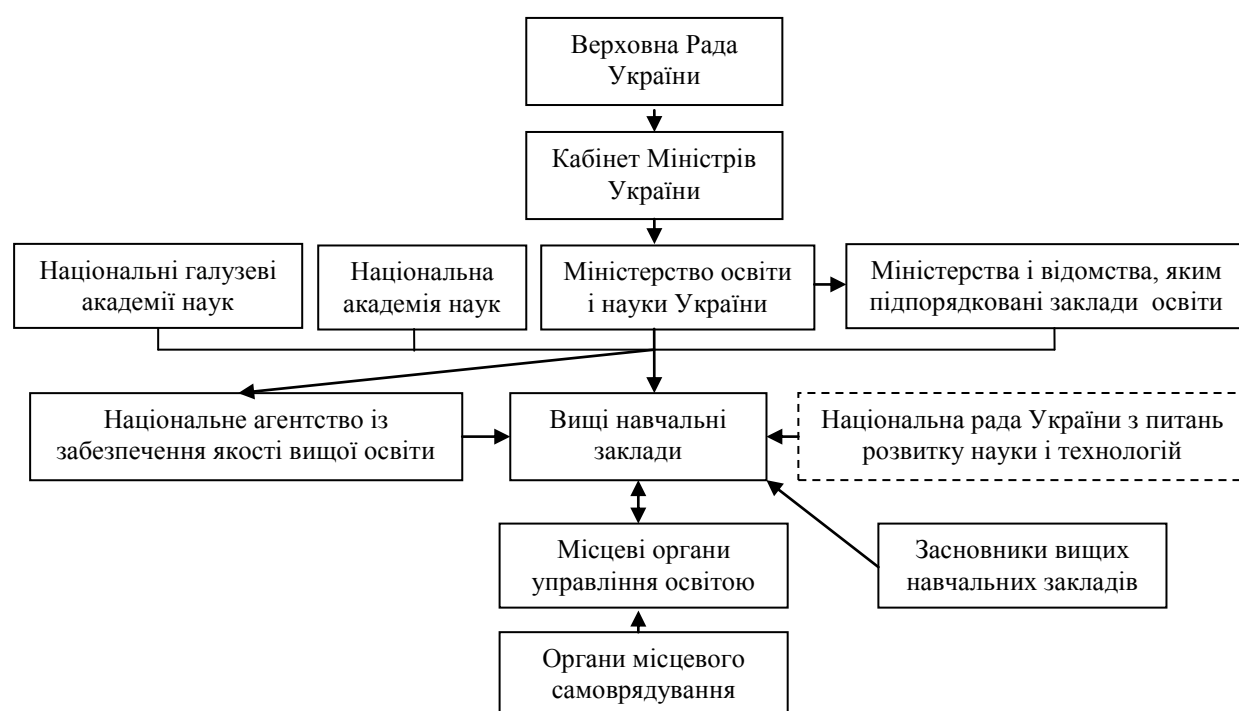

Рис. 1.3. Система державного регулювання вищої школи в Україні

Значну частину своїх повноважень Міністерство освіти і науки делегує Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти – незалежному постійно діючому колегіальному органу (НАЗЯВО), уповноваженому на реалізацію державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти.

Агентство представлене 25 членами, які обираються на три роки. До складу агентства входять: 1 представник ЗВО комунальної форми власності; 3 представники приватних ЗВО, 9 представників ЗВО державної форми власності, 5 представників галузевих академій наук; 2 представники Національної академії наук; 3 представники об'єднання роботодавців та 2 від органів студентського самоврядування.

До повноважень Міністерства освіти і науки належать розроблення умов прийому до закладів освіти. Разом з іншими міністерствами і відомствами, яким підпорядковані заклади вищої освіти, воно реалізує державну політику в галузі освіти, здійснює контроль за її практичним втіленням, дотриманням актів законодавства про освіту в усіх закладах освіти незалежно від форм власності і підпорядкування; здійснює керівництво державними закладами освіти (Структура управління освітою в Україні. Доступно: http://ualib.com.ua/br_3378.html). До сфери управління МОН України належать 16 різноманітних державних підприємств, установ та організацій, зокрема державне спеціалізоване видавництво «Освіта».

Законом України «Про вищу освіту» та іншими законами, а також статутом вищого навчального закладу визначаються повноваження засновника щодо управління вищим навчальним закладом. Засновник затверджує статут ЗВО та вносить до нього зміни і доповнення за погодженням з вищим колегіальним органом громадського самоврядування ЗВО. До повноважень засновника входить здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю ЗВО, а також за дотриманням положень його статуту.

Державну політику в галузі освіти в межах своїх повноважень також здійснюють органи місцевого самоврядування. Вони забезпечують насамперед виконання державних програм у сфері вищої освіти. До їх компетенції входить вивчення на місцях потреби у фахівцях з вищою освітою і внесення центральному органу виконавчої влади у сфері економічного розвитку і торгівлі та центральному органу виконавчої влади з формування державної політики у сфері освіти і науки пропозицій щодо обсягу державного замовлення на

підготовку фахівців з вищою освітою та підвищення їх кваліфікації. Органи місцевого самоврядування відповідно до законодавства здійснюють соціальний захист дітей, учнівської і студентської молоді, працівників освіти, сприяють працевлаштуванню випускників вищих навчальних закладів, які належать до сфери їх управління. Органи місцевого самоврядування на добровільних засадах залучають підприємства, організації, установи до розв'язання проблем розвитку системи вищої освіти. Вони створюють у формі місцевих органів управління освітою структурні підрозділи з питань освіти. Діяльність таких підрозділів спрямована на визначення потреб, розроблення пропозицій щодо державного контракту і формування регіонального замовлення на педагогічні кадри, укладання договорів на їхню підготовку (Міністерство освіти і науки, лист, «Про формування органів управління освітою», 2015).

На сучасному етапі становлення вищої школи України важливу роль відведено Державно-приватному партнерству у сфері освіти і науки. Правові засади державно-приватного партнерства у сфері освіти і науки регулюють: Конституція України, Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України, Закон України «Про державно-приватне партнерство», інші закони та міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Особливістю державно-приватного партнерства є те, що вирішення соціально важливих питань реалізується на взаємовигідних для держави і приватного сектору засадах. Зацікавленість держави у фінансуванні та розвитку суспільно значимих сфер, зокрема освіти, спорту, поводження з побутовими відходами, транспортної інфраструктури спонукає її до залучення приватних інвестицій по причині недостатності бюджетних коштів.

До ознак державно-приватного партнерства належать:

- довготривалість відносин (від 5 до 50 років);
- забезпечення вищих техніко-економічних показників ефективності діяльності, ніж у разі здійснення аналогічної діяльності державним партнером без залучення приватного партнера;
- передача у процесі здійснення державно-приватного партнерства

приватному партнеру частини ризиків;

–внесення в об'єкти партнерства приватним партнером інвестицій із джерел, не заборонених законодавством (Гой, 2013а).

Реалізація проектів на умовах державно-приватного партнерства надає державі низку переваг, а саме:

–збереження контролю над об'єктами державно-приватного партнерства, оскільки останні залишаються на правах державної чи комунальної власності;

–підвищення ефективності використання державного майна за рахунок ефективного управління об'єктами інфраструктури;

–зменшення навантаження на бюджети загальнодержавного чи місцевого рівнів за рахунок скорочення витрат на програми, які зазвичай фінансуються за державні кошти;

–використання управлінського досвіду корпоративного сектору з метою оптимізації управління в органах державної влади;

–пришвидщення реалізації капіталомістких суспільно важливих проектів за рахунок залучення приватних інвестицій;

–розподіл ризиків з приватним інвестором;

–стимулювання інноваційної діяльності в процесі реалізації проектів приватними інвесторами;

–поповнення державного і місцевих бюджетів за рахунок орендних та концесійних платежів.

Приватний сектор, маючи у своєму розпорядженні інноваційні технології, фінансові ресурси, володіючи досвідом управління активами, отримує можливість вкладень у масштабні проекти, а також гарантії та сприяння зі сторони держави. Переваги приватного сектора від участі у ДПП полягають у наступному:

– приватний інвестор отримує можливість вкладень у великі довгострокові проекти галузей економіки, на які була встановлена виключно державна монополія, зокрема енергопостачання, транспортна інфраструктура тощо;

–можливість отримання кредитів на реалізацію проектів під державні гарантії;

- стабільність договірних умов ДПП та гарантії держави, як партнера реалізації спільного проекту;

- спрощена система отримання ліцензій, дозволів завдяки сприянню органів влади;

- можливість запровадження інновацій, підвищення продуктивності праці і в кінцевому результаті досягнення більшої рентабельності проекту;

- можливість для приватного інвестора напрацювати імідж на державному рівні.

Водночас суспільство від реалізації ДПП отримує такі переваги:

- своєчасне отримання у повному обсязі високоякісних соціальних послуг;

- можливість зниження тарифів за рахунок підвищення ефективності функціонування об'єктів інфраструктури;

- відповідність створених об'єктів екологічним, санітарно-гігієнічним та іншим нормам (Уніят, 2014, с. 198-200).

Отже, державно-приватне партнерство виступає в якості ефективного інструменту для вирішення питань соціально-економічного розвитку країни. Виникає потреба у розробленні національної програми з ДПП, що сприятиме більш ефективному його розвитку (Маісурадзе, 2013).

У трактуванні Міжнародної фінансової корпорації державно-приватне (public-private) партнерство – це система відносин, реалізація яких дає змогу забезпечити суспільство інфраструктурними активами та послугами, які традиційно надає держава, за допомоги й безпосередньої участі приватного сектора. На території Європейського Союзу державно-приватне партнерство (Public Private Partnership (PPP)) розглядається як публічно-приватне партнерство і передбачає взяття на себе частини ризиків і повноважень приватним сектором, а також відповідальності в процесі реалізації інвестиційних проектів. Такі проекти фінансуються і впроваджуються публічним сектором у формі відносин між органом публічної влади та комерційною структурою за умов надання останній більших повноважень у проектуванні, фінансуванні та наданні визначеної послуги населенню, ніж при використанні тендерних процедур співпраці, і менша, ніж в

результаті приватизації (Гой, 2013b, с.277-282). Виходячи з досвіду світової практики можна виділити такі найбільш поширені механізми ДПП: контракти, оренда, концесія, угода про розподіл продукції, спільні підприємства, контракти життєвого циклу (ред. Талонов, 2016, с.280-354). Характеристики найпоширеніших механізмів ДПП наведені у табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Механізми державно-приватного партнерства

Назва механізму	Характеристика механізму ДПП
Контракти, як адміністративний договір	Договір укладається між державою і приватною компанією на предмет здійснення певних видів діяльності, які мають характеристики суспільної корисності. У практиці ДПП найбільшого поширення набули договори на предмет управління, надання громадських послуг, технічної допомоги, виконання робіт, постачання для державних потреб продукції
Оренда у формі лізингу та договору оренди	В умовах орендних відносин між державою в особі владних структур та приватним сектором відбувається передача у тимчасове користування приватному партнеру за визначену плату державного або муніципального майна. Оренда у формі лізингу дає право одержувачу викупу державного чи муніципального майна
Концесійна угода	Форма відносин між державою і приватним партнером, особливість якої полягає у тому, що держава в рамках партнерських відносин уповноважує приватного партнера виконувати протягом визначеного терміну обумовлені угодою функції, будучи повноправним власником майна, що є предметом концесійної угоди. З цією метою наділяє приватного партнера необхідними для забезпечення нормального функціонування об'єкта концесії правами. Концесіонер вносить плату за користування державною власністю на умовах, обумовлених в концесійній угоді. Концесіонеру передається право власності на вироблену за концесійною угодою продукцію.
Спільні підприємства	Спільні підприємства можуть бути або акціонерними товариствами (АТ), чи з пайовою участю сторін спільними підприємствами, що залежить від характеру і структури спільного капіталу.
Угоди про розподіл продукції	Форма партнерських відносин нагадує традиційну концесію, однак відмінності полягають насамперед у різній конфігурації відносин власності між приватним партнером і державою. В угодах про розподіл продукції партнеру держави належить на правах власності тільки частина продукції. Умови і порядок розподілу продукції між державою та приватним партнером визначаються у спеціальній угоді.
Контракти життєвого циклу	На Заході контракти життєвого циклу розглядають як різновид концесій. Бізнес-партнер отримує щорічний прибуток тільки в тому випадку, якщо він підтримує інфраструктурний об'єкт на певному рівні. Контрактна модель дозволяє держзамовнику перекласти усі проектні, будівельні та експлуатаційні ризики на приватну сторону, сконцентруватися лише на основних параметрах об'єкта і контролі досягнення заданих параметрів. Тим самим після введення об'єкта в експлуатацію тягар утримання повністю лежить на приватній стороні. Обсяг поточних витрат залежить від того, наскільки якісно виконавці виконали роботи з проектування та будівництва, тобто стимулюється підвищення якості робіт на всіх стадіях проекту.

Аналіз зарубіжного досвіду дозволяє встановити залежність пріоритетних секторів функціонування державно-приватного партнерства від рівня соціально-економічного розвитку держави. Пріоритетність соціальної сфери зумовлена політикою держав. За даними ООН, країни, де використовується ДПП, поділяються на такі групи: розвинені країни; країни з перехідною економікою; країни, що розвиваються.

У сфері освіти і науки державно-приватне партнерство здійснюється на основі договорів між приватними партнерами та органами державної влади, порядок укладення яких визначено Кабінетом Міністрів України. Таке партнерство передбачає спільне фінансування освітніх закладів, а також фізичних і юридичних осіб, які провадять освітню діяльність; утворення та спільне фінансування і розвиток баз проходження студентами й науково-педагогічним персоналом практичної підготовки; утворення та спільне фінансування і експлуатацію на базі існуючих закладів освіти інноваційних підприємств на зразок інноваційних центрів, технопарків, технополісів, інноваційних бізнес-інкубаторів тощо. Державно-приватне партнерство у сфері освіти і науки також передбачає розроблення і розвиток сучасних освітніх технологій навчання; здійснення заходів щодо соціального захисту та поліпшення житлових умов здобувачів освіти та працівників системи освіти, професійно-практичну підготовку; запровадження програм спільного фінансування підготовки фахівців тощо.

Загалом фінансування програм державно-приватного партнерства у сфері освіти і науки може здійснюватися за рахунок: коштів державного та місцевого бюджетів; фінансових ресурсів приватного партнера; в установленому порядку запозичених фінансових ресурсів; інших джерел, які не заборонені законодавством.

Щодо об'єктів державної та комунальної форм власності державно-приватне партнерство здійснюється без зміни цільового призначення та форми власності таких об'єктів. Законодавством заборонено в межах дії державно-приватного партнерства передачу в управління чи оперативне управління приватним

партнерам рухомого чи нерухомого державного або комунального майна (у тому числі земельних ділянок), а також в оренду, концесію тощо.

Рухоме та нерухоме державне і комунальне майно (зокрема земельні ділянки) передані приватному партнерові в управління, не може бути джерелом погашення боргу, предметом застави, стягнення. Щодо зазначеного майна не можуть вчинятися будь-які дії, наслідком яких може бути припинення державної чи комунальної власності на такі об'єкти (ВРУ, Закон України «Про освіту», 2017).

Проведений огляд показав, що в Україні вплив держави в особі її органів на діяльність ЗВО займає пріоритетне місце. Така тенденція має як своїх прихильників, так і опонентів. Окремі фахівці обґрунтовують позицію лібералізації галузі вищої освіти, яка передбачає роздержавлення управління нею, позбавлення від дріб'язкової, зайвої опіки над ЗВО з боку Міністерства освіти і науки України (Філліпова, 2017, Специфіка державного регулювання в галузі освіти України. Доступно: <http://studcon.org/specyfika-derzhavnogo-regulyuvannya-v-galuzi-osvity-ukrayiny?page=2>). Водночас державне регулювання системи вищої освіти також приймається за основу.

Як бачимо, державне регулювання діяльності ВНЗ має неперевершене значення у забезпеченні поступального розвитку вищої освіти. Для цього потрібно задіяти конструктивні чинники, спрямовані на перспективний розвиток галузі, керуючись відповідними моральними нормами і соціальною відповідальністю за прийняті рішення, а також забезпечити належний рівень контрольної функції з боку держави. Зрозуміло, що для кожної країни притаманний свій набір чинників, які спроможні забезпечити розвиток освітніх закладів вищої школи. Вони пов'язані з національними особливостями, менталітетом. Однак у період глобалізаційних процесів набуває все більшого поширення інтернаціоналізація соціуму, а отже, й зближення характеристик, що уподібнюють чинники. Виникає потреба у їх вивченні та систематизації з метою належного впровадження до національної моделі державного регулювання діяльності ВНЗ. На прикладі розвинених освітніх систем бачимо успішне поєднання внутрішніх чинників – на рівні окремо взятого ВНЗ, зовнішніх

чинників – на рівні держави і міждержавних зовнішніх чинників – на рівні міждержавних угод.

1.2. Чинники, що впливають на розвиток та державне регулювання діяльності ЗВО

Питання державного управління освітянською діяльністю вищої школи стало предметом досліджень в силу його державної значимості. На сферу вищої освіти припадає значний відсоток державного фінансування, тому дуже важливо, щоб понесені витрати принесли належну віддачу. В силу динамічності суспільних, економічних, глобалізаційних процесів вища школа потребує постійного оновлення та змін, ефективність яких залежить від державної політики й системи управління галузі. Як правило, увага дослідників приділяється методам, механізмам такого управління, складовим системи управління.

Виникає потреба у систематизації й групуванні чинників, здатних забезпечити якісне державне управління освітянською діяльністю ВНЗ. Таке дослідження передбачає використання вітчизняного й зарубіжного досвіду побудови перспективних управлінських систем, а також характеристику чинників, що забезпечують успішне функціонування освітянської діяльності ВНЗ. Зосередимо увагу на чинниках, що проявляються у якісних характеристиках державного регулювання освітянської діяльності вищої школи і забезпечують якість такого регулювання.

На державне регулювання освітянської діяльності ВНЗ впливає чимало різноманітних чинників, що пояснюється насамперед динамічністю розвитку такої діяльності, викликаною об'єктивними причинами. Глобалізаційні процеси, що набирають все більшої масштабності, охоплюють освітянську сферу. Більше того, галузь освіти входить до переліку пріоритетних з огляду на її значимість в забезпеченні результативності означених процесів.

Якість державного регулювання освітянської діяльності ВНЗ забезпечується комплексом чинників, які у поєднанні створюють сприятливі умови для

гармонійного розвитку. Тобто до питання державного регулювання потрібно підходити системно, і в тих країнах, де таке поєднання в галузі вищої освіти вдається забезпечити, досягають належного успіху.

На перший погляд, державне регулювання освітянської діяльності ВНЗ в Україні обмежується Законом «Про вищу освіту» та Стандартами вищої освіти, які перебувають на стадії законодавчого затвердження. Однак воно виходить далеко за межі перелічених документів і потребує більш масштабного осмислення. З цією метою розглянемо чинники державного регулювання з позицій їх класифікації. На рис. 1.4 наведено узагальнену схему чинників державного регулювання освітянської діяльності ВНЗ.

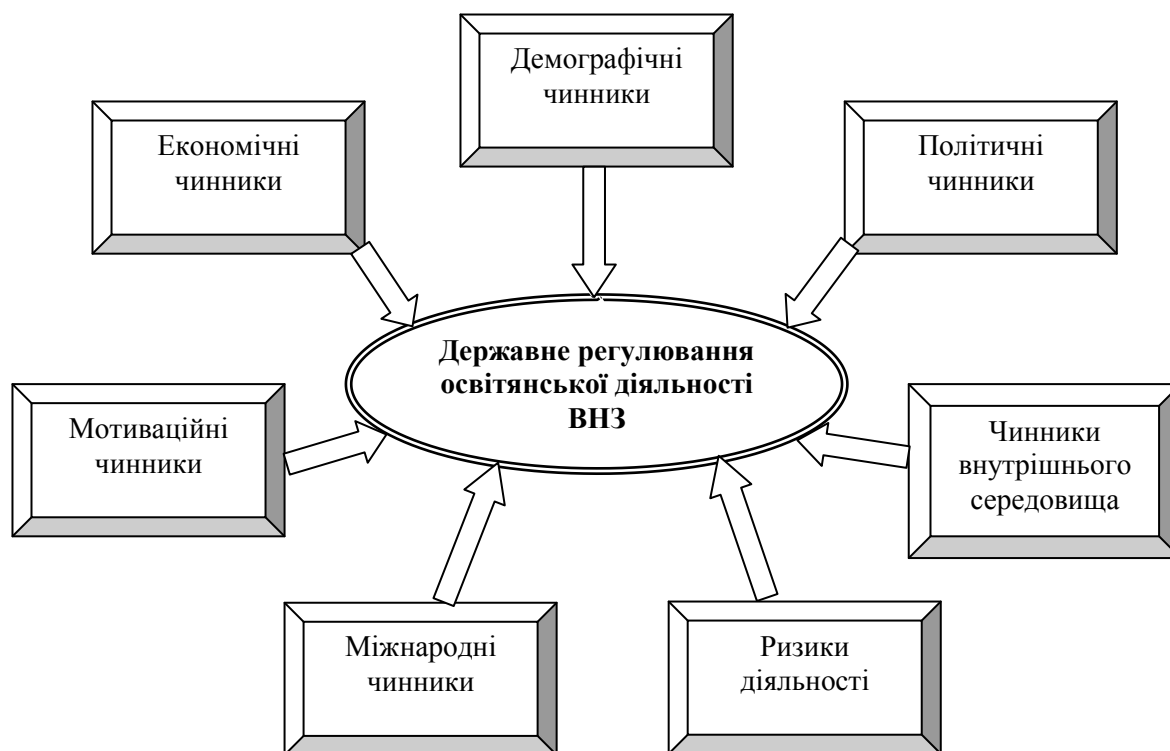

Рис. 1.4. Чинники державного регулювання освітянської діяльності ВНЗ

Примітка: сформовано дисертантом

За змістом чинники поділяють на податкові, інвестиційні, кредитні, інноваційні, гедоністичні, компетентнісні, культурологічні (Дідик, 2016а, с.78). За способом впливу чинники можна поділити на зовнішні і внутрішні. За рівнем централізації виділяють централізовані і децентралізовані чинники. В системі класифікації чільне місце займають мотиваційні чинники, які по праву

вважаються найбільш результативними, адже не передбачають застосування примусу. Їх можна поділити на підкатегорії: стимулюючі і стримувальні. Однак дія мотиваційних чинників базується на чинниках державного регулювання, які визначаються насамперед державною концепцією розвитку вищої освіти і взаємопов'язані з ними. Чинники середовища проявляють свою дію через «важелі, що впливають на діяльність із зовнішнього середовища функціонування і важелі, що впливають на діяльність із внутрішнього середовища функціонування» (Дідик, 2016b, с.76). Доволі дієвими вважають політичні чинники, які опосередковано проявляються в перспективі освітянської діяльності ВНЗ. Літературні джерела налічують десятки класифікаційних груп, які більшою чи меншою мірою стосуються державного регулювання освітянської діяльності ВНЗ. Зосередимо свою увагу на ключових класифікаційних групах, посилаючись на вітчизняний і зарубіжний досвід їх прояву.

Постараємось аргументувати прояв наведених чинників, яким, на нашу думку, належить вирішальна роль у формуванні моделі державного регулювання освітянської діяльності ВНЗ. В основу державного регулювання освітянської діяльності покладено політичні чинники. Державна освітня політика передбачає наявність державних органів регулювання, як суб'єкта освітнього процесу. Розроблення освітньої політики ґрунтується на всебічному аналізі чинників, метою якого є виявлення та порівняння можливих варіантів такої політики. Освітня політика передбачає встановлення пріоритетних напрямків планування, фінансування, управління та контроль освітньої системи. Система відносин, що виникають у процесі діяльності освітньої сфери, є предметом освітньої політики.

Національні освітні системи, закріплені на державному рівні їхні структурні елементи, які містять міжнародні зв'язки, є об'єктами освітньої політики.

До суб'єктів державної освітньої політики відносять структури управління освітою на регіональному рівні, а також міжнародні структури й установи, що здійснюють освітню політику на світовому рівні. До них належать ЮНЕСКО, Міжнародний валютний фонд, ЄС, міжнародні фундації. Склад і компетенції органів та інституцій освітньої політики для кожної держави є специфічними, хоч

і мають схожі характеристики й ознаки. Через неоднаковий рівень економічного розвитку в різних державах світу їхня освітня політика зорієнтована на розвиток різних елементів системи освіти (Колодій, 2014).

Прояв освітньої політики відбувається через систему державного регулювання. В Законі України «Про вищу освіту» закріплено принципи державної політики, що визначає загальну спрямованість і порядок нормативного регулювання у галузі вищої освіти. Державне регулювання відбувається через дію податкових, інвестиційних, кредитних чинників, які знову ж таки впливають з державної освітньої політики. Так, задеклароване у Законі «Про вищу освіту» надання особам для здобуття вищої освіти цільових, пільгових державних кредитів потребує врегулювання на рівні бюджетних програм. У всіх країнах для вищої школи та її спонсорів передбачено систему пільгового оподаткування, а також державного пільгового кредитування студентів.

Державна політика у сфері освіти формується з урахуванням завдань, які ставляться перед галуззю на поточний період і в перспективі. До головних завдань освіти у світлі сьогодення зараховують її якість, затребуваність, доступність. Проведені дослідження окремих закономірностей, особливостей і процесів розвитку системи вищої освіти свідчать про наявність низки чинників, що впливають на якість послуг вищої школи. Зміну застарілих принципів у роботі, впровадження новітніх технологій і методів навчання беруть за основу в процесі перетворень освітньої діяльності. Позитивним прикладом цього твердження може слугувати досвід Китаю. З прийняттям програми «Реформування та розвиток освіти в Китаї», яка започаткувала модернізацію сфери вищої освіти, ліквідовано невідповідність освіти інноваційному розвитку науки та техніки, відбулося оновлення системи управління вищими навчальними закладами, запровадження взамін застарілих недосконалих навчальних планів академічних кваліфікацій на новітні, які визнаються університетами практично всіх країн світу.

Оприлюднений у 1998 році Закон «Про вищу освіту» (Higher Education Law of the People's Republic of China, 1998. Доступно: <http://www.moe.edu.cn.html>)

визначив оновлені завдання вищої освіти в Китаї, при цьому в розряд пріоритетних виділено поліпшення якості та підвищення ефективності вищої освіти. З цією метою держава реформує вищу освіту, оптимізує її структуру та розподіляє фінансові ресурси. Значну роль у реформуванні вищої освіти відіграв Закон «Про викладачів» (Teachers Law of the People's Republic of China, 1993. Доступно: <http://www.moe.edu.cn/publicfiles.html>), яким передбачено заохочення педагогів до творчої, педагогічної діяльності. Поширення набули інноваційні технології, головне завдання яких – підвищити якість викладання та ефективність засвоєння навчального матеріалу (Гала, 2011, с.52-54).

Важливим напрямом реформування в сфері вищої освіти України є пошук нових, відкритих і демократичних моделей управління якістю вищої освіти, на основі яких здійснюватиметься її модернізація (Шоробура, Долинський та Долинська, 2015).

Затребуваність вищої освіти передбачає, з одного боку, відповідність підготовлених фахівців ринку праці, а з іншого – зв'язок з економікою країни. Звертаючись до досвіду Китаю, варто зазначити, що академічно успішні випускники мають можливість знайти підходящу вакансію ще під час навчання на останньому курсі університету, особливо, якщо студенту вдалося отримати грант на дослідження одного з фондів або приватних корпорацій. Компанії зацікавлені у відборі перспективних співробітників і з задоволенням беруть на роботу іноземних фахівців з китайськими дипломами. Зростаюча економіка Китаю потребує висококваліфікованих фахівців, тому сьогоденний рівень китайської системи освіти відповідає найвищим світовим стандартам (Education in China. Доступно: https://www.unipage.net/en/education_in_china). Близько 85% випускників вищих навчальних закладів обирають роботу за фахом, що є одним із найкращих показників у світі.

Щодо забезпечення зв'язку з економікою країни для університетів стало характерним запровадження великої кількості нових навчальних та науково-дослідних програм, які відповідають актуальним потребам економічного розвитку Китаю. Водночас з метою сприяння всебічному розвитку студентів до навчальних

програм університетів вводять велику кількість загальнонаукових дисциплін.

Все більша увага приділяється посиленню зв'язку ВНЗ з науковими центрами та корпораціями, підприємствами, фірмами, які зайняті реальним виробництвом, прослідковується тенденція до зростання спеціалізації освіти. З урахуванням запитів конкретних роботодавців або великої корпорації, представлених професійним громадським об'єднанням, формуються окремі навчальні програми. Крім традиційної «виробничої практики» поширено «професійне стажування», яке передбачає виконання великого обсягу роботи та навчання конкретним навичкам управлінської або технологічної діяльності (ред. Грищенко, 2010).

Звертаючись до вітчизняного досвіду, можемо констатувати слабкий зв'язок вищої освіти з ринком праці, що підтверджують проведені в Україні Фондом «Демократичні ініціативи» соціологічні дослідження. Україна історично інвестувала значні кошти в освіту, наслідком чого стало те, що рівень грамотності серед дорослих громадян та молоді становить понад 99 %. Здавалося, що останнє відкриває широкі можливості для зростання та розвитку інтелектуального потенціалу нації. Однак, спостерігається низька конкурентоспроможність українських випускників на європейському ринку праці, відставання вищої школи від наукоємних інноваційних розробок, особливо у царині прикладних наук. Окремі науковці і фахівці в галузі вищої освіти таку ситуацію пов'язують з низкою прогалин у секторі державного управління. Суперечливим в управлінні сферою вищої освіти є функціонування разом із великими, потужними університетами багатьох маленьких та вузькоспеціалізованих. Згідно із статистичними даними в Україні у 2009/10 навчальному році налічувалось 861 ВНЗ, а кількість студентів становила понад 2,5 мільйони при загальній кількості населення у 2010 році 45,9 млн. осіб. Така кількість ЗВО в Україні не рентабельна з погляду економіки. Наведене співвідношення могло б бути виправданим за умов процвітаючої, зростаючої економіки країни, але, на жаль, нічого такого в макроекономічному вимірі не спостерігається.

Усвідомивши наявні упущення в управлінні галуззю на державному рівні було прийнято відповідні рішення з питань ліцензування і акредитації ВНЗ. В

результаті вже у наступному 2010/2011 навчальному році кількість ВНЗ скоротилась до 813, а контингент студентів – до 2418111. У 2015/16 навчальному році кількість освітніх закладів становила 659, а контингент студентів – 1605270 при загальній кількості населення 42,4 мільйона осіб. За останні 6 років кількість студентів у розрахунку на 10 тис. населення в Україні скоротилась від 557 до 372, тобто майже в 1,5 разу (Публікація документів Державної Служби Статистики України, Ukrstat.org. Доступно: http://ukrstat.org/uk/express/expres_u.html). Водночас зазначені показники виглядають дуже великими порівняно з даними Статистичного офісу європейських спільнот, наприклад, щодо співвимірної за територією з Україною Франції, де загальна кількість населення становить майже 65 мільйонів, а кількість студентів, які навчаються у вищих навчальних закладах, 2,1 мільйони.

Результати аналізу свідчать про значний дисбаланс між попитом на ринку праці та підготовкою фахівців не тільки в плані обсягів, а й за напрямками підготовки та спеціальностями. Існуюча система планування підготовки фахівців не відповідає структурі попиту на них. У результаті неможливість працевлаштування за фахом призводить до загострення соціальної напруженості, необхідності перепідготовки або одержання другої освіти. Планування набору ґрунтується на досягнутому обсязі підготовки і ліцензії без урахування ситуації на ринку праці. М.Р. Терованесов причини такої ситуації вбачає у відсутності в Україні ринкових механізмів координації ринку освітніх послуг і потреб економіки, невідповідності напрямів підготовки фахівців ринку праці, недоліками у виборі стратегії розвитку вищої школи та сфері планування, а також затвердженні освітніх програм без урахування думки роботодавців. Результатом неузгодженості є відставання вищої освіти від економічного розвитку (Терованесов, 2014а, с.83-87).

Розв'язання означених проблем належить до першочергових завдань Державної програми розвитку вищої освіти України. На думку Н. Г. Батечко, реалізація такої програми передбачає насамперед моніторинг вищих навчальних закладів, централізацію управління освітянською діяльністю і оптимізацію мережі

ВНЗ у результаті їх об'єднання та інтеграції з галузевими науковими установами, виробничими структурами на зразок технопарків (Батечко, 2012, с10-15). Найбільшими темпами такі об'єднання формуються у Східній і Південно-Східній Азії (Кузьмін та Яструбський, 2017, с.139-144). Роль держави при цьому зводиться до створення правових, економічних, ефективних організаційних механізмів, сприятливих для розвитку сфери вищої освіти.

Критерій доступності вищої освіти також підлягає державному регулюванню і може по різному проявлятися в якості державного управління освітянською діяльністю. Загалом доступність вищої освіти трактують як сукупність умов для забезпечення рівних можливостей індивідів незалежно від їхнього економічного стану для здобуття вищої освіти. Рівність доступу до освіти може бути закріплена на законодавчому рівні, як це передбачено Конституцією України. Одним із принципів державної політики у сфері вищої освіти України є її доступність, про що зазначено у Законі про вищу освіту. Однак реально спостерігаємо диференціацію з низки причин. Якщо за критерій рівності прийняти однакові вимоги до абітурієнтів за результатами зовнішнього незалежного оцінювання знань, то нерівність можливостей вступу до ВНЗ пов'язується з відмінностями в якості навчання в школі: рівень знань учнів у сільських районах нижчий, ніж у їхніх міських однолітків. Зростання кількості ВНЗ внаслідок відкриття приватних розширило доступ до здобуття повної вищої освіти, проте така тенденція породила невідповідність якості підготовки молодих спеціалістів вимогам сьогодення. Виникає потреба гармонізації різних чинників державного регулювання освітянської діяльності вищої школи з метою забезпечення освітньої та професійної підготовки фахівців, спроможних використовувати отримані знання для конкурентоздатної діяльності в будь-якій сфері суспільного життя.

Реалізація завдань державної політики в сфері вищої освіти перебуває під впливом низки чинників і тенденцій суспільного розвитку, які спонукають до змін у системі державного управління освітою. В результаті збільшується частка планування, мотивації і координації, послаблюючи позиції централізації і регламентування. Особливе місце серед прогресивних чинників належить

мотиваційним. Варто зазначити, що система вищої освіти є своєрідним продовженням, надбудовою середньої освіти, а отже важливою складовою якісної підготовки фахівців вищою школою є хороший рівень підготовленості вступників. Обидві освітні складові є об'єктом державного регулювання, тому дуже важливим є задіяння мотиваційних чинників з метою раціоналізації державних витрат на освіту загалом й оптимального відбору обдарованої молоді у процесі формування державного замовлення на підготовку фахівців вищою школою.

Прикладом такого відбору може слугувати вступна кампанія Китаю, що будується з урахуванням середнього балу атестата, а також результатів тестового випробування, яке проводять у країні в один день. Абітурієнти за результатами набраних балів мають право вступати до вищих навчальних закладів певного рівня. Право вступу до університетів мають лише ті особи, що набрали найбільшу кількість балів. До провідних інститутів можуть вступити ті, що набрали високу кількість балів, а до провінційних інститутів – усі, хто набрав хоча б мінімально необхідну кількість балів. Таким чином забезпечується висока мотивація до сумлінного навчання у середній школі і водночас створюються додаткові важелі підтримки якості відбору абітурієнтів (Гала, 2012, с.72-77). В організації освітньої системи Китаю віддають перевагу американській системі (18 фактов об образовании в Китае. Доступно: <http://www.kraskizhizni.com/edu/teach/563>).

На державне управління освітянською діяльністю значно впливають чинники середовища. Вони багатоаспектні, та в узагальненому вигляді їх можна поділити на зовнішні і внутрішні. До чинників зовнішнього середовища належать соціальні, економічні, політичні, ціннісно-ментальні, однак вирішальну роль відіграє стан економіки держави.

Зміни в економічній сфері спричиняють зміни у всіх сферах людської діяльності, зокрема у галузі вищої освіти. Підтвердженням цієї думки є приклад Китаю. Вплив зовнішнього середовища зумовлений також факторами глобалізації, перехід до інформаційного суспільства, демократизація суспільних процесів і для освітньої сфери визначаються показниками академічної

мобільності, міжнародного співробітництва, частки освітнього ринку, яким володіє дана освітня система, присутністю в інтернет-просторі (Терованесов, 2014b, с.83-87).

Чинники внутрішнього середовища ґрунтуються на системі управління вищим навчальним закладом і проявляються в результативності управлінської діяльності.

Демографічні чинники займають центральне місце за проявом впливу на становлення і розвиток вищої школи в Україні. Вони можуть сприяти, а можуть загрожувати означеним процесам, через що демографічні чинники доцільно розглядати у поєднанні з ризиками діяльності. Динаміку зміни контингенту учнів шкіл та студентів ВНЗ України за останні 17 років ілюструє діаграма, наведена на рис. 1.5.

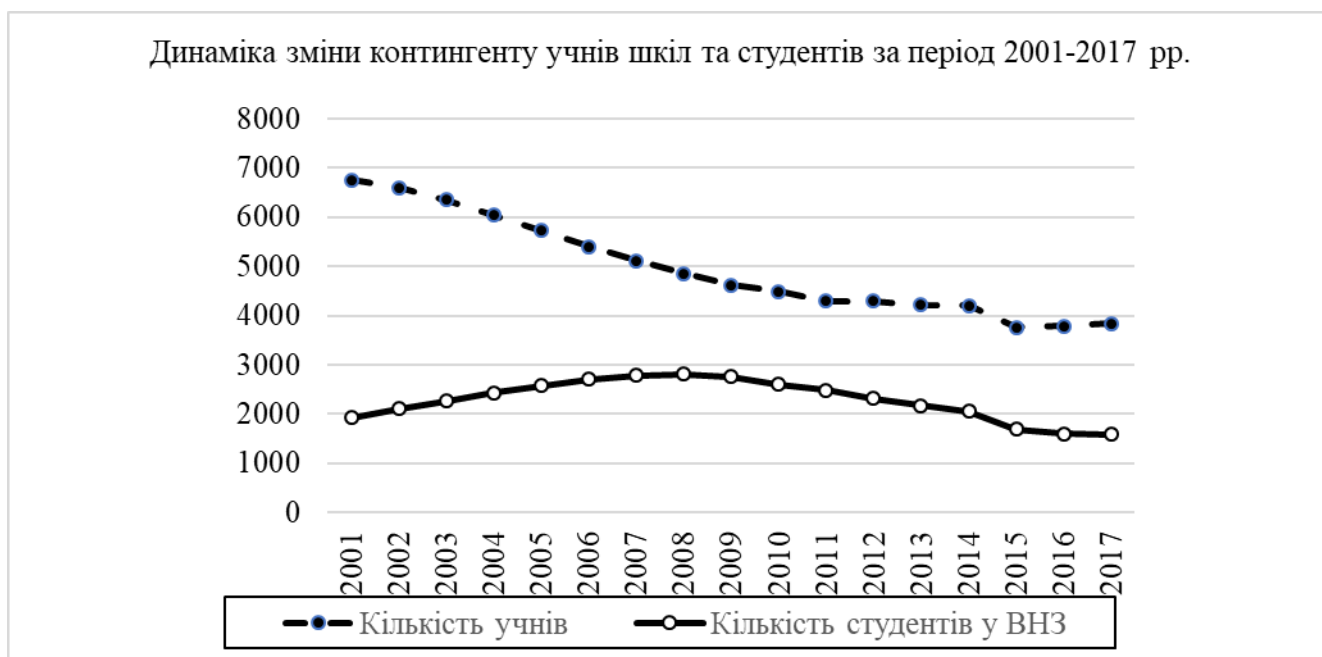

Рис. 1.5. Взаємозв'язок зміни контингенту учнів шкіл та студентів ВНЗ

Для початку проаналізуємо показники, які безпосередньо чи опосередковано пов'язані демографічною ситуацією в Україні та станом діяльності вищої школи. За період від 2001 до 2017 рр. чисельність населення поступово зменшувалася. Скорочується водночас кількість учнів у загальноосвітніх навчальних закладах. Така тенденція суттєво впливає на контингент студентів українських ВНЗ, адже контингент іноземних студентів складає незначну частку в загальному обсязі. За

оцінками Державної інспекції навчальних закладів України станом на початок 2015/2016 н. р. питома вага загальної чисельності іноземних студентів в Україні становила 63 тис. 391 осіб, тобто близько 3% студентів (Державна інспекція навчальних закладів України. ДІНЗ вивчає питання організації вступної кампанії в 2016 році, зокрема прийому іноземних громадян. Доступно: <http://dinz.gov.ua/index.php/uk-ua/hovyny/213-2016-07-29-12-41-44>).

Водночас, згідно зі статистикою 2017 р., яку передала Польща в Міністерство освіти і науки України, тільки у польських вишах навчається приблизно 60 тис. студентів з України. За даними 2014 року, у Польщі навчалося 15 тис. громадян України. Частка українців серед іноземних студентів у Польщі становила 42%. (Гриневич, 2017). Однак українські абітурієнти вибирають для навчання й вищі інших країн, зокрема Німеччини, Великобританії, США та ін.

Існує зв'язок зміни чисельності студентів в українських ВНЗ за різними формами навчання: денною, вечірньою і заочною. Динаміку зміни контингенту студентів в розрізі форм навчання закладів вищої освіти України I – IV рівнів акредитації за період 1995–2017 рр. ілюструє діаграма на рис. 1.6.

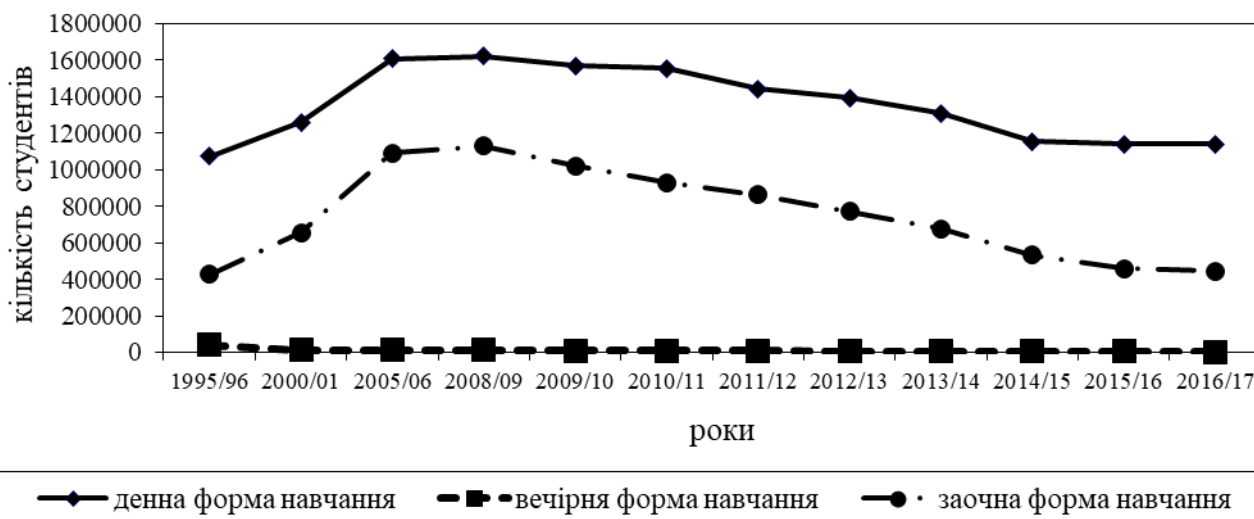

Рис. 1.6. Динаміка зміни контингенту студентів в розрізі форм навчання закладів вищої освіти України I – IV рівнів акредитації за період 1995–2017 рр.

Статистичні дані контингенту студентів I – IV рівнів акредитації закладів вищої освіти України за період від 1995 до 2017 рр, наведено у табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Характеристики закладів вищої освіти України за період 1995–2017 рр.

	I – IV рівнів акредитації											
	1995/96	2000/01	2005/06	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17
Кількість закладів вищої освіти – загалом, одиниць	1037	979	951	881	861	854	846	823	767	664	659	657
ВНЗ державної та комун. форм власності	926 (89,30%)	816 (83,35%)	749 (78,76%)	685 (77,75%)	674 (78,28%)	666 (77,99%)	661 (78,13%)	646 (78,49%)	609 (79,40%)	520 (78,31%)	525 (79,67%)	527 (80%)
Чисельність студентів ВНЗ державної та комун. форм власності, осіб	1469419 95,39%	1770859 91,71%	2310052 85,27%	2348246 84,96%	2243656 86,31%	2181363 87,56%	2042724 88,37%	1946666 89,70%	1861600 90,69%	1534299 90,83%	1465629 91,3%	1455443 91,72%
Випуск учнів загальноосвітніми навчальними закладами III ступеня (тис.)	361	475	515	427	391	364	215	329	304	247	229	211
Чисельність студентів – разом, осіб	1540498	1930945	2709161	2763873	2599426	2491288	2311557	2170141	2052678	1689226	1605270	1586754
денних	1071895	1260298	1607243	1622022	1569769	1553082	1442385	1391960	1309592	1153293	1141291	1140100
вечірніх	41189	14122	12322	11100	10216	8976	7710	6614	5555	4797	3822	3312
заочних	427414	656525	1089596	1130751	1019441	929230	861462	771567	677735	531136	460157	443342
% студентів заочної форми навчання	27,75	34,00	40,22	40,91	39,22	37,30	37,27	35,55	33,02	31,44	28,67	27,94
Кількість студентів у розрахунку на 10000 населення	300	392	578	599	566	557	519	488	463	393	375	

Джерело: (Публікація документів Державної Служби Статистики України, Ukrstat.org. Доступно:

http://ukrstat.org/uk/express/expres_u.html)

На зростання контингенту студентів в період 2001–2008 рр. за наявної тенденції скорочення кількості випускників шкіл вплинули інші чинники, зокрема, політичні. Лібералізація вищої освіти, її доступність для широких верств населення були спричинені відкриттям додаткових філій ВНЗ державної і комунальної форм власності, появою мережі приватних закладів вищої освіти. Зростання пропозиції надання послуг вищої освіти породило справжній бум гонитви за дипломами державного зразка, пік якого припав на 2008/2009 навчальний рік. Загальна чисельність контингенту студентів становила 2 млн. 763 тис. 873 осіб, а в розрахунку на 10000 населення їхня кількість зросла до 599.

Характерно, що зростання обсягу контингенту забезпечувалось значним зростанням студентів заочної форми навчання, частка яких сягнула 40,91%. Однак це усереднений показник по усій мережі закладів вищої освіти України, водночас в окремих університетах кількість студентів заочників у півтора разу перевищувала кількість студентів денної форми навчання. На цей самий період припала найбільша частка контингенту ВНЗ приватного сектора. Зазвичай це найбільш вразливі категорії за рівнем якості підготовки спеціалістів.

У результаті українська економіка отримала надмір фахівців з вищою освітою та одночасно низьким рівнем їх підготовленості. Відбувся процес «девальвації» дипломів державного зразка, які вже не гарантували отримання робочого місця за фахом.

Важливо зазначити, що причиною такого стану була не стільки лібералізація вищої освіти, як низький контроль, а подекуди й безконтрольність якості підготовки фахівців. Для закладів вищої освіти державної і комунальної форм власності можливість додаткового набору студентів дозволяла заповнити прогалини у недофінансуванні окремих статей кошторисних призначень з боку держави, для приватних ВНЗ – це отримання додаткового прибутку. На цьому фоні невід’ємна складова вищої школи – наука відходила на задній план. Тенденція до зниження витрат на наукові дослідження спричинила погіршення інноваційного показника в економіці, а це, як і зниження якісних характеристик підготовки фахівців ЗВО, безпосередньо відображається на рівні її

конкурентоздатності.

Взаємозв'язок зміни контингенту усіх студентів, їхньої складової – студентів ВНЗ III – IV рівня акредитації та демографічної ситуації в Україні за період 2001–2017 рр. ілюструє діаграма, наведена на рис. 1.7.

Рис. 1.7. Зміна загального контингенту студентів і студентів ВНЗ III–IV рівня акредитації залежно від демографічної ситуації в Україні

Джерело: (Публікація документів Державної Служби Статистики України, Ukrstat.org. Доступно: http://ukrstat.org/uk/express/expres_u.html)

Тому на державному рівні було вжито заходів, спрямованих на покращення якісних показників діяльності ЗВО. У 2008 році було запроваджено процедуру зовнішнього незалежного тестування вступників, посилено ліцензійні вимоги до ВНЗ приватного сектора, вжито заходи з моніторингу діяльності освітніх закладів. Прийняті заходи призвели до того, що вже у наступні роки спостерігаємо зниження контингенту студентів загалом, та III–IV рівня акредитації – зокрема.

Усунення таких прогалин призвело до того, що за останні роки демографічний спад знову відчутно проявив себе. Згідно з оприлюдненими даними Державної служби статистики за 10 місяців 2017 року чисельність населення України зменшилась на 166,3 тис. осіб і станом на 1 листопада становила 42 млн 418 тис. чоловік. За вказаний період було зафіксовано природний спад населення – 171,1 тис. осіб, тоді як за аналогічний період 2016

року населення скоротилося на 147,7 тис. осіб. За інформацією Державної Служби Статистики, у січні–жовтні 2017 р. в Україні народилося 306,4 тис. дітей, що порівняно з аналогічним періодом 2016 р. на 8% менше – цей показник становив 332,1 тис. дітей (Календар оприлюднення експрес-випусків Держстату у 2017 році. Доступно: http://www.ukrstat.gov.ua/express/expres_u.html). Водночас кількість тих, хто приїхав до України, перевищила кількість вибулих з неї, на 4 846 осіб, тоді як за аналогічний період 2016 р. цей показник становив 7 214 осіб.

Аналіз контингенту студентів, кількості вступників і випускників ЗВО України за останні сім років показав ще одну важливу тенденцію – це стійке скорочення студентського контингенту в результаті перевищення кількості випускників над кількістю вступників. Особливо відчутно таке скорочення студентів проявляється у ВНЗ III–IV рівня акредитації. Тільки за останні три роки, протягом 2015–2017 рр., контингент студентів ВНЗ III–IV рівня акредитації зменшився на 69 тис., що зіставне з кількістю студентів таких авторитетних вишів як НТУ КПП ім. Сікорського і КНУ ім. Тараса Шевченка разом взятих. Водночас кількість закладів III–IV рівнів акредитації за період зросла від 277 до 287.

Привертає увагу така характеристика, як показник конкурсу на вступних іспитах, що визначається як кількість поданих заяв на 100 зарахованих вступників. Його значення має чітко виражену тенденцію до зростання протягом 2010–2017 рр., причому це стосується ВНЗ усіх рівнів акредитації. І це за помітного зниження чисельності випускників середніх шкіл. Така картина потребує системного опрацювання на вищому урядовому рівні і прийняття відповідних заходів. Водночас вступна кампанія 2017 р. проходила за умов скорочення держзамовлення на 17% порівняно з попереднім роком, а у 2018 р. загальний обсяг скорочень порівняно з попереднім роком склав 9,6%.

Статистичні дані, що характеризують основні показники діяльності вищої школи України, наведено у Додатку А. Проведений аналітичний огляд і описаний стан діяльності вищої школи України наштовхують на висновок про вагомий вплив демографічного чинника на діяльність ВНЗ, що підтверджують статистичні дані, наведені у табл. 1.5.

Таблиця 1.5

Характеристика прийому і випуску у загальноосвітніх закладах та ЗВО України
I–IV рівнів акредитації за період 2011–2017 рр.

Назви показників	Навчальні роки						
	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17
Кількість закладів I–II рівнів акредитації	505	501	489	478	387	371	370
У них студентів, тис.	361,5	356,8	345,2	329,0	251,3	230,1	217,3
Конкурс на вступних іспитах: кількість поданих заяв на 100 зарахованих	180		190	213	240	256	223
Прийнято, тис.	129,1	105,1	99,8	93,9	69,5	63,2	60,6
Випущено, тис.	111,0	96,7	92,2	91,2	79,1	73,4	68,0
Кількість закладів III–IV рівнів акредитації	349	345	334	325	277	288	287
У них студентів, тис.	2129,8	1954,8	1824,9	1723,7	1438,0	1375,2	1369,4
Конкурс на вступних іспитах: кількість поданих заяв на 100 зарахованих, осіб	329	341	430	472	535	537	646
Прийнято, тис. осіб	392,03	314,5	341,3	348,03	291,63	259,93	253,23
Випущено, тис. осіб	543,7	529,8	520,7	485,1	405,4	374,0	318,7
Кількість осіб, які навчалися у навчальних закладах, тис.							
Разом	7224	7013	6815	6648	5762	5692	5718
загальноосвітні навчальні заклади	4299	4292	4222	4204	3757	3783	3846
-професійно-технічні навчальні заклади	434	409	423	391	316	304	286
ВНЗ I–II рівнів акредитації	361	357	345	329	251	230	217
ВНЗ III–IV рівнів акредитації	2130	1955	1825	1724	1438	1375	1369
В розрахунку на 10 тис. населення							
загальноосвітні навчальні заклади	939	941	927	923	874	885	902
-професійно-технічні навчальні заклади	95	90	93	86	73	71	67
ВНЗ I–II рівнів акредитації	79	78	76	72	58	54	51
ВНЗ III–IV рівнів акредитації	465	428	401	380	335	322	321

Побудовано за даними: (Публікація документів Державної Служби Статистики України, Ukrstat.org. Доступно: http://ukrstat.org/uk/express/expres_u.html)

На основі даних про чисельність населення України за 2011–2017 рр. (млн. осіб) і кількості студентів I–IV рівнів акредитації (тис. осіб) за ті ж роки

(Публікація документів ДССУ, Ukrstat.org. Доступно: http://ukrstat.org/uk/express/expres_u.html) можна побудувати лінійне рівняння регресії, яке відображає залежність кількості студентів від демографічної ситуації в країні.

Нехай x – кількість населення; y – кількість студентів. Дані спостереження занесемо до табл. 1.6.

Таблиця 1.6

Залежність контингенту студентів від демографічної ситуації в Україні

Навч. рік	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17
x (млн.)	45,960	45,800	45,600	45,400	42,900	42,800	42,600
y (тис.)	2491	2312	2170	2053	1689	1605	1586

Нам треба побудувати пряму

$$y = b_0 + b_1 x,$$

яка б найліпше відображала закономірність зв'язку змінних x і y (b_0 і b_1 – шукані коефіцієнти регресії). Для побудови цієї прямої виберемо критерій (метод найменших квадратів), за яким величина

$$Q = \sum_{i=1}^7 e_i^2 = \sum_{i=1}^7 (y_i - y_i)^2$$

була б найменшою, де y_i – ордината точки на прямій $y = b_0 + b_1 x$, абсциса якої x_i .

Отже, нам треба знайти рівняння регресії $y = b_0 + b_1 x$, де параметри b_0, b_1 треба вибрати так, щоб функція $Q = Q(b_0, b_1)$ сягала мінімуму.

Оскільки

$$Q = \sum_{i=1}^7 (y_i - b_0 - b_1 x_i)^2,$$

то для знаходження коефіцієнтів b_0 і b_1 , за яких Q досягає мінімуму, одержимо систему рівнянь

$$\begin{cases} \frac{\partial Q}{\partial b_0} = 0, \\ \frac{\partial Q}{\partial b_1} = 0. \end{cases}$$

Якщо взяти ці похідні, тоді отримаємо

$$\begin{cases} -2 \sum_{i=1}^7 (y_i - b_0 - b_1 x_i) = 0, \\ -2 \sum_{i=1}^7 (y_i - b_0 - b_1 x_i) x_i = 0. \end{cases}$$

Розв'язуючи цю систему, одержимо (Цегелик, 2011)

$$b_1 = \frac{\frac{1}{7} \sum_{i=1}^7 y_i x_i - \bar{y} \bar{x}}{\frac{1}{7} \sum_{i=1}^7 x_i^2 - \bar{x}^2},$$

$$b_0 = \bar{y} - b_1 \bar{x},$$

де

$$\bar{x} = \frac{1}{7} \sum_{i=1}^7 x_i, \quad \bar{y} = \frac{1}{7} \sum_{i=1}^7 y_i.$$

Складемо розрахункову таблицю (табл. 1.7)

Таблиця 1.7

Розрахункова таблиця для визначення коефіцієнтів b_0 і b_1

i	x_i	y_i	$x_i y_i$	x_i^2	y_i^2
1	45,960	2491	114486,36	2112,32	6205081
2	45,800	2312	105889,60	2097,64	5345344
3	45,600	2170	98952,00	2079,36	4708900
4	45,400	2053	93206,20	2061,16	4214809
5	42,900	1689	72458,10	1840,41	2852721
6	42,800	1605	68694,00	1831,84	2576025
7	42,600	1586	67563,60	1814,76	2515396
\sum	311,06	13906	621249,86	13837,49	28418276
$\frac{1}{7} \sum$	44,44	1986,57	88749,98	1976,78	4059753,7

Використовуючи дані таблиці, одержуємо

$$b_1 = \frac{88749,98 - 44,44 * 1986,57}{1976,78 - 44,44^2} = \frac{88749,98 - 88283,17}{1976,78 - 1974,91} = \frac{466,81}{1,87} = 249,63,$$

$$b_0 = 1986,57 - 249,63 * 44,44 = 1986,57 - 11093,53 = -9106,99.$$

Отже, лінійне рівняння регресії:

$$y = -9106,99 + 249,63x.$$

Обчислимо коефіцієнт кореляції

$$r_{xy} = \frac{\frac{1}{7} \sum_{i=1}^7 x_i y_i - \bar{x} \bar{y}}{\sqrt{\left(\frac{1}{7} \sum_{i=1}^7 x_i^2 - \bar{x}^2\right) \left(\frac{1}{7} \sum_{i=1}^7 y_i^2 - \bar{y}^2\right)}} = \frac{466,8}{\sqrt{1,93 * 113294}} = \frac{466,8}{\sqrt{218657,42}} = \frac{466,8}{467,61} = 0,99.$$

Оскільки $r_{xy} = 0,99$ то регресійна модель адекватно відображає реальність.

Значення $r_{xy} = 0,99$ свідчить про те, що між x і y є близька до лінійної залежність.

Використовуючи цю модель можна робити прогноз на наступні навчальні роки.

Демографічна складова актуальна за проявом впливу на вищу школу не тільки в Україні. На демографічні проблеми звертає увагу й уряд Польщі, намагаючись впоратися з демографічним спадом через запровадження відповідних програм. Так, в межах Національної програми охорони здоров'я на 2016–2020 роки проводиться громадська кампанія з підвищення народжуваності. У Польщі зростання народжуваності спостерігалось в кінці 1990-х років, після чого чисельність населення весь час падає. У 2015 році чисельність населення становила менше ніж 38 млн осіб (МОЗ Польщі рекомендує громадянам «плодитися, як кролики»). Доступно: <http://argumentua.com/reportazh/moz-polshch-rekomendu-gromadyanam-ploditisyayak-kroliki>).

Однак за такої ситуації на урядовому рівні було прийнято низку законопроектів з порятунку системи вищої школи, в результаті чого значна частка українських вступників визначилась у виборі ЗВО при вступі на користь польських закладів вищої освіти.

Важлива роль у системі державного регулювання освітянської діяльності ЗВО належить мотиваційним чинникам. На загальному фоні скорочення контингенту студентів та загострення конкурентної боротьби в системі вищої школи якісний склад викладацького складу покращується. Динаміку якісних характеристик викладацького складу закладів вищої освіти України III – IV рівнів акредитації ілюструє табл. 1.8.

Зміна якісних характеристик викладацького складу ЗВО України III – IV рівнів акредитації за період 2013–2017 рр.

Назва показника	на початок 2013/14 н.р.	на початок 2014/15 н.р.	на початок 2015/16 н.р.	на початок 2016/17 н.р.
Кількість студентів ЗВО	1 673 287	1 437 955	1375160	1369400
Викладацький склад ЗВО				
Разом	158521	137993	134231	131953
З них штатні	138330	120764	117750	116247
працюють менше повної ставки	31633	28367	25529	24663
Педагогічні працівники	23274	20796	22505	21898
- з науковим ступенем				
кандидата наук	772	796	1031	1151
доктора наук	29	33	52	67
- з ученим званням				
доцента	264	256	340	364
професора	24	22	44	45
Науково-педагогічні працівники	135247	117197	111726	110055
- з науковим ступенем				
кандидата наук	69582	62158	60628	61266
доктора наук	14269	12682	12418	13072
- з ученим званням				
доцента	47416	42600	41295	42414
професора	12609	11249	11005	11476

Побудовано за даними: (Публікація документів Державної Служби Статистики України, Ukrstat.org. Доступно: http://ukrstat.org/uk/express/expres_u.html)

Вагомий вплив на діяльність ЗВО справляє економічний чинник. Зрозуміло, що зростання економіки країни сприяє створенню нових робочих місць, появи нових професій, а отже, ставить нові завдання перед вищою школою в плані підготовки фахівців, затребуваних на ринку праці.

Звертаючись до ситуації в українській економіці впродовж останніх десяти років можна констатувати тісний її взаємозв'язок зі станом функціонування системи вищої школи. Варто зазначити, що з поглибленням кризових явищ в економіці роль державного сектора в забезпеченні освітньої галузі зростає.

Інформацію, яка ілюструє залежність рівня витрат на освіту залежно від стану економічного розвитку держави, наведено у табл. 1.9.

Таблиця 1.9

Допоміжні рахунки освіти України за 2007–2015 рр.

Назва показника	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Загальна чисельність населення (млн. осіб)	46,4	46,1	46,0	45,8	45,6	45,6	45,4	42,9	42,8
Обмінний курс US\$ 1 = UAH	5,05	5,27	7,79	7,94	7,97	7,99	7,99	11,89	21,84
Валовий внутрішній продукт у фактичних цінах (ВВП)	720 731 млн.грн	948 056 млн.грн	913 345 млн.грн	1 120 585 млн.грн	1 349 178 млн.грн	1 459 096 млн.грн	1 522 657 млн.грн	1 586 915 млн.грн	1 988 544 млн.грн
	(US\$ 142 719,0 млн.)	(US\$ 179 992,4 млн.)	(US\$ 117 227,8 млн.)	(US\$ 141 131,6 млн.)	(US\$ 169 282,1 млн.)	(US\$ 182 615,3 млн.)	(US\$ 190 570,3 млн.)	(US\$ 133 466,4 млн.)	(US\$ 91 050,5 млн.)
Загальні витрати на освіту	53 470,4 млн.грн	70 386,1 млн.грн	77 412,0 млн.грн	91 070,8 млн.грн	97 596,4 млн.грн	111 180,2 млн.грн	115 962,9 млн.грн	109 520,9 млн.грн	127 120,9 млн.грн
	(US\$ 10 588,2 млн.)	(US\$ 13 356,0 млн.)	(US\$ 9 937,4 млн.)	(US\$ 11 469,9 млн.)	(US\$ 12 245,5 млн.)	(US\$ 13 914,9 млн.)	(US\$ 14 513,5 млн.)	(US\$ 9 211,2 млн.)	(US\$ 5 820,6 млн.)
Загальні витрати на одного учня/студента	5 793,6 грн	7 833,6 грн	8 893,1 грн	10 758,6 грн	11 705,4 грн	13 512,8 грн	14 310,0 грн	15 547,6 грн	18 238,8 грн
	(US\$ 1 147,2)	(US\$ 1 486,5)	(US\$ 1 141,6)	(US\$ 1 355,0)	(US\$ 1 468,7)	(US\$ 1 691,2)	(US\$ 1 791,0)	(US\$ 1 307,6)	(US\$ 835,1)
Загальні витрати на освіту як % від ВВП	7,42	7,42	8,48	8,13	7,23	7,62	7,62	6,90	6,39
Державні витрати на освіту як % від ВВП	5,59	5,89	6,78	6,63	5,94	6,44	6,42	5,87	5,34
Розподіл загальних витрат за фінансуючими організаціями, %:									
Державні	75,4	79,3	80,0	81,5	82,1	84,6	84,3	85,1	83,5
Приватні компанії	1,1	1,0	1,0	1,0	0,8	0,7	0,8	0,8	0,7
Домогосподарства	23,5	19,7	19,0	17,5	17,1	14,7	14,9	14,1	15,8

Джерело: (Національні рахунки освіти України у 2015 році: Статистичний бюлетень, 2017)

Оптимістичний погляд на динаміку впливу економічної ситуації в Україні на стан забезпечення освітньої діяльності ілюструє діаграма на рис. 1.8.

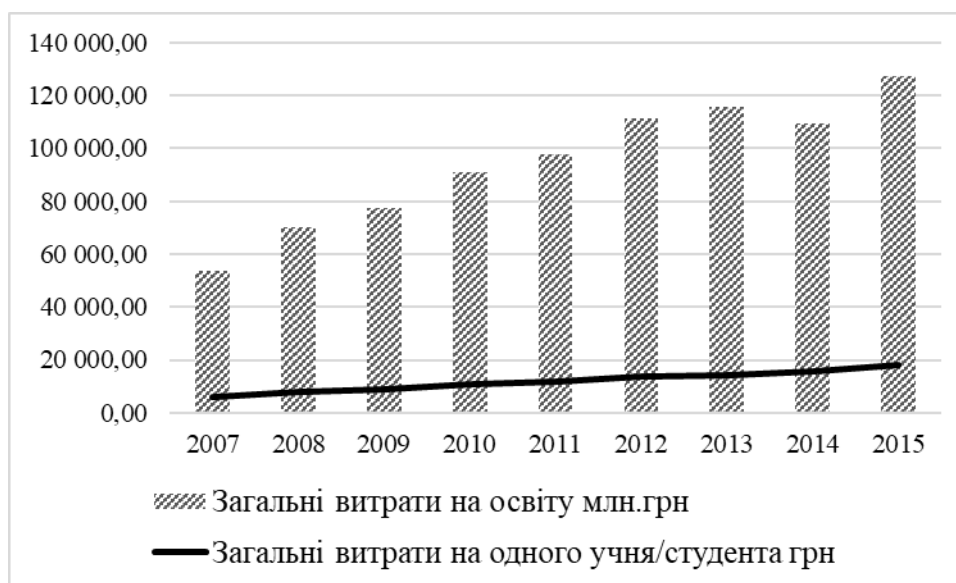

Рис.1.8. Динаміка витрат на освіту та одного учня/студента в Україні

Песимістичний погляд на аналогічну ситуацію ілюструє діаграма на рис. 1.9.

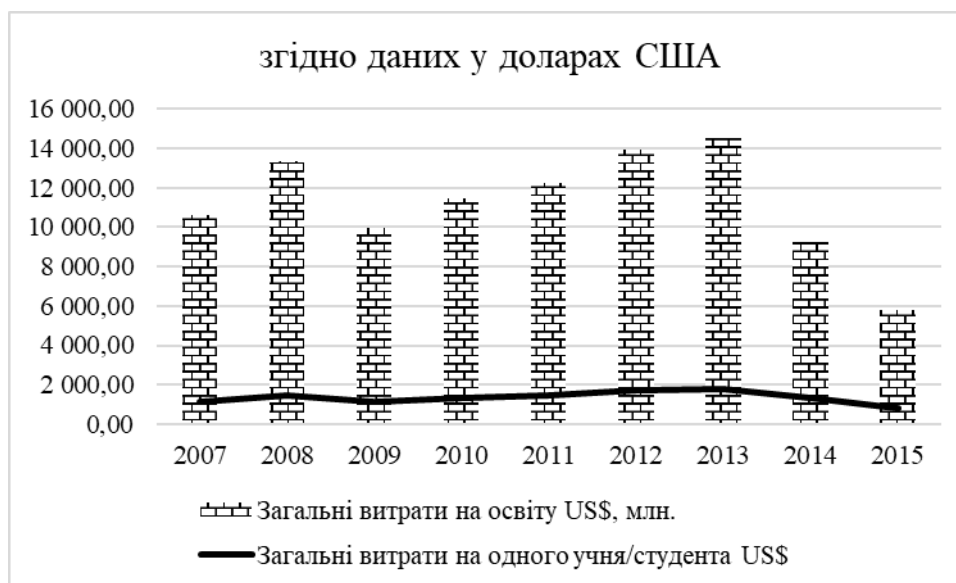

Рис.1.9. Динаміка витрат на освіту та одного учня/студента в Україні (дол. США)

Така ситуація знайшла прояв у динаміці контингенту студентів. Число українців на навчанні в іноземних університетах станом на 2015/2016 навчальний рік становило 66 668 осіб. У 2018 р., цей показник зріс майже до 80 тисяч осіб. Динаміка зростання кількості студентів, що виїжджають на навчання за кордон, від 2009 до 2016 рр. становила 176%. Якщо порівнювати дані за останні два роки,

то приріст становить майже 20%, або ж 10 934 осіб. Дві третини цього приросту склали саме українці, які навчаються у польських університетах, де фінансування освіти з боку держави більше, а умови навчання кращі.

Наступними за популярністю серед українських абітурієнтів є такі країни, як Німеччина, Росія, Канада, Чехія, Угорщина, Італія, Іспанія, США, Австрія та Франція. Однак за даними 2018 р. найбільшого приросту набуло навчання українців в університетах Росії та Словаччини. Кількість громадян України у державних і приватних вищих навчальних закладах Росії денної форми навчання зростає з 4,5 тис. осіб у 2013/2014 начальному році до 11,3 тис. у 2017/2018-му. Згідно аналітичних даних у 2017/2018 році до університетів Росії вступило майже 4 тис. українців. У 2016 р. у ВНЗ Словаччини навчалось менше 400 українських громадян, а вже у 2018 р. їхня кількість сягнула майже півтори тисячі. (Столярчук, Б., 2018). Така ситуація в значній мірі мотивована виділенням цими країнами додаткових квот для зарахування студентів з українським громадянством.

Отже, доходимо висновку, що державне управління освітянською діяльністю розвивається відповідно до розвитку суспільства і держави. У Національній доктрині розвитку освіти (Указ Президента України. Національна доктрина розвитку освіти, 2002) зазначено, що випереджальний розвиток освіти покликаний забезпечити рівень життя, гідний людини ХХІ століття. Досягти цього можна за умов реформування, модернізації сфери освіти. Виникає потреба зміни підходів до управління освітою з врахуванням чинників суспільного розвитку, серед яких особливе місце належить соціальним, економічним, політичним, ціннісно-ментальним. Запропонована систематизація чинників, покликаних забезпечити якісне державне управління освітянською діяльністю вищої школи, викристалізувалась в результаті вивчення позитивного вітчизняного і зарубіжного досвіду. Механізмам державного управління належить головна роль у реалізації державної політики з питань вищої освіти, тому дуже важливо врахувати чинники, які на них ефективно впливають. Це дасть змогу побудувати оптимальну модель державного управління освітянською діяльністю вищої

школи. Однак реалізація такого завдання потребує глибокого вивчення позитивного вітчизняного і зарубіжного досвіду розвитку та державного регулювання діяльності ВНЗ.

1.3. Вітчизняний та зарубіжний досвід розвитку та державного регулювання діяльності ВНЗ

Двадцять перше століття по праву можна назвати періодом стрімких змін як на глобальному, так і на регіональному рівнях. Це стосується майже всіх сфер суспільного життя, особливо галузі економіки, науки, освіти. При цьому такі сфери, як економічна, наукова і освітянська в нашу епоху є нероздільними.

Технократичне суспільство потребує постійного навчання. Та країна, спільнота, в якій освіта і наука перебувають у занедбаному стані, може розраховувати на аналогічне місце в світовій економіці, тобто на роль обслуговуючого додатку з обмеженими можливостями функціонування, а про розвиток годі й згадувати. З огляду на це актуалізується питання аналізу різних факторів, які в поєднанні забезпечують прорив у системі вищої освіти, науці, що своєю чергою є рушійною силою прискорених суспільних перетворень, спричинених науково-технічним прогресом.

Свою увагу ми присвятимо дослідженню позитивного досвіду провідних вітчизняних та зарубіжних вищих навчальних закладів, зокрема ВНЗ США, Великобританії, Східної Азії, інших країн, які займають лідерські позиції, або за своїм потенціалом вправі розраховувати на лідерство в світовому масштабі уже найближчі роки. За результатами рейтингового оцінювання міжнародних рейтингових компаній у 2017 р. до переліку найкращих західних університетів і водночас світових лідерів в галузі вищої освіти входять Гарвардський університет (США), Стенфордський університет (США), Массачусетський технологічний інститут (США), Оксфордський університет (Великобританія), Кембридж (Великобританія). Актуально проаналізувати порядок державного регулювання діяльності закладів вищої освіти, які досягли значних успіхів у галузі і зуміли

закріпити лідируючі позиції на ринку освітніх послуг. Однак спочатку звернемо увагу на основні характеристики перелічених освітніх закладів.

З усього переліку переваг Гарвардського університету найбільше привертає увагу фінансова сторона його діяльності. За підсумками 2016 року бюджет університету становив 4,7 млрд. доларів США, що дорівнює всьому бюджету України на освіту та науку. Фонд пожертвувань (ендаумент), який знаходиться у розпорядженні університету, за цей рік склав \$35 млрд. доларів США, що перевищує ВВП половини країн світу. Зі стін Гарвардського університету вийшло вісім випускників, які в подальшому стали президентами США (Примаченко, 2017). Однак особливої уваги заслуговує модель навчання, яка включає перелік конкретних способів, прийомів, технік педагогічної діяльності в окремих освітніх процесах; набір правил виховної діяльності. Лаконічно їх згруповано в аналітичній таблиці 1.10.

Таблиця 1.10

Складові освітньої методики Гарвардського університету (США)

Назва складової освітньої методики	Сутність і характеристика складника
1	2
Постійний діалог і дискусія	Самостійне опрацювання літературних джерел за визначеною тематикою і лише дискусія на аудиторному занятті. Головне завдання – навчитися аналізувати різні погляди щодо конкретного явища, віднайти важливе, формувати власний погляд на події. Задання викладачем напрямку руху, модерування дискусії, мотивування до пошуку істини через цікаві формати роботи. Застосування компетенції критичного мислення на занятті. Навчання критично мислити і аналізувати інформацію, доступну в різноманітних джерелах сьогодення.
Спільний пошук істини	Налаштування на постійний рух вперед і сприйняття різних поглядів, пошук істини, виходячи з того, що ніхто не знає достеменно, де правда. Налаштування студента на усвідомлення того, що істину не препідносять, а її потрібно здобути важкою інтелектуальною працею. Задача викладача – навчити фільтрувати та використовувати у повсякденному житті необхідну інформацію.
Внутрішня свобода	Сприйняття світу з позицій космополітизму. Це вмотивовано величезним різноманіттям країн та культур з усього світу, які представляють місцеві студенти. Увага акцентується на тому, що такі характеристики як раса, спадковість, національність, клас, кров не мають значення, вони не впливають на формування тебе як громадянина світу, особистості, успішного будівника майбутнього.

Продовження табл. 1.10

1	2
Мінімум стресу	Відсутність критики, вказівок на неправоту, заперечень власної думки студента. Відсутність примусу відповідати за журналом або проти бажання студента, не відслідковування відвідування занять. Мотивація вчитися і ходити на заняття має бути забезпечена лише цікавістю. Звільнення від стресу розкриває потенціал розуму до творчості, а стрес – це значний бар'єр.
Повага до особистості	В основу взаємин покладено повагу до кожного: вчителя, студента, колеги. Навіть оцінки студентів нікому не розголошують, оскільки це може викликати в когось пихатість, або, навпаки, демотивувати до навчання. Конфіденційність асоціюється з відчуттям захищеності та свободи.
Практика тьюторства та наставництва	Студенти постійно шукають відповіді на питання: чи правильно я обрав спеціальність? Чи дійсно це мій вибір, чи батьки/суспільство на мене тиснуть? Чи комфортно я себе почуваю в цій професії? Чи відповідають моїм очікуванням отримувані знання? При університетах у них для цього є ціла армія «помічників» — тьюторів та наставників. Американські студенти не раз змінюють спеціальність, університет, роблять перерви у навчанні для кращого розуміння себе самого, пошуку свого покликання. В результаті обирають професію лише у 30 років. Наставники допомагають студентам швидше знайти себе, виступаючи в якості психологів. Вони разом обговорюють особисті побажання, предмети, підшують кращі курси та позаурочну діяльність. Значну увагу тьютори фокусують на допомозі студенту опанувати предмет.
Командні форми роботи	Самостійні види робіт студентів передбачають навчання вдома, а саме підготовку до занять, ведення конспекту або складання екзамену. Решта навчання проводиться у форматі дискусії в класі або роботи у командах. Якщо дискусія проводиться в класі, то вона модерується викладачем, якщо дискусія проходить в командах (виконання якогось завдання), тоді модерується самими студентами. Працювати в команді для американських студентів - важливий прояв професіоналізму. Вважається, що команда може більше, ніж один найрозумніший. В навчальному процесі превалює відчуття злагодженої співпраці, спільної мети, подолання конфліктних ситуацій, спільна робота на результат.
Право вибору при контролі	Студент сам обирає теми презентацій, проєктів, виступів, а також питання на екзамені, на які хоче відповідати. Практикують тестовий варіант іспиту, коли перелік питань наведений з декількома відповідями, одна з яких правильна, або пояснення явища чи питання, коли студент обирає, наприклад, 5 термінів з 10. Однак обов'язковим є написання есе, що передбачає вибір однієї теми з декількох запропонованих. У своєму есе студент має висвітлити різні думки науковців, порівняти їх і висловити своє судження щодо висвітленого. Принципово важливим є глибоке обґрунтування, яке й оцінюють з точки зору достовірності наведених висновків.

1	2
Авторське право	У Гарварді дуже потужне відчуття гідності та поваги до авторського права. Категорично заборонено списувати, красти реферати, навіть переписувати думки з книжки вважається неподобством. Покаранням за плагіат може бути виключення з університету. Численна кількість обговорень на занятті допомагає студентам сформуванню власну думку, тому виникає потреба жваво відвідувати класи не тільки задля цікавості, але й для того, аби сформуванню власну думку для екзаменаційної роботи.
Покладатись на себе, слідувати своїй мрії	Студенти пізнають себе через команду і сподіваються лише на себе, коли треба зробити життєвий вибір, здійснити відкриття чи винахід. Викладачі, батьки, університети, роботи є допоміжними в досягненні своєї мрії. Кожен – вільна та розумна людина, яка сама будує своє життя і самостійно відповідає за свій вибір.

Джерело: (Попсуй, 2017)

Стенфордський університет поправу називають школою мільярдерів–інноваторів. Університет розташований у Кремнієвій долині, а його випускники є співзасновниками таких всесвітньо відомих компаній як Nike, Hewlett-Packard, LinkedIn, Sun Microsystems, Nvidia, WhatsApp, PayPal, Yahoo!, Cisco Systems, Snapchat, Silicon Graphics та Google. Починаючи від 1912 року його студенти традиційно є призерами на кожних Олімпійських іграх, а в 2011-му у Стенфордському університеті започатковано масові безкоштовні онлайн-курси.

Массачусетський технологічний інститут має репутацію найкращого технічного університету світу, однак вимоги до студентів досить високі, через що навчатись в ньому досить важко. Завдяки високій академічній репутації університет отримує серйозну державну підтримку, зокрема фінансову. Його лабораторії оснащені найкращим устаткуванням, а пріоритет з підготовки перемістився зі студентів на аспірантів. Сьогодні Массачусетський технологічний інститут є великим науковим центром і одним з кращих технічних вишів світу. В його стінах розроблено безліч найважливіших технологій: від електронної пошти до проекту «Геном людини». У 2014 році дохід компаній випускників університету сягнув \$1,9 трлн. доларів США, що прирівнюється з ВВП таких країн як Росія, Індія.

Знаменним є той факт, що майже половина всіх іноземних студентів

Массачусетського технологічного інституту є вихідцями азійських країн, зокрема Китаю. В Азії дуже активно цікавляться новими технологіями, тому азійські студенти скеровуються на навчання до найпрестижніших американських університетів.

Оксфорд є одним з найстаріших університетів світу, викладання в якому розпочалося ще у 1096 році. За час існування в університеті накопичився довгий список видатних випускників - численних нобелівських лауреатів, політичних діячів. Оксфордський університет складається з 38 окремих коледжів, які є самоврядними і незалежними, в кожному з яких є власне керівництво, яке включає очільника та наукових співробітників.

Кількість викладачів в університеті становить близько 4 тисяч осіб, що дозволяє організувати в ньому ефективну систему тьюторства. Суть цієї системи полягає в тому, що над кожним студентом здійснюється так звана опіка чи кураторство фахівцем з обраної студентом спеціальності. Загалом на кожного викладача в Оксфорді припадає 4-5 студентів (Університет Оксфорд — целый город для обучения с развлечением. Доступно: <http://englishgid.ru/o-strane/obrazovanie/oksfordskij-universitet.html>).

Сучасний Кембриджський університет - це центральний департамент, якому підпорядковується 31 коледж. Його визнано кузницею знань найвищої якості. За оцінками експертів усього світу сьогодні в університеті працюють найкращі професори, які викладають знання найвищої якості. Доказовістю того, що найрізноманітніші відкриття Кембриджського університету дійсно представляють собою величезний науковий інтерес, є високі наукові нагороди. В університеті працює понад 80 дослідників - лауреатів Нобелівські премії.

Сьогодні в університеті навчанням студентів зайнято три тисячі наставників з різними науковими ступенями, в перелік яких входять адміністративні працівники. Кількість студентів сягає понад 18 тисяч, кожен шостий з яких - громадянин іноземної держави. Координацією і керівництвом внутрішнього життя студентів університету займається генеральне правління, а управління здійснюється на підставі рішень власного законодавчого органу, який іменується

«Regent House» (Університет Кембридж: отличная путевка в жизнь! Доступно: <http://englishgid.ru/o-strane/obrazovanie/kembridzhskij-universitet.html>).

Після короткої характеристики провідних університетів світового рівня повернемося до питань державного регулювання їх діяльності. Вибравши стратегію державного регулювання діяльності вищої школи, доречно звернутись до досвіду провідних шкіл, визнаних у світовому масштабі кращими. Прикладом може слугувати американська і британська системи вищої освіти, які за підходом державного регулювання відрізняється від європейської системи.

Згідно даних 2012 року у США налічувалось максимальна кількість - 4 726 освітніх установ, які відповідали вимогам до IV ступеню, з них: 3 066 4-річних установ, та 1700 2-річних установ. До 2014-2015 рр. їхня кількість знизилася до 4,627 установ Вони є або коледжами, або університетами (National Center for Education Statistics, 2012). Це можуть бути державні університети, приватні університети, гуманітарні коледжі, громадські коледжі або некомерційні коледжі. Максимальна кількість студентів у вищих навчальних закладах США сягнула 21 мільйона у 2010 році, що становило приблизно 5,7% від загальної кількості населення (National Center for Education Statistics, 2014). Однак до осені 2015 року загальна кількість студентів знизилася до 20,4 мільйонів (National Center for Education Statistics, 2015). За даними Національного клієнтського центру з розповсюдження інформації про студентів (National Student Clearinghouse), у функції якого входить підтвердження освіти та дослідження результатів навчання студентів, кількість студентів, що навчаються в коледжах США, скоротилася протягом п'яти років поспіль і, як очікується, продовжуватиме знижуватися протягом наступних двох десятиліть (College and university enrollment is down for fifth straight year - The Hechinger Report, 2016). Це зниження, пов'язане насамперед з падінням народжуваності і становить 2,5 млн. осіб.

Варто зазначити, що система вищої освіти Сполучених Штатів також постраждала від «нічних» шкіл, дипломних фабрик та грабіжницьких коледжів. За період дів 1972 до 2009 у США швидкими темпами росли за кількістю і обсягом студентів приватні вищі навчальні заклади, хоча історично, найбільше коледжів і

університети в США було некомерційними. Не зважаючи на аргументацію прихильників приватної комерційної вищої освіти, що мотивація доходу заохочує ефективність, комерційна освітня діяльність отримала різку негативну критику із-за її комерціалізації, високих витрат і низьких освітніх результатів.

Починаючи з 2010, приватні коледжі привернули прискіпливу увагу від американського уряду, федеральних органів правління, ЗМІ і учених. Результати досліджень, проведених у 2016 році економістом Казначейства Ніколасом Тьорнером (Nicholas Turner) і економістом Університету Джорджа Вашингтона (George Washington University) Стефані РєгСелліні (Stephanie Riegg Cellini) показали, що для студентів, які відвідували приватні коледжі, було б краще, якби вони не відвідували коледж взагалі, або відвідування місцевого коледжу (які є некомерційними). Інакше кажучи, приватні коледжі зробили студентів гіршими, ніж вони були до вступу. Результати Національного Бюро економічних досліджень ґрунтувалось на аналізі 567,000 студентів, які відвідували приватні коледжі від 2006 до 2008 (A popular college investment promised students a career, but didn't pay off - The Washington Post, 2017).

Найбільше скарг поступило на такі приватні коледжі як Університет Фенікса (University of Phoenix), Технічний Інститут ІТТ (ITT Technical Institute), Університет Деврі (Devry University) і Колорадський Технічний Університет (Colorado Technical University) (Veterans benefits administration, 2015).

У кожному штаті діє організація, завданням якої є сприяння координації та співпраці між вищими навчальними закладами. Прикладом таких організацій є Алабамська комісія з вищої освіти, Каліфорнійська комісія з підвищення кваліфікації, Координаційна рада вищої освіти Техасу, Координаційна рада вищої освіти штату Вашингтон, Департамент технічної освіти та освіти дорослих. Потужні дослідження та фінансування допомогли зробити елітні коледжі та університети США найпрестижнішими у світі, що робить їх особливо привабливими для міжнародних студентів, професорів та дослідників у пошуках академічної досконалості

Міністерство освіти США (United States Department of Education) є одним з

виконавчих департаментів США. Департамент освіти у США ніколи не мав такого значення як, наприклад, Міністерство освіти і науки в Україні. Це одне з найменших міністерств країни. На відміну від багатьох інших країн, освіта в США сильно децентралізована, основну роль відіграють штати і місцеві шкільні ради, а роль міністерства освіти порівняно невелика. До завдань міністерства входить розподіл федеральних фінансових коштів на освіту, збір інформації про американські школи, забезпечення рівного доступу до освіти. У США запроваджена федеративна система державного управління, яка історично виконує функції місцевого управління, через що не існує жодної системи освіти або навчального плану на рівні країни. Вироблення спільної політики в галузі вищої освіти і нагляд за діяльністю вищих навчальних закладів США здійснюють федеральні органи правління. У кожному з п'ятдесяти штатів є свій департамент освіти, який встановлює керівні принципи для шкіл цього штату. Державні школи також отримують фінансування від окремого штату, а також від місцевих податків на майно. Державні коледжі та університети отримують фінансування від штату, в якому вони знаходяться. Кожний законодавчий орган штату вирішує, скільки податкових доларів буде надано державним коледжам та університетам.

Загалом Міністерство освіти США:

- бере участь у фінансуванні окремих освітніх програм у штатах;
- фінансує нові освітні програми, що розробляються федеральним урядом;
- забезпечує рівний доступ до освіти по всій країні;
- веде статистику щодо результатів роботи освітньої галузі.

Міністерство освіти і спеціальний Комітет з освіти і праці, що входить до складу американського конгресу, координує діяльність відділів і комітетів народної освіти штатів. Рада опікунів або піклувальників є вищим органом будь-якого навчального закладу США. До її складу входять провідні представники фінансово-промислових кіл, які займають керівні посади в сфері політики і бізнесу штату чи загалом держави.

Рада піклувальників ВНЗ має значні повноваження і обирає його президента, віце-президента, а у великих інститутах - кількох віце-президентів з навчальної та

наукової роботи, адміністративних питань; вирішує фінансові питання; призначає склад деканату, керівників відділів і департаментів, розробляє і затверджує план педагогічної та науково-дослідної діяльності, визначає загальну політику освітнього закладу; визначає зміст, ідеологічну спрямованість викладання, а також; за якими спеціальностями навчальний заклад здійснює підготовку, розробляє правила прийому та формування контингенту студентів. Все більшої вагомості й поширення у визначенні багатьох питань ЗВО, які раніше вирішувалися на рівні адміністрації, набуває студентське самоврядування.

У структурі управління ЗВО важливе місце займає Відділ працевлаштування, який підтримує широкі контакти з фірмами, промисловими компаніями, вирішуючи питання роботи в період студентських канікул, а також працевлаштування випускників навчального закладу. Відділи працевлаштування ЗВО беруть також участь в укладанні закордонних трудових угод на літній час для американського студентства.

З боку держави однією з форм контролю за діяльністю вищої школи США є проведення акредитації вищих навчальних закладів, яка передбачає перевірку відповідності якості навчання у ЗВО встановленим стандартам, визнання вагомості акредитованого освітнього закладу. У США такою організацією в справах акредитації є Рада у справах вищої освіти. Планування і повсякденне управління ЗВО, незважаючи на функціонування в США Міністерства освіти, залишаються прерогативою органів вищої освіти штатів, місцевої влади і приватних організацій (Георгієва, 1989).

Водночас прийняття «Закону про матеріально-технічне забезпечення вищих навчальних закладів», яким передбачено надання кредитів і асигнувань вищій школі з федерального бюджету, сприяло збільшенню в середньому на 8,1% набору студентів коледжів і університетів. У США прямі витрати федерального уряду на всі види освіти мають тенденцію до постійного зростання.

Отже, ліберальний підхід до організації системи вищої школи також дозволяє досягнути позитивних результатів, однак незаперечним є вплив держави на організацію освітнього процесу, що проявляється у дієвих кроках на різних його

стадіях. Успішний розвиток механізму державного регулювання галузі вищої освіти виражений у стратегії урядового регулювання, яка закладена у моделі системи її державного контролю.

Традиційно модель державного контролю використовують у континентальній Європі, де заклади вищої освіти були створені і фінансуються в переважній більшості винятково державою. Так, французька система вищої освіти характеризується централізованим контролем, що здійснюється Міністерством національної освіти (Курмаєв, 2013).

В Україні ЗВО зможуть успішно запрацювати за наявності належного сприяння з боку держави та розроблення концепції розвитку, причому як економіки держави загалом, так і її провідної складової - вищої школи, місце і роль якої мають відповідати задекларованим у Законі «Про вищу освіту».

У період впровадження Закону «Про вищу освіту», метою якого є реальне підвищення якості вищої освіти в Україні і формування конкурентоздатної системи вищої школи, виникає необхідність у глибоких дослідженнях місця і ролі державного регулювання діяльності ЗВО, завданням якого є забезпечення поступального розвитку вищої школи.

Роль держави в питаннях реалізації поставленої мети незаперечна. Як показує досвід розвинених країн з передовими системами вищої освіти, зокрема США, чию вищу школу по праву вважають однією з кращих у світі, успіху в освітній галузі досягали саме завдяки продуманому державному регулюванню, що проявлялось у виробленні стратегії розвитку. Держава в особі її владних органів відмовилась від дріб'язкової опіки й прискіпливого регламентування діяльності ВНЗ, натомість взяла на себе обов'язок розроблення концепції розвитку вищої школи, впровадження якої супроводжувалось прийняттям відповідних законів, покликаних стимулювати такий розвиток; моніторингу освітніх закладів; створення сприятливих умов для поступального розвитку.

Українська вища школа з дотаційної сфери повинна перерости в генератора освіти, яка стане рушієм економічного розвитку країни, а це не лише реформування системи фінансового забезпечення галузі, а насамперед

впровадження прогресивної моделі державного управління. Щоб досягти бажаного результату, потрібно кардинально змінити підхід до організування державного регулювання діяльності ЗВО.

Дуже корисним в цьому питанні є приклад організування системи вищої школи Ізраїлю. Система вищої освіти країни функціонує відповідно до Закону про Національну раду вищої освіти. Очолює Національну раду вищої освіти міністр освіти, до її складу входить 25 членів, які призначаються на термін 5 років.

Формально вищі навчальні заклади наділені значною автономією, а державний вплив на їхню діяльність здійснюється через Національну раду вищої освіти - позавідомчого органу при міністерстві освіти і культури, в межах її повноважень, які фокусуються в області акредитації. Однак фактичний вплив уряду на систему вищої освіти загалом і на будь-який окремо взятий ВНЗ забезпечується завдяки значній частці державного сектору в бюджетуванні ВНЗ. Усі освітні заклади, зокрема приватні, більше половини витрачених ними фінансових коштів отримують з державного бюджету, а це забезпечує великі можливості впливу.

Варто зазначити, що приватні освітні установи Ізраїлю перебувають у віданні різних національних або зарубіжних єврейських організацій або муніципалітетів окремих міст, є переважно спеціалізованими вищими навчальними закладами університетського типу і називаються коледжами.

Вищим органом керівництва ізраїльського ВНЗ є Рада управління, до компетенцій якої входять питання загального керівництва, фінансування і планування. До його складу входять видатні громадські та політичні національні і зарубіжні діячі, представники бізнесу і некомерційних організацій, а також виборні представники від професорсько-викладацького складу та студентів. Головним адміністратором ВНЗ є його президент, якого обирає Рада управління один раз на рік. Йому підпорядкований виконавчий комітет, який виконує функції Ради між його щорічними сесіями.

Питання зарахування, переведення і випуску студентів, атестації викладачів і присвоєння вчених ступенів, як і загалом організація навчального процесу,

перебувають у віданні сенату ВНЗ. До його складу входять всі дійсні професори і виборні представники від інших категорій викладачів, співробітників та студентів. Сенат обирає серед провідних професорів ректора, повноваження якого поширюються на академічні аспекти діяльності ВНЗ, тоді як президент відає адміністративно-фінансовими питаннями.

В ізраїльських вищих навчальних закладах навчальний процес організований за принципом комбінації європейських університетських традицій з акцентом на лекції і сучасних американських методів, згідно з якими перевагу надають активним формам навчання та самостійній роботі студентів.

Основним регуляторним чинником державного управління ВНЗ є фінансова підтримка їх діяльності, що має важливе значення у забезпеченні поступального розвитку вищої освіти Ізраїлю загалом. Пріоритетним джерелом фінансування закладів вищої школи, зокрема приватних, є надходження з бюджету міністерства освіти і культури. Решта надходжень має вигляд регламентованих відрахувань або пожертвувань від різних підприємств, національних установ, банків, а також від численних зарубіжних єврейських організацій. Хоча вища освіта в Ізраїлі є платною, основна частка витрат ВНЗ покривається із вищезазначених джерел.

Водночас в Ізраїлі є можливість отримати якісну вищу освіту без особливих витрат завдяки розмаїттю різних стипендіальних програм. Державні стипендії поділяються на урядові стипендії репатріантам, стипендії на магістратуру та вивчення мови в Ізраїлі, стипендії «Глобальна освіта».

Для репатріантів вища освіта цілком безкоштовна, оскільки останні отримують державні субсидування. Крім того, студенти з означеним статусом отримують стипендію, розмір якої для бакалавра становить \$ 2,500 на рік, для магістра \$ 3,600. Однак витрати на проживання, повторне навчання на бакалавраті та реєстраційні збори покриваються за рахунок власних коштів студентів. Крім того, для студентів, які отримують державну допомогу, в перші 2 роки навчання передбачено 24 години волонтерської роботи.

Мовна стипендіальна програма розрахована на один рік навчання, який триває 8 місяців, або на літній мовний курс. Залежно від річного бюджету

зазначені терміни та умови стипендій щороку змінюються, однак в середньому розмір виплат становить порядку \$ 600 на місяць. Такі стипендіальні програми надаються іноземним слухачам на основі укладених урядом Ізраїлю з іншими країнами угод про культурне співробітництво.

Стипендія в межах програми «Глобальна освіта» розрахована для студентів з Російської Федерації, які можуть вступити в ізраїльські університети і отримати стипендію розміром до \$ 20,700 на рік. Згідно з умовами програми претендент на отримання такої стипендії повинен самостійно вступити в будь-який з передбачених програмою університетів на програму магістра або доктора. Така стипендія доступна тільки для студентів Техніону, Єврейського університету в Єрусалимі та Тель-Авівського університету. Головна умова стипендії - повернутися в Росію і відпрацювати за отриманою спеціальністю мінімум 3 роки.

Згадана програма «Глобальна освіта» є президентською програмою підтримки студентів з Росії, які навчаються в закордонних університетах і являє собою схему державного фінансування з джерелом походження РФ, однак вдало використана завдяки досягненню міждержавних угод.

До переліку незалежних стипендій входять стипендія від компанії Міфаль а-Паїс, стипендія імені Аніти Борг, програма СЕЛА-СВІТ (Стипендии в Израиле. UniPage. Доступно: https://www.unipage.net/ru/free_education_in_israel).

Комерційна компанія «Міфаль а-Паїс» частину свого прибутку виділяє на користь стипендіальних фондів для студентів ізраїльських університетів. Критерієм відбору стипендіатів є їхній матеріальний стан і соціальний статус. Водночас такі стипендіати зобов'язуються присвятити щороку 130 годин волонтерській роботі.

Стипендія Аніти Борг щорічно присуджується компанією Google жінкам, які навчаються в університетах країн Близького Сходу, зокрема Ізраїлю, і розрахована на студенток факультетів комп'ютерних наук, програмування та суміжних до програмування спеціальностей.

Програма СЕЛА-СВІТ розрахована на іноземців в Ізраїлі і є підготовчим курсом з вивчення предметів, включених в програму психометричного іспиту,

необхідного для вступу до вищих навчальних закладів Ізраїлю, зокрема математики, івриту та англійської мови. Впродовж 10 місяців абітурієнти готуються до вступного іспиту, отримуючи щомісяця стипендію.

Існують також університетські стипендії, наприклад, стипендія для майбутніх медиків в Єврейському університеті у Єрусалимі, стипендія для студентів Тель-Авівського університету, стипендія від Техніону, стипендія Інституту ім. Вейцмана.

Стипендію для майбутніх медиків щорічно присуджують на конкурсних засадах 5 - 6 студентам у формі гранту розміром \$ 21,000. У межах зазначеної програми повною мірою покриваються витрати на навчання і виділяється певна сума для покриття побутових витрат. Вибираючи стипендіатів комісія враховує успішність студента та його фінансовий стан.

Фундатором стипендії для студентів Тель-Авівського університету є асоціація «Друзі медицини» при Тель-Авівському університеті і розрахована для студентів медичного факультету, які під егідою асоціації відпрацьовують в державних медичних установах Ізраїлю 40 годин волонтерами. За цей час студенти отримують \$ 500, за 80 годин - \$ 1,000.

Одним з небагатьох безкоштовних ВНЗ Ізраїлю є Інститут Вейцмана. Його студентам виплачують протягом усього часу навчання стипендії в розмірі \$ 1,540 для магістрів і \$ 2,000 для доктора, що дає їм змогу не відволікатися від досліджень і наукових розробок. Для сімейних докторантів з дітьми за рішенням комісії стипендії можуть бути збільшені. Стипендію автоматично присуджують усім студентам Інституту.

Стипендія від Техніону має більше соціальний характер і може бути видана студентам за рішенням комісії в особі Студентського департаменту. Подати заявку можна один раз на рік, а інформація про те, кому надається стипендія, є конфіденційною. Водночас такі ВНЗ, як Техніон та університет Бен-Гуріона пропонують іноземним студентам, які відчувають фінансові труднощі, довгострокові безвідсоткові кредити на навчання у сумі близько \$1500, які можна протягом навчального року поступово повертати.

Східно–азійський регіон належить до найбільших за площею і чисельністю населення не лише в Азії, а й у всьому світі. Заслужують на увагу привабливі аспекти менеджменту провідних ВНЗ Східної Азії, які у поєднанні забезпечують їм високі рейтингові позиції.

Реформування системи вищої освіти в Україні за роки здобуття нею незалежності проходить безперервно. На це є ціла низка причин, а загалом цього вимагають виклики часу. Перетворення стосуються різних ланок: ідейного спрямування вищої освіти, організації навчального процесу, змістовного наповнення, фінансового забезпечення, організації управління тощо. Зрозуміло, що такий широкий спектр потребує різностороннього опрацювання, через що перелік урядовців, наукових діячів, зацікавлених у результативності проведення реформ, доволі великий. Ми зупинились на дослідженні означеної тематики впродовж останніх років, адже саме в цей період пропонується нова парадигма розвитку вищої школи в Україні, змінюються стереотипи сприйняття вищої школи, її місця в суспільному житті.

Проведені дослідження тематики реформування вищої школи України наштовхнули на думку вивчення аналогічних процесів у країнах Східної Азії. Сам по собі регіон стає все більш привабливим з огляду на швидкі темпи розвитку, причому не лише в економічній сфері. Вивчення організації системи менеджменту вищої школи вмотивоване успішним просуванням на лідерські позиції провідних ВНЗ Китаю, Південної Кореї, Японії, Сінгапура, Гонконгу. Всі вони входять до п'ятдесяти найкращих університетів світу.

Питання реформування вищої освіти в Україні належить до переліку невідкладних. Це розуміють владні структури, науковці і причетні до науково-педагогічної діяльності, пересічні громадяни, які самі навчаються, навчають своїх дітей чи стоять перед таким вибором. Однак сам процес просувається доволі повільно, стикаючись з цілою низкою труднощів і перешкод. Зрозуміло, що Україна не перша зіткнулась з такими проблемами. Ті країни, які досягли в освітній і науковій сфері вагомих успіхів, також вирішували означені питання, стояли перед вибором: яким шляхом іти, щоб досягти успіху. Саме тому ми

звернемося до досвіду провідних ВНЗ Східно-Азійського регіону. Приводом для цього слугує неабиякий їх потенціал, переконливо спонукаючи до вивчення своїм стрімким просуванням на лідерські позиції у світовому масштабі.

До Східної Азії входять різні за формою правління країни: колишні соціалістичні – Китайська народна республіка і Кореїська Народно-Демократична Республіка, або Північна Корея; Монгольська народна республіка; і капіталістичні країни – Республіка Корея (Південна Корея), конституційна монархія Японія, колоніальні володіння Великобританії та Португалії – Гонконг і Макао, а також Тайвань (Заячук, 2009). Ми розглянемо досвід розбудови системи вищої освіти тих ВНЗ, які вже зараз займають високі позиції за рейтинговими оцінками світових рейтингових компаній.

Найбільшим університетом міста-держави в південно-західній частині Азії є Національний університет Сінгапуру, створений у 1980 році в результаті об'єднання університету Сінгапуру та університету Наньянгу. Він виділяється укладачами освітніх рейтингів в числі кращих ВНЗ світу і вважається найкращим університетом в Азії. За оцінками Times Higher Education, Національний університет Сінгапуру у 2016/2017 рр. посів 24 місце (Рейтинг університетів мира 2016: Доступно: <http://total-rating.ru/1609-reyting-universitetov-mira-2016.html>). Університет належить до найсильніших вищих навчальних закладів відразу в декількох областях: три його факультети входять до складу 10 найкращих у світі за своїм фаховим спрямуванням, випереджаючи такі знамениті заклади як Єльський університет і Королівський коледж Лондона.

У Національному університеті Сінгапуру (NUS) навчається 37 970 студентів при загальній кількості населення країни 5,8 млн. Університет відомий як провідний дослідницький центр в світі, авторитетний навчальний заклад, до якого стікаються найкращі студенти з усього світу. Особливе місце займає напрямок інженерії та інноваційних технологій. На фоні інших факультетів помітно виділяються департаменти хімічного інжинірингу, електротехніки, архітектури та цивільного будівництва. На другій позиції виділяють факультет соціальних наук, зокрема програми соціальної політики, статистики та соціології розвитку. На

третю позицію ставлять бізнес-школу Сінгапурського університету, яку по праву вважають найсильнішою в світі, через що випускники різних факультетів стікаються сюди для отримання управлінських навичок (Национальный университет Сингапура. Доступно: https://www.unipage.net/ru/national_university_of_singapore).

Незаперечним фактом є науковий потенціал Сінгапурського університету. Надзвичайно високими індексами цитування та величезними капіталами характеризуються його дослідження в області нанотехнологій, біо–інжинірингу, хімії та матеріалознавства. Доволі результативними є дослідження Сінгапурського університету в галузі фармакології та інноваційних рішень у боротьбі з невиліковними захворюваннями. Одними з найбільш авторитетних і актуальних вважаються наукові публікації й дослідження працівників освітнього закладу в області проблем довкілля.

Автор не має на меті рекламування досліджуваного освітнього закладу, а скоріше вивчення позитивного досвіду, завдяки якому досягнуто високих результатів. Сінгапур – це країна, в якій людям дають гарну освіту, що гарантовано затребувана в світі. Випускникам відкриваються нові шляхи для імміграції, адже внутрішній ринок працевлаштування не в змозі вмістити всіх випущених фахівців. Тим не менше велика кількість сінгапурських компаній прагне залучити молодих фахівців, добиваючись цього за допомогою виділення грантів. Потужним потенціалом для них слугують отримані якісні знання, які в імміграції дають змогу закріпитися на новому місці.

Дипломи й сертифікати NUS визнають на міжнародному рівні, що свідчить про високу фахову підготовку. Висока якість надання освітніх послуг забезпечується цілою низкою дієвих чинників, які в сукупності гарантують одержання студентом глибоких знань за обраним фаховим спрямуванням. Загалом освіту в Сінгапурі побудовано за схемою британської школи. Серед факторів, що забезпечують успіх в освітній сфері варто назвати такі.

По–перше, вступаючи в NUS проходять доволі жорсткий конкурсний відбір. Абітурієнт на високому рівні повинен володіти англійською мовою.

Підтвердженням цього слугує наявність сертифікатів IELTS або TOEFL з результатом 6.5–7.0 або 92–100 балів відповідно, які є необхідними для подання документів. Для вступу на окремі факультети, такі як право, медицина, архітектура передбачено вступні екзамени. Навчання в NUS проходить декількома мовами, однак основною є англійська.

По друге, в NUS діє жорсткий контроль відвідуваності занять. Якщо загальна відвідуваність студента менша за 90% чи протягом тижня зафіксовані пропуски без поважної причини, його позбавляють студентського квитка і відправляють додому.

По–третє, в період навчання студентам не дозволяється працювати незалежно від виду трудової діяльності. За найменшої підозри в занятті трудовою діяльністю з боку імміграційної служби це означає для іноземного студента завершення навчання і висилку з країни.

Такі обмежувальні фактори спрямовані на зосередження студента виключно на освоєння предметного скерування.

По–четверте, матеріально-технічне забезпечення навчального процесу створює усі умови для комфортного навчання.

Водночас проживання студентів у Сінгапурі вирізняється фактично повною відсутністю студентських гуртожитків. Зазвичай сінгапурські навчальні заклади, укладають контракти зі сторонніми організаціями, які надають місця в своїх громадських кампусах. Плата за місце в номері становить в середньому 500 \$ на місяць. NUS у своєму розпорядженні має три студентські резиденції загальною місткістю близько 7000 осіб. Студентам надають затишні одноосібні кімнати. Окрім того, на території університету знаходяться 6 окремих холів з декількома сотнями окремих одно– і двокімнатних квартир.

У розпорядженні NUS цілий комплекс спортивних споруд, футбольних полів, басейнів, тенісних кортів, знаходиться багата бібліотека, комп'ютерний клуб, низка кафе.

Обмежувальні фактори та створені сприятливі умови для навчання і проживання студентів забезпечують належний освітній результат.

Аналізуючи досягнення Сінгапуру в галузі освіти і науки, доречно звернутись до питання фінансового забезпечення. Успішність діяльності NUS значною мірою пов'язана зі сприятливим зовнішнім середовищем, що дає змогу розкритись внутрішнім резервам. Університет функціонує в складі науково-виробничого парку, створеного на початку 80-х рр. ХХ століття з метою ефективного використання фінансових коштів і координації зусиль із випуску наукомісткої продукції. Мотивацією створення такого парку була реалізація завдання з перетворення міста-держави у регіональний центр інформаційних і наукомістких галузей. При цьому особливу увагу загострили на розвиток біотехнології, електроніки, створення штучного інтелекту, лазерної технології, робототехніки, технологій у галузі інформатики і зв'язку. На території технопарку, площа якого становить близько 30 га, розташовано 5 державних науково-дослідних інститутів, зокрема NUS, та близько 45 промислових корпорацій. Він є найбільшим центром розроблення промислових технологій і провідним інноваційним центром країни (Инвестиционная система Сингапура: Доступно: <http://globuss24.ru/doc/investicionnye-sistema-singapura>).

Починаючи з 2010 фінансового року Міністерство фінансів Сінгапуру запровадило програму розвитку, при цьому одним з пріоритетів бюджету став розвиток освітньої сфери. На законодавчому рівні компаніям, що беруть участь у розвитку науково-промислових парків, надаються пільги. Зокрема, наполовину знижено ставку податку на прибуток з інвестувань у науково-дослідницьку діяльність; запроваджено пільговий податок на будівництво й експлуатацію промислових споруд в зоні технопарку. Тобто держава зі свого боку всебічно підтримує не тільки розвиток науки і освіти, а всіляко ініціює їх зрощування з виробництвом, що передбачає випуск наукомісткої продукції.

Керівництво Сінгапуру вклало мільйони доларів у створення потужної освітньої мережі в Південно-Східній Азії з метою перетворення країни на глобальний освітній центр. В середньому на освіту в країні припадає 2,7% ВВП. Освітня політика Сінгапуру має низку особливостей, серед яких хотілося б назвати такі.

1. Працівників готують за попередньо розробленим і узгодженим на рівні країни планом з метою забезпечення промислового росту та уникнення підготовки непрацевдатних офісних працівників.

2. Держава виділяє на освіту і професійну підготовку кадрів великі субсидії.

3. У країні передбачено розподіл обдарованих випускників з врахуванням їх здібностей. При цьому 25% випускників поступають у ВНЗ, а решта – в професійно-технічні училища.

4. Освітня діяльність зосереджена на підготовці наукових, інженерно-технічних кадрів, фахівців у сфері фінансів і мінімально зорієнтована на загальноосвітні дисципліни (Public Finance Case Study Singapore: Доступно: https://docviewer.yandex.ua/view/331206433/?*).

Як показує проведений аналітичний огляд, успіх окремо взятого NUS – це синтез впливових зовнішніх і внутрішніх факторів, поєднання яких забезпечує досягнення бажаного успіху. Цю думку підтверджує досвід інших успішних ВНЗ регіону, а саме наступного за популярністю і рейтинговими показниками – Пекінського університету.

Пекінський університет був і залишається одним з найпрестижніших ВНЗ Китаю та вважається майданчиком для втілення передових ідей в області навчання. Пекінський університет є найбільшим китайським дослідницьким університетом, розташованим в Пекіні, членом С9 Ліги. С9 Ліга є об'єднанням дев'яти елітних університетів в Китаї, аналогічних ААУ і Ліги Плюща в Сполучених Штатах, U15 в Канаді, Russell Group в Великобританії і Go8 в Австралії. В кінці ХХ століття китайський уряд поставив Пекінський університет на вершину свого порядку денного для розвитку вищої освіти з метою створення університету світового класу в ХХІ столітті.

Сьогоднішній рівень китайської системи освіти відповідає найвищим світовим стандартам, адже зростаюча економіка Китаю потребує висококваліфікованих фахівців. Варто зазначити, що попри велику кількість населення Китаю, яка сьогодні становить понад 1 млрд. 384 млн. жителів (Население Земли. Счетчик населения Китая. Доступно:

<http://countrysimeters.info/ru/World>), його центральний університет не належить до категорії найбільших в світі за контингентом студентів. Викладацький склад Пекінського університету налічує 5 513 викладачів, серед яких 52 члени Китайської Академії наук, 7 членів Китайської інженерної академії, 1 488 професорів, 1 889 доцентів. Загальний контингент студентів за даними 2012 року становив 32777.

Китайська освіта за останні десятиліття зробила величезний ривок вперед, так що сьогодні вона практично нічим не поступається європейській, за винятком культурних і національних особливостей. Викладають в університеті переважно китайською мовою, через що іноземному студентові при вступі необхідно продемонструвати достатній рівень володіння китайською мовою, хоча у студентів є право вибору – вчитися англійською або китайською мовою. Однак навчання на англійськомовних програмах коштує в рази дорожче. Китайські програми з інжинірингу, бізнес-адміністрування, медицини, економіки і фінансів високо цінуються і визнаються у всьому світі. З кожним роком до Пекінського університету запрошують все більше іноземних професорів для спільної роботи над проектами.

В університеті запроваджено академічні кваліфікації, які визнають університети практично всіх країн світу. Для читання лекцій студентам запрошують всесвітньо відомих професорів і успішних бізнесменів, спроможних викладати. Більшість всесвітньо відомих компаній мають свої представництва в Пекіні, Шанхаї, Гонконгу, з огляду на що виникає потреба у фахівцях, які на високому рівні знають китайську мову, а також мають досвід життя в країні.

Сучасна система освіти Китаю орієнтована на європейські стандарти, викладачі використовують сучасні методики навчання та навчальні матеріали. Основна частина навчальних програм, розроблених китайськими фахівцями, орієнтована на реалії китайського ринку, який загалом має свої особливості і відрізняється від ситуації в Європі чи США. Однак темпи зростання економіки Китаю підтверджують виправданість здійснених кроків. Завдячуючи якості освітніх програм, значно зростає кількість іноземців, які приїжджають в Китай

навчатися за програмами MBA (Master of Business Administration).

Аналогічним за популярністю в Китаї та за оцінкою міжнародних рейтингів є Університет Цінхуа, або Tsinghua University (THU). Університет є провідним у сфері «Інженерна справа і технології», займаючи з цього напрямку 11 позицію у світі. В університеті Цінхуа здобувають освіту понад 34 тис. студентів, з яких приблизно кожен 9-й студент є іноземцем (Університет Цинхуа Tsinghua University. Доступно: <http://www.new-asian.ru/education/china/102/>). Викладацький склад освітнього закладу налічує понад 5 тисяч викладачів, серед яких є зарубіжні фахівці.

Варто зазначити, що китайську вищу школу було побудовано на зразок колишньої радянської. Однак сьогодні провідні китайські університети входять до переліку 30 кращих у світі, а кращі українські – не долають й 300 позиції. В цьому відношенні особливо не вирізняються й російські виші. Попробуємо проаналізувати ситуацію в історичному аспекті втілення реформ. Звісно, що такого успіху китайським вищим навчальним закладам вдалось досягти далеко не одразу, а поступово.

Реформування китайської вищої освіти розпочалося з 1980-х років, що поступово призвело до поліпшення ситуації в галузі. Структурно реформа складалася з п'яти частин, включаючи реформування процесу надання вищої освіти, управління вищою освітою, фінансування вищої освіти.

Найважче виявилось реформувати набір, працевлаштування і внутрішнє управління установи. Ці реформи були спрямовані для забезпечення вищих навчальних закладів більшою автономією і здатності краще задовольняти потреби студентів, при тому, що держава зосередилася виключно на плануванні на макрорівні.

Бурхливий розвиток китайської вищої освіти розпочався з кінця 1990-х років. У 1999 р. Китай взяв курс на розширення вищої освіти протягом наступних десяти років. Щорічне збільшення ставки контингенту студентів на 2% призвело до зростання обсягу зарахування вступників у 2012 р. порівняно з базовим на 30%. Згідно з даними офіційної статистики, китайська система вищої освіти

складалася з понад 2442 звичайних (академічно орієнтованих) коледжів та університетів, 348 дорослих вищих навчальних закладів і 823 не академічно-орієнтованих приватних агентств. Серед звичайних вищих навчальних закладів більша частина, а саме 1,623 були пов'язані з провінційними або місцевими органами влади, 113 – з національними міністерствами і мали більше фінансування і престижу і 706 були з приватним фінансуванням і управлінням. Структурно ВНЗ Китаю за даними 2012 р. наведено у табл. 1.11.

Таблиця 1.11

Вищі навчальні заклади Китаю у 2012 р.

Перелік ВНЗ за ознаками систематизації	Кількість
Звичайні ВНЗ	2442
За періодом навчання	
4-річне навчання	1145
від 2-річного до 3-річного навчання	1297
За приналежністю	
у підпорядкуванні Центральних міністерств	113
Міністерства освіти	73
інших центральних міністерств	40
у підпорядкуванні провінцій	1623
Приватні	706
Дорослі ВНЗ	348
Приватні агентства	823

Джерело даних: (Національне бюро статистики Китаю, 2012. Доступно: <http://data.stats.gov.cn/workspace/index.js?sessionId=C781D208E25C79B326BDB5A26F52CE16?m=hgnd>)

У 2012 році Китай мав загальну кількість вступників понад 31 мільйонів осіб, зокрема 25,6 млн. у звичайному секторі вищої освіти і майже шість мільйонів у дорослому секторі вищої освіти. 1,7 млн. (5,5%) були зареєстровані на рівні аспірантури, 16,7 млн. (53,2%) навчалися за програмами бакалавра, а решта 13 млн. (41,3%) були зареєстровані в дво- або трирічних програмах.

Китай обігнав Сполучені Штати за кількістю студентів у вишах і має найбільшу систему вищої освіти в світі. Варто зазначити, що протягом останніх років у Китаї значно зріс контингент іноземних студентів. Дані щодо вступу до ВНЗ Китаю у 2012 р. наведено у табл. 1.12.

Прийом до ВНЗ Китаю у 2012 р.

Перелік ВНЗ та програм вступу	Контингент студентів
Звичайні ВНЗ	25,632,973
З них:	
на магістерські програми:	1,719,818
– докторський рівень	283,810
– рівень магістра	1,436,008
на бакалаврські програми	23,913,155
– 4-річний ВНЗ	14,270,888
– 2 – та 3-річний ВНЗ	9,642,267
Дорослі ВНЗ	5,831,123
– 4-річний ВНЗ	2,475,495
– 2 – та 3-річний ВНЗ	3,355,628
Загальний контингент	31,464,096

Джерело даних: (Національне бюро статистики Китаю, 2012. Доступно: <http://data.stats.gov.cn/workspace/index;jsessionid=C781D208E25C79B326BDB5A26F52CE16?m=hgnd>)

Китай погодився поступово відкривати свій ринок освіти для світу після вступу до ВТО у 2001 році. Згідно з чинним законодавством, іноземні інвестори можуть управляти освітніми установами (старші школи, університети, коледжі) у формі спільних китайсько-іноземних підприємств, у яких іноземці можуть бути головними акціонерами. Обов'язкова освіта (початкова і середня), а також специфічна освіта (військова, поліційна, релігійна) сюди не входять.

Так, за статистичними даними у 2012 р. у китайських ВНЗ навчалося 157845 іноземні студенти, 18259 з яких отримали академічні ступені. У 2013 р. Китай став для іноземних студентів найпопулярнішою країною в Азії і займає третє місце в загальному заліку серед усіх країн.

Уряд розробив план оздоровлення освіти на ХХІ століття, яким передбачив курс на масовість вищої освіти. При цьому китайський уряд мав на меті перетворення великої системи вищої школи на систему сильної вищої школи.

У 2010 р. було розроблено Національний план реформи освіти і розвитку на середньострокову і довгострокову перспективу на період 2010–2020 рр. У документі наведено комплексні заходи з реформування освітньої галузі,

завданням якого є підвищення загальної якості вищої освіти, сприяння інноваціям, підвищення інтернаціоналізації. Особливу увагу приділяють виявленню і відбору талановитої молоді з метою підготовки професіоналів, підвищення якості і змістовності наукових досліджень. Документом передбачено оптимізацію загальної структури вищої освіти і розроблення її організаційної унікальності, яка враховує потреби суспільства за умов поступального розвитку економіки країни.

Китайська вища освіта стає все більш відкритою в плані міжнародного обміну і співпраці. Щороку понад 300 тисяч китайських студентів їдуть за кордон за програмами студентського обміну з метою здобуття освіти. Китай також вітає іноземних студентів для отримання вищої освіти в Китаї. Міжнародне співробітництво в галузі вищої освіти передбачає академічні обміни, співпрацю в галузі науки і міжнародної інфраструктури обміну. Деякі з університетів Китаю співпрацюють з провідними світовими університетами за програмами створення і розповсюдження нових знань, в програмах обміну з вченими інших країн, у масштабному міжнародному науково-технічному співробітництві, а також у просуванні культурних обмінів.

Китай зосередився на підвищенні міжнародної конкурентоспроможності його вищої освіти, насамперед у вигляді проекту 211 і проекту 985.

Проектом 211, який є плановим документом, передбачалось реформування вищої освіти з метою її розвитку завдяки відбору і зміцненню 100 конкретних вищих навчальних закладів у ключових дисциплінарних областях. Станом на 2013 рік три етапи цього проекту було реалізовано у 112 вищих навчальних закладах. Реалізація проекту відбувалась за умов належного фінансового забезпечення з боку держави. Тільки протягом 1995–2005 рр. уряд виділив для підтримки проекту 211 установ 36.8 млрд. юанів, що еквівалентно 5,34 млрд. дол. США.

Проект 985 розпочав китайський уряд з метою створення університетів світового класу у XXI столітті. Він був схвалений і офіційно запущений у 1999 році. Пекінський університет та Університет Ціньхуа першими були відібрані для реалізації I етапу проекту 985. Сьогодні 39 університетів включені в Project 985;

всі з них взяті з включених до Project 211.

Метою проекту є поповнення китайськими університетами рядів ВНЗ світового класу до середини цього століття, окремі з яких, як очікується, будуть в перспективі передовими глобальними науковими осередками, що стане передумовою для реалізації мети з перетворення Китаю на передову розвинену країну. Фінансова підтримка проекту 985 з боку держави була ще більша.

Реалізуючи задачу масовості вищої освіти, Китай звернув особливу увагу на створення системи забезпечення якості вищої освіти. У 2003 році Міністерство освіти запропонувало план дій на 2003–2007 роки, яким передбачено акредитацію вищих навчальних закладів через кожні п'ять років. У 2004 році було створено для оцінювання вищої освіти Навчальний центр оцінювання вищої освіти Міністерства освіти. Його створення ознаменувало перехід Китаю до стандартизованої, наукової, систематичної і професійної спрямованості навчальної роботи.

Сьогодні китайська вища освіта знаходиться в критичній точці трансформації. Після швидкого зростання китайська вища освіта зараз знаходиться у фазі стійкого розвитку, з акцентом на якості, справедливості і відновленні балансу між кількістю випускників і попитом на них на ринку праці.

Під час розгляду вітчизняного досвіду розвитку закладів вищої школи заслуговує на увагу дослідження функціонування автономних дослідницьких ВНЗ України. Статус самоврядного (автономного) дослідницького ВНЗ давав його носіям низку преференцій, які водночас зобов'язували їх до випереджувального розвитку вищої освіти, поглиблених наукових досліджень, інтеграції науки та освіти. Ідея розроблення і запровадження означеного статусу полягала в тому, що на виході роботодавець повинен одержати фахівця, який відповідає вимогам розвинутої економіки, а держава – дослідження, які мають важливе значення для поступального розвитку України. Самоврядні дослідницькі ВНЗ асоціюються також з міцними науковими школами, а їхні навчальні програми перебувають на передових рубежах науки.

До завдань автономних дослідницьких ВНЗ входило наближення системи

вищої освіти до потреб вітчизняної економіки та ринку праці, забезпечення її порівнянності з моделями освіти європейських та інших провідних країн світу. Априорі їм притаманні більша гнучкість, конкурентоспроможність і пристосованість до вимог міжнародного ринку праці.

Виконання поставлених завдань пов'язане передовсім зі створенням сприятливого середовища для розвитку вищої освіти та належного фінансового забезпечення цих ВНЗ. Статусу самоврядних дослідницьких національних вишів у Україні набули 14 провідних українських вишів. Разом з присвоєнням зазначеного статусу уряд брав на себе зобов'язання підвищити протягом 2011–2012 рр. удвічі рівень оплати праці наукових, педагогічних та науково-педагогічних працівників; на етапі складання проекту Державного бюджету України передбачалось виділення коштів для організації стажування наукових і науково-педагогічних працівників, аспірантів, докторантів та навчання студентів самоврядних (автономних) дослідницьких національних вишів у провідних вітчизняних та зарубіжних університетах; створення науково-навчальних центрів, забезпечення вишів обладнанням та новітніми засобами навчання. У Положенні про дослідницький університет було визначено порядок фінансування наукових досліджень і розробок університету у розмірі не менш як 25 відсотків бюджетних коштів, що виділяються на його утримання; право установлювати у передбаченому законодавством порядку нормативи співвідношення чисельності студентів, аспірантів і докторантів та науково-педагогічних працівників університету; визначати тематику та проводити за рахунок власних коштів фундаментальні та прикладні наукові дослідження за новими науковими і технічними напрямками; визнавати дипломи про здобуту в зарубіжних університетах кваліфікацію магістра, доктора філософії, доктора наук та вчені звання доцента, професора для призначення на посаду наукового чи науково-педагогічного працівника в установленому законом порядку та ін. (КМУ, постанова, Положення про дослідницький університет, 2010).

Однак започаткований у 2009 р. проект не знайшов належного розвитку. Сьогодні усі нормативно-правові акти щодо діяльності дослідницьких

університетів, зокрема й Положення про дослідницький університет в Україні втратили чинність (КМУ, постанова, Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України, 2014). Причиною такого рішення став низький рівень роботи порівняно з задекларованим, що підтвердили результати Шанхайського університетського рейтингу, в якому на основі узагальнення даних 1200 дослідницьких університетів світу знайшлося місце лише для Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.

На стадії заснування автономні дослідницькі ВНЗ України знаходились у привілейованому законодавчому полі, що зобов'язувало їх до напрацювання реальних переваг у питаннях конкурентоздатності якості освітніх послуг, проведення наукових досліджень, пошукових робіт.

До показників результативності діяльності ВНЗ пропонується вводити кількісні та якісні характеристики наукових публікацій, науково-дослідну діяльність, показники працевлаштування випускників, залучення інших джерел фінансування для наукових досліджень, а це в свою чергу, передбачає взаємозалежність державного фінансування з результативністю діяльності.

Уряд України ухвалив низку заходів, спрямованих на реформування системи вищої освіти та імплементацію Закону України «Про вищу освіту». Для розвитку автономії та фінансової самостійності вищих та професійно-технічних навчальних закладів у питаннях розпорядження власними надходженнями та диверсифікації джерел власних надходжень прийнято порядок розміщення вищими і професійно-технічними навчальними закладами на вкладних (депозитних) рахунках в установах банків тимчасово вільних бюджетних коштів, отриманих за надання платних послуг (Звіт уряду: куди зрушила освіта в 2015 році, 2016. Доступно: <http://osvita.ua/news/49760/>).

Проте, виходячи з позицій проблематики використання внутрішніх резервів автономного дослідницького ВНЗ, законодавчо визначений порядок розміщення вищими і професійно-технічними навчальними закладами на вкладних (депозитних) рахунках в установах банків тимчасово вільних бюджетних коштів, отриманих за надання платних послуг, не є найбільш виправданим шляхом

заощаджень. Означений статус не заперечує також можливості розпорядження вкладеннями в плані перспективного розвитку.

Водночас у стратегії розвитку високотехнологічних галузей в Україні до 2025 року зазначено, що програми цільової підтримки наукової діяльності та стимулювання розвитку високих технологій в Україні фактично не працюють. Чинна система фінансування наукової сфери не передбачає доведення наукових розробок до їх комерційного використання. Так, за період 2004 – 2015 рр. наукоємність ВВП скоротилася на 0,58 % і становила у 2015 р. 0,62 % ВВП – це мінімальне значення показника за всю історію незалежності України (у 1991 р. наукоємність ВВП складала 2,5 %) (Стратегія розвитку високотехнологічних галузей до 2025 року. Доступно: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/NT2490.html).

Надзвичайно важливим для ВНЗ є врахування регіонального аспекту. Регіональну потребу у підготовці кадрів у розрізі освітньо-професійних напрямків доречно визначати, враховуючи дію низки факторів: функціонуванням у регіоні базових шкіл, підприємств регіону, ВНЗ різних рівнів акредитації. Місце автономних ВНЗ в означеному процесі хоч і привілейоване, однак не безспірне. Конкурентне середовище спонукає до боротьби за вступників, які орієнтуються на затребуваність одержаної в майбутньому професії.

Формалізоване оцінювання потреби у фахівцях, яке зазвичай проводять за допомогою статистичних методів та прогностичних моделей, потребує корегування на фактор інтеграційних процесів, які набирають все більших оборотів. Контингент студентів все більше приваблює отримання за результатами навчання подвійних дипломів європейського зразка, стажування за кордоном, можливість прослухати курси з дисциплін іноземною мовою. Це лише невеликий перелік затребуваних вимог, які інтенсивно запроваджують і практикують сьогодні провідні ВНЗ, що приваблює потенційних вступників. При цьому пропонувані програми не вимагають непомірних вкладень від студента, а розраховані на загальний контингент, а саме на тих, хто бажає вчитись, прагне професійного зростання.

Кожна професія, як відомо, має свій життєвий цикл. «У кожній професії є свій романтичний період і є період, коли вона перетворюється на рутинну. Бути шофером на початку минулого століття було важко і почесно. Сьогодні автомобілем може керувати будь-хто, а в більшості районів США життя без автомобіля практично неможливе. Так професія шофера пройшла повний цикл від інтелектуальної і романтичної до побутової та повсякденної за якісь 60 років. Цикл професії авіа-пілота теж наближається до закінчення і займе ті самі 60 років. Але час пришвидшується, і нові професії мають набагато коротший цикл. Особливо це справедливо стосовно професій, пов'язаних з інформаційними технологіями» (Донской, 2008а).

Для зрілих стадій життєвого циклу професії характерні:

- масовість професії (кількість підготовлених професіоналів, освітніх програм, професійних співтовариств, частка в світовій економіці);
- велика кількість спеціалізацій всередині професії, поділ праці і вузька спеціалізація;
- превалювання обкатаних методик, готових технологій над розробленням і апробацією нових прийомів і технологій; нові методи народжуються на стику наявних усередині професії технологій (на ранніх етапах сама професія народжується на стику декількох професій) (Донской, 2008b).

Інформаційне суспільство, побудову якого Україна задекларувала в розділі 13 Програми інтеграції України в Європейський Союз, потребує фахівців нових професій. Вкладення у формування науково-педагогічного персоналу, здатного готувати фахівців інформаційно-технічної сфери, інформаційного суспільства стають одними із пріоритетних в Україні. Крім того, означений процес передбачає наявність відповідної матеріально-технічної бази, належного забезпечення навчального процесу.

Ресурсна підтримка з боку державного і приватного секторів при проведенні наукових досліджень дають змогу вивести вітчизняні дослідницькі ВНЗ на рівень рейтингових, що передбачає провадження такої політики, яка б стимулювала проведення досліджень на світовому рівні.

У результаті проведеного огляду досвіду становлення провідних вітчизняних і Східно-Азійських ВНЗ можна зазначити, що у становленні провідних освітніх закладів різних країн є низка спільних ознак.

1. Характерною ознакою формування передової розвиненої системи вищої школи в країнах Східно-Азійського регіону є державна підтримка процесу реформування галузі.

2. Фінансове забезпечення виділяється під програми перспективного розвитку, розроблені на державному рівні.

3. Основні акценти роблять на якісних характеристиках освітнього процесу.

4. Перспективний розвиток вищої школи передбачає синтез вищої освіти, науки і виробництва, результатом якого стало створення технопарків.

Заслуговує на увагу ще один аспект процесу реформування вищої освіти Китаю – зовнішні фактори і зовнішнє середовище. Успіхи Китаю в освіті є одним з наслідків реформ Ден Сяопіна, завдяки яким університети отримали реальну автономію, найбільш потужні дослідницькі університети отримали державні інвестиції. ВНЗ отримали дозвіл створювати спільні підприємства. З'явилась можливість відкривати приватні ВНЗ. У процесі реформування за основу було прийнято систему освіти США. Для навчання і проживання студентів було створено належні умови. В процесі модернізації і розвитку вищої школи за основу брали позитивний зарубіжний досвід у поєднанні з національними особливостями.

Загалом розвиток вищої школи Східно-Азійського регіону заслуговує на подальше вивчення з огляду на наявний потенціал та успішність і результативність становлення. Для України таке вивчення є дуже доречним, адже в окремих питаннях, зокрема в плані передумов, існують спільні риси, ідентичні витоки, а отже, і результативність також цілком ймовірна. Йдеться не про пряме копіювання, оскільки досягнення успіху передбачає врахування національних, регіональних особливостей, менталітету, ідейної спрямованості. А от врахування перелічених факторів у поєднанні з передовим досвідом провідних світових лідерів в означеній галузі може слугувати запорукою успіху.

Підсумовуючи аналітичний огляд питання державного регулювання діяльності ЗВО, можна виділити кілька основних закономірностей, які притаманні різним системам організації державного управління вищою школою. Насамперед це державна підтримка діяльності ВНЗ на основі продуманих цільових програм, розроблених на макрорівні і контрольованих у процесі їх виконання державними органами. Ті кроки, які здійснюються в Україні в процесі реформування вищої школи, спрямовані на впровадження передових методів провідних освітніх систем світу. Однак запровадити реформа може за умов врахування дієвих чинників, залучення яких може забезпечити досягнення успіху. До таких чинників належать фактори мікро- і макрорівня. Концепція реформування вищої школи повинна базуватись на розумінні її важливості й ролі у розвитку і розбудові держави. За оцінками експертів, інвестиції у людський капітал набагато ефективніші від аналогічних вкладень у матеріальні активи. Підтвердженням цієї думки є підрахунки норми віддачі вищої освіти в США, проведені за десятирічний період. Вони становили 8 - 12 %, тоді як середня норма прибутку реального капіталу – близько 4% (Марцин, 2007).

Висновки до розділу 1

Проаналізовано наукові джерела, що розкривають теоретичні та прикладні основи розвитку та державного регулювання діяльності ВНЗ, а також вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду розвитку та державного регулювання діяльності ВНЗ дає підстави зробити такі висновки.

1. Державна підтримка діяльності ВНЗ на основі продуманих цільових програм, розроблених на макрорівні і контрольованих у процесі їх виконання державними органами, являє собою закономірний процес, притаманний різним системам організації державного управління вищою школою.

2. У процесі реформування вищої школи України акцент роблять на впровадження передових методів провідних освітніх систем світу. Запорукою успіху проваджених реформ є врахування факторів мікро- і макрорівня.

Концепція реформування вищої школи повинна базуватись на розумінні її важливості й ролі у розвитку і розбудові держави.

3. Досягти реального підвищення якості вищої освіти і формування конкурентоздатної системи вищої школи в Україні можна завдяки державному регулюванню діяльності ВНЗ, завданням якого є забезпечення поступального розвитку вищої освіти. Держава повинна відмовитись від дріб'язкової опіки й прискіпливого регламентування діяльності ВНЗ, натомість взявши на себе обов'язок розроблення концепції розвитку вищої школи, впровадження якої супроводжуватиметься прийняттям відповідних законів, покликаних стимулювати такий розвиток.

4. В основу державного управління освітянською діяльністю покладено політичні чинники. Освітня політика передбачає встановлення пріоритетних напрямків планування, фінансування, управління та контролю системи вищої освіти. Об'єктами освітньої політики є національні освітні системи, суб'єктами – на регіональному рівні структури управління вищою освітою, у світовому масштабі – міжнародні органи й установи, котрі здійснюють освітню політику.

5. Затребуваність вищої освіти передбачає відповідність підготовлених фахівців ринку праці, а також зв'язок з економікою країни. Актуалізується питання запровадження нових навчальних та науково-дослідних програм, які відповідають актуальним потребам економічного розвитку країни. Низька конкурентоспроможність українських випускників на європейському ринку праці пояснюється слабким зв'язком вищої освіти з ринком праці, відставанням вищої школи від наукоємних інноваційних розробок. Існуюча система планування підготовки фахівців не відповідає структурі попиту на них. В Україні відсутні ринкові механізми координації ринку освітніх послуг і потреб економіки. В країні наявний значний дисбаланс між підготовкою фахівців та попитом на них на ринку праці. Така ситуація характерна в плані як обсягів, так і напрямів підготовки та спеціальностей.

6. Державна програма розвитку вищої освіти України має передбачати моніторинг вищих навчальних закладів, централізацію управління освітянською

діяльністю і оптимізацію мережі ВНЗ у результаті їх об'єднання та інтеграції з галузевими науковими установами, виробничими структурами на зразок технопарків. При цьому роль держави повинна зводитись до створення правових, економічних, ефективних організаційних механізмів, сприятливих для розвитку сфери вищої освіти.

7. Вагомий вплив на державне регулювання освітянської діяльності справляють зовнішні і внутрішні чинники середовища. До чинників зовнішнього середовища належать соціальні, економічні, політичні, ціннісно-ментальні, а також фактори глобалізації, перехід до інформаційного суспільства. Чинники внутрішнього середовища ґрунтуються на системі управління вищим навчальним закладом і проявляються результативністю управлінської діяльності.

8. Випереджального розвитку освіти, задекларованого у Національній доктрині розвитку освіти, можна досягти завдяки зміні підходів до управління освітою з врахуванням чинників суспільного розвитку. Провідна роль у реалізації державної політики з питань вищої освіти належить механізмам державного управління.

9. Регіональну потребу у підготовці кадрів у розрізі освітньо-професійних напрямків пропонується визначати з врахуванням функціонування у регіоні базових шкіл, підприємств регіону, ВНЗ різних рівнів акредитації, а також життєвого циклу професій.

10. Потребують відновлення на якісно новому рівні програми цільової підтримки наукової діяльності та стимулювання розвитку високих технологій, що передбачає доведення наукових розробок до їх комерційного використання.

11. З метою наближення системи вищої освіти до потреб вітчизняної економіки та ринку праці, забезпечення її зіставності з моделями освіти європейських та інших провідних країн світу було виокремлено з загальної кількості вишів України 14 автономних дослідницьких ВНЗ, які наділялись додатковими повноваженнями і підтримкою держави. Однак низький рівень роботи порівняно із задекларованим призвів до скасування нормативно-правових актів щодо діяльності дослідницьких університетів.

12. У результаті вивчення позитивного зарубіжного досвіду провідних освітніх систем виявлено притаманні їм характеристики:

- підготовка працівників здійснюється за попередньо розробленим і узгодженим на рівні країни планом з метою забезпечення промислового росту та уникнення підготовки непрацевдатних офісних працівників;

- основні акценти роблять на якісних характеристиках освітнього процесу;

- характерною ознакою формування передової розвиненої системи вищої школи є державна підтримка процесу реформування галузі. Держава виділяє на освіту і професійну підготовку кадрів великі субсидії. Фінансове забезпечення виділяється під програми перспективного розвитку, розроблені на державному рівні;

- запроваджено практику розподілу обдарованих випускників з врахуванням їх здібностей;

- освітню діяльність зосереджено на підготовці наукових, інженерно-технічних кадрів, фахівців у сфері фінансів і мінімально зорієнтовано на загальноосвітні дисципліни;

- перспективний розвиток вищої школи передбачає синтез вищої освіти, науки і виробництва, результатом якого стало створення технопарків;

- університети наділені й користуються реальною автономією, найбільш потужні дослідницькі університети отримують державні інвестиції.

Результати авторських напрацювань відображено у наукових публікаціях (Яструбський, 2018а; Яструбський та Кузьмін, 2017с.; Яструбський та Кузьмін, 2017а; Яструбський та Кузьмін, 2017б; Яструбський та Кузнецов, 2011а; Yastrubskyy та Kuzmin, 2017m; Yastrubskyy, Kuzmin та Krevs, 2017o; Yastrubskyy, Kuzmin та Tsisar, 2017n; Yastrubskyy та Kuzmin, 2016b; Yastrubskyy, 2012c; Яструбський та Данилевич, 2014а; Yastrubskyy, Danylevych та Kuznyetsov, 2014c).

РОЗДІЛ II. КОНЦЕПЦІЯ ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗВО

2.1. Діяльність ЗВО як об'єкт гармонійного розвитку та державного регулювання

У загальному значенні під поняттям «об'єкт» розуміють те, на що спрямована певна діяльність. У випадку діяльності ВНЗ маємо справу з об'єктом керування, тобто об'єктом, що потребує спеціально організованих дій з метою забезпечення близьких до бажаних процесів та значень параметрів.

Розглядаючи діяльність ВНЗ в якості об'єкта гармонійного розвитку, виникає потреба розкрити сутність понятійної категорії, яка охоплює як гармонійність функціонування закладу вищої освіти у зовнішньому середовищі, так і гармонійність з позицій педагогіки, яка стосується розвитку людини.

Загальновживане значення слова «гармонія» походить із давньогрецького “harmos”, що означає «щось, що легко поєднати разом, єдність», а зараз означає «пристосування частин одна до одної, будь-яка система або комбінація речей, призначена сформулювати ціле...» (The New Webster Encyclopedic Dictionary of the English Language including a Dictionary of Synonyms and Twelve Supplementary Reference Sections. 1970. с.391). Протилежним до гармонії є поняття дисгармонії. «Дисгармонія особистості – часткове або повне порушення принципу гармонійності в розвитку особистості. Часткова дисгармонія особистості спостерігається часто: наприклад, у період швидкої інформатизації і технократизації суспільства, інтелектуалізації людини, дефіциту емоційності, що виникає на цій основі. Повна дисгармонізація може наставати внаслідок нервових і психічних захворювань» (ред. Ничкало, 2000, с.77).

В загальному розумінні гармонійний розвиток як геополітичний орієнтир являє собою багатofакторний і багатозначний процес, кінцевою метою якого є гармонійне збалансоване у соціальному, економічному і екологічному аспектах співіснування людини і природи. Перебіг цього процесу перебуває під впливом

різних комбінацій соціальних, економічних, технологічних, екологічних, етичних та інших чинників.

Теоретичні засади гармонійного розвитку являють собою велику теоретико-методологічну систему, яка включає низку підсистем. У цій ситуації маємо справу з симбіозом теорій і методологій, тобто комплексною системною теорією гармонійного розвитку, фундаментальною теорією гармонізації розвитку, яка враховує інтереси всіх причетних до процесу гармонійного розвитку теорій і методологій.

Щоб встановити індикатори, тобто якісні та кількісні характеристики складного багаторівневого і багатофункціонального процесу гармонійного розвитку, його необхідно змоделювати. За допомогою багатофакторного загальнодержавного і регіонального моделювання можна встановити граничні навантаження, рівні окремих об'єктів, екосистем, характеристик регіонів у певному часовому інтервалі. Теоретичні положення регулювання середовища або системи управління процесом досягнення гармонійного розвитку можна застосувати за умов науково-теоретичної визначеності вихідного стану економічних, технологічних, соціальних, природних, екологічних та інших систем. Таким чином, для стратегічного планування процесу досягнення гармонійного розвитку необхідно встановити чіткі фундаментальні вихідні дані, зорієнтовані на кінцевий результат.

У загальносистемному вимірі будь-яка система, зорієнтована на гармонійний розвиток, потребує:

- наявності рушійних сил;
- ефективної науково-обґрунтованої організації у просторі і часі;
- забезпечення збалансованості і рівноваги її складових елементів;
- цілеспрямованості розвитку (Руденко, 2011).

Кожна з перелічених складових у вигляді розробленої моделі, сформованої на єдиній методологічній основі системно-процесного підходу, є одночасно підсистемою загальної системи гармонійного розвитку.

Відповідно до загальновизнаних принципів гармонійного існування

розроблені конкретні техніки індивідуальної «роботи над собою», зорієнтовані на досягнення цілей, зокрема:

- процедури випробування, що передбачають самообмеження і приборкання потреб в різних сферах буття;

- практика самоаналізу, або «міркувань про справи» - аналітичний самозвіт про минулі періоди з ретельним розбором причинно-наслідкових зв'язків;

- робота думки над собою - глибока рефлексивна практика, само-осмислення.

Перелічені засади актуальні як для окремо взятої особистості, так і для господарюючого суб'єкта, освітнього закладу, соціального угруповання.

Шлях слідування України до гармонійного розвитку повинен ґрунтуватися на критичному усвідомленні сучасної ідеї сталого розвитку як системотворчої теоретичної бази. Така ідея викладена у Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» - документі, який визначає напрямки та пріоритети розвитку України на період до 2020 року (Указ Президента України, Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», 2015). Головною передумовою реалізації Стратегії є суспільний договір між владою, бізнесом та громадянським суспільством, де кожна сторона має свою зону відповідальності. В результаті виникає потреба у систематизації, доопрацюванні, узгодженні, затвердженні та втіленні на загальнодержавному рівні системи теоретичних і практичних засад гармонійного розвитку України.

Визначення теоретико-методологічних засад гармонійного розвитку передбачає врахування негативних наслідків світового розвитку з ринковими механізмами, прийнявши за основу положення, що ринкове реформування не може бути самоціллю розвитку суспільства. Загальноновизнано, що безпечним є тільки соціально зорієнтований і ресурсозберігаючий розвиток із регульованими механізмами. Наявність розриву між освітою з усіма її провідними елементами, зокрема цілями, структурою, змістом, методами навчання та умовами життя суспільства, що різко змінилися за останні десятиріччя, спричинила до пошуку шляхів реформування, слідування яким дозволить поставити у відповідність зазначені складові. Така відповідність може бути забезпечена завдяки дотриманню принципів гармонійного розвитку.

Переходу України до гармонійного розвитку має передувати соціальна переорієнтація економічної політики країни з огляду на пріоритети такого розвитку. Їхній перелік систематизовано на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Пріоритети гармонійного шляху розвитку

У системі теоретико-методологічних засад гармонійного розвитку України треба визначити місце кожної системної теоретичної складової. Важливою складовою основних функцій державного регулювання є належне функціонування та розвиток освіти, науки і культури.

Забезпечення доступності освіти в державних і комунальних навчальних закладах, зокрема загальної середньої, професійно-технічної та вищої, належить до основоположних завдань держави в освітній галузі. Забезпечення молоді рівних можливостей в отриманні якісної вищої освіти, незалежно від доходів і матеріального стану, повинно проявлятися у реалізації освітньої політики. В результаті розвитку та державне регулювання вищої школи в Україні стали не

тільки предметом дискусій, а й областю запровадження нововведень, зорієнтованих на її якісне переродження. Зміни торкаються різних напрямків діяльності закладів вищої освіти, починаючи від вступу, включаючи сам процес освітянської і наукової діяльності, а також розроблення стратегії розвитку вищої школи України, зорієнтованої на євроінтеграцію. Саме на цьому етапі перетворень дуже важливо, щоб діяльність ВНЗ стала об'єктом гармонійного розвитку та державного регулювання. Урахування засад гармонійності дає можливість сформулювати методичний інструментарій визначення поняття «норми», як відповідності певному рівноважному стану системи, та визначити вектор її розвитку (Черняк. Доступно: <http://gisap.eu/node/482>).

Гармонійний розвиток ВНЗ – це не утопічна концепція чи прекрасна мрія про світле майбутнє організування системи вищої школи, яка практично не може бути реалізована з огляду на низку реальних об'єктивних причин. Ідея гармонійного розвитку закладів вищої освіти передбачає їх органічне поєднання з соціально-економічним та культурологічним організмом країни і ґрунтується на засадах автономії, відповідності, поступальності, прогресивності, збалансованості, випереджального розвитку, інтернаціоналізації, доброчесності. Гармонійний розвиток закладів вищої освіти передбачає взаємну пов'язаність перелічених засад, взаємну доцільність, впорядкованість, змістовність, логічність, та відсутність між ними суперечностей, що в сукупності забезпечує освітньому закладу конкурентні переваги. Всі сторони діяльності освітнього закладу повинні формуватися одночасно і в тісному взаємозв'язку між собою. Так, збалансованість обсягу випуску фахівців відповідає сумарному попиту на них на ринку праці. Водночас якість підготовки фахівців повинна відповідати вимогам роботодавців, в противному випадку може скластись ситуація наявності дипломованих спеціалістів, не спроможних виконувати поставлені перед ними завдання, і водночас дефіцит кваліфікованих спеціалістів. Перелічені засади охоплюють дію чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, а державне регулювання покликане координувати їх вплив з метою недопущення загроз руйнування системи, створюючи умови для гармонійного розвитку.

Основні засади гармонійного розвитку ЗВО схематично наведені на рис. 2.2.

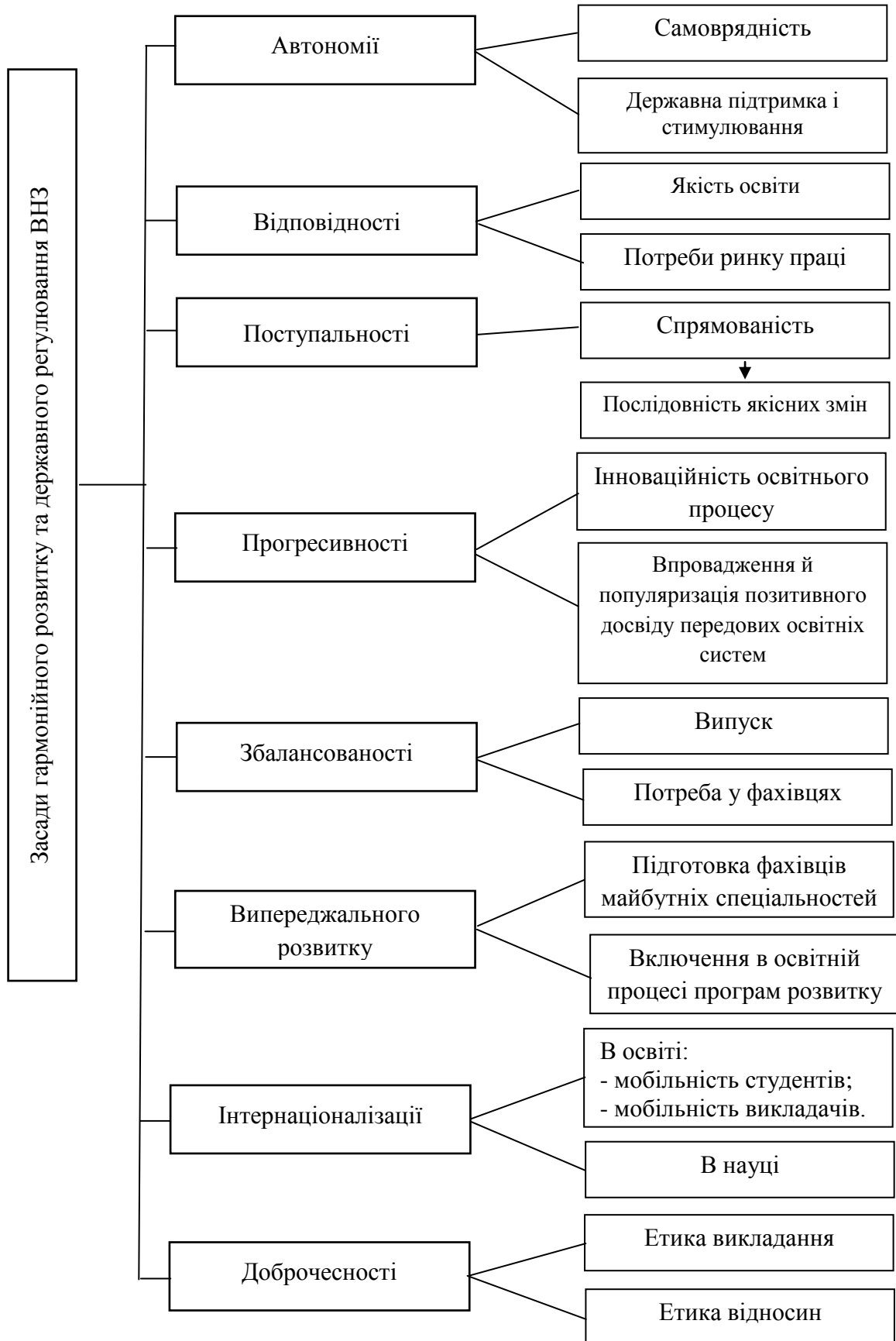

Рис.2.2. Засади гармонійного розвитку та державного регулювання діяльності ЗВО

У редакції Закону України «Про освіту» автономія трактується як право суб'єкта освітньої діяльності на самоврядування, яке полягає в його незалежності, самостійності та відповідальності у прийнятті рішень щодо академічних (освітніх), фінансових, організаційних, кадрових та інших питань діяльності, що провадиться в законодавчо визначеному порядку та межах (ВРУ, Закон, Про освіту, 2017).

Водночас Закон України «Про вищу освіту» автономію закладу вищої освіти трактує як самостійність, незалежність і відповідальність закладу вищої освіти у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів у законодавчо визначених межах (ВРУ, Закон, Про вищу освіту, 2014).

У міжнародній практиці автономія університету ґрунтується насамперед на дотриманні академічних свобод, під якими розуміють самостійність освітніх закладів в максимально припустимих межах, прояв паритетності у стосунках викладачів і студентів, максимально демократична процедура навчання, право студента вибирати навчальні курси поза певним обсягом обов'язкових, а також викладача, право кафедри і викладача формувати зміст навчальної дисципліни, право викладачів вибирати керівників факультету, закладу, а також самостійність ВНЗ в організації навчального процесу. За результатами аналізування досвіду провідних шкіл Західної Європи, США, Великобританії виділяють такі основні елементи понятійної категорії автономії, завдячуючи яким досягається гармонізація прав і відповідальності між державою і університетами:

1. Наукова автономія.
2. Освітня автономія.
3. Адміністративна автономія.
4. Фінансова автономія (Карпенко, 2009).

Водночас необхідно пам'ятати, що автономія європейських університетів формувалась в результаті еволюційного розвитку суспільства. Розвиток європейського університету як незалежної від держави корпорації з надання

освітніх і консультаційних послуг, виконання наукових досліджень і розробок супроводжувався лібералізацією стосунків між державою та закладом вищої освіти в сфері державного управління, при одночасному посиленні суспільного контролю за ефективністю фінансової діяльності ВНЗ і якістю освіти. Варто зазначити, що автономія - це не лише право, а більшою мірою відповідальність університету. Саме тому акцент зроблено на гармонійному поєднанні автономії ВНЗ з іншими складовими.

Відповідність якості навчання й наукових досліджень вимогам ринку праці є наступною складовою гармонізації розвитку та державного регулювання діяльності ВНЗ. Автономізація університетів, за оцінками фахівців Заходу, є проявом економічно виправданого раціоналізму, який підтвердив, що ринкові механізми швидше, ніж державна форма правління, підвищують ефективність управління університетами і насамперед це стосується питання покращення якісних показників діяльності – забезпечення високої якості підготовки фахівців і результативності проведених науково-пошукових робіт.

Поступальність є важливою рисою гармонійного розвитку ВНЗ. Поступальність розвитку характеризує незворотність процесу незалежно від його спрямованості, яку у психології трактують як сукупність сталих мотивів, відносно незалежних від ситуацій і орієнтуючих діяльність (Солохін, 2015). Саме тому дуже важливою є спрямованість закладу вищої освіти на реалізацію послідовності змін, які призводять до загальної зміни якісних характеристик ВНЗ, як автономної гармонізованої системи зі збалансованими складовими засад відповідності.

Діяльність вищої школи, як і будь-якої іншої системи здійснюється у середовищі (як внутрішньому, так і зовнішньому), яке не тільки живить її, але й чинить опір, спричиняючи тим самим непомітні до часу негативні зміни. Тому прогресивний характер діяльності ВНЗ не є безумовним. Оскільки розвиток завжди є взаємодією прогресивних і регресивних змін, певним типом їхнього поєднання, то в основу діяльності ВНЗ має бути закладено щонайменше інноваційність освітнього процесу, а також використання позитивного досвіду

передових світових освітніх систем, що дозволить забезпечити доміную прогресивної компоненти на рівні, достатньому для гармонізації сукупного результату.

Збалансованість у вищій школі має низку проявів. Підвищення якості підготовки студентів можна досягти завдяки збалансованості теоретичної та практичної складової такої підготовки.

Використання системи збалансованих показників в управлінні діяльністю ВНЗ дає можливість обліку нефінансових показників, своєчасного реагування на зміни в зовнішньому та внутрішньому середовищах, досягнення оперативних і стратегічних цілей. Система збалансованих показників є інструментом, що дозволяє швидко отримати повне уявлення про роботу закладу вищої освіти відразу з різних точок зору, враховуючи не тільки традиційні фінансові показники. Запропонована професором Гарвардської бізнес-школи (Harvard Business School) Робертом Капланом і засновником та президентом компанії «Balanced Scorecard Collaborative» Девідом Нортоном для використання в комерційних організаціях, система знайшла широке застосування в управлінні діяльністю ВНЗ (Каплан та Нортон, 2003). На думку американських дослідників ця система є найбільш значущим інструментом менеджменту за останні 75 років (Билалова та Кичиханова, 2016).

На макрорівні актуальною є збалансованість випуску спеціалістів закладами вищої освіти і потребою у них на ринку праці.

У сучасних умовах щоб залишатися на своєму рівні, потрібно розвиватися, а щоб мати конкурентні переваги, необхідно розвиватися випереджальними темпами. Важлива роль у цьому процесі відведена вищій школі. Перед університетами сьогодення постає завдання підготовки спеціалістів майбутніх професій, або іншими словами – тих професій, які будуть актуальними і користуватимуться попитом у найближчому майбутньому. Це вмотивовано процесом старіння знань, який на сьогодні є доволі швидким і становить приблизно від 2 до 5 років залежно від галузі наук.

Невід'ємною частиною процесу формування конкурентних переваг є

самостійне навчання, що визначається у прагненні особистості до постійного вдосконалення, зокрема у здобутті додаткових знань, професійній сфері. Головним висновком дослідницької компанії Британії «Fast Future» є налаштування на те, що вже не буде професії на все життя і потрібно бути готовим до того, щоб постійно переучуватися. В середньому, людина протягом життя буде міняти по 8-10 професій. Автори звіту вказують на необхідність переорієнтації навчального процесу на наукові дисципліни і технології, а також навчати студентів вирішувати складні, багаторівневі проблеми (Исследование Fast Future: Научно-технический прогресс и рынок труда в ближайшем будущем. Доступно: <http://gtmarket.ru/news/state/2010/01/15/2482>).

Невід'ємним атрибутом сучасного закладу вищої освіти є провадження у навчальний процес програм розвитку, що передбачають подачу і засвоєння знань на стику професій. Впровадження сучасних методів навчання дозволяє значно підвищити якість освітнього процесу, зробити навчання ефективнішим, а також стимулювати студентів до самостійної роботи.

Гармонійне поєднання засад випереджального розвитку з іншими складовими можливе за умов належної державної підтримки і регулювання. Адже те, що буде затребуване у майбутньому, потребує додаткових вкладень на розроблення і освоєння вже сьогодні. Зрозуміло, що впровадження передових освітніх технологій пов'язане з додатковими вкладеннями. Про це свідчить досвід провідних університетів США, в яких протягом останніх 25 років середні щорічні витрати на освіту зросли з 10 тис. доларів у 1985 р. до 59 800 доларів у 2011 р., що перевищує рівень інфляції у 2,5 рази. Сьогодні середні витрати на навчання в університеті США протягом чотирьох років становлять 60 тис. дол. США (IEE Network handbook for International Educators, 2016. с. 25-32).

Глобальний характер світових процесів і засобів обміну знаннями, технологіями та інформацією спричинив потребу інтернаціоналізації освітньої сфери. До вищої освіти ставляться вимоги досягнення такого рівня, який задовольняє потребам сучасного міжнародного соціуму, а це вимагає вирівнювання рівня національних освітніх систем. В результаті відбувається

процес перетворення вищої освіти в світову відкриту соціальну систему з цивілізаційними цінностями і цілями, зв'язками між її компонентами та елементами, системністю самих елементів і варіативністю нормативного регулювання. Його початок поклало підписання у м. Болонья спільної декларації міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти», яку ще називають Болонською декларацією (Спільна декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти», 1999. Доступно: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_525).

В Україні державна політика щодо інтернаціоналізації і міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти розкрита у Законі «Про вищу освіту».

Україна з метою гармонізації законодавчих та інших нормативно-правових актів у сфері вищої освіти та імплементації ключових положень міжнародних документів підтверджує пріоритетність норм міжнародних державних договорів, згода на обов'язковість виконання яких надана Верховною Радою України.

Держава з метою розвитку міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти та інтеграції національної системи вищої освіти до світового освітнього простору сприяє:

- впровадженню механізму гарантії якості вищої освіти з метою створення необхідної взаємодовіри, гармонізації засад оцінювання якості національної системи вищої освіти та Європейського простору вищої освіти;

- узгодженню Національної рамки кваліфікацій та рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти з метою забезпечення академічної та професійної мобільності і навчання протягом життя;

- співпраці в питаннях академічної мобільності та визнання з Європейською мережею національних центрів інформації;

- впровадженню результатів наукових, технічних, технологічних та інших розробок закладів вищої освіти на міжнародному ринку, продажу їхніх ліцензій та патентів;

- залученню для виконання у закладах вищої освіти наукових, освітніх та інших програм коштів міжнародних фондів, установ, громадських організацій

тощо.

Заходи щодо розвитку та зміцнення міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти і науки держава здійснює на взаємовигідних засадах відповідно до двосторонніх і багатосторонніх міжнародних договорів.

Умови для міжнародного співробітництва закладів вищої освіти усіх форм власності, наукових, проектних, виробничих, лікувально-профілактичних, клінічних, культурно-освітніх, спортивно-оздоровчих організацій та установ, що забезпечують функціонування та розвиток системи вищої освіти, органів управління вищою освітою держава створює шляхом:

- встановлення у державному бюджеті відповідних бюджетних призначень;
- фінансування внесків за членство у міжнародних організаціях, участі в заходах цих організацій; відрядження за кордон учасників освітнього процесу для науково-педагогічної та наукової роботи чи стажування згідно умов міжнародних договорів, а також договорів між вітчизняними закладами вищої освіти та іноземними партнерами, укладених на виконання наукових і освітніх проектів, що реалізуються за рахунок міжнародних грантів і коштів технічної допомоги.

Основні напрями міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти окреслені у статті 75 Закону «Про вищу освіту». Зокрема визначено, що вітчизняні ВНЗ відповідно до законодавства встановлюють прямі зв'язки, укладають договори з закладами вищої освіти, науковими установами та підприємствами іноземних держав, міжнародними організаціями, фондами тощо про міжнародне співробітництво.

До основних напрямів міжнародного співробітництва ВНЗ віднесено такі:

- участь у програмах обміну студентами, аспірантами, докторантами, педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками на умовах двосторонніх та багатосторонніх міждержавних і міжуніверситетських угод;
- організація міжнародних конференцій, симпозіумів, конгресів та інших заходів;
- проведення спільних наукових досліджень;
- участь у міжнародних наукових та освітніх програмах;

- спільна видавнича діяльність;
- надання іноземним громадянам в Україні послуг, пов'язаних із здобуттям вищої та післядипломної освіти;
- створення з іноземними закладами вищої освіти, науковими установами, організаціями спільних освітніх і наукових програм;
- відрядження відповідно до міжнародних договорів України, а також договорів між вітчизняними ВНЗ та іноземними партнерами за кордон педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників для педагогічної, науково-педагогічної та наукової роботи;
- залучення для участі в педагогічній, науково-педагогічній та науковій роботі у ВНЗ України педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників іноземних закладів вищої освіти;
- направлення на навчання у закордонних закладах вищої освіти осіб, які навчаються у закладах вищої освіти України;
- сприяння академічній мобільності наукових, науково-педагогічних працівників та студентів;
- інші напрями і форми, не заборонені законом (ВРУ, Закон, Про вищу освіту, 2014).

Стрімке зростання процесу інтернаціоналізації вищої освіти спричинило розвиток глобальної економіки знань. Т.Є. Оболенська та О.І. Циркун виділяють такі форми інтернаціоналізації вищої освіти:

- мобільність студентів, що проявляється у збільшенні кількості студентів, які навчаються за кордоном;
- мобільність науковців (аспірантів і докторантів) і викладацького складу, обумовлена як освітньою, так і дослідною діяльністю (Оболенська, 2016, с.41-58).

Ринкові процеси призводять до зростання студентської мобільності. Міжнародний ринок освітніх послуг перетворився на сектор економіки, що стрімко розвивається. Його центральними елементами стали міжнародний маркетинг університетів і освітніх програм, що мають міжнародну акредитацію.

За даними Інституту міжнародної освіти (Institute of International Education (IIE), United States, New York), економіка США тільки у 2014-2015 рр. отримала за навчання іноземних студентів понад 30,8 млрд доларів.

Інтернаціоналізація вищої освіти поглиблюється завдяки розвитку співпраці між вищими навчальними закладами різних країн. Дослідниками Інституту міжнародної освіти виокремлено такі форми співпраці: партнерське викладання, консорціум університетів, обмін викладачами, навчання в університеті-партнері за кордоном під керівництвом викладача, міжнародні програми подвійних дипломів, міжнародні програми спільних дипломів, міжнародні програми суспільного навчання, міжнародні програми проходження практики, спільна дослідна діяльність, діяльність спільного фінансування партнерськими університетами, змішані «сендвіч-програми», спільні ресурси, обмін студентами (IIE Network handbook for International Educators, 2016, с.25-32). Їхні характеристики наведені у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Форми міжнародної співпраці закладів вищої освіти

Назва форми	Характеристика форми співпраці
1	2
Партнерське викладання	Проведення віртуальних занять, відеоконференцій на основі веб-платформ, здійснення обміну електронними ресурсами. Такий вид співпраці дозволяє викладачам з партнерських університетів ефективно спілкуватись зі студентськими аудиторіями і є передумовою подальшого розвитку нових видів партнерських стосунків.
Консорціум університетів	Об'єднання двох чи більше університетів, які працюють на спільних ресурсах з метою досягнення заданих цілей. Консорціум дозволяє розширити партнерство і використати переваги партнерів.
Обмін викладачами	Сприяння розвитку співробітництва за фінансової підтримки відомих державними програмами (Програма імені Фулбрайта - Fulbright Faculty Development Program). Запрошені викладачі можуть читати повний курс лекцій чи окремі його компоненти.
Навчання в університеті-партнері за кордоном під керівництвом викладача	Програми під керівництвом викладачів існують у різних форматах. Це може бути аспірантура з подвійним науковим керівництвом. Науковими керівниками при цьому є як викладач в університеті на батьківщині пошукувача, так і науковий партнер в університеті-партнері за кордоном. Дозволяє учасникам бути креативними та експериментувати.. Вид співпраці не передбачає трансферу кредитів.

Продовження табл. 2.1

1	2
Міжнародні програми подвійних дипломів	Передбачає спільно розроблений навчальний план та узгоджений процес визнання кредитів. Студенти навчаються в обох вищих навчальних закладах. За результатами закінчення програми студенти отримують дипломи кожного з університетів.
Міжнародні програми спільних дипломів	Передбачає спільно розроблений навчальний план та узгоджений процес визнання кредитів. Навчання студентів проходить в обох вищих навчальних закладах. На відміну від програм подвійних дипломів, студенти отримують один диплом, підписаний двома університетами. Такі програми пропонуються університетами після багатьох років співпраці.
Міжнародні програми суспільного навчання	Поєднання академічного навчання з суспільною діяльністю за кордоном. Такі проекти поглиблюють досвід студентів, навчають громадянській відповідальності і залучають студентів до міжнародної суспільної діяльності. Такі програми в основному супроводжуються додатковою діяльністю студентів у позааудиторний час.
Міжнародні програми проходження практики	Університети використовують ділові зв'язки з роботодавцями, що допомагає в організації практики для студентів.
Спільна дослідна діяльність	дослідники університету-партнера сприяють розширенню зв'язків університету з іншими кафедрами і факультетами та часто організують короткочасні візити студентів до свого університету або проводять конференції на базі обох навчальних закладів. Здійснюється викладачами окремо від загального процесу інтернаціоналізації університету, але краще сприяє освітнім установам, коли здійснюється на довгострокових інституціональних засадах.
Діяльність спільного фінансування партнерськими університетами	Організування спільних конференцій, відеоконференцій, семінарів, публікацій, ознайомчих поїздок, лекцій тощо.
Змішані «сендвіч-програми»	Передбачає початок навчання студентів у своєму університеті, продовження навчального процесу в університеті-партнері і повернення до базового університету для закінчення навчання.
Обмін студентами	Обмін студентами на короткостроковий або довгостроковий періоди. Цей вид співпраці сприяє творчій діяльності. Крім навчальних курсів студенти працюють в лабораторіях, вивчають мови, проходять практику чи долучаються до суспільної діяльності.
Спільні ресурси	Спільне використання університетами лабораторій, бібліотечних фондів, навчальних планів, що сприяє подальшому розвитку співпраці.

Основні положення засад доброчесності висвітлені у Законі «Про освіту». У документі наведено визначення академічної доброчесності, як сукупності етичних принципів та визначених законом правил, якими повинні керуватися під час

навчання, викладання та провадження наукової чи творчої діяльності учасники освітнього процесу, з метою забезпечення довіри до результатів навчання та наукових чи творчих досягнень.

Дотримання академічної доброчесності науковими, педагогічними, та науково-педагогічними працівниками передбачає:

- посилення у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей на джерела інформації;
- дотримання норм законодавства про авторське та суміжні права;
- надання про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну, науково-педагогічну чи творчу діяльність достовірної інформації;
- контроль за дотриманням здобувачами освіти академічної доброчесності;
- об'єктивне оцінювання результатів навчання.

Дотримання здобувачами освіти академічної доброчесності передбачає:

- самостійне виконання загальних навчальних та індивідуальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами зазначена вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних можливостей і потреб);
- посилення у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей на джерела інформації;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про результати власної навчальної, наукової чи творчої діяльності, використані методики досліджень і джерела використаної інформації.

До порушень академічної доброчесності відносять:

- академічний плагіат, під яким розуміють оприлюднення (частково чи повністю) отриманих іншими особами наукових (творчих) результатів, як результатів власного дослідження (творчості) та відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства;
- самоплагіат – оприлюднення (частково або повністю) раніше

опублікованих власних наукових результатів як нових наукових результатів;

– фабрикацію, під якою розуміють вигадування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі чи наукових дослідженнях;

– фальсифікацію, тобто свідому зміну чи модифікацію вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень;

– списування – виконання письмових робіт із залученням крім дозволених для використання зовнішніх джерел інформації, зокрема під час оцінювання результатів навчання;

– обман – надання щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу завідомо неправдивої інформації; прикладами форм обману є академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування;

– хабарництво – надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру;

– необ'єктивне оцінювання – свідоме заниження чи завищення оцінки результатів навчання здобувачів освіти.

Педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники закладів освіти за порушення академічної доброчесності можуть бути притягнені до таких видів академічної відповідальності:

– відмова у присвоєнні вченого звання чи присудженні наукового ступеня;

– позбавлення присвоєного вченого звання чи присудженого наукового (освітньо-творчого) ступеня;

– відмова у присвоєнні або позбавлення присвоєного педагогічного звання чи кваліфікаційної категорії;

– позбавлення права займати визначені законом посади чи брати участь у роботі визначених законом органів.

Здобувачі освіти за порушення академічної доброчесності можуть бути притягнені до таких видів академічної відповідальності:

- повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми;
- повторне проходження оцінювання (залік, іспит, контрольна робота тощо);
- позбавлення академічної стипендії;
- відрахування з освітнього закладу (крім осіб, які здобувають загальну середню освіту);
- позбавлення пільг з оплати навчання, наданих закладом освіти.

Спеціальними законами або внутрішніми положеннями освітнього закладу визначаються, зокрема, додаткові чи деталізовані види академічної відповідальності учасників освітнього процесу за конкретні порушення академічної доброчесності. Документи мають бути затверджені основним колегіальним органом управління освітнього закладу та погоджені з відповідними органами самоврядування здобувачів освіти в частині їхньої відповідальності.

Визначається порядок виявлення та встановлення фактів порушення академічної доброчесності уповноваженим колегіальним органом управління закладу освіти з урахуванням вимог Закону «Про освіту» та спеціальних законів.

Кожна особа, стосовно якої піднято питання про порушення академічної доброчесності, має такі права:

- ознайомлюватися з матеріалами перевірки щодо встановлення факту порушення академічної доброчесності та подавати до них зауваження;
- особисто або через представника брати участь у дослідженні доказів порушення академічної доброчесності, надавати усні та письмові пояснення або відмовитися від їхнього надання;
- знати про місце, час і дату розгляду питання про встановлення факту порушення академічної доброчесності та притягнення її до академічної відповідальності та бути присутньою під час провадження;
- оскаржити до органу, уповноваженого розглядати апеляції, або до суду рішення про притягнення до академічної відповідальності.

Форми та види академічної відповідальності закладів освіти визначаються спеціальними законами.

За визнані дії чи бездіяльність, що Законом «Про освіту» трактуються як порушення академічної доброчесності, особа може бути притягнута до інших видів відповідальності в законодавчо встановленому порядку (ВРУ, Закон Про освіту, 2017).

ВНЗ як об'єкт керування є складовою системи вищої школи, а вона, в свою чергу, є підсистемою народного господарства - сукупності взаємопов'язаних суспільним поділом праці сфер та галузей економіки певної країни, які у процесі свого розвитку формують систему суспільного відтворення (Мочерний, 2005).

Результати діяльності ЗВО повинні задовольняти вимогам, які перед ним ставляться на законодавчому рівні, а саме:

- провадити на високому рівні освітню діяльність, яка забезпечує здобуття особами вищої освіти відповідного ступеня за обраними спеціальностями;

- провадити наукову діяльність шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації і використання в освітньому процесі отриманих результатів;

- приймати участь у забезпеченні економічного та суспільного розвитку держави через формування освіченого людського капіталу;

- формувати особистості шляхом правового, патріотичного, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, громадянської позиції та відповідальності, соціальної активності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися у сучасних умовах;

- створювати належні умови для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх талантів і здібностей;

- забезпечувати органічне поєднання в освітньому процесі наукової, освітньої та інноваційної діяльності;

- зберігати та примножувати наукові, моральні, культурні цінності і досягнення суспільства;

- поширювати знання серед населення, підвищувати освітній і культурний

рівень громадян;

– провадити міжнародну діяльність та налагоджувати міжнародні зв'язки в галузі освіти, науки, спорту, мистецтва і культури;

– вивчати попит на окремі спеціальності на ринку праці та сприяти працевлаштуванню випускників (ВРУ, Закон, Про вищу освіту, 2014).

Крім законодавчо визначених вимог заклад вищої освіти повинен працювати над підготовкою фахівців майбутніх професій і спеціальностей, які будуть актуальними на момент завершення навчання.

Задоволення перелічених вимог є запорукою гармонізації пропозиції випуску спеціалістів вищої кваліфікації і потреб ринку праці. Числовий вимірник такого співвідношення повинен прямувати до 100%-го значення.

Наступною складовою діяльності ВНЗ як об'єкта гармонійного розвитку та державного регулювання є механізм фінансового та матеріально-технічного забезпечення. В Україні фінансування державних закладів вищої освіти здійснюється на умовах державного замовлення за рахунок коштів державного бюджету на оплату послуг з підготовки фахівців, науково-педагогічних і наукових кадрів та за рахунок не заборонених законодавством інших джерел, з дотриманням принципів публічності, прозорості у прийнятті рішень та цільового й ефективного використання коштів. Комунальні заклади вищої освіти фінансують за рахунок коштів місцевих бюджетів та інших не заборонених законодавством джерел. Гармонізація механізму фінансового та матеріально-технічного забезпечення ВНЗ і потреб закладу вищої освіти створює передумови для його ефективної діяльності. Рівень такого забезпечення повинен задовольняти необхідні потреби, залишаючи місце для мотиваційних чинників в плані задоволення достатніх потреб. Останні можна покрити за рахунок залучення грантів, заключення господарських договорів на предмет виконання пошукових робіт, проведення досліджень тощо. Подібна практика широко розповсюджена на Заході, де основною формою доходу науково-педагогічного персоналу університетів є саме участь у різноманітних грантових програмах.

Досягнення відповідності якості освіти вимогам інноваційного розвитку та

приведення його змісту і структури до потреб ринку праці передбачає зміну системи фінансування діяльності закладів вищої освіти. Перехід від фінансування ВНЗ до фінансового забезпечення їх діяльності асоціюється з процесом переходу від «витратної» моделі фінансового механізму за принципом кошторисного фінансування освітніх установ до «результативної» моделі фінансово-кредитного механізму, тобто фінансування і кредитування діяльності ВНЗ для досягнення заданого результату (Богомолова, Боровская та Задорожня, 2015). «Результативна» модель передбачає гармонізацію участі у формуванні фінансових ресурсів вищих навчальних закладів держави чи органів місцевого самоврядування, бізнесу та учасників освітнього процесу – одержувачів цільових завдань від професійної освіти.

Організаційно правове врегулювання діяльності ВНЗ покликане забезпечити комплексність і цілеспрямованість зусиль держави, приватного сектору та членів суспільства для динамічного розвитку країни в галузі освіти, науки та інновацій з метою гармонізації кінцевого продукту освітньої діяльності, темпів розвитку і структури сектора досліджень та розробок з потребами національної економіки, зростаючим попитом підприємницького сектора на передові технології та освічені кадри.

Доцільність запровадження концепції гармонійного розвитку ВНЗ підтверджує позитивний досвід чинних освітніх систем, які успішно функціонують й користуються популярністю у світовому масштабі.

На вищому відомчому рівні робляться рішучі кроки в питаннях реформування освітньої галузі з метою приведення її до вимог сьогодення. Так, починаючи з 2019 року потрапити до магістратури можна буде за результатом ЗНО з єдиного фахового іспиту та іноземної мови. Ще одне нововведення стосується фінансового забезпечення освітнього процесу. Як анонсував Директор Департаменту вищої освіти МОН України О. Шаров, сьогодні у всіх навчальних закладах державної форми власності діє система демпінгу контрактників щодо бюджетників. За офіційними підрахунками, станом на 2017 р. навчання одного бюджетника обходиться державі у 26 тис. грн. на рік, не враховуючи стипендії.

Якщо ті, хто навчається у державному ВНЗ на комерційній основі, платять менше, це означає, що в середньому на підготовку одного студента навчальний заклад витрачає менше, ніж передбачено нормативними розрахунками. Виходячи з такого обґрунтування, вже в наступному році можуть запровадити плату за навчання для студентів на комерційній основі не меншу, ніж держава витрачає на підготовку студента бюджетної форми (Мартин, 2014, с.4).

Ці та низка інших нововведень ставлять українську вищу школу перед новими випробуваннями, наслідки яких повинні бути прогнозовані та передбачені програмою перспективного розвитку галузі. Така програма має впливати з концепції функціонування й розвитку системи вищої школи, задекларованою на рівні щонайменше Міністерства освіти і науки України. Виникає потреба розроблення такої моделі вищої школи, яка б відповідала національним інтересам, була ефективною в плані функціонування та забезпечувала можливість поступального розвитку галузі.

На діяльність і розвиток сучасного вищого навчального закладу значно впливає жорстка конкурентна боротьба в освітній галузі. Як оновлений зміст навчання, його гуманізація, гуманітаризація та інтернаціоналізація, так і впровадження у навчальний процес сучасних інноваційних технологій стали головними атрибутами ВНЗ сьогодення. Разом з тим ще досі система вищої школи через свою значимість перебуває під опікою чи контролем держави, яка регулює її функціонування, враховуючи цілі і завдання перспективного розвитку.

Українська вища школа за період незалежності зазнала багато змін і перетворень, однак їх полівекторність призвела до необхідності наступного етапу реформування – кардинальної перебудови. Досягти успіху прямим копіюванням організації системи вищої школи провідних країн Західної Європи та США не вдасться з огляду на дію багатofакторних взаємозв'язків, які для кожної країни специфічні. Факт є незаперечним як на вищому державному рівні, так і на рівні управління ВНЗ. На етапі впровадження реформ дуже важливо визначитись з концепцією перетворень. Сказати «Ми хочемо уподібнитись, приміром, Гарвардському чи Оксфордському університетам», або ж досягти рівня провідних

вишів світового масштабу» – це не концепція. Окремі українські ВНЗ роблять спроби вибору перспективного шляху розвитку, суть якого полягає у вихованні гармонійної особистості (Помиткіна, 2017). Однак власне дослідження присвячене загалом діяльності ВНЗ як об'єкта гармонійного розвитку та державного регулювання.

Повернімось до об'єкта нашого дослідження, щоб пояснити насамперед сутність пропонованого напрямку гармонійного розвитку національної вищої школи, а відтак, визначитись зі складовими, що у поєднанні формують концепцію такого розвитку. У розгляді означеної проблематики доречно звернутися до досвіду організування чинних сьогодні освітніх систем. Якщо йдеться про гармонійність в організації, то увагу мимоволі звертаємо на Схід, Азійський континент, де на гармонійності акцентують увагу як на макрорівні – держави загалом, так і на мікрорівні – окремо взятої сім'ї. Об'єктом нашого розгляду стане один із провідних Китайських вищих навчальних закладів – Шанхайський університет міжнародних студій (ШУМС), який належить до найкращих багатoproфільних університетів КНР і зорієнтований на світовий рівень. Як зазначено на сайті університету: «основним призначенням університету є підготовка спеціалістів-новаторів та майбутніх світочів науки, які кидають виклик нашому часові» (Shanghai International Studies University, Official web-site. Доступно: <http://en.shisu.edu.cn/about/identity-guidelines/>), тобто програму навчання та розвитку університету загалом орієнтовано на новаторство та міжнародне життя.

ШУМС вдається успішно поєднувати американський підхід до організації вищої школи із традиціями Сходу. Це й не дивно, що вони обрали американський підхід, бо всім відомо, що більшість найкращих університетів світу знаходяться в США. За умов різних ментальностей найвищий відсоток співпраці Китаю на економічному рівні припадає на США. Водночас згідно статистичних даних 2015 року 31% іноземних студентів у США становили студенти з Китаю (IE Network handbook for International Educators, 2016, с. 25-32). Взнявши за основу американську модель, Університет асимілював її до власної культури та традицій.

Китай із понад п'ятитисячною історією існування характеризується багатими традиціями та звичаями й причетністю до них носіїв цієї культури. Тому в основу системи освіти Китаю покладено давню конфуціанську систему, яка ґрунтується на авторитарності, ієрархії, завчанні цитат із праць давніх філософів та вчених. У результаті домінують характеристики дисциплінованості, працьовитості, поваги до традицій.

Китайські традиції відображено на гербі університету та в його гаслі. Герб містить три написи, обрамлені двома оливковими гілками, та зображення розгорнутої книги, що символізує прагнення до миру та дружби, знань й істини. Напис слід читати згори донизу, 上外, що є абrevіатурним скороченням китайського імені університету, SISU, і 1949 р. – рік заснування університету. Герб спроектовано з метою відобразити завдання ШУМС: сприяти міжнародним обмінам Китаю та символізувати випускників, які залишили свій слід у всьому світі. На китайському гербі відображено каліграфію із щоденника Лу Сюня – зачинателя китайської модерної літератури (SISU. Official web-site. Доступно: <http://en.shisu.edu.cn/about/identity-guidelines/>).

Гаслом університету є ‘格高志远, 学贯中外’ (*ge gao zhi yuan, xue guan zhong wai*), що в перекладі українською означає «Чесність (Мораль), Проникливість та Академічна Майстерність». Гасло китайською складається із двох висловів по чотири ієрогліфи. Перша частина вислову «格高志远» взята із збірки афоризмів Конфуція, означає, що кожен громадянин повинен бути чесним та проникливим. На думку Конфуція, чесні у словах та ділах будуть жити у злагоді й помруть з незаплямованою репутацією. Інше джерело походження вислову – це Вень Сюань або «Збірка шедеврів» за редакцією Лян Сяо Тун з Південних династій (420–589): «у чесності й проникливості людина здається непереможною» [46]. Другий вислів ‘学贯中外’ означає: кожен, хто досягне наукової майстерності, наблизить Китай до усього світу. Це визначає основне завдання ШУМС у пізнанні різноманітності культур й відкритті світу для Китаю та сучасного Китаю для світу.

На думку Лінь Ї, для китайців характерніший колективізм, ніж індивідуалізм.

У них дуже розвинуте почуття колективної відповідальності. Звідси близькі стосунки у сім'ї, трудовому колективі, соціальній групі тощо, поцінування колективної співпраці та особистої скромності (Yi Lin, 2012). Особливо почуття групової відповідальності посилилося й закріпилося у китайській традиції після культурної революції ХХ ст. Акценти зміщено у бік колективного успіху, а не індивідуального, а отже, й пріоритетність віддається досягненню університету – країни.

Вийти на світовий рівень та активно працювати над розширенням студентських міжнародних горизонтів, частково зосереджених на занурення у міжнародне середовище – пріоритети у міжнародному розвитку університету. Університет налагодив співпрацю із 278 університетами та інститутами з 54 країн, підтримує тісні зв'язки із міжнародними організаціями, такими як ООН та ЄС. З іншого боку, ШУМС активно працює над поширенням китайської культури у світі. Університет підтримує зв'язки з освітніми закладами та міжнародними організаціями країн та регіонів, мови яких представлені на його факультетах. З метою сприяння культурним обмінам між Китаєм та усім світом університет створив 7 Інститутів Конфуція для викладання китайської мови в інших країнах (SISU. Official web-site. Доступно: <http://en.shisu.edu.cn/about/identity-guidelines/>). Тільки в Україні Інститут має свої відділення у НТУУ «КПІ», Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна.

Завдяки потужним багатомовним програмам та багатопредметним ресурсам ШУМС співпрацює відповідно до національних та регіональних програм із понад 50 науково-дослідними інститутами та центрами, які забезпечують допомогу у мовній політиці, дипломатичних стратегіях та формуванні загальної громадської думки в Китаї.

Міжкультурний досвід та професійні знання дають змогу викладачам та студентам ШУМС на волонтерських засадах брати активну участь в обслуговуванні міжнародних конференцій, спортивних ігор та інших багатомовних подій. Їхнім обов'язком є також покращення іноземної освіти Китаю.

Обравши основним завданням відкрити світ Китаю та Китай світові, університет став однією із провідних науково-дослідних установ у галузі лінгвістики, культурології та міжнародної політики. За останні роки в університеті розробили систему регіональних та державних досліджень. За фінансової підтримки Міністерства освіти університетські науково-дослідні центри, наприклад, Центр дослідження Європейського Союзу, Центр русистики та Центр британських студій, відіграють важливу роль у прийнятті дипломатичних рішень Китаю.

ШУМС оперує низкою науково-дослідних інститутів та центрів, об'єднаних в один академічний простір завдяки потужним багатомовним програмам та міждисциплінарним ресурсам відповідно до національних та регіональних вимог. Студенти кожного року складають державний іспит з англійської мови та мови, яку вивчають, незважаючи на спеціальність. Тобто, знаючи англійську, можна легко увійти у контекст світової науки та діяльності.

Університет також всіляко сприяє міжуніверситетським візитам у межах Китаю і за кордоном з метою обміну науковими й навчальними досягненнями та досвідом у вищій освіті. Останнім часом чимало працівників факультетів отримали гранти від Китайської стипендіальної ради та Фулбрайтівської програми. Відтак працівники мають можливість стажуватися як науковці в найкращих університетах світу.

Міжнародні програми обміну створено у цільових країнах та відповідних регіонах з взаємовизнаними для студентів ШУМС модульно-кредитними системами з основних предметів, програм іноземних мов, міжпредметних програм. Водночас, чимало студентів-випускників кожного року отримує фінансові нагороди від Китайської стипендіальної ради та інших фондів для проведення досліджень за кордоном та подальшого розширення обсягу наукового знання й виходу на міжнародний рівень.

Більше того, з другої половини 70-х рр. ШУМС зараховує на навчання міжнародних студентів. Сьогодні кожного року студенти з різних країн світу навчаються в ШУМС, що сприяє поглибленню їхніх знань та розуміння

китайської культури, розвитку мовленнєвих умінь з китайської мови та розширює межі міжнародної співпраці з ШУМС. В університеті вже навчалось понад 30 тисяч міжнародних студентів із 90 країн світу, що створює найбільшу групу міжнародних студентів у Китаї.

Кожного року ШУМС проводить багато міжнародних або двосторонніх наукових конференцій, де експерти та науковці з різних країн світу мають можливість обмінюватися думками з найактуальніших питань сьогодення у їхній галузі досліджень, підтримуючи міжнародну співпрацю університету в академічній царині. Присутність університету на міжнародній арені підтримують візити президентів країн, офіційних осіб посольств та консульств різних країн в Китаї, представників міжнародних організацій, а також всесвітньо визнаних науковців та відомих людей.

Університет має тісний зв'язок із державним правлінням, що віддзеркалено на рівні вибору дисциплін: є обов'язкові предмети державного рівня та провідні предмети на рівні міста (наприклад, Шанхаю). Це зумовлено прагматичним підходом до організації освіти загалом: найбільш затребувані професії потребують створення нових спеціальностей, курсів тощо. Щороку держава та університети проводять моніторинг відсотку працевлаштування студентів та регулюють систему факультетів або спеціальностей відповідно до отриманих результатів. Економічні запити регулюють систему освіти.

Окрім традиційних ректора та проректора в університеті є Голова Ради університету, який відповідає за стратегічну ідеологію університетської діяльності та займає високу посаду в ієрархії комуністичної партії.

Отже, маємо сукупність складових, що забезпечують гармонійність функціонування вищого освітнього закладу:

- розроблення й втілення стратегічної ідеології університетської діяльності;
- побудова системи освіти на засадах дисциплінованості, працьовитості, поваги до традицій;
- керування в повсякденній діяльності принципами чесності (моралі), проникливості та академічної майстерності;

- участь у роботі системи регіональних та державних досліджень;
- формування єдиного академічного простору, що містить науково-дослідні інститути та науково-освітні центри;
 - вихід на світовий рівень та активна робота над розширенням студентської міжнародної співпраці та зв'язків;
 - сприяння розвитку міжуніверситетських зв'язків у межах країни і за кордоном з метою обміну науковими й навчальними досягненнями та досвідом у вищій освіті;
 - співпраця з міжнародними організаціями, освітніми закладами розвинених країн та регіонів.

Усе вище перелічене вписується у стратегію й тактику розвитку та перспективні завдання країни. У час глобалізації Китай має на меті посісти важливе місце у світовому правлінні, тому намагається співпрацювати із найкращими міжнародними організаціями. На мікрорівні те саме відбувається в університеті: великі інвестиції уряду та ШУМС, зокрема, в іноземний інтелект, або як вони їх називають «foreign experts», часті зустрічі із президентами, послами та дипломатами різних країн різних континентів, спільні міжнародні проекти глобального значення – конференції, симпозиуми, семінари. Прикладом може слугувати Конференція про мови разом з UNESCO, Міжнародний форум із міжкультурної комунікації тощо.

Гармонійність розвитку ВНЗ є специфічною для кожного соціального угруповання, оскільки містить дієві складові, притаманні соціуму, в якому здійснюється їхня діяльність. Так, розглянутий нами приклад організування гармонійного розвитку ШУМС забезпечується завдяки притаманній Китаю дисциплінованості, високому рівню впорядкованості. Достатньо згадати загальнодержавний підхід до організації навчання в китайському університеті, який передбачає обов'язкове проходження двомісячної військової підготовки всіма першокурсниками зі стаціонарним поселенням у гуртожитках незалежно від профільності навчального закладу і спеціалізації. Це налаштовує на високу виконавчу дисципліну й сумлінне освоєння пропонованих навчальною програмою

дисциплін. Варто зазначити, що у китайських ВНЗ не практикується й не передбачено вільного вибору дисциплін, а підлягає вивченню й освоєнню те, що визначено навчальними програмами, затвердженими на рівні Міністерства освіти. Однак те, що затверджується на вищому рівні, підлягає регулярному моніторингу, оперативному корегуванню, проходить через постійне вдосконалення.

Провівши огляд розвитку одного з провідних освітніх закладів Китаю, представимо схему, в якій відображено складові, що забезпечують гармонійність функціонування освітнього закладу (рис.2.3).

Рис.2.3. Складові гармонізації розвитку вищого навчального закладу

Примітка: авторська розробка

Запровадження подібних процедур в українській вищій школі просто не спрацює, а отже, не дасть очікуваного результату. Це зрозуміло без зайвої аргументації, адже у нас інша культура, інший менталітет, інша система державного укладу. Однак пропонується шлях гармонійного розвитку та державного регулювання ВНЗ видається єдино правильним і перспективним. От тільки його запровадження потребує комплексного підходу й залучення дієвих

факторів, що забезпечують реалізацію проекту. Такими факторами є:

- забезпечення реальної автономії ВНЗ, яка б внесла суттєві поправки в наявну систему організування вищої школи;
- підготовка фахівців, які потрібні зараз або в найближчому майбутньому, враховуючи тенденції і перспективи розвитку національної економіки;
- формування навчальних програм відповідно до економічних запитів.

Перелічені фактори є тим підґрунтям, що дає змогу адаптувати складові гармонізації розвитку вищого навчального закладу.

Державному регулюванню в означеному процесі відведено чільне місце. Результативність втілення пропонованої концепції проявить себе насамперед на макрорівні у стратегії економічного розвитку, а також оптимізації фінансових витрат, причому йдеться не про їх скорочення, а моделювання розподілу з метою ефективного використання.

В Україні визріла необхідність запровадження гармонійного шляху розвитку та діяльності вищих навчальних закладів, про що свідчить дослідження напрямків їх державного регулювання. Варто зазначити, що такий напрямок цілком узгоджується з ідеєю євроінтеграції національної вищої школи, однак потребує врахування додаткових чинників з метою гармонізації такого розвитку. Запровадження концепції гармонійного розвитку дасть змогу вийти на рівень провідних освітянських систем у вселенському масштабі, однак це буде не квантове досягнення, а стале функціонування, що слугуватиме прикладом для освітніх систем, які прагнуть розвитку.

Підняте питання потребує всебічного вивчення з метою запобігання непередбачуваним побічним наслідкам у процесі такого впровадження. З цією метою можна апробувати пілотний проект на прикладі окремо взятих ВНЗ, створивши для цього необхідні умови, закріплені на вищому законодавчому та відомчому рівнях. Вибирати заклади вищої освіти доцільно на конкурсній основі за регіонами, а критерії відбору повинні задовольняти умову готовності такого закладу функціонувати в умовах експерименту.

2.2. Принципи гармонійного розвитку та державного регулювання діяльності ЗВО

Українська вища школа переживає етап масштабних освітніх реформ. Виникає потреба забезпечення відповідності мережі вищих навчальних закладів потребам економіки і суспільства. Перед органами державного управління освітянською діяльністю вищої школи гостро постали питання якісного кадрового забезпечення навчального процесу, наукової діяльності та якості національної вищої освіти, запобігання міграції молоді, пов'язаної з освітнім фактором та низка інших нерозв'язаних задач. З огляду на динамічність глобалізаційних, суспільних, економічних процесів початку третього тисячоліття вища школа потребує постійних змін та оновлення. Їх ефективність залежить від державної політики й системи управління галуззю вищої школи. Необхідно визначитись з концепцією такого управління, його ідейною спрямованістю і очікуваними результатами від діяльності сфери вищої освіти України. В якості концепції державного регулювання діяльності вищої школи пропонується шлях гармонійного розвитку.

Місце і роль принципів гармонійного розвитку ВНЗ у системі вищої школи на етапі її реформування без перебільшень можна назвати основоположним. Саме на цих принципах ґрунтується процес реформування. Без ідеологічного спрямування процес перетворень не має майбутнього.

У дослідженні виділені ті принципи, які визначають вектор гармонійного розвитку ВНЗ як освітньої інституції.

Питанням розвитку вищої школи присвячено увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, державних і політичних діячів. Проблематиці гармонійного розвитку вищої школи присвячено праці видатного ученого В. І. Вернадського, який наголошував на необхідності дотримання основоположних принципів у питаннях державного регулювання сферою вищої школи.

Україна взяла курс на запровадження реформ, покликаних забезпечити рівень життя, притаманний для західного суспільства. У результаті відбуваються процеси, що потребують перетворень у всіх сферах суспільного життя, зокрема в

галузі освіти. У сфері вищої школи формується інтелектуальний потенціал нації, а це для інформаційного суспільства є визначальним фактором успішного розвитку.

Однак під час дослідження понятійної категорії розвитку необхідно визначитись з важливою його характеристикою, а саме – шляхом такого розвитку.

Адже це може бути:

– інтенсивний шлях, який передбачає підвищення рівня освітніх послуг, якості вищої освіти;

– екстенсивний шлях, який передбачає зростання контингенту студентів у результаті збільшення державного замовлення.

Жоден з них не забезпечує в галузі вищої школи на виході очікуваного результату, хоча кожен в певній мірі є доповненням гармонійного шляху розвитку. Тому свою увагу ми зосередимо саме на гармонійному шляху, який дослідимо на прикладі діяльності закладу вищої освіти. В його основу закладено дотримання цілої низки принципів, зокрема: системності, адаптивності, ефективності, оптимальності, когерентності, цілеспрямованості, полівекторності, перманентності, збалансованості та інших. Склад основних принципів гармонійного розвитку закладів вищої освіти у їх взаємозв'язку ілюструє рис. 2.4.

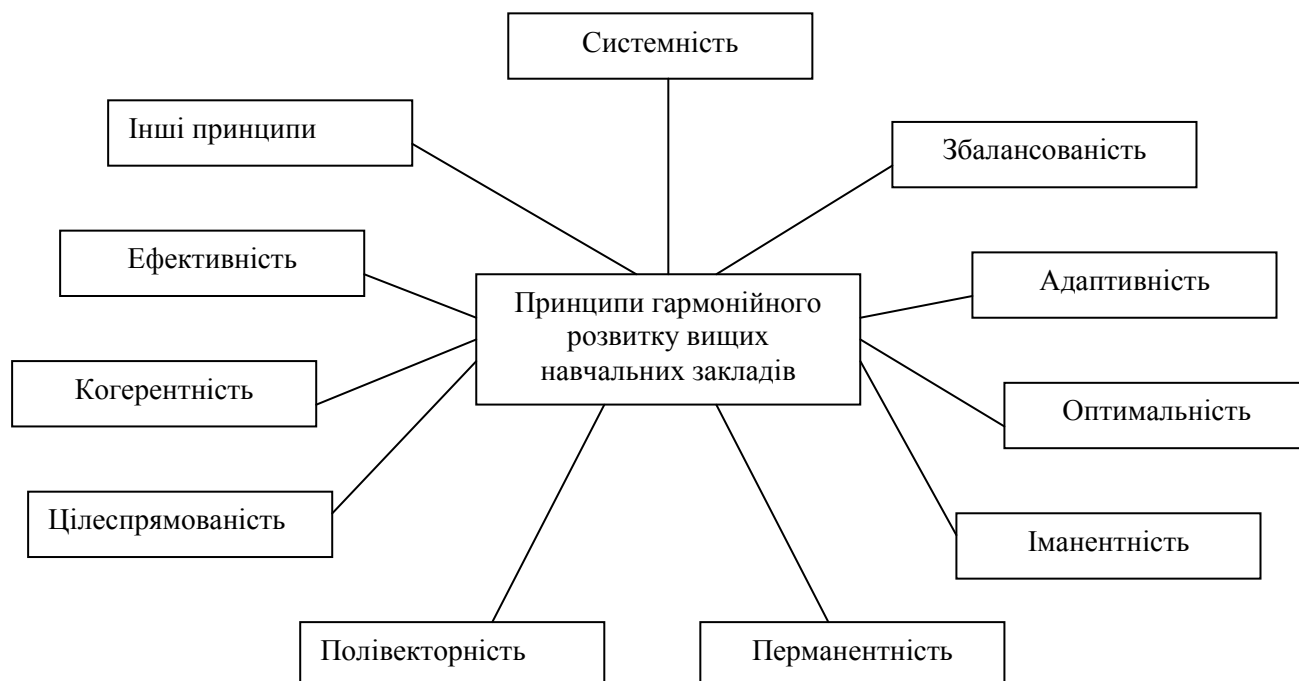

Рис. 2.4. Принципи гармонійного розвитку вищих навчальних закладів

Примітка: авторська розробка

Центральне місце в наведеному переліку відведене принципу системності, як комплексу взаємопов'язаних елементів, що утворюють певну цілісність.

Ефекту гармонійного розвитку досягають завдяки вдалому поєднанню перелічених принципів.

Видатний учений В. І. Вернадський серед принципів організації і розвитку вищої освіти центральне місце відводив ідеї про реформу, що передбачає автономію вищої школи і широку демократизацію її внутрішнього розпорядку; активне розумове життя, постійний інтерес до науки. Згідно з трактуванням В. І. Вернадського, університет має уособлювати єдність наук про природу і наук про людину. Розвиток науки повинен супроводжуватися ростом поваги до людської особистості, поглиблення і зміцнення почуття взаємної солідарності і тісного зв'язку усіх людей, тобто суспільства як єдиного цілого (Вернадський, 1988, с.287–292).

Статусом автономних наділена низка українських вишів, як правило, провідних, на які покладається надія в плані прориву української вищої школи й виходу на рейтингові позиції у світовому масштабі.

Сьогодні така автономія більше декларативна, ніж реальна, однак для набуття дієвих форм потрібні напрацювання.

Варто зазначити, що набуття автономії – це не лише право розпоряджатися на свій розсуд «вільними» коштами, а насамперед – відповідальність, спроможність закладу вищої освіти залучати інвестиції в освітньо-наукову діяльність. Тому законодавче закріплення за вишами статусу автономних – це позитивне зрушення, яке дає право на розвиток.

З боку держави відчутна певна недовіра, що керівництво ВНЗ правильно розпорядиться такими правами, через що має місце надмірна опіка і жорсткий відомчий контроль. Однак, якщо згадати історію становлення Стенфордського університету, то своїм успіхом він завдячує саме вдалому використанню можливостей, які гарантуються означеним статусом. Це сьогодні Стенфордський університет є серцем Силіконової долини, світовим осередком інновацій, а в повоєнні роки ХХ століття він нагадував за своїм станом більшість українських

вишів сьогодні. Тоді Стенфорд мав серйозні фінансові труднощі. В середині ХХ століття навколо університету став формуватися Стенфордський індустріальний парк. Освітній заклад володів великими земельними угіддями, однак згідно із заповітом засновника, продавати їх було не можна, зато про оренду в заповіті нічого не було сказано. Тому декан інженерного факультету Фредерік Терман запропонував здавати землі в довгострокову оренду – на 99 років, причому не будь-яким компаніям, а лише високотехнологічним. У результаті університет отримав нове джерело фінансування і заодно вирішив проблему працевлаштування своїх випускників. Так було закладено основу Силіконової долини і міцного зв'язку між науково-дослідними лабораторіями освітнього закладу та бізнесом у сфері високих технологій.

Запровадження гармонійного шляху розвитку ВНЗ як концепції державного регулювання їх діяльності пов'язане з необхідністю економічних, політичних, соціальних і насамперед світоглядних змін. На систему вищої школи значно впливає ментальність нації. Специфіка української ментальності зумовлена дією природних, культурних і соціально-психологічних чинників. Грамотне їх поєднання може забезпечити створення нової філософської парадигми побудови освітеного суспільства на основі українського менталітету, зорієнтованого на гармонізацію, що поєднує кращі традиції східних суспільств і позитивний західний досвід (Калюжнова, 2000, с. 101-102). Зусилля вищої школи України мають бути спрямовані на підготовку гармонійно розвиненої особистості, здатної до творчої життєдіяльності в суспільстві.

Насамперед на державному рівні дуже важливо визначитись з баченням майбутнього суспільства як суспільства загального розвитку, головним чином, розвитку гармонійної особистості, а не суспільства загального благоденства, під яким розуміють нарощування споживання та його ідеалізацію як мети суспільного прогресу (Варго, 2005, с. 28–30). Стратегія і пріоритети у підготовці фахівців вищої кваліфікації мають будуватись з врахуванням глобальних і регіональних соціально-економічних та демографічних процесів.

Розстановка зазначених акцентів вносить суттєві корективи до ідеологічного

спрямування вищої школи. В результаті набирають чітких обрисів орієнтири системи вищої школи, а водночас і відповіді на питання: яких фахівців готувати, для яких потреб і ринків праці, в яких обсягах і за якими джерелами й принципами фінансування. Формування суспільної свідомості здатне кардинально змінити ситуацію у системі вищої школи через осмислення її затребуваності, місця й ролі. Динаміка взаємозв'язків і взаємозалежності суспільства і вищої школи не дає чіткої відповіді на питання «вища школа для суспільства» чи «суспільство для вищої школи», хоча на перший погляд очевидним є зміщення акцентів на користь останнього твердження. Чутливо реагуючи на зміни у навколишньому середовищі, освіта своєю чергою впливає на всі аспекти суспільного життя, визначаючи при цьому напрямки та перспективи розвитку суспільства.

Як бачимо, принцип системності в забезпеченні гармонійного розвитку виходить на перший план за своєю значущістю. Адже загальновідомо, що за принципом системності можна досягти бажаних результатів у будь-якому виді діяльності. Варто зазначити, що прояв цього принципу можна розглядати як на макрорівні, тобто відносно організації системи вищої школи на рівні держави, так і на рівні окремо взятого ВНЗ. Дуже важливо дотримуватись засад системності в питаннях організації навчально-виховної роботи із залученням студентів до наукових досліджень. Адже процес навчання має свої компоненти, які визначають його зміст, мету, форми, методи навчання, мотивацію пізнавальної діяльності, аналіз та оцінювання роботи студентів. Системне поєднання перелічених складових дає різний ефект залежно від підходів до організації такої системи у конкретному ВНЗ. А. І. Кузьмінський розглядає педагогічну систему як «динамічно функціонуючий комплекс діалектично пов'язаних між собою компонентів і чинників, які створюють оптимальні умови для розв'язання завдань навчання і виховання людей залежно від соціальних завдань» (Кузьмінський, 2005).

Дотримання систематичності у навчанні зумовлена самою природою, де все взаємопов'язане одне з одним. Зазначений принцип повинен діяти також на рівні

міжпредметних зв'язків, причому у всіх циклах дисциплін і за кожним навчальним планом.

На важливості дотримання принципу системності наголошував К. Д. Ушинський: «навчальний матеріал слід вивчати за системним принципом, завдяки чому досягається послідовність навчання: від простого – до складного» (Туркот, 2011). Принцип системності у викладанні передбачає продумування системи занять, акцентування уваги студентів на основних питаннях, при вивченні нового матеріалу – опору на раніше пройдене, розгляд нового матеріалу частинами з продуманим дозуванням. Системність у роботі студентів передбачає перш за все цілеспрямовану самостійну роботу, систематичне повторення навчального матеріалу, виконання домашніх завдань.

Наступним принципом гармонійного розвитку ВНЗ є принцип збалансованості. Його дотримання у вищій освіті передбачено Законом «Про вищу освіту» (ВРУ, Закон, Про вищу освіту, 2014). На сучасному етапі становлення і розвитку вищої школи важливою є збалансованість теорії і практики.

Принцип збалансованості вищої освіти дуже чутливо проявляється у якості освіти. Т. Лукіна якість освіти трактує як збалансовану відповідність певного освітнього рівня (загальної середньої, професійно-технічної, вищої тощо) численним потребам, цілям, умовам, затвердженим освітнім нормам і стандартам, яка встановлюється для виявлення причин порушення цієї відповідності та управління процесом поліпшення встановленої якості (ред. Кремень, 2008). Обґрунтовуючи умови, покликані забезпечити якість вищої освіти, їх умовно поділяють на три групи. Цільова спрямованість освіти, що відображає єдині ціннісні вимоги до випускника та педагогів, формує першу групу умов і містить концепцію запланованого результату освіти. Друга група умов визначає структуру і зміст вищої професійної освіти і зумовлює обсяг підготовки, етапи та діагностику освітнього процесу. Технологія процесу навчання, що передбачає забезпечення дії механізмів функціонування процесу навчання і досягнення запланованого результату, включена до третьої групи умов (Драч, 2013).

Запровадження збалансованого прогресивного розвитку вищої школи – це складний і багатоаспектний процес, який уможлиблюється за умов трансформації українського суспільства на засадах збалансованого розвитку, є складовою концепції сталого розвитку і потребує комплексної системи державного регулювання. При цьому принципово важливими аспектами процесу такого регулювання мають бути: стимулювання наукових досліджень проблем сталого розвитку; формування національних ідеологій і пріоритетів збалансованого розвитку та ін. (Скрипченко, 2008).

Принцип адаптивності має цілу низку проявів. Термін «адаптивний» має англomовне походження (to adapt) і означає пристосування до нових вимог та змін середовища (Longman Dictionary of English Language and Culture, 1995, с.12). Застосування принципу адаптивності відносно ВНЗ передбачає врахування екзогенних та ендогенних факторів середовища.

Згідно з визначенням, наведеним у доповіді компанії Education Growth Advisors, адаптивне навчання – це «комплексний, оснований на даних, а в деяких випадках нелінійний підхід до викладання і корегування, що адаптується до взаємодій наuczельника і його рівню успішності, і, як наслідок, передбачає, який матеріал і ресурси будуть потрібні наuczельникові для досягнення прогресу у визначений момент часу» (Отчет NMC Horizon. Высшее образование, 2015). Лаконічно можна сказати, що адаптивне навчання – це адаптація контенту до потреб наuczельника.

За таким трактуванням, сучасні технічні освітні засоби здатні вчитися тому, як саме навчаються люди; основані на комп'ютерних технологіях, такі засоби можуть пристосуватися до прогресу кожного конкретного студента, адаптувати навчальний матеріал у реальному часі і в міру необхідності забезпечити учня персонально складеними завданнями для опрацювання. Багато викладачів ВНЗ вбачають у таких адаптивних платформах нових терплячих наставників, які дають змогу реалізувати метод індивідуального навчання у великих масштабах. Існує два рівня технологій адаптивного навчання: перша платформа реагує на персональні дані користувача і відповідно адаптує навчальний матеріал, друга ж

аналізує зведені масиви інформації про велику кількість користувачів з метою зміни чи корегування всієї навчальної програми.

Як складову оптимального індивідуального стилю професійної діяльності сучасного педагога вищої школи адаптивність характеризує здатність адекватно пристосовуватися до нової професійної ситуації. В. Александров трактує адаптованість як ступінь співвіднесення індивідуально-психологічних (адаптивних) можливостей суб'єкта адаптації нормативним вимогам діяльності у певних умовах (Александров, 1985). У випадку окремо взятої особистості адаптивність правомірно розглядати як сформовану її здатність до адаптації. Адаптивність є складовою функцій педагогіки вищої школи.

Перспективним напрямком оновлення навчального процесу вищої школи став адаптивний підхід до побудови викладачем вищого навчального закладу технології проектування навчальної інформації. Технологічна педагогічна система форм і методів, що створюють підґрунтя для ефективного індивідуального навчання, відображає сутність адаптивного навчання. Відмінність у підготовці студентів та їхніх природних здібностях до засвоєння знань стали головною причиною появи адаптивних систем навчання, оснований на принципі індивідуалізації. Їх популяризації значною мірою сприяла комп'ютеризація освіти. О. Є. Кравець виділяє такі основні функції адаптивності навчального процесу: мотиваційну, організаційно-цільову, змістовно-проектвальну і технологічно-управлінську (Кравець, 2013, с. 126-130).

Поява технологій адаптивного навчання відображає існуючу у ВНЗ тенденцію зробити процес навчання більш індивідуальним. Під час викладання лекційних курсів висвітлення матеріалу зазвичай не індивідуалізовано, через що втрачається можливість планувати лекції та навчальну програму з урахуванням потреб кожного студента. Шаблонний підхід до викладання призводить до відчуження певної категорії студентів, до яких належать ті, що не можуть засвоїти пропоновані концепції, а також ті, хто засвоює матеріал швидше ніж більшість однокурсників. Технології адаптивного навчання відкривають нові способи вирішення питання персоналізованого навчання.

Адаптивне навчання якнайкраще поєднується з гібридними і онлайн-формами навчання. На сучасному етапі з метою кращого пристосування до індивідуальних особливостей і переваг студентів адаптивне навчання використовує останні досягнення з області розробок штучного інтелекту.

Базовий рівень адаптивної складової таких платформ містить алгоритми, що використовують підхід односкладних зв'язків: якщо станеться таке-то, то потім трапиться таке. Складніші моделі передбачають використання алгоритмів, які прив'язують конкретні концепції та навички з навчального курсу до того, як саме студент взаємодіє з матеріалом. Тобто, якщо студент потребує додаткових роз'яснень для засвоєння чи розуміння прочитаного абзацу, то за алгоритмом пропонують йому додаткові матеріали, що дають змогу краще зрозуміти описану ситуацію.

Оптимальність є одним з основних принципів навчання у вищій школі і складовою управління пізнавальною діяльністю студентів у питаннях створення відповідних умов для реалізації їхніх творчих здібностей. Цей принцип стосується вибору форм, методів, засобів навчання і виховання студентів. Оптимальність вимог є характерною для викладача з високою культурою спілкування. Дотримання цього принципу проявляється в інформативності і наповненості навчального часу.

Оптимальність навчального процесу є невід'ємною складовою взаємопов'язаних принципів навчання, зокрема такі, як науковість; систематичність і системність; зв'язок з життям, практикою; свідомість і активність навчання; єдність конкретного і абстрактного; доступність; міцність знань; позитивна мотивація і самостійність; гуманізація; народність; наочність; індивідуалізація та диференціація (Вітвицька, 2006).

У системі вищої школи принципу оптимальності потрібно дотримуватись у питаннях державного регулювання діяльності ВНЗ. Це стосується оптимальності мережі ВНЗ у загальнодержавному та регіональному аспектах, підготовки ними фахівців за напрямками і спеціальностями відповідно до потреб ринку праці, з врахуванням тенденцій соціально-економічного розвитку, положень

перспективної програми розвитку України.

Іманентність є характеристикою притаманності, властивості предмету чи явища, що впливає з його внутрішньої природи (ред. Мельничук, 1974). Відносно вищої школи існує її іманентний зв'язок із соціальним організмом країни. Кожна із сторін має отримати діяльність від іншого і сама повинна поставляти іншому діяльність певної якості. Такий діяльнісний взаємозв'язок є сталим процесом, за допомогою якого відтворюється система сталих суспільних відношень. Іманентна потреба ВНЗ постійно бути попереду, здобувати визнання, набувати значимості, прагнути вдосконалення форм і методів навчання не порушує, а доповнює гармонійний їх розвиток.

Перманентність є складовою ознакою навчання і являє собою безупинний процес, що вказує на єдність усіх шаблів навчання та його спадкоємність. Провідною тенденцією розвитку систем освіти, як свідчить історичний аналіз процесів освітнього простору, є їх перманентність, що по суті означає їх безперервне оновлення. В системі вищої школи відбувається систематичний частковий або повний перегляд її змісту і структури.

Аналіз перманентності освітнього простору свідчить про три основні підходи до їх здійснення: на макрорівні, мезорівні і мікрорівні. На макрорівні відбувається парадигмальне оновлення системи освіти загалом, включаючи вищу та післядипломну освіту, тобто реалізація різноманітних парадигм освіти та виховання особистості, що домінували протягом усього історичного розвитку суспільства. Оновлення компонентів системи освітнього процесу відбувається на мезорівні, який відображає його характерні особливості. На мікрорівні оновлюються елементи педагогічного процесу, а саме: цілі, зміст, методи і технології, форми організації і управління, стилів педагогічної діяльності тощо. Залежно від домінування одного з елементів у цілісній системі освіти змінювалися способи представлення інформації, значущість освіти в соціумі, усвідомлення цінності освіти в суспільстві (ред. Курлянд, 2007).

До розряду специфічних можна віднести принцип полівекторності вищої школи. Система вищої освіти орієнтована на полівекторність вирішуваних задач у

силу своєї іманентності. Якщо в політичній сфері полівекторність процесів трансформації призводить до деструктивних наслідків, то полівекторність вищої школи сприяє її гармонізації. Тоді, коли в політиці протиріччя між реальним і формальним у плані інституціоналізації підсилюють полівекторність трансформації та непередбачуваність їхніх результатів (Авксентьєва, 2010, с. 77-83), ця сама характеристика в сфері діяльності вищої школи дає конкурентні переваги у своїй площині. Полівекторність у поєднанні з поліаспектністю та поліфункціональністю стає рушійною силою вищої школи.

Прояв принципу цілеспрямованості, як і низки інших принципів у вищій школі багатоаспектний. Так, згідно з трактуванням закону України «Про вищу освіту» вища освіта являє собою рівень освіти, який здобуває особа у закладі вищої освіти в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання. В цьому відношенні принцип цілеспрямованості реалізується через вимоги до процесу навчання. А вони передбачають відбір змістовного наповнення навчальної дисципліни з врахуванням логіки вивчення предмета; різносторонній розгляд понятійних категорій навчальної дисципліни з урахуванням її взаємозв'язку з іншими дисциплінами; однозначність і точність трактування понятійних категорій, законів, концепцій відповідно до рівня розвитку сучасної науки; дотримання принципу історичності в процесі розкриття явищ і наукових законів, що забезпечує створення у студентів правильних уявлень про методи наукового пізнання та його закономірності; використання методів наукового пізнання, способів формування творчого мислення у процесі викладу матеріалу з метою стимулювання студентів до творчої діяльності.

Цілеспрямованість є невід'ємною складовою виховного процесу у вищому навчальному закладі. І. Я. Лернер вважає, що цілеспрямований характер взаємодії педагога і студента – це закон, притаманний навчанню завжди (Лернер, 1980). Забезпечення цілеспрямованості у навчанні належить до управлінських функцій ВНЗ.

Когерентність є однією з характеристик освітнього середовища. Дотримання

принципу когерентності в освітньому середовищі забезпечує узгодженість впливу на особистість локального середовища із впливами інших факторів. Характеристикою високого рівня когерентності вищої школи є її орієнтованість на освітні цілі, на соціальне замовлення. Саме когерентність характеризує освітнє середовище з позицій «гармонійне-негармонійне».

Слідування принципу ефективності у вищій школі продиктовано вимогами сьогодення. Якщо говорити про систему вищої школи на рівні держави, то оцінювати її ефективність слід за критеріями, які використовують при визначенні світового рейтингу провідні рейтингові компанії. Так, за результатами світового рейтингу QS Higher Education System Strength Rankings 2016 Україна опинилася на 45-му місці серед країн з найкращою системою вищої освіти, отримавши 16,6 балів зі 100 (Україна в ТОП-50 стран с лучшей системой вузов. Доступно: <http://korrespondent.net/ukraine/3685635-ukrayna-v-top-50-stran-s-luchshei-systemoi>).

Підвищувати ефективність навчального процесу у вищій школі можна по різному. Результату можна досягти оптимальним вибором методів навчання, вдосконаленням комунікативних відносин викладача та студента, дотриманням студентами гігієни розумової праці, правильною організацією самостійної роботи студентів, застосуванням інтерактивних та кооперативних форм організації навчального процесу, застосуванням технічних засобів та технологій електронного навчання тощо. При цьому існують різні методи оцінювання ефективності навчального процесу.

За інтегрального підходу до оцінювання результатів навчання критерії такої оцінки поділяють на критерії оцінювання засвоєння знань і критерії оцінювання сформованості вмінь.

Розглянуті нами принципи – визначальні в запропонованій концепції державного регулювання діяльності ВНЗ з метою забезпечення їх гармонійного розвитку, однак їх перелік далеко не вичерпний. Загалом принципи гармонійного розвитку ВНЗ створюють систему, в якій реалізація одного принципу пов'язана з реалізацією інших, забезпечуючи їхню цілісну єдність та взаємозв'язок. Перелічені принципи є складовою управлінської моделі, яку наведено на рис. 2.5.

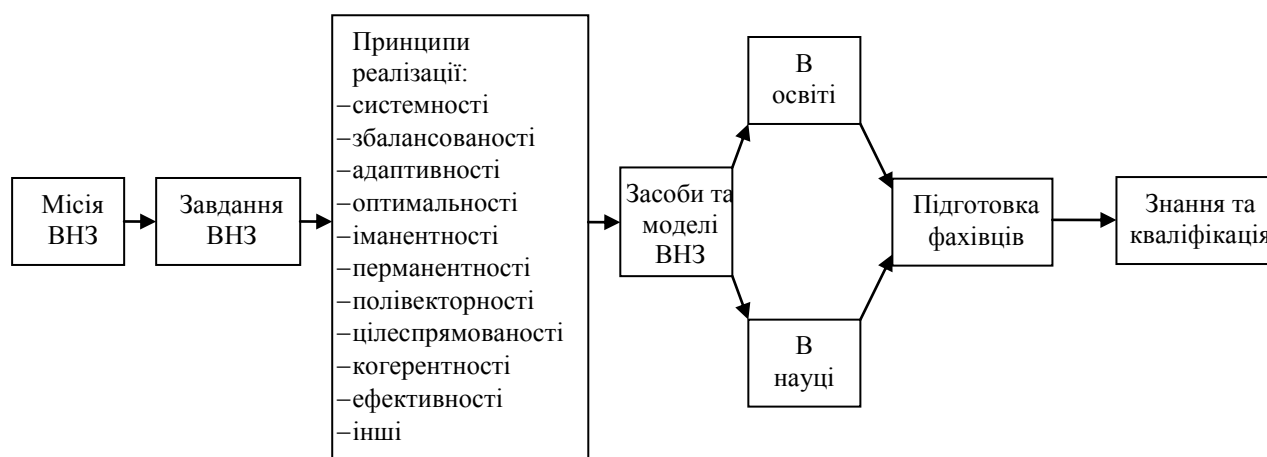

Рис. 2.5. Модель управління діяльністю закладу вищої освіти

Примітка: авторська розробка

У результаті доходимо висновку, що вибір гармонійного шляху розвитку ВНЗ як концепції державного регулювання їх діяльності є найбільш виправданим і перспективним. Досягти успіху можна за умов реформування, модернізації сфери освіти з дотриманням принципів, що забезпечують гармонійний розвиток. Запровадження описаних принципів пов'язане з необхідністю політичних, економічних, соціальних і світоглядних змін. Змінювати підходи до управління системою вищої освіти необхідно з врахуванням глобалізаційних процесів, суспільного розвитку, ціннісно-ментальних особливостей. Система гармонійного розвитку вищої школи впливає з ідеї побудови майбутнього суспільства загального розвитку, в фокусі уваги якого покладено розвиток гармонійної особистості, а це, в свою чергу, передбачає сприяння розумовому, технічному, моральному, естетичному вихованню і фізичному її формуванню. Така ідейна спрямованість сприятиме становленню держави на основі економіки знань, а її основним багатством слугуватиме освічене суспільство.

2.3. Закономірності гармонійного розвитку та державного регулювання діяльності ЗВО

Питання вибору стратегії розвитку і функціонування вищої школи в Україні на сучасному етапі набуло широкої дискусії і потребує всебічного осмислення.

Доцільно визначитись з концепцією такого розвитку, апробувати її та за наявних позитивних результатів покласти в основу стратегії. У країні відбуваються масштабні перетворення в освітній сфері, які інколи мають хаотичний характер, а отже, й наслідки таких реформ можуть бути складно прогнозованими. Пропонована концепція гармонійного розвитку ВНЗ потребує обґрунтування, відповідей на питання щодо результативності, а загалом – можливості впровадження і адаптації до мінливих умов сьогодення. Саме тому виникла потреба висвітлення проблематики гармонійного розвитку з позицій прояву закономірностей.

Означену понятійну категорію добре висвітлено у сфері педагогіки, де закономірність трактують як прояв законів, які ще не усвідомлені і чітко не сформульовані, або ж як загальні прояви впорядкованості розвитку, як сукупну дію низки законів. Як відомо, закон відображає внутрішній необхідний зв'язок явищ і процесів, що існують незалежно від суб'єкта, який їх пізнає. Водночас педагогічні закони, які впливають на процеси навчання, виховання і розвитку, майже ніколи не дають чітко гарантованого, однозначного результату. Вони мають імовірнісний характер, проявляють себе як тенденції, а їхня дія залежить від наявності багатьох умов.

Проблемам розвитку системи вищої школи України присвячено велику кількість досліджень і публікацій. Закономірності такого розвитку різноаспектні і найґрунтовніше розкриті у сфері педагогіки вищої школи. Так, В. Л. Ортинський класифікує закони та закономірності навчання (Ортинський, 2009а), І. П. Підласий розглядає закономірності педагогічного процесу крізь призму педагогічної діагностики (Підласий, 1998а), С. У. Гончаренко наголошує на необхідності пізнання й застосування законів і закономірностей навчально-виховного процесу з метою успіху педагога в його професійній діяльності (Гончаренко, 2012, с.4-5), закономірності навчання висвітлює М. М. Фіцула (Фіцула, 2006а). Перелічені та ціла низка інших досліджень заслуговують увагу, а їхні результати знаходять своє місце як складова пропонованої концепції.

За своєю суттю освітній процес з позицій педагогіки є частиною об'єктивного

процесу розвитку суспільства. Водночас можливості його реалізації мають суб'єктивний характер. Дидактичні закони відображають поєднання об'єктивних засад, способів зв'язку об'єктивного й суб'єктивного. Тракткування «закону» і «закономірності» у різних науковців неоднакове. В. Л. Ортинський виділяє закони навчання, які одержали визнання науково-педагогічної громадськості (Ортинський, 2009b). Їх перелік і характеристика наведені у табл. 2.2

Таблиця 2.2

Дидактичні закони та їхня характеристика

Назва закону	Характерні особливості
Закон соціальної зумовленості цілей, змісту й методів навчання	Розкриває визначальний вплив суспільства через соціальне замовлення освіти на мету, зміст, засоби, масштаби, методи організації навчального процесу
Закон виховного і розвивального впливу навчання	На формування особистісних якостей, орієнтації, духовного світу, здібностей, рис характеру студентів впливають такі компоненти навчання, як зміст, стиль спілкування, характер завдань
Закон зумовленості результатів навчання особливостями діяльності й спілкування студентів	Розкриває вплив процесів, зокрема пізнавальних, які формують особистість, ступінь самостійності й продуктивності діяльності студентів, на результати навчання
Закон цілісності та єдності педагогічного процесу	Відображає зв'язки цілого (теорії, загальної наукової картини світу тощо) і частин (наприклад, факту, закону), взаємозв'язок емоційного й раціонального, продуктивного і репродуктивного, зумовлює необхідність гармонійної інтеграції предметів, змістового, мотиваційного й операційного компонентів (діяльності), оволодіння знаннями й розвитком
Закон взаємозв'язку та єдності в навчанні теорії і практики	Означає, що будь-яке пряме або опосередковане наукове знання, спрямоване на застосування на практиці. Звідси – необхідність спиратися на життєвий досвід студентів й суспільну практику, конкретизувати й застосовувати на практиці наукові положення, наскільки дає змогу специфіка матеріалу, підготовленість студентів та умови навчання
Закон взаємозв'язку і взаємозумовленості групової, індивідуальної і колективної навчальної діяльності	Різні види організації діяльності можуть в часі бути розділені або поєднуватися, взаємопроникати. На певному етапі визначеному видові діяльності можна віддати перевагу, але вони мають доповнювати, а не заперечувати один одного

Джерело (Ортинський, 2009с)

Н.Н. Палтишев стверджує, що вся навчально-виховна система базується на законі педагогічної гармонії і водночас дає її визначення, як закону педагогіки, що приводить у відповідність організацію освіти і цільові установки, які допомагають порівняти зміст, форми, методи навчання, перетворюючи їх у виражальні засоби

педагогічного процесу, спрямовані на створення задоволення учасників освітнього процесу від відчуття гармонії при навчанні і в пізнанні оточуючого нас світу (Палтышев, 1996). В дидактичному процесі закон педагогічної гармонії означає гармонійне поєднання і взаємозв'язок всіх його складових: змісту і форм, методів і засобів, а також організації управління.

Закономірність трактують як ряд повторюваних законів, або як вияв законів, часто ще не усвідомлених і чітко не сформульованих, чи як загальні вияви впорядкованості розвитку, як сукупну дію багатьох законів. При цьому йдеться про закономірності, які відображають зв'язки між провідними компонентами навчання, але не замінюють законів і закономірностей психічного розвитку, спілкування, соціальної адаптації (Ортинський, 2009d).

Питанням класифікації закономірностей навчання присвячені праці багатьох вчених. Так, Зокрема, М. М. Фіцула поділяє їх на дві великі групи: об'єктивні та суб'єктивні (Фіцула, 2006b). До об'єктивних закономірностей освітнього процесу навчання науковець відносить:

- виховний і розвивальний характер навчання;
- ефективність реалізації закономірності виховного і розвивального характеру навчання;
- зумовленість навчання суспільними потребами;
- ефективність навчального процесу залежно від умов, у яких він відбувається;
- залежність процесу навчання від навчальних можливостей студентів;
- залежність ефективності процесу навчання від рівня активності студента.

До суб'єктивних закономірностей процесу навчання М. М. Фіцула відносить:

- засвоєння студентами понять за умови організації пізнавальної діяльності щодо співвідношення понять, відокремлення одних понять від інших;
- формування навичок за умови організації відтворення операцій і покладених в їх основу дій;
- систематично організоване пряме й відтерміноване повторення змісту та його введення в систему вже засвоєного раніше змісту сприяє міцнішому

засвоєнню сутності навчального матеріалу;

– опанування складними способами діяльності залежить від готовності студентів визначати ситуацію, у якій такі дії можна використати й від успішного оволодіння попередніми простими видами діяльності, що входять до складного способу;

– якість і рівень засвоєння за однакових передумов (зокрема, запам'ятовування, здібності) залежить від урахування педагогом ступеня значущості для студентів засвоюваного змісту;

– формуванню готовності до перенесення у нову ситуацію засвоєних знань і пов'язаних з ними дій сприяє використання педагогом варіативних завдань, що передбачають застосування в істотних для студентів ситуаціях засвоєних знань.

Водночас виділені загальні закономірності процесу навчання, а саме:

- закономірності мети навчання;
- закономірності змісту навчання;
- закономірності управління процесом навчання;
- закономірності методів навчання;
- закономірності стимулювання навчання;
- закономірності якості навчання.

Деякий інший підхід до класифікації закономірностей навчання у І. П. Підласого, який виділяє такі закономірності:

- дидактичні;
- гносеологічні;
- психологічні;
- соціологічні;
- організаційні.

Водночас у дидактичній теорії закономірності навчання поділяють на зовнішні та внутрішні.

Класифікаційні складові закономірностей навчання та їхні характеристики наведені у табл. 2.3.

Класифікація закономірностей навчання

Назва закономірності	Складові характеристики
Дидактичні закономірності	<ul style="list-style-type: none"> – результати навчання (у відомих межах) прямо пропорційні усвідомленню студентом цілей навчання; – результати навчання залежать від способу участі студентів у навчальній діяльності; – результати навчання залежать від застосовуваних методів; – результати навчання залежать від застосовуваних засобів; – навчання через «дії» у рази продуктивніше, ніж через «слухання».
Гносеологічні закономірності	<ul style="list-style-type: none"> – продуктивність засвоєння знань, умінь пропорційна потребі вчитися; – результати навчання (у визначених межах) пропорційні вмінню студентів організувати власну навчально-пізнавальну діяльність; – продуктивність засвоєння знань, умінь (у визначених межах) прямо пропорційна обсягу практичного застосування цих умінь і знань; – продуктивність засвоєння залежить від рівня проблемності навчання, інтенсивності участі студентів у розв'язанні посильних і значущих для них навчальних проблем.
Психологічні закономірності	<ul style="list-style-type: none"> – результати засвоєння навчального матеріалу залежать від здібностей студентів до оволодіння конкретними вміннями і знаннями, від індивідуальних уподобань студентів; – продуктивність навчання (у визначених межах) прямо пропорційна інтересу студентів до навчальної діяльності; – продуктивність навчання зумовлена рівнем, силою, інтенсивністю й особливостями мислення студентів; – продуктивність навчання (у визначених межах) залежить від рівня розвитку пам'яті; – продуктивність діяльності зумовлена рівнем сформованості вмінь; – кількість повторень значно впливає на продуктивність навчання.
Соціологічні закономірності	<ul style="list-style-type: none"> – розвиток індивіда зумовлений розвитком усіх інших індивідів, з якими він перебуває у прямому чи непрямому спілкуванні; – престиж студента в академічній групі залежить: <ul style="list-style-type: none"> 1) від займаної позиції; 2) від виконуваної ролі; 3) від академічних досягнень і успіхів; 4) від індивідуальних якостей; – ефективність навчання залежить від якості спілкування зі студентами педагога; – дидактогенія (грубе ставлення педагога до студента) веде до зниження ефективності навчання кожного зокрема і академічної групи.
Організаційні закономірності	<ul style="list-style-type: none"> – результати навчання (у визначених межах) прямо пропорційні ставленню студентів до навчальної праці, своїх навчальних обов'язків; – ефективність навчання залежить від організації. Тільки та організація навчання заслуговує на увагу, яка розвиває у студентів потребу вчитися, приносить задоволення, формує пізнавальні інтереси, стимулює пізнавальну активність; – розумова працездатність залежить від режиму розумової діяльності, стану здоров'я, статі, віку і пори року, дня тижня, часу доби; – продуктивність навчання зумовлена рівнем організації праці.

Сформовано на основі (Ортинський, 2009е, Підласий, 1998b)

Продуктивність засвоєння обсягу знань, навичок, умінь, загалом результати навчання та складність навчального матеріалу охоплюють дидактичні закономірності. Вплив розумового розвитку на здобування навчальної інформації, продуктивність творчого мислення, проблемність та інтенсивність навчання визначають гносеологічні закономірності. Індивідуальні психічні властивості, процеси, які впливають на продуктивність навчання характеризують психологічні закономірності. Вплив розвитку учасників навчального процесу на продуктивність і результативність навчання визначають соціологічні закономірності. Оптимальні активні форми і види організації навчання, за допомогою яких формується мотивація, інтерес до навчання встановлюють організаційні закономірності (Підласий, 1998с).

Характерними ознаками зовнішніх закономірностей процесу навчання є: соціальна зумовленість мети, змісту і методів навчання; вербально-діяльнісний характер навчання; виховний і розвивальний характер навчального процесу; залежність результатів навчання від особливостей взаємодії студента з навколишнім середовищем. Водночас внутрішні закономірності передбачають: залежність розвитку навчання від пізнавальних і практичних завдань, рівня сформованості знань, навичок і вмінь; активність студента та її вплив на результативність навчання; взаємодію педагога та студента (Ортинський, 2009f).

Специфіка дидактичних законів і закономірностей полягає у відображенні стійкої залежності між такими елементами навчання, як викладацька діяльність, діяльність вивчення і об'єкт засвоєння, тобто змістовне наповнення освіти.

Зосередимо свою увагу на закономірності розвитку закладів вищої освіти, однак за умов забезпечення гармонійності в питаннях становлення, функціонування і державного регулювання. Дослідження закономірностей розвитку й державного регулювання ЗВО за масштабністю значно ширше і передбачає комплексний підхід й осмислення проблематики реформування вищої школи України з виходом на результат – забезпечення гармонійного розвитку.

Постараємось розкрити закономірності розвитку і державного регулювання ЗВО, а також обґрунтувати необхідність передумов, що забезпечують їх прояв.

Оперують категорією закономірності тоді, коли є впевненість в одержанні передбачуваного результату чи наслідку. Тому закономірності часто ототожнюють із законами. У словнику української мови наведено визначення, згідно з яким закономірність – це основне положення якої-небудь науки, закон, що відображає причинно-наслідковий зв'язок між явищами, характеризує перебіг певних процесів у природі або суспільстві (Словник української мови, 1972, с.157). Звернімось до закономірностей, у результаті прояву яких виникає, чи, скоріше, – можливий гармонійний розвиток вищого навчального закладу.

Державне регулювання діяльності ВНЗ передбачає врахування певних закономірностей з метою забезпечення очікуваного успіху. Водночас «засвоєння системи закономірностей можливе лише як результат цілісного оволодіння всіма складовими теорії управління навчальними закладами» (Прокопів, 2016, с.26). Щоб з'ясувати термінологічні характеристики і зрозуміти, що зумовлює гармонійний розвиток та державне регулювання діяльності освітнього закладу вищої школи, визначимо перелік складових цих процесів та безпосередньо закономірностей.

Основні засади сталого розвитку (стійкого розвитку) визначено ООН в межах стратегії розвитку у XXI столітті. В Україні процес переходу на шлях сталого розвитку, що передбачає зміни характеру та обсягу експлуатації ресурсів, стратегії інвестування, спрямування освіти та науково-технічного прогресу, які відповідатимуть сьогоdnішнім і майбутнім потребам і створюють сприятливі умови для збереження навколишнього природного середовища і природно-ресурсного потенціалу держави та розвитку нації, наразі перебувають на рівні законодавчого становлення (Висновок на проект Постанови ВРУ «Про Концепцію переходу України до сталого розвитку». Доступно: <http://w1.c1.rada.gov.ua>). Особливе місце у створенні методологічних і технологічних засад економічних, соціальних та екологічних перетворень на шляху України до сталого розвитку відводиться освіті і науці. Варто зазначити, що наше дослідження цілком узгоджується зі Стратегією сталого розвитку «Україна–2020», що визначає напрямки та пріоритети розвитку України на період до 2020 року і передбачає

проведення структурних реформ, зокрема у системі вищої школи. У вищій освіті стає найбільш актуальним питання синтезу педагогічних та психологічних концепцій, глибоке психологічне осмислення закономірностей навчальної діяльності, принципів та методів навчання й керування навчальним процесом (Золотарьова, 2008).

На підставі аналізування теорії і практики запропоновано перелік складових гармонійного розвитку, що формують дію самих закономірностей. Закономірності гармонійного розвитку в умовах державного регулювання діяльності ВНЗ поширюють свою дію як на державний, так і на приватний сектор і регулюються законодавчими актами в сфері освіти України, а результатом їх прояву є напрями гармонійного розвитку як об'єктів державного регулювання діяльністю ВНЗ та, власне, самі закономірності (Кузьмін., Мельник та Яструбський, 2017, с.3-8).

Схематично закономірності гармонійного розвитку та державного регулювання діяльності ЗВО ілюструє рис.2.6.

Рис.2.6. Закономірності гармонійного розвитку та державного регулювання діяльності ЗВО

Пріоритетність в переліку наведених складових належить фінансово-економічному блоку. Формування механізму фінансування є ключовою передумовою розвитку вищої школи. Особливістю функціонування вищої школи в Україні є її інтегрування у систему ринкових відносин. Однак внаслідок стратегічної важливості вища освіта не може повною мірою функціонувати за ринковими умовами, як не можна водночас повністю ізолювати її від ринкової економіки. В підходах до фінансування вищої школи виправдано використання моделі змішаної ринкової економіки з розмаїттям суб'єктів і форм господарювання, виходячи з природи змішаного характеру суспільних благ, до яких належать освітні послуги. У цьому контексті важливо визначити роль і місце бізнесу у фінансуванні вищої освіти, а також розробити методи залучення роботодавців до процесу формування й підготовки фахівців (Парфьонова, 2012).

З соціального погляду актуальним є визначення категорій студентів, які можуть претендувати на отримання стипендій, грантів, інших виплат, а також розроблення механізмів та джерел їх надання.

Перед системою вищої освіти України проблема фінансового забезпечення на сучасному етапі постала доволі гостро. Складні економічні перетворення, інфляційні процеси, інші дієві фактори спричинили ситуацію недофінансування, яку неможливо вирішити за умов існуючої системи вищої школи. Цілком закономірно виникла потреба в розробленні концепції, реалізація якої дасть змогу за наявних фінансових ресурсів задовольнити суспільну потребу у результатах діяльності, тобто насамперед – потребу у підготовці фахівців належної кваліфікації. Як результат, в розробленій концепції реформування системи фінансування вищої освіти України за основу було взято схему фінансування на основі результатів діяльності ВНЗ, оцінювання яких передбачає якісний склад і професійні показники викладачів, місце освітнього закладу у міжнародних рейтингах, рівень залучення коштів від бізнесу, зацікавлення абітурієнтів, які закінчили не його бакалаврат. Такий університет отримує більше бюджетних місць. Починаючи зі вступної кампанії 2017 р., бюджетні місця на магістратуру підлягають розподілу саме за цим підходом (Стадний, 2017а).

Сьогодні в Україні реалізується система розподілу бюджетних місць для абітурієнтів за принципом «гроші за кращими студентами», яка передбачає автоматизований розподіл фінансування між університетами. Акцент робиться на тому, що кращі освітні заклади повинні мати більше державного фінансування, ніж гірші ВНЗ. Закономірним наслідком функціонування системи «гроші за студентом» буде очищення національної вищої школи від обтяжливого баласту, адже через три-чотири вступні кампанії ті університети, які не користуватимуться популярністю серед абітурієнтів, просто зникнуть (Стадний, 2017b).

Надзвичайно важливою складовою забезпечення розвитку сучасного ВНЗ є інноваційна діяльність закладу в освіті і науці. При вирішенні низки гострих соціальних і економічних проблем, пов'язаних з труднощами і викликами сьогодення, акцент робиться саме на інноваційній діяльності. Зорієнтованість на інноваційний розвиток є домінуючою складовою державної політики. Безпосередньо впливає на інноваційний розвиток держави загалом та підприємств регіону зокрема кадрова складова і система освіти. Цілком закономірно, що забезпечення означених складових входить до завдань сучасної вищої школи, адже розвинений освітянський і науковий сектор слугує найважливішою передумовою інтелектуального розвитку людського капіталу й зростання рівня інноваційного потенціалу.

Забезпечення якості людського капіталу, покладене на ВНЗ, повинно гармонізувати зі змінами в економіці і суспільстві та змінами професійної структури робочої сили. Динамізм економіки спонукає до формування інтелектуального загалу, здатного до створення інновацій й прийняття інноваційних рішень у різних сферах діяльності. Постійною вимогою економіки розвитку є швидка зміна якості людського капіталу. Реалізувати це завдання можливо, а в окремих країнах успішно реалізується саме завдяки масштабній інноваційній діяльності вищої школи у сфері освіти. У країнах з розвинутою ринковою економікою ВНЗ підтримують стійкі і ефективні зв'язки з працедавцями, а окремі університети функціонують у складі науково-виробничих парків, що створює передумови для ефективного використання фінансових коштів

та швидкої адаптації трудової сфери до змін в економіці (Кузьмін, Кревс та Яструбський, 2017, с.56-63).

Інвестиційна складова належить до категорії найбільш затребуваних у найближчій перспективі. Результатом переосмислення значення освітянської системи в економіці країни є активізування діяльності щодо залучення інвестицій до цієї стратегічно важливої галузі, особливо у країнах зі швидкими темпами економічного розвитку. Так, систему освіти Китаю було визнано ключовим пріоритетом для уряду. Уряд Гонконгу інвестує значні кошти в розвиток людського капіталу для реалізації своєї мети – перетворити Гонконг на регіональний освітній центр. Не зважаючи на значне урядове фінансування вищої школи, посилюється процес самофінансування сектора освіти, що проявляється в залученні іноземних інвестицій та інвестицій від національних бізнесових структур (Education in China. Доступно: <https://www.kpmg.de/docs/Education-in-China-201011.pdf>). Одним з перспективних напрямів розширення інвестування є робота із залучення іноземних студентів.

Особливе місце в переліку напрямів гармонійного розвитку належить регіональній складовій. Це характерно суттєвою мірою для українських вишів, адже згідно із статистичними даними, абітурієнти при виборі ВНЗ приділяють регіональному вишу значну увагу, а отже, їй пріоритетність надається регіональному ВНЗ за інших рівних умов. Водночас ВНЗ повинен враховувати потребу у підготовці фахівців, враховуючи соціально-економічну ситуацію в регіоні, оскільки в перспективі очікується зміщення акцентів на регіональний рівень їх фінансового забезпечення.

Технології освітянської діяльності є інструментом, завдяки якому реалізується програма входження України в інформаційне суспільство. Сучасні освітні технології зорієнтовані на здатність застосовувати отримані знання на практиці, вміння пов'язати теоретичні матеріали з проблемними життєвими ситуаціями.

Через розмаїття визначень поняття освітньої технології та їх суттєві змістові розбіжності вчені обґрунтували ознаки технологічності, такі як системність,

оптимальність, ефективність, діагностичність, алгоритмічність, відтворюваність, прогнозованість, ієрархічність тощо (Харченко, 2012, с. 237–244). У складі освітніх технологій виокремлюють цільові, змістові, процесуальні, результативно-аналітичні компоненти (Селевко, 1998). На цьому етапі чітко проглядається механізм переходу освіти в освіченість завдяки загальнодержавній технологічній компоненті. З огляду на це в Україні загострюється питання технологічного забезпечення освітньої діяльності.

Варто зазначити, що освітня технологія виникла як сукупність методів навчання у педагогічному процесі. Тому в складі освітніх технологій особливе місце займають педагогічні технології, під якими розуміють системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання й засвоєння знань з врахуванням технічних і людських ресурсів у їх взаємодії, що дасть змогу оптимізувати форми освіти (ред. Пехота, 2001). У дослідженні акцентується увага на інноваційних освітніх технологіях, спрямованих на розвиток самостійного мислення і отримання наочного результату розумової діяльності. Популярності у використанні набули технології розвивального навчання; метод проектів; дослідницької діяльності; застосування інформаційних технологій та інші. Основані на проведенні досліджень інноваційні освітні технології нагадують метод проектів, в якому присутні чітка поетапна послідовність і самостійна діяльність учасників роботи під керівництвом наставника.

Особливу увагу звертають на інформаційні і телекомунікаційні технології, які в освітянській галузі відіграють провідну роль. Найбільшої значущості застосування телекомунікаційних засобів набуло саме в освіті, зокрема в педагогічній діяльності. Інформаційні технології за грамотної реалізації підвищують мотиваційну освітню складову, стимулюють до самоосвіти і дослідницької діяльності. Інформаційні педагогічні інновації відкривають нові можливості отримання знань, дають змогу якісніше контролювати знання і вміння та оцінювати досягнення.

Все популярнішими стають дистанційно-освітні технології, які набувають нових форм і постійно модернізуються. Їх популяризація відбувається завдяки

зниженню витрат на освіту, врахуванню індивідуальних особливостей слухачів, темпу засвоєння ними знань; можливості добору індивідуального розкладу і часу навчання (Дистанційні освітні технології. Доступно: <http://lestylefou.xyz/psihologija/osobistist/73532-novi-osvitni-tehnologii-v-dou-i-shkoli-ih.html>).

Водночас в освітній сфері дуже важливо дотримуватись принципу збалансованості у використанні телекомунікаційних можливостей. Це пов'язано з пониженням затребуваності людського інтелектуального ресурсу через зорієнтованість користувачів на автоматизацію процесів і позбавлення від необхідності самостійного аналізу й прийняття рішень.

Наступною складовою гармонійного розвитку та державного регулювання діяльності ВНЗ є природоохоронна діяльність. Освітнім установам у питаннях природоохоронної діяльності відведено ключову роль. З метою вивчення й дослідження екологічних проблем, питань природоохоронного характеру у вищих навчальних закладах функціонують хімічні й енергетичні лабораторії, які займаються опрацюванням питань енергозбереження, охорони довкілля та іншими актуальними дослідженнями. Адже одним із пріоритетних завдань сьогодення є формування навичок природоохоронної діяльності, про що вказується у Національній доктрині розвитку освіти в XXI столітті та Концепції екологічної освіти України (Рішення Колегії МОН України, Про концепцію екологічної освіти в Україні, 2001).

Згідно з трактуванням традиційної педагогіки поінформованість зумовлює зміну ставлення та цінностей індивідуума до того чи іншого явища і, як наслідок, – поступову зміну моделі його поведінки. Основною вимогою національного законодавства та першочерговою потребою сучасного суспільства є екологічно грамотна діяльність людини в природі, забезпечення якої можливе саме завдяки просвітницькій діяльності і є неодмінним завданням освітньої сфери.

Державному регулюванню в питаннях природоохоронної діяльності відведено виконання таких важливих функцій, як нормативно-методичне та правове забезпечення; розроблення економічного механізму

природокористування; визначення нормативів якісного стану природних ресурсів; державний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства; здійснення єдиної науково-технічної політики щодо раціонального використання та охорони природних ресурсів, що ґрунтується на фундаментальних дослідженнях, проведених у ВНЗ за означеним фаховим спрямуванням (Старостенко, Онишко та Поснова, 2011).

Гармонійний розвиток діяльності ВНЗ є закономірним наслідком дії розглянутих складових, які водночас реалізуються в результаті закономірностей, що забезпечують їх прояв. У переліку, наведеному на рис.2.6, пріоритетність відведена закону пропорційності, який відображає внутрішньо необхідні, сталі й суттєві зв'язки між продуктивними силами, суспільним поділом праці та об'єктивною необхідністю пропорційного розвитку економіки. Необхідність дотримання закону пропорційності у вищій школі спричинена потребою у підготовці таких фахівців і в такому обсязі, які задовольняють вимоги національної економіки, соціальної сфери, держави загалом.

Порушення пропорційності зумовлює значні матеріальні втрати, гальмує розвиток економіки, загострює суперечності в суспільстві. У забезпеченні дії цього закону значною є роль державного регулювання. В результаті розвитку й удосконалення суспільного регулювання економіки пропорційність стає постійною, планомірною, а закон пропорційності поступово модифікується в закон планомірності (ред. Мочерний, 2000). Аналогічна норма характерна для функціонування системи вищої школи. Закон пропорційності у взаємозв'язку з іншими законами, зокрема законами природи, дає підстави розглядати пропорційність як закономірність.

Пізнання сутності цих законів, умов дії та вимог до середовища прояву є тим механізмом їх використання, який забезпечує формування освітньої політики, вироблення відповідних програм.

У результаті доходимо висновку, що закономірності гармонійного розвитку в умовах державного регулювання діяльності ВНЗ являють собою синтез складових (фінансово-економічної, інноваційної, інвестиційної, регіональної,

технологічної, інформаційної, природоохоронної) у поєднанні з економічними законами, що забезпечує досягнення очікуваного результату діяльності ВНЗ.

Підсумовуючи зазначимо:

1. Гармонійний розвиток і державне регулювання діяльності ВНЗ набувають характеру закономірності за умов дотримання законів пропорційного розвитку, плановірності, рівномірного зростання.

2. Неодмінними складовими, що забезпечують означену закономірність, є фінансово-економічна, інноваційна, інвестиційна, регіональна, технологічна, інформаційна, природоохоронна.

3. Найповніше закономірності гармонійного розвитку ВНЗ проявляються в умовах дії стратегії сталого розвитку. Однак законодавча база України, що регулює питання сталого розвитку, потребує суттєвого удосконалення, особливо в освітній сфері.

Як бачимо, прояв закономірностей гармонійного розвитку та державного регулювання ВНЗ забезпечується завдяки реалізації необхідних складових та за умов дотримання комплексу законів розвитку. Реалізація в діяльності ВНЗ розглянутих законів і закономірностей дає змогу розглядати процес функціонування освітніх закладів як цілісне явище, що забезпечує якісну підготовку фахівців до майбутньої професійної діяльності. Гармонійність розвитку та державного регулювання діяльності в цих умовах набуває характеру закономірності і водночас є гарантом становлення вищої школи. Шлях гармонійного розвитку, що має характер закономірності, є своєрідною концепцією виживання в умовах жорсткої конкурентної боротьби на ринку освітніх послуг. Водночас виникає необхідність узгодження ідеологічного й концептуального спрямування функціонування системи вищої школи України, зорієнтованого на становлення та зростання економіки країни. Запровадження гармонійного шляху розвитку ЗВО як концепції державного регулювання їх діяльності пов'язане з необхідністю економічних, політичних, соціальних і насамперед світоглядних змін. Лише тоді можливе впровадження і адаптація концепції гармонійного шляху розвитку ЗВО. Модель запропонованої концепції наведена на рис. 2.7.

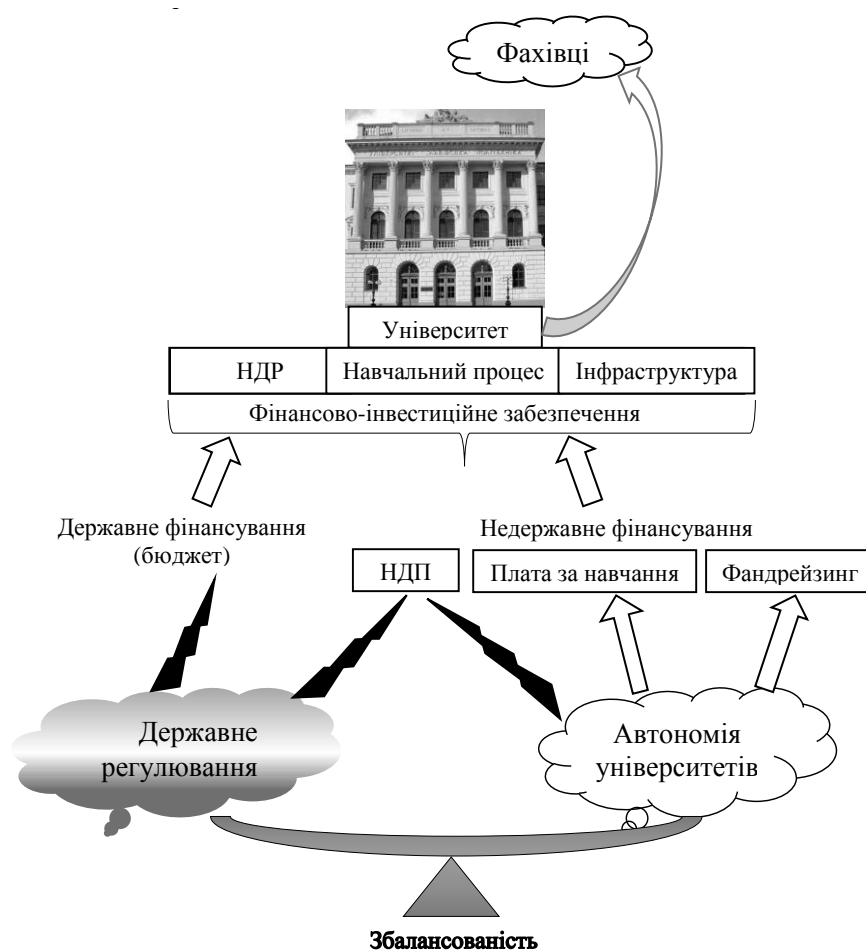

Рис. 2.7. Концепція гармонійного розвитку і державного регулювання діяльності ЗВО

Примітка: розроблено автором

Діяльність ЗВО ґрунтується на поєднанні таких складових: виконання науково-дослідних робіт (НДР), забезпечення навчального процесу та інфраструктура. Фінансово-інвестиційне забезпечення процесу функціонування ЗВО може реалізовуватись як за рахунок держави, так і з недержавних джерел: реалізації науково-дослідних проектів (НДП) (замовником яких може бути й держава), поступлень у вигляді плати за навчання, а також фандрейзингу. Державне регулювання здійснюється за тими статтями і програмами, за якими проводиться фінансування чи інвестування і носить доволі жорсткий характер. Водночас недержавне фінансово-інвестиційне забезпечення є реалізацією прав автономії ЗВО. Гармонізація розвитку і державного регулювання діяльності ЗВО полягає у знаходженні оптимального співвідношення (збалансованості) між

державним регулюванням і автономією університетів. Враховуючи недосконалість імплементації університетської автономії, на даному етапі маємо перевагу державного регулювання діяльності ЗВО. Варто зазначити, що впровадження пропонованої концепції повинно реалізовуватись поетапно, цілеспрямовано готуючи університети до набуття автономії. На сьогодні відмова від державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою може призвести до небажаних наслідків в питаннях функціонування багатьох українських ЗВО, кризових явищ в середовищі науково-педагогічного персоналу, а також соціальної напруженості. Пропоновану модель необхідно розглядати в динаміці, а механізму державного замовлення в ній відведена роль створення додаткової мотивації для абітурієнтів найбільш затребуваних українською економікою спеціальностей.

Висновки до розділу 2

Доцільність запровадження концепції гармонійного розвитку ВНЗ не викликає сумнівів, однак потребує належного обґрунтування. В цьому відношенні доречним є вивчення позитивного досвіду прогресивних освітніх систем, в яких адаптовані елементи такої концепції.

Особлива увага в організації й управлінні ВНЗ приділяється питанням гармонізації в країнах Східно-Азійського континенту. В результаті дослідження досвіду одного з провідних університетів Китаю, що належить до категорії багатопрофільних і займає високі рейтингові позиції на міжнародному рівні, вдалося виокремити сукупність складових, що забезпечують гармонійність функціонування вищого освітнього закладу:

- розроблення й втілення стратегічної ідеології університетської діяльності;
- побудова системи освіти на засадах дисциплінованості, працьовитості, поваги до традицій;
- керування в повсякденній діяльності принципами чесності (моралі), проникливості та академічної майстерності;

- участь у роботі системи регіональних та державних досліджень;
- формування єдиного академічного простору, що містить науково-дослідні інститути та науково-освітні центри;
- вихід на світовий рівень та активна робота над розширенням студентської міжнародної співпраці та зв'язків;
- сприяння розвитку міжуніверситетських зв'язків у межах країни і за кордоном з метою обміну науковими й навчальними досягненнями та досвідом у вищій освіті;
- співпраця з міжнародними організаціями, освітніми закладами розвинених країн та регіонів.

Перелічені характеристики перебувають у взаємозв'язку зі стратегією й основними завданнями перспективного розвитку вищої школи країни.

Враховуючи позитивний зарубіжний досвід та національні особливості національної системи вищої школи, запропоновано модель гармонізації розвитку вищого навчального закладу, яка містить такі складові.

1. Нарощування ідейної спрямованості (зорієнтованості) ВНЗ.
2. Втілення стратегії розвитку та реалізація перспективних завдань країни.
3. Запозичення успішного досвіду.
4. Вплив на формування загальної громадської думки.
5. Забезпечення присутності на міжнародній арені освіти і науки.
6. Врахування фактору ментальності.
7. Застосування оперативної кореляції організації освіти.
8. Розширення мобільності.
9. Аналізування впливу на державну політику.
10. Оцінювання впливу на розвиток освіти країни.
11. Популяризація національних традицій і культури.
12. Визначення пріоритетів у діяльності.

До факторів, що забезпечують реалізацію концепції гармонійного розвитку ВНЗ, належать:

- забезпечення реальної автономії ВНЗ, яка б внесла суттєві поправки в

існуючу систему організування вищої школи;

- підготовка фахівців, які потрібні зараз або в найближчому майбутньому, враховуючи тенденції і перспективи розвитку національної економіки;

- формування навчальних програм відповідно до економічних запитів.

Досягають мети, дотримуючись таких принципів: системності, збалансованості, адаптивності, оптимальності, іманентності, перманентності, полівекторності, цілеспрямованості, когерентності, ефективності та інших.

Зазначені принципи є складовою управлінської моделі, яка передбачає застосування принципів в управлінні вищим навчальним закладом. В основу такої моделі покладено місію ВНЗ, з якої випливають завдання освітнього закладу, а останні ґрунтуються на принципах реалізації, перелічених вище. Дотримання останніх забезпечується засобами та моделями ВНЗ, які є специфічними для освітнянської і наукової діяльності. Разом такі види діяльності спрямовані на підготовку фахівців, результатом якої мають бути високоякісні знання та кваліфікація.

У результаті аналізування теорії і практики діяльності ВНЗ запропоновано перелік складових, що формують дію закономірностей гармонійного розвитку та державного регулювання діяльності закладів вищої школи, і встановлено таке:

- гармонійний розвиток і державне регулювання діяльності ВНЗ набувають характеру закономірності за умов дотримання законів пропорційного розвитку, планованості, рівномірного зростання;

- неодмінними складовими, що забезпечують означену закономірність є фінансово-економічна, інноваційна, інвестиційна, регіональна, технологічна, інформаційна, природоохоронна;

- якнайповніше закономірності гармонійного розвитку ВНЗ проявляються в умовах дії стратегії сталого розвитку. Однак законодавча база України, що регулює питання сталого розвитку, потребує суттєвого удосконалення, особливо в освітній сфері.

Результати авторських напрацювань відображено у наукових публікаціях (Яструбський та Кузнецов, 2011а; Яструбський та Кузьмін, 2017а; Яструбський та Кузьмін, 2017с; Яструбський, 2012а; Яструбський, 2018а; Яструбський, Кузьмін та Мельник, 2017е; Яструбський, Кузьмін та Мельник, 2017к; Yastrubskyy, Kuzmin та Tsisar, 2017n; Yastrubskyy, Kuzmin та Krevs, 2017o; Yastrubskyy та Kuzmin, 2017m).

РОЗДІЛ III. АНАЛІЗУВАННЯ І ОЦІНЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗВО УКРАЇНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

3.1. Узагальнення положень аналізування і оцінювання діяльності ЗВО

Наявна в Україні система аналізування й оцінювання діяльності ВНЗ користується досвідом минулих десятиліть і зазвичай зводиться до державного ліцензування й акредитації. Такий підхід не задовольняє вимог сьогодення, а отже, потребує кардинального доопрацювання й вдосконалення. Про це неодноразово наголошували відомі українські вчені, громадські і політичні діячі. Широкомасштабні глобалізаційні процеси охоплюють сферу вищої школи і спонукають до перетворень, які насамперед стосуються якості освітніх послуг. Зростаючі мобільність й інтернаціоналізація вищої школи породжують запит до оцінювання на стандартизованих засадах з метою порівняння одержаних результатів. Так з'явилися різні міжнародні й національні рейтингові компанії, діяльність яких спрямована на об'єктивне оцінювання діяльності ВНЗ на загальносвітовому та національному рівнях. Виникає потреба систематизації й узагальнення досвіду оцінювання діяльності ВНЗ, проваджуваного на різних рівнях.

Питанням аналізування й оцінювання діяльності ВНЗ присвячено цілу низку праць вітчизняних і зарубіжних вчених. В Україні результатом дискусій стало затвердження на законодавчому рівні Положення про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів, в якому визначено порядок функціонування національної системи рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів незалежно від форми їх власності та підпорядкування (Наказ МОНмолодьспорту України, Положення про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів, 2011). Йому передував наказ Міністерства освіти і науки України, в якому наведено Методику рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації (Наказ МОН України, Методика

рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, 2009). Однак питання залишається актуальним і потребує подальшого вивчення з огляду на динаміку змін і все нові завдання, які постають перед вищою школою України. У 2013 р. Міністерство освіти і науки України разом з Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти апробувало Національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів, яка стала складовою моніторингу вищої освіти.

Як ключовий критерій оцінювання обрали результативність діяльності університету, яка визначається якістю підготовленості випускників та їх працевлаштуванням на ринку праці, професійною компетентністю та рівнем кваліфікації, конкурентоздатністю, мобільністю та захищеністю на ринку праці.

За останні роки в системі вищої освіти було оприлюднено цілу низку систем рейтингового оцінювання ВНЗ, кожна з яких зорієнтована на конкретні цілі, цільові групи користувачів, має власну методологію та методику визначення рейтингу.

Однак рейтингу Міністерства освіти і науки притаманні особливості та відмінності, що позиціонує його авторитетність. Насамперед рейтингова система МОН користується первинною інформаційною базою, яку надають суб'єкти ранжування, переважно ґрунтується на статистичних даних і підлягає контролю якості, а це свідчить про високий рівень достовірності одержаних даних.

Змістовну складову рейтингової системи побудовано на оціночних індикаторах, які формують структуру критеріїв ранжування за основними напрямками діяльності, а саме: якість науково-педагогічного потенціалу, контингенту студентів, міжнародна активність, якість науково-технічної діяльності, ресурсне забезпечення.

Означена система є відкритою, прозорою і доступною для суб'єктів ранжування, розробників та користувачів. До переліку її формування зведено ВНЗ України III-IV рівнів акредитації незалежно від підпорядкування, форм власності, програм підготовки за напрямками та спеціальностями.

У системі рейтингового оцінювання МОН враховано ключові рекомендації

Берлінських принципів ранжування вишів, в яких визначено цілі та задачі ранжирування, розроблення показників та їх ваги, порядок збору та обробки даних, способи презентації результатів ранжирування (Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році, 2017).

Узагальнюючим показником рейтингу є інтегральний індекс, який визначають підсумовуванням сукупності індексів критеріїв. Позиція вищого навчального закладу на рейтинговій шкалі то краща, що більша величина інтегрального рейтингового індексу. На основі результатів діяльності ВНЗ та його потенціалу формують змістовні складові визначених критеріїв.

Позицію університету в процесах інтернаціоналізації вищої освіти оцінюють за критерієм «Міжнародна активність». Оцінюють за 20-ма рейтинговими індикаторами. Змістова складова міжнародної активності містить результати діяльності у міжнародних програмах та проектах, отриманні грантів; участь викладачів, студентів, аспірантів, докторантів у наукових дослідженнях, стажуваннях, наукових конференціях, виробничій практиці та навчанні за кордоном, симпозиумах та семінарах, викладанні та інших міжнародних заходах; навчання іноземних громадян; публікації в авторитетних зарубіжних виданнях та індекс цитування; досягнення викладачів і студентів у міжнародних фестивалях, виставках, творчих конкурсах та спортивних заходах.

Рівень мотивації, здібностей та здатності студентів здобувати якісну вищу освіту та забезпечити власну конкурентоспроможність на ринку праці визначає критерій «Якість контингенту студентів». Критерій структурно побудовано за 21 рейтинговим індикатором, що характеризує організаційну структуру підготовки спеціалістів за джерелами фінансування та формами навчання, вступні прохідні параметри, до яких належать бали ЗНО та середній бал атестата, географічні аспекти вступу, наукові досягнення студентів на міжнародних та національних наукових олімпіадах, участь студентів у міжнародних творчих та мистецьких конкурсах.

Кадрові ресурси університету оцінюють за критерієм «Якість науково-педагогічного потенціалу». Критерій оцінюється 19 рейтинговими індикаторами.

Кадрові ресурси забезпечують якість навчально-виховного процесу у поєднанні вищої освіти з наукою та технологіями, надаючи якісні освітні послуги студентам. Через механізм залучення до навчально-виховного процесу і наукової діяльності провідних учених державних галузевих академій наук України та Національної академії наук відбувається інтеграція сучасного університету з наукою, а водночас зростає престиж освітнього закладу. За наявності штатних викладачів, що мають наукові ступені (доктор наук, кандидат наук) або вчені звання (професор, доцент) і працюють на повну ставку, формується перелік рейтингових індикаторів, які визначають якість науково-педагогічного складу та результативність їх науково-методичної роботи, що проявляється у написанні підручників та навчальних посібників.

Результативність реалізації стратегії запровадження нових наукових досліджень, сучасних науково-педагогічних технологій, раціональних і ефективних підходів до організації наукової та інноваційної діяльності оцінюють за критерієм «Якість наукової та науково-технічної діяльності». Структура критерію містить 20 рейтингових індикаторів, які характеризують диверсифікацію джерел фінансування науково-освітньої діяльності; патентно-ліцензійну діяльність, що проявляється у кількості винаходів, розроблених корисних моделей, промислових зразків, отриманих авторських свідоцтв; кількість опублікованих монографій та наукових праць, студентських публікацій. Ефективність діяльності аспірантури та докторантури в плані підготовки науково-педагогічних кадрів для потреб вищої освіти та інших галузевих потреб також оцінюється переліком рейтингових індикаторів.

Потенціал вищого начального закладу та його відповідність вимогам забезпечення якості вищої освіти визначають за критерієм «Ресурсне забезпечення». До його структури входить 21 рейтинговий індикатор, що оцінює фінансову підтримку вищої освіти та академічну підтримку студентів. Оцінюють ефективність організаційної структури; кількість штатних викладачів з науковими ступенями кандидата та доктора наук, вченими званнями професора, доцента в розрахунку на 100 студентів денної форми навчання. До переліку оціночних

індикаторів входить інформатизація навчального процесу, інформаційно-бібліотечне забезпечення навчально-виховного процесу, наявність закритих спортивних споруд для фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи. Загальна площа навчально-лабораторних приміщень, рівень забезпечення іногородніх студентів місцем у гуртожитку, наявність при вищому навчальному закладі та гуртожитках підприємств громадського харчування, санаторіїв-профілакторіїв входять до індикаторів неакадемічної підтримки студентів.

Використання якісних рейтингів гарантує прийняття неупереджених рішень і висновків у процесах забезпечення якості вищої освіти на інституційному рівні, сприяє порозумінню їх учасників і користувачів, а також зростанню довіри між різними учасниками національних і міжнародних систем забезпечення якості.

Сьогодні аналізуванням якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів, формуванням критеріїв оцінювання якості освітньої діяльності, зокрема наукових здобутків, вищих навчальних закладів, за якими можуть складатися рейтинги вищих навчальних закладів, займається Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти України. В основу оцінювання покладено показники освітньої діяльності, наукової і міжнародної співпраці.

Агентство також акредитує незалежні установи, що проводять оцінювання і забезпечують якість вищої освіти, а також веде їх реєстр. У країнах ЄС функціонує мережа незалежних агентств, які контролюють якість освіти у країні та надають ВНЗ на основі наявного обґрунтування акредитації та ліцензії. Наприклад, у Польщі функціонує Державний акредитаційний комітет, який формує експертну думку стосовно всіх законів і правок щодо питань вищої освіти.

До незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти належать недержавні організації, зокрема установи, агенції, бюро, що пройшли акредитацію в Національному агентстві із забезпечення якості вищої освіти, і здійснюють оцінювання освітніх програм, результатів навчання та загалом закладів вищої освіти та їхніх структурних підрозділів з метою вироблення рекомендацій і надання ВНЗ допомоги в організації системи забезпечення якості

вищої освіти та внесення пропозицій Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти щодо акредитації таких освітніх програм. В Україні прикладом такої незалежної установи може слугувати аналітичний центр CEDOS, який займається дослідженням державної політики та суспільних процесів в освітній сфері, інших галузях з метою формування прогресивних інституцій та посилення участі громадян у прийнятті рішень. В Україні не існує законодавчо закріпленої норми державної підтримки аналітичних центрів, тому фінансування українських аналітичних центрів здійснюється через міжнародні гранти, консалтингові програми.

Водночас при Адміністрації Президента функціонує Національний Інститут стратегічних досліджень, до завдань якого входять наукове обґрунтування, аналізування та оцінювання проблем і перспектив суспільно-політичного розвитку України; наукова експертиза проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів, державних заходів соціально-політичного спрямування тощо.

За результатами оцінювання Інститутом стратегічних досліджень функціонування системи вищої школи виокремлено основні кількісні показники відповідності стану й динаміки вітчизняної системи освіти вимогам, які пов'язані із забезпеченням національної безпеки:

- кількість студентів, які здобувають освіту за пріоритетними напрямками;
- успішність студентів.

Важливими якісними показниками освітньої галузі визнано результати модернізації навчальних програм та впровадження в навчальний процес оновлених навчальних компонентів (Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до ВРУ, 2017, с.427].

З метою приведення чинної в Україні системи оцінювання діяльності ВНЗ до міжнародного рівня вимог й критеріїв виникає потреба у вивченні зарубіжного досвіду аналізування й оцінювання діяльності вишів, його взаємозв'язку з результативністю діяльності освітніх установ і безпосереднього впливу на неї, а також розроблення рекомендацій із вдосконалення наявної оцінкової системи.

Період кардинальних перетворень в системі вищої школи України характеризується пошуком нових форм і методів аналізування й оцінювання діяльності ВНЗ. Такий пошук вмотивований зовнішніми і внутрішніми чинниками, тому перебуває у постійній динаміці. Ті критерії і підходи, які застосовувались у минулому, набули якісно нового обґрунтування або ж видозмінені відповідно до вимог сьогодення. Крім того, з'явилися нові підходи, зорієнтовані на розвиток вищої школи, враховуючи позиції глобалізаційних процесів. Варто зазначити, що системи оцінювання ефективності науково-освітньої діяльності ВНЗ формуються в умовах зростаючої конкуренції університетів як на національному, так і на міжнародному рівнях. У зв'язку з цим виникає тенденція зростання вимог до якості та ефективності науково-освітньої діяльності, забезпечення відповідності потребам суспільства.

Національні системи оцінювання науково-освітньої діяльності перебувають у стані пошуку більш досконалих підходів, методів та індикаторів. Так, у Великобританії періодично проводять оцінювання досліджень методом експертних оцінок Радою з фінансування вищих навчальних закладів. При цьому розподіляють державні кошти у сфері вищої освіти саме за результатами такого оцінювання.

У США найбільшого розвитку набула система самооцінювання університетів. Це пов'язане з відмінностями форм державного регулювання, а також контролю в американських університетах порівняно з діючими у європейських країнах. У США, величезне різноманіття після-середніх (вищих) навчальних закладів поєднуються зі значною слабкістю державного контролю за якістю їхньої роботи. Контрольні функції американської вищої школи переважно виконують безпосередньо заклади вищої освіти, адже в основі оцінювання й контролю вищої освіти США закладено механізм саморегуляції.

Водночас протягом минулих десятиліть з боку адміністрацій багатьох американських штатів спостерігалось посилення контролю над університетами, викликане низкою резонансних проваджень з питань низького рівня освітніх послуг в окремих приватних університетах. Особлива увага приділялась

ліцензуванню освітніх програм, Однак на сьогодні такі тенденції втратили свою гостроту по причині дії системи саморегуляції, яка спонукає вищі навчальні заклади працювати над своїм іміджем, від якого в основному залежить – будуть абітурієнти обирати такий університет для навчання, чи ні.

Американська система вищої освіти зорієнтована на вдосконалення, одним з дієвих механізмів якого є управління якістю освітніх послуг на рівні кожного університету. Існує кілька підходів до такого оцінювання.

Акредитація вищих навчальних закладів здійснюється згідно визначених стандартів і вимог спеціальними організаціями за шістьма регіонами, на які розділено систему зовнішнього оцінювання.

Оцінювання проводиться також професійними суспільними асоціаціями, що ґрунтується на визначенні професійного рівня студентів і випускників, а також акредитація освітніх програм. Загалом професійні суспільні асоціації відіграють важливу роль у в процесі акредитації програм і спеціальностей вищих навчальних закладів США. Визнаючи одним із головних завдань підтримку високого престижу своєї професії й компетенції її представників, ці асоціації ретельно оцінюють і порівнюють результати діяльності університетів, що знаходяться у межах їхнього регіону.

Водночас університет сам організовує оцінювання освітніх програм, основним завданням якого є визначення потреби у зміні освітніх пріоритетів і пов'язаним з ними перерозподілом ресурсів, що в кінцевому результаті повинно проявитись у поліпшенні його діяльності. Така самооцінка сприяє підвищенню якісного рівня діяльності і є за американськими правилами формою акредитації університету. Її наслідком є вдосконалення освітніх програм, наповнення освітнього процесу новим змістом відповідно до вимог часу з використанням інноваційних технологій навчання й технічного забезпечення.

Проведенню оцінювання й акредитації американського університету передують розроблення його стратегії і програми, концептуальних засад, методики і способів реалізації, що відповідають місії, завданням, а також наявному ресурсному забезпеченню. Така стратегія й методика можуть бути власним доробком

університету, або запозиченими. До процесу оцінювання залучаються студенти викладачі, працівники адміністрації університету.

Відповідно до американських стандартів акредитації, оцінювання здійснюється за такими напрямками:

- якість академічних та інших навчальних програм;
- інституціональна (загально-університетська) ефективність;
- звітність і суспільна ясність процесів і процедур.

Процес оцінювання якості вищої освіти сприяє проведенню заснованого на фактичних даних критичного самоаналізу університету в частині освіти і є складовою частиною викладання й одержання знань. Результати оцінювання є інформаційною базою для подальшого покращення якості освіти як в цілому по закладу вищої освіти, так і в розрізі контингенту викладачів. В оцінюванні університету головну роль відіграє оцінювання таких освітніх секторів:

- загальна освіта (загальноосвітня програма);
- спеціалізація;
- розвивальна, базова освіта (для вступників в університет);
- особистий і суспільний розвиток студента;
- постсекундарна й професійна освіта.

У процесі оцінювання загальноосвітніх програм приділяється увага компетентності студента в таких чотирьох основних напрямках:

- розумові (когнітивні) здібності;
- фундаментальні знання;
- користування інформацією;
- усвідомлення соціокультурних цінностей.

У процесі оцінювання загальноосвітньої й спеціальної компетенції студента може використовуватися такий інструментарій:

- стандартизовані тести;
- спеціальні тести;
- місцеві загальні тести;

- внутрішні курсові оцінювання;
- оцінювання «портфоліо»;
- самоконтроль студентів;
- «збірний курс».

Найбільшого поширення у США набули стандартизовані тести і тести за спеціальностями. Застосування стандартизованих тестів підвищеної складності на різних етапах навчання дозволяють вести порівняльний аналіз загальноосвітнього рівня студента.

Спеціальні тести зазвичай розробляються для конкретного університету і не є стандартизованими. Вони призначені для виявлення рівня знань профільного спрямування, тобто за предметами спеціалізації. Прикладом внутрішнього курсового оцінювання є оцінювання інформаційної грамотності, що визначається в американських ВНЗ у контексті різноманітних дисциплін.

З метою оцінювання студентів у США більшість коледжів використовують літери A, B, C, D, F або бали від 0 до 4. Для визначення середнього балу (Grade Point Average - GPA) розраховують середнє арифметичне від суми оцінок за кожний окремий предмет, помноженої на кількість кредитних годин, якими оцінюється кожен предмет. Для переведення оцінки в літерах у 4-бальну систему користуються системою відповідності, наведеною у табл. 3.1

Таблиця 3.1

Відповідність оціночних показників та успішності з предмету

Оцінка	Оцінка	% успішності з предмету
A	4.000	Greater than 93%
A-	3.670	87 -89.9%
B+	3.330	84-86.9 %
B	3.000	80 – 83.9%
B-	2.670	77 – 79.9%
C+	2.330	74 – 76.9%
C	2.000	70 – 73.9%
C-	1.670	67- 69.9%
D+	1.330	65-66.9%
D	1.000	62-64.9%
D-	0.670	59-61.9%
F	0.000	<59 % (Fail)

Джерело: (Що таке Credit Hour та GPA. Доступно: <https://osvita.org/admission/credit-hour-gpa/>)

Водночас на оцінювання результатів навчання впливає багато нерелевантних речей. З огляду на це в університетах США практикують таку характеристику оцінювання, як «сприйнята ефективність навчання», яку позначають акронімом «PTE» (Perceived Teaching Effectiveness). Фактична ефективність може бути виявлена при перегляді навчальних цілей курсу завдяки оцінюванню студентами:

- де вони були на цій навчальній цілі на початку курсу;
- де вони були на цій навчальній цілі в кінці курсу;
- як прослуханий курс допоміг у досягненні навчальної мети (якщо взагалі допоміг);
- що у прослуханому курсі перешкоджало покращити навчальні цілі настільки, наскільки студенти хотіли б;
- які пропозиції студентів щодо покращення освітньої (викладацької) майстерності з курсу в плані досягнення навчальної мети на майбутнє.

Ідея студентського самоконтролю, як інструменту оцінювання, полягає у тому, що студенти, в цілому, правильно оцінюють свій рівень загальної освіти, тому має сенс порівняння результатів їхнього самооцінювання з об'єктивними джерелами.

Оцінювання «портфолію» - це практика збору інформації про значні результати роботи окремого студента за певний відрізок часу. «Портфолію» може включати різні результати розумової діяльності студента: есе, курсові роботи, лабораторні звіти, програми, наукові статті тощо.

Технологія «збірний курс» не тестова і має на меті інтегральну оцінку результативності загальної та фахової освіти. Збірний курс реалізується на старшому курсі у вигляді міждисциплінарного семінару, на якому студент повинен продемонструвати свої знання й навички як у загальних, так і спеціальних галузях, тобто тут навчання і оцінювання збігаються в часі. Саме за допомогою даного інструментарію (тестового й не тестового) відбувається збір даних для індикаторів оцінювання якості освіти в американських університетах у ході підготовки до акредитації.

Невід'ємною складовою системи оцінювання в університетах США є

практика оцінювання якості педагогічної діяльності викладачів. З цією метою розроблено набір 19 індикаторів, які характеризують вагові показники кожного викладача, а саме:

- майстерність викладача зацікавити студентів вивчати курс чи дисципліну;
- ентузіазм викладача і майстерність викладати навчальний предмет;
- рівень володіння викладачем предметною областю, яку він викладає;
- інтелектуальна обізнаність і кругозір викладача;
- якість викладання навчальної дисципліни і вміння організувати навчальний процес у закладі вищої освіти;
- вміння викладача доступно пояснити новий навчальний матеріал;
- ораторські здібності викладача;
- чутливість викладача до рівня сприйняття аудиторією матеріалу та якості знань студентів;
- об'єктивність і вимогливість викладача в процесі навчання;
- сутність та цінність матеріалу курсу, включаючи його корисність та актуальність;
- сутність та корисність додаткових матеріалів та знань про використання додаткового матеріалу з навчального предмета;
- складність дисципліни, рівень навантаження при вивченні навчальної дисципліни та вміння викладача зняти труднощі;
- справедливість та неупередженість викладача при оцінюванні рівня знань студентів, якість іспитів;
- наявність організаторських здібностей при керуванні аудиторією;
- природа, якість та періодичність зворотного зв'язку викладача і студентів;
- заохочення викладачем студентів до запитань та обговорень, відкритість до думок інших людей;
- вміння розвивати у студентів критичне мислення і заохочення до висловлення власної думки;
- дружелюбність викладача та розуміння і повага до студентів, як неповторної особистості;

– наявність педагогічної майстерності у допомозі студентам (Marsh, 1987, с.7).

Одним з інструментів такого оцінювання є анкетне опитування на предмет оцінки студентами рівня університетського викладання. Анкета налічує 27 індикаторів, які отримали назву шкали Лікерта (Likert scale) (Student Evaluations of University Teaching. Доступно: www.freepatentsonline.com/article/Journal-Instructional-Psychology/62980762.html). Форма оцінювання курсу та діапазон балів оцінки наведені у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Форма оцінки курсу та середній бал результатів оцінювання

Номер індикатора	Назва індикатора	Шкала оцінювання
1	2	3
1	Призначений для читання матеріал (текст, документи тощо) був відповідним для курсу.	0 - не застосовується; 1 - категорично не згоден; 2 - помірно не погоджуюсь; 3 – нейтральний; 4 - помірно згоден; 5 - абсолютно згодний.
2	У разі використання викладачем мультимедіа матеріали були включені в курс	
3	Аудиторні вправи і лабораторні заняття з дисципліни допомогли зрозуміти матеріал	
4	Процедура оцінювання була чесною	
5	Оціночні процедури (письмові завдання, тести, презентації тощо) дозволили мені продемонструвати те, що я навчився	
6	Викладач надав адекватний відгук щодо письмової роботи	
7	Тести та письмові роботи були повернені в поміркований відрізок часу	
8	Тести, письмові завдання та / або інші види оцінювання були хорошими мірилами з курсового матеріалу	
9	Викладач приходив на заняття підготовлений	
10	Викладач перевіряв, чи розуміють студенти матеріал	
11	Лекційні заняття викладача були добре організованими	
12	Лекції викладача були добре поставлені	
13	Лекції викладача були цікавими	
14	Лекції викладача були інформативними	
15	Викладач створював сприятливу атмосферу для обговорення / участі студентів в аудиторії	
16	Викладач ефективно використовував гумор	
17	Викладач продемонстрував повагу до альтернативних точок зору	
18	Складається враження, що викладач добре володіє предметною областю	
19	Викладач в ефективній манері наводив приклади	
20	Викладач заохочував студентів розвивати свої власні приклади	
21	Викладач мотивував мене виконувати роботу якісно	

1	2	3
22	Я хотів би взяти ще один курс від цього викладача	
23	Загалом, стиль навчання викладача чудовий	
24	Викладач був доступний в поза-аудиторний час	
25	Викладач був готовий допомогти під час відвідування мною аудиторних занять	
26	Я вважаю це складна дисципліна	
27	Я багато чому навчився на цих заняттях	

Джерело: (Student Evaluations of University Teaching. Доступно: www.freepatentsonline.com/article/Journal-Instructional-Psychology/62980762.html)

У європейських країнах питання оцінювання діяльності ЗВО має свої відмінності, причому їх розмаїття пов'язане з національними особливостями освітніх систем.

У Франції аналогом офіційних рейтингів навчальних закладів є сформовані репутації. У французьких студентів є вибір між «університетами» і «вищими школами». Останні є відмінною рисою французької освіти, що підкреслює її самобутність і несхожість на фоні інших країн. В основі їх функціонування закладена ідея створення спеціальних шкіл, що готували б фахівців прикладного профілю для нації.

Вища освіта у Франції поділяється на три цикли, по закінченню кожного з яких студент одержує відповідний диплом. Перший цикл розрахований на два роки та завершується іспитом й одержанням диплома про загальну (DEUG) або науково-технічну (DEUST) освіту. Такий документ дає можливість знайти непогану роботу, тому багато хто зупиняються саме на цьому рівні. Другий цикл передбачає двох-трирічне навчання. Після закінчення першого року видають диплом ліцензіата (licence), а наступний закінчується одержанням диплома магістра (maotrise). Третій цикл включає поглиблене вивчення обраної спеціальності і супроводжується самостійною науковою працею, тему якої претенденти зобов'язані сформулювати до вступу. За умов успішного закінчення цього циклу видають диплом про спеціальну вищу (DESS) або поглиблену освіту (DEA).

Початок навчального року припадає на 1 вересня і завершується у червні наступного року, не включаючи міжсеместрові канікули та святкові дні. Нормативний обсяг тижневого навантаження складає 54 год, з яких від 24 до 30 год. відводиться на аудиторні заняття, значну частину яких займають лекції. Окрім лекцій використовуються такі форми навчання: семінари, практичні та лабораторні заняття, навчальні та виробничі практики. Для самостійної роботи студентам пропонуються додаткові послуги в бібліотеках, інформаційних центрах, комп'ютерних класах, методичних кабінетах тощо.

Заклад вищої освіти встановлює правила контролю успішності студента, за допомогою яких визначають їх академічні успіхи. Останні реєструються прийнятим в ЗВО чином з обов'язковою фіксацією оцінок в національній та ECTS шкалі. Вивчення важливих дисциплін закінчується екзаменом, який може бути тестовим. Досить своєрідною є шкала оцінок: від 20 (найвища) до 0 (найнижча): 16-19 – дуже добре і відмінно, 14-15 – добре, 12-13 – досить добре, 10-11 (прохідні бали) – задовільно, нижче 10 – незадовільно. Оцінювання менш істотних дисциплін може здійснюватись за двобальною шкалою: «зараховано», що свідчить про виконня студентом передбачених програмою вимог, та «не зараховано» – в цьому разі дисципліна має бути вивченою самостійно чи повторено.

Відповідно до чинної нормативної бази проводиться державна атестація студентів.

Німеччина, будучи одним з ініціаторів й активних учасників Болонського процесу, спрямованого на освітню євроінтеграцію, водночас дуже обережно реформує власну систему вищої освіти, прагнучи зберегти історично сформовані традиції у цій галузі.

Взявши англо-американську модель за зразок сучасної системи вищої освіти, країна не стала сліпо її копіювати, особливо в питаннях тривалості навчання, його вартості, методів оцінювання тощо. У Законі про вищу освіту закріплені мінімальні вимоги, необхідні для реалізації положень Болонської декларації, надавши їм статус доповнень до національної освітньої системи. Німецьким

зкладам вищої освіти було забезпечено право вибору підготовки студентів як за класичним, так і за новим європейським варіантом підготовки бакалаврів і магістрів. Для останнього законодавством передбачено інші механізми акредитації курсів і програм, а також нова система оцінювання якості освіти.

Контроль, будучи невід'ємною складовою процесу навчання, разом з визначенням та оцінюванням рівня сформованості навичок і вмінь, передбачає управління ним. З переходом більшості факультетів німецьких ЗВО на нову модель підготовки змінився принцип оцінювання роботи студентів, адже система оцінок повинна бути універсальною і єдиною для всіх країн-учасників Болонського процесу. З цією метою було запроваджено систему перезарахування кредитів ECTS, яку ще називають системою кредитних одиниць, системою кредитних заліків, кредитною системою взаємовизнання. Протягом одного семестру студент може здобути 30 кредитів, тому для отримання ступеня бакалавра йому необхідно набрати відповідно не менше 180 (3 роки навчання) чи 240 кредитів (4 роки навчання), а для магістра - (загалом з бакалавратом), щонайменше, 300 кредитів (5 років навчання) (Пришляк, 2008, с. 92).

Кредити є кількісним вимірником загального навантаження студентів. Кредитні одиниці зараховують студентам за умов успішного складання модульного чи підсумкового контролю.

За складені іспити паралельно з кредитами студентам виставляють звичні для них оцінки, що в дипломах переводяться у ECTS шкалу (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Шкала оцінювання рівня професійної підготовки студентів у ЗВО Німеччини за європейською та національною системою

Національна оцінка	ECTS- рівень	Пояснення
1,0-1,5	A	Відмінно
1,6-2,0	B	Дуже добре
2,1-3,0	C	Добре
3,1-3,5	D	Задовільно
3,6--4,0	E	Достатньо
4,1-5,0	FX/F	Не здано

Результати навчання оцінюються за 5-бальною шкалою, де найвищим позитивним балом є «1», найнижчим – «4», а «5» – незадовільною оцінкою. Система оцінювання за ECTS передбачає: А рівень - від 1,0 до 1,5 балів («відмінно»); В рівень – від 1,6 до 2,0 балів («дуже добре»); С рівень – від 2,1 до 3,0 балів («добре»); D рівень – від 3,1 до 3,5 балів «задовільно»); E рівень – від 3,6 до 4,0 балів («достатньо»); та FX/F рівень – від 4,1 до 5,0 балів («не здано»).

Викладач типового німецького університету вправі встановити проведення певної кількості іспитів (зазвичай одного або двох) та їхніх форм, котрі вважає доцільними для певного курсу.

Навчальний курс розбитий на модулі, які дуже часто охоплюють декілька взаємозв'язаних дисциплін. Викладач виставляє певну систему залікових одиниць (кредитів) і виводить одну оцінку за кожен складений модуль. У модуль можуть входити кілька предметів, які складаються як один іспит з кількох частин. Таким чином, якщо студент не набирає на екзамені необхідної кількості балів, зобов'язаний знову вивчати усі предмети, які охоплює іспит, для повторного його складання.

Екзамен з модуля чи його елемента може складатися у формі підсумкової контрольної роботи, усного опитування, домашньої роботи, реферату. У підсумковій контрольній роботі студент повинен довести, що за результатами вивчення модуля він протягом регламентованого часового періоду з допомогою дозволених допоміжних засобів може знайти способи вирішення поставленої задачі. Час, що відводиться на написання такої роботи (від 60 до 240 хвилин) визначає викладач. Усний іспит зазвичай триває від 20 до 60 хвилин для кожного студента. Екзамен може мати і груповий характер з максимальною кількістю чотири особи за умови, якщо знання кожного можна об'єктивно оцінити.

Водночас викладач може не проводити екзаменів чи заліків, оцінюючи лише різні види роботи студентів в ході вивчення певного курсу, зокрема участь у семінарських заняттях, підготовку презентацій чи рефератів, письмових робіт тощо. У цьому випадку підсумкова оцінка студента за навчальний курс складається з оцінок за види діяльності.

Проведений огляд законодавчих документів і програм німецьких університетів дає підстави стверджувати про функціонування дворівневої системи перевірки успішності, а контролюючі заходи результатів навчання студентів включають поточний контроль, що здійснюється під час проведення практичних та семінарських занять і підсумковий контроль, який проводиться у формі заліків та іспитів. Практика німецьких ЗВО доводить, що надмірна кількість іспитів не сприяє покращенню якості навчання. Фахівці з освітньої галузі вважають, що відсутність екзаменаційного перевантаження сприяє виваженому ставленню студентів до іспитів, що в свою чергу справляє позитивний вплив на якість навчання.

В усіх федеральних землях Німеччини навчання в університетах закінчується складанням після восьмого (а в окремих суб'єктах федерації – після десятого) семестру науково-теоретичного державного чи дипломного іспиту. Міністерство культури та освіти кожної землі визначає зміст, терміни, порядок проведення іспитів, спеціальності та їх комбінації.

Державний іспит має кілька етапів й включає написання наукової домашньої роботи, усну, письмову і передбачену для окремих дисциплін практичну частини. На першому етапі студент виконує домашню наукову роботу з педагогіки або основної спеціальності, яку згодом захищає під час складання усного іспиту. Претендент обирає тему роботи не пізніше, як за рік до подання заяви на пропозицію одного з обраних ним викладачів університету. Особливу увагу при виборі теми звертають на те, щоб завдання роботи відповідали меті проведення іспиту, а підбір допоміжних засобів, зокрема літератури, не створював особливих труднощів. Як правило, підготовка домашньої письмової роботи триває шість місяців. Однією з фаз оцінювання роботи є співбесіда студента з професором перед її захистом. Професура не вбачає у цьому нічого поганого, оскільки зразу можна визначити рівень володіння дисципліною та компетентності студента у тематичному спрямуванні. Оцінюється робота екзаменатором, який запропонував студентові тему, у формі відгуку, в якому чітко вказуються на її позитивні та негативні сторони. Домашню письмову роботу може замінити

дипломна робота, письмова домашня робота для магістерського іспиту, наукова робота на здобуття ступеня доктора наук.

Основною метою такого іспиту є встановлення, чи студент оволодів за визначений період навчання необхідними знаннями, уміннями і навичками, необхідними для подальшої роботи за обраною спеціальністю.

Доволі розповсюдженою є практика виконання колективної дипломної роботи групою студентів, що розробляють загальну тему. Кожен учасник подає опрацьований розділ. В результаті дипломна робота складається з кількох розділів, а при її оцінюванні враховують індивідуальний внесок кожного.

Тривалість усного іспиту зі спеціальності зазвичай становить від 20 до 60 хвилин для кожного студента, а з додаткового предмета – 30-45 хвилин. Його складають німецькою мовою, однак екзаменатор та екзаменований можуть погодитись щодо використання іншої мови. Результати іспитів оцінюють два екзаменатори.

Письмовий іспит зазвичай триває 2-4 години. Кожну роботу окремо перевіряють та оцінюють також два екзаменатора.

Хоча загалом іспити проводяться в закритому режимі, однак в окремих випадках на них можуть бути присутніми представники громадськості.

Успішне складання державного іспиту визначає придатність студента до фахової діяльності, що підтверджується дипломом із зазначенням спеціальності, року завершення навчання, освітньо-кваліфікаційного рівня.

В Італії оцінювання якості наукових досліджень на національному рівні контролює і координує Міністерство університетів, наукових і технологічних досліджень, до завдань якого входить планування і сприяння розвитку наукових досліджень; складання трирічних планів розвитку університетів; розподіл коштів між освітніми закладами згідно законодавчо визначених критеріїв; координування участі Італії у міжнародних програмах. Національна Рада університетів є консультативним органом, в якому представлені кілька інших національних рад (економіки і праці, науки, культури тощо). До складу інших консультативних органів під егідою Міністерства входять: Національна Рада з науково-

технологічних пошуків, Постійна конференція ректорів італійських університетів тощо. Національний комітет з оцінювання системи наукових досліджень університетів, який входить до складу міністерства, безпосередньо контролює оцінювання досліджень, проведених університетами. При цьому в кожному університеті функціонує внутрішній комітет з оцінювання, основним завданням якого є збирання інформації про реалізовані в освітньому закладі дослідження і передавання їх до міністерства.

Враховуючи високий рівень привабливості для українських абітурієнтів і студентів ВНЗ Польщі, доцільно розглянути підходи до оцінювання студентів у польських університетах.

Приєднання Польщі до Болонського процесу спричинило запровадження двоступеневої системи вищої освіти, системи пунктів ECTS, додатків до диплому, популяризацію мобільності студентів в рамках міжнародних програм обміну.

Традиційною системою оцінки навчальних досягнень студентів в університетах Польщі передбачено кваліфікаційне, поточне, діагностичне та підсумкове оцінювання. Кваліфікаційне оцінювання (*ocenianie kwalifikacyjne*) полягає у попередньому тестуванні студентів на початку навчального курсу з метою виявлення первинного рівня виконавських навичок, що є передумовами успішного навчання. Студентам, яким бракує попередніх навичок, пропонують проходження додаткового курсу. У разі виявлення низького рівня навичок у студентів їх зараховують до групи із заниженими попередніми вимогами. Оцінювання, яке використовують для відслідковування освітнього прогресу студентів упродовж навчання, називають поточним (*potoczna ocena*). Таке оцінювання використовують з метою з'ясування рівня опанування студентами навчальних програм у визначеному (обмеженому) сегменті навчання, яким може бути модуль або розділ підручника. Поточне оцінювання передбачає опитування на заняттях та написання модульних контрольних робіт. Діагностичне оцінювання (*ocena diagnostyczna*) дозволяє виявити першопричини помилок, яких припускаються студенти з метою визначення та подолання труднощів вивчення. Підсумкове оцінювання (*ocena końcowa*) передбачає встановлення рівня засвоєння

матеріалу та виставлення балів успішності наприкінці навчання (Rodzaje ocen. Polska Komisja Akredytacyjna. Доступно: <http://www.pka.edu.pl/>).

З приєднанням Польщі до Болонського процесу альтернативою традиційній системі навчання і оцінювання успішності студентів в університетах країни стала модульно-рейтингова система оцінювання, яка базується на засадах формульованого оцінювання та визначається такими принципами:

- обов'язково ведеться облік поточної роботи студента, який відображається у залікових одиницях підсумкової оцінки;

- кожна навчальна дисципліна і робота студента з її опанування оцінюється у залікових одиницях, сума яких формує рейтинг;

- до уваги беруть коефіцієнт складності (значущості) дисципліни, що враховує її складність, значення в навчальному плані, а також особливості викладання різних предметів;

- наявність різних видів контролю, зокрема вихідного, поточного, проміжного, підсумкового;

- навчальний рейтинг студента за семестр або навчальний рік визначається як середньоарифметичний показник від рейтингу з кожної навчальної дисципліни.

Важливою складовою внутрішнього оцінювання є затвердження, моніторинг та періодичний перегляд навчальних програм і дипломів. Це передбачає:

- розроблення і опублікування чітко сформульованих очікуваних навчальних результатів;

- уважне ставлення до побудови освітньо-кваліфікаційної програми – переліку дисциплін та їхнього змісту й організації;

- особливі вимоги до різних форм навчання: денної, заочної, вечірньої, навчання за допомогою електронних ресурсів, дистанційного навчання, а також до різних типів вищої освіти, зокрема професійної, професійно-технічної, академічної;

- наявність відповідних навчальних ресурсів;

- формальні процедури затвердження програм органом, який не здійснює викладання за визначеною програмою;

- моніторинг досягнень та успішності студентів;
- регулярний перегляд освітніх програм за участі зовнішніх експертів;
- регулярне спілкування з представниками ринку праці, працедавцями та іншими відповідними організаціями;
- участь у діяльності із забезпечення якості студентів.

Водночас передбачається поінформованість студентів про стратегію оцінювання, яка застосовується щодо їхньої навчальної програми, в також перелік екзаменів чи інших методів оцінювання, які будуть до них застосовані. Студенти повинні знати яких освітніх результатів від них очікують, а також які критерії будуть використані при оцінюванні їхньої успішності (Шеверун, 2012).

У своєму розпорядженні ЗВО повинні володіти визначеними процедурами і критеріями оцінювання, які б засвідчували, що викладачі, які працюють із студентами, мають для здійснення своїх службових обов'язків високий фаховий рівень і відповідну кваліфікацію. Насамперед викладачі повинні знати і розуміти свій предмет; мати необхідні досвід і вміння для того, щоб ефективно передавати свої знання і розуміння предмету в різних ситуаціях навчання студентам; а також необхідно, щоб вони мали доступ до інформації про оцінювання їхньої роботи іншими.

Процедура відбору та призначення на посаду передбачає підтвердження викладачем базового рівня компетентності. Необхідною умовою підвищення рівня фаховості є створення належних умов і можливостей для вдосконалення фахової майстерності.

Важливою складовою системи оцінювання є володіння ЗВО засобами збору й аналізу інформації про свою власну діяльність. Без цього не можна достеменно визначити, що працює добре, а що потребує уваги, або ж яка ефективність інноваційної діяльності.

До завдань інформаційної системи, яка забезпечує моніторинг якості і відповідає потребам конкретного ВНЗ входить відображення:

- досягнень студентів та показників їхньої успішності;
- результатів працевлаштування випускників та їх можливостей

влаштуватися на роботу;

- задоволення студентів навчальними програмами, які вони освоюють;
- ефективності роботи викладачів;
- характеристики структури студентського складу;
- наявних навчальних ресурсів та їхньої вартості;
- ключових показників діяльності навчального закладу.

ВНЗ Польщі підлягають зовнішньому оцінюванню з метою порівнянності з подібними закладами, що діють в рамках Європейського простору вищої освіти та поза його межами. Це дозволяє скласти більш повне уявлення про наявний стан і дізнатись про можливості поліпшення якісних показників діяльності ЗВО.

Перевірку та контроль якості стандартів освіти у вищих навчальних закладах Польщі здійснює Державний Акредитаційний Комітет (Państwowa Komisja Akredytacyjna), діяльність якого започаткована у 2002 р. До його завдань входить контроль дотримання освітніх стандартів, а його дія розповсюджується як на державні, так і на приватні ВНЗ. До переліку питань, які підлягають оцінюванню ДАК входить перевірка:

- впровадження системи залікового обсягу освоєння дисциплін за ECTS;
- наявності внутрішньої системи оцінки якості освіти;
- дотримання формальних вимог щодо кадрів ВНЗ.

ДАК Польщі тісно співпрацює з акредитаційними комітетами інших країн. В рамках європейського освітнього простору функції контролю та гарантування якості освіти виконує Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти (European Network for Quality Assurance in Higher Education). Польська система забезпечення якості освіти відповідає стандартам і вимогам ENQA. До переліку завдань ENQA входить:

- поширення позитивного досвіду та обмін інформацією, зокрема щодо методологічних напрацювань у сфері оцінювання якості освіти та їхньої практичної реалізації;
- експертне оцінювання та консультування з питань гарантування якості освіти на прохання міжнародних організацій та країн - членів ЄС;

- встановлення та підтримування контактів з міжнародними експертними організаціями;

- оцінювання рівня введених напрямів навчання у всіх ВНЗ, а також висловлення суджень щодо визнання нових ВНЗ чи напрямів навчання (Система вищої освіти в Польщі. Доступно: <http://osvitapol.com.ua/?q=node/34>).

Окрім перелічених інституцій питаннями якості вищої освіти в Польщі займаються галузеві комісії, метою яких є дослідження якості вибраних напрямів навчання. Прикладом таких комісій є Університетська академічна комісія, Акредитаційна комісія медичних вищих навчальних закладів, Акредитаційна комісія педагогічних вищих навчальних закладів та інші. Галузеві акредитації не є обов'язковими, вони стосуються більше питань суттєвої оцінки, ніж формально-законодавчої, як це має місце під час акредитації із боку ДАК.

Основним показником рівня довіри до закладів вищої освіти, сумісності національних освітніх систем різних країн та мобільності студентів виступає якість освіти. Її забезпечення належить до переліку багатопланових завдань і охоплює такі складові:

- рівень кваліфікації науково-педагогічних кадрів відповідного, а також наявність ресурсного забезпечення (навчально-методичні, матеріальні, фінансові, інформаційні, та інші ресурси);

- вироблення та фактичне дотримання вимог до контингенту студентів під час конкурсного відбору на навчання;

- відповідність організації навчального процесу сучасним тенденціям розвитку національної та світової вищої школи та соціально-економічному рівню розвитку;

- розроблення та реалізація нових освітніх технологій;

- контроль на всіх етапах навчання і рівнях освітньої діяльності та якості підготовки фахівців: вищого навчального закладу, держави та на міжнародному рівні (Дубровіна, 2012).

Суб'єкти управління вищою освітою Польщі, вповноважені здійснювати зовнішній контроль за діяльністю університетів (міністри, ДАК, ректор, керівники

головних організаційних одиниць, сенат, конвент, студентське і аспірантське самоврядування, рада головних організаційних одиниць) мають широкі повноваження, які регламентуються законами, статутами і положеннями. Значний вплив колегіальних органів на процес прийняття рішень обмежив прийняття рішень органами одноосібного управління, що засвідчує широку автономію ВНЗ та децентралізовану структуру управління вищою школою Польщі.

Вжиті заходи сприяли інтенсивному наближенню польської освіти до європейських стандартів. В країні нагромаджено значний досвід децентралізації управління вищою школою, який відповідає положенням Болонського процесу і вартий наслідування в процесі реформування освіти в Україні.

Аналізування і оцінювання діяльності закладів вищої освіти в країнах Азійського континенту зорієнтоване на досягнення цілей в національних рамках і на глобальному рівні.

В Японії оцінює наукової й освітянської діяльності ВНЗ Бюро з питань політики в сфері науки й технологій, що діє при Міністерстві освіти, культури, спорту, науки й технологій. Оцінюють за кожним напрямом програми досліджень у розрізі окремих факультетів та загалом інститутів (Оцінювання науково-освітянської діяльності зарубіжних вищих навчальних закладів. Доступно: http://www.uintai.kiev.ua/viewpage.php?page_id=493).

Китай, разом з його прагненням до масовості вищої освіти, звернув особливу увагу на забезпечення її якості. У 2004 р. при Міністерстві освіти було створено Центр оцінювання вищої освіти для організації оцінювання на засадах стандартизації, науковості, систематичності і професійної спрямованості (A Brief Overview of Chinese Higher Education System. Доступно: file:///D:/Victor/Documents/Edu_in_China/higher_education_system_of_china.pdf).

Значна увага приділяється вдосконаленню системи оцінювання навчальних досягнень студентів. У Китаї на іспитах використовують 100-бальну систему оцінювання. Водночас у ВНЗ практикують систему усних оцінок (схвалення, нотація, аналіз та самоаналіз письмових робіт тощо), нагороди у вигляді грамот, дипломів, призів, медалей за результатами конкурсів тощо. Практика

рейтингування студентів є складовою системи розподілу університетських стипендій. Окрім результатів оцінок до уваги приймаються характеристики викладачів на кожного студента, а також характеристики студентів на свої одногрупників, які даються анонімно. Використання кредитно-залікової системи передбачає збільшення ролі самостійної роботи студентів.

Тенденція до зростання ролі нових інформаційних і комунікаційних технологій в освітньому процесі, широкомасштабне поширення дистанційних форм навчання спонукає до пошуку нових форм і методів оцінювання знань.

Незважаючи на розмаїття методологій формування оцінки та різний склад комплексу показників оцінювання діяльності ВНЗ, які відрізняються залежно від цілей проваджуваних досліджень, можна визначити загальні критерії і показники оцінювання діяльності, до яких належать дані про результати досліджень студентів та викладачів; бібліометричні дані; дохід із зовнішніх джерел, отриманий на проведення досліджень, а саме кількість грантів і контрактів; результати процесу взаємного оцінювання колег (peer review) тощо.

Звернімось до вітчизняного досвіду в означеній проблематиці. Якщо виходити з теперішніх підходів до оцінювання діяльності ВНЗ України, то можна виділити три рівні, наведені на рис. 3.1.

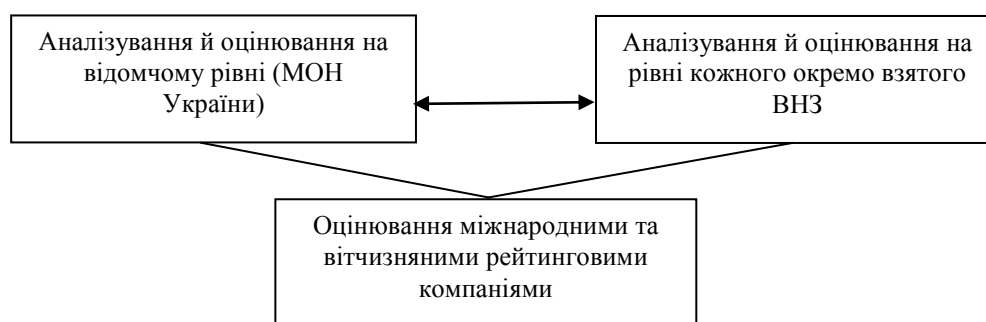

Рис. 3.1. Аналізування й оцінювання діяльності ВНЗ

Розглянемо кожен з наведених рівнів. Оцінювання діяльності ВНЗ міжнародними та вітчизняними рейтинговими компаніями здійснюється за набором певних критеріїв. При цьому методологія формування і комплекс показників оцінювання діяльності ВНЗ відрізняються залежно від цілей проваджуваних досліджень. Так, Scopus передбачає оцінювання за такими

показниками, як кількість публікацій у Scopus, кількість цитувань у Scopus та індексом Гірша (h-індекс). У квітні 2017 р. видавничою службою «УРАН» на замовлення Освіта.ua був проведений наукометричний моніторинг суб'єктів науково-видавничої діяльності України за показниками бази даних SciVerse Scopus. На підставі проведеного дослідження встановлено, що до бази даних Scopus включено 136 вищих навчальних закладів України і складено їхній рейтинг. Згідно з даними цього рейтингу найвищий індекс Гірша серед українських університетів має Київський національний університет імені Тараса Шевченка – 79. Національний університет «Львівська політехніка» з 33 пунктами за індексом Гірша займає у рейтингу десяту позицію (Рейтинг університетів за показниками Scopus 2017 року. Доступно: <http://osvita.ua/vnz/rating/55425/>).

Рейтинг «Топ-200 Україна», який сьогодні залишається єдиним акредитованим Міжнародною експертною групою з ранжування (IREG) IREG академічним рейтингом в Україні, ґрунтується на використанні даних прямих вимірів та експертних думок і оснований на критеріях: оцінка якості науково-педагогічного потенціалу, оцінка якості навчання, оцінка міжнародного визнання, оцінка інтегрального показника діяльності ВНЗ. Методику «Топ-200 Україна» створено відповідно до Берлінських принципів ранжування університетів (Університетські рейтинги «Топ 200 Україна» 2010 - 2017 роки. Доступно: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=28&id=1095>). У 2016 р. рейтингову таблицю «Топ-200 Україна» очолив Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» завдяки високому значенню показника за критерієм «Інноваційна діяльність університетів». За аналізований період в інноваційній екосистемі КПП «Sikorsky Challenge» від приватних венчурних фондів та високотехнологічних компаній було залучено інвестицій на загальну суму 573 млн. грн. (Рейтинг вузів ТОП-200 Украина 2016 года. Доступно: <http://ru.osvita.ua/vnz/rating/51454/>).

Times Higher Education (або QS World University Rankings) складається на основі даних і методики з шести критеріїв: репутація серед роботодавців, академічна репутація, співвідношення викладацького складу до числа студентів,

індекс цитування, частка іноземних студентів, частка іноземних викладачів (Методологія QS World University Rankings. Доступно: https://ria.ru/docs/sn/QS_World_University_Rankings/).

Найбільша вагомість належить критерію академічної репутації, якому відведено 40% в сумарній оцінці (Кузьмін та Яструбський, 2017, с.139-144). Починаючи з 2007 р. QS World University Rankings при складанні рейтингів провідних університетів світу вираховує індекс цитування, якому відведено 20% сумарної оцінки, на основі бібліометричної бази даних Scopus від Elsevier.

Шанхайський рейтинг, або Academic Ranking of World Universities (ARWU), характеризується системним підходом до оцінювання університетів і на думку багатьох експертів у сфері освіти визнаний одним з найбільш об'єктивних у світі. В основу рейтингу покладено шість індикаторів, що відображають професійні та наукові успіхи співробітників, а також студентів і випускників університету: індекс нагород випускників; індекс нагород викладачів; індекс цитування; публікації, природничі науки; публікації, соціальні науки; індекс на 1 співробітника (Шанхайський рейтинг вузів. Доступно: <https://www.educationindex.ru/articles/university-rankings/arwu/>).

Рейтинг сфокусований на науковій та академічній діяльності ВНЗ з метою зниження впливу особливостей національних систем освіти на підсумкову оцінку. Під розгляд рейтингової групи попадають всі ЗВО, де працювали або навчалися лауреати Нобелівської премії, володарі медалі Філдса за видатні досягнення у сфері математики та часто цитовані дослідники, а також університети, які часто публікують статті в авторитетних наукових журналах на зразок «Nature» або «Science». До вибірки також потрапляють найбільші університети країн, що друкували значну кількість робіт, які містяться в індексі цитованості у сфері соціальних наук (SSCI), або розширеному індексі наукової цитованості (SCIE). При ранжуванні враховується співмірність рівня академічних досягнень з розміром ЗВО.

Перевагою Шанхайського рейтингу є універсальність і зрозумілість його індикаторів, на основі яких здійснюється оцінювання, а також відкритість

отриманих з авторитетних джерел даних, використовуваних при складанні рейтингу. Концептуальна незмінність методики розрахунку означеного рейтингу забезпечує порівнянність отриманих за останні роки результатів. Особливістю Шанхайського рейтингу є його зосередженість на дослідницькій діяльності у сфері науки та технологій, що вмотивовано прагненням Китаю зміцнити свої позиції саме в цьому напрямі.

Критерії та вагові коефіцієнти Академічного рейтингу університетів світу наведені у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Критерії та вагові коефіцієнти Академічного рейтингу університетів світу

Критерій	Показник	Код	Вага, %
Якість освіти	Лауреати нобелівської премії чи медалі Філдса серед випускників	Alumni	10
Рівень викладачів	Лауреати Нобелівської премії чи медалі Філдса серед працівників	Award	20
	Часто цитовані вчені, що працюють в 21 предметній галузі	HiCi	20
Результати досліджень	Статті, опубліковані в журналах «Science» та «Nature»	N&S	20
	Статті, які ввійшли до CSIE (Science Citation Index-Expanded) і/або SSCI (Social Science Citation Index)	SCI	20
Вклад у діяльність закладу	Академічні досягнення співвідносно з розміром інституту, або Вклад у навчальну діяльність закладу (Per Capita Performance)	PCP	10
Всього			100

Джерело (Nian Cai Liu та Ying Cheng, 2005, с.127-136)

В основу покладено розрахунки за такими критеріями:

– підрахунок кількості публікацій у провідних академічних журналах світу, що визначає результативність проведених наукових досліджень (40,0 %). До переліку включають кількість статей, опублікованих за останні п'ять років у журналах «Nature» та «Science» (N&S – 20,0 %), а також загальну кількість статей, що ввійшли до індексів наукової цитованості CSIE та SSCI у попередньому році (SCI – 20,0 %). В цьому випадку як публікації враховують лише статті;

– HiCi (20,0 %) передбачає підрахунок частоти цитування праць викладачів у 21 предметній галузі наук про життя, медицину, фізику, інженерну справу та

соціальні науки. Такі викладачі мають бути найбільше цитованими дослідниками у кожній предметній галузі. Визначення категорій та детальна процедурна інформація розміщується на веб-сайті «ISI Web of Knowledge» корпорації «Thomson»;

– Award (20,0 %) передбачає розрахунок наукового рівня з розподілом на категорії викладачів – лауреатів Нобелівської премії за досягнення в галузі фізики, хімії, медицини, економіки або медаль Філдса з математики та викладачів – лауреатів спеціальних галузевих відзнак. Працівниками вважаються всі, хто працював у цьому ВНЗ на момент отримання нагороди. Однак вагові коефіцієнти залежать від дати нагородження: для нагороджених у період, починаючи з 2001 р. вага коефіцієнта приймається за 100 %, у період 1991 – 2000 рр. вага коефіцієнта приймається за 90%, у 1981–1990 рр. – 80%, і т. д. до 10 % — для тих, хто отримав свої нагороди у період з 1911 – 1920 рр. Для лауреатів Нобелівської премії групи осіб встановлюється ваговий коефіцієнт кожного члена групи залежно від частки призу;

– Alumni (10,0 %) враховує загальну кількість випускників конкретного ВНЗ – здобувачів особливих галузевих відзнак у своїх фахових спрямуваннях чи Нобелівських лауреатів, або медалі Філдса, що визначає якість освіти. Випускниками вважають всіх, хто отримав у визначеному ЗВО ступінь бакалавра, магістра або доктора. Однак вагові коефіцієнти поставлені у залежність від періоду отримання ступеня: 100 % приймається для випускників, що отримали ступінь, починаючи з 1991 р., 90 % – у 1981 – 1990 рр., 80 % – у 1971–1980 рр. і т. д. до 10 % – для випускників, які отримали ступені в 1901 – 1910 рр. Якщо хтось із випускників отримав у визначеному ВНЗ два ступені, то до розрахунку приймається лише один;

– розрахунок академічної насиченості, або вклад у діяльність університету передбачає підрахунок якісних характеристик освіти, наукового рівня викладачів та частоти цитування їхніх праць з подальшим розподілом на кількість постійних викладачів університету. Показник визначається, як результат ділення суми балів за п'ятьма попередніми показниками на кількість академічного персоналу у

еквіваленті повної ставки (FTE). Якщо чисельність академічного персоналу в конкретному вищому навчальному закладі невідома, то використовується зважене загальне значення за п'ятьма попередніми показниками.

За кожним показником визначається ЗВО, що отримав найвищий бал. Цей бал прирівнюється до 100, а оцінки інших закладів вищої освіти обчислюються як відсоток під максимальної оцінки. Для отримання остаточної загальної оцінки певного вищого навчального закладу бали за кожним показником зважуються. Максимальна загальна оцінка прирівнюється до 100, оцінки всіх інших ЗВО обчислюються як відсотки від максимального значення.

Різні зацікавлені сторони мають різні погляди щодо якісних показників, тому нелегко визначити або порівняти якість вищої освіти, особливо на міжнародному рівні. Значні розбіжності між університетами та освітніми системами країн і технічна складність збирання зіставних для різних країн даних спричиняють значні труднощі у ранжируванні ВНЗ за рівнем якості.

Саме тому Рейтингова група вирішила ранжувати науково-дослідні університети за академічними чи дослідницькими досягненнями, ґрунтуючись на зіставних відомостях, які легко перевіряються, оскільки єдиним засобом створення вірогідного рейтингу університетів світу є порівняння науково-дослідних досягнень. Під час порівняння не враховуються суб'єктивні показники та відомості, отримані з університетських звітів.

Актуальним є той факт, що початковою метою складання Шанхайського рейтингу була спроба оцінити рівень відставання китайських університетів від провідних університетів світового рівня, а отже, він більше відповідає цілям і завданням китайської системи вищої школи. З огляду на це група європейських вчених дійшла висновку, що застосовані в рейтингу критерії відбору не є релевантними з огляду на цільову спрямованість (Gero Federkeil *Ranking and Quality Assurance in Higher Education*, 2008). ВНЗ відрізняються за типом і призначенням, а отже, будь-яка система їх оцінювання повинна враховувати такі відмінності. Різне оцінювання ВНЗ вмотивоване наявністю різних груп інтересів, що безпосередньо пов'язано з відмінністю вимог до освітніх установ. Отже,

насамперед визначають цілі оцінювання, на основі яких розробляють відповідні показники і критерії.

Можливість оцінювання якостей будь-якого аспекту навчального процесу в балах викликає цілком зрозумілі сумніви. Як університети, так і роботодавці можуть мати власні, незалежні позиції, до усвідомлення яких вони приходять різними шляхами. Аналогічно викликає сумнів можливість оцінити якість діяльності університету в числових показниках. Рейтинги є лише видом довідкової інформації, а користувачі самостійно оцінюють достовірність результатів і надійність використовуваних методик.

За роки проведення досліджень, починаючи з 2004 р. були внесені належні правки у методологію складання, що стало підґрунтям для міжнародного визнання його результатів. Якраз дослідження Шанхайського університетського рейтингу, проведеного у 2013 р. спеціально створеним Центром університетів світового класу, спричинило до припинення на державному рівні програми підтримки діяльності мережі автономних дослідницьких університетів України, оскільки показало незадовільний рівень їхньої роботи. В результаті узагальнення даних за 1200 дослідницькими університетами світу до рейтингового списку потрапив зі всіх університетів України тільки Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.

Варто зазначити, що становлення дослідницьких самоврядних університетів України розпочалося від 2009 р., коли постановою Кабінету Міністрів України Національному університету «Львівська політехніка» було надано статус самоврядного (автономного) дослідницького національного вищого навчального закладу (Постанова КМУ, Питання Національного університету «Львівська політехніка», 2009). Відтак Постановою КМУ було затверджене Положення про дослідницький університет (Постанова КМУ, Про затвердження Положення про дослідницький університет, 2010). У документі були визначені 28 критеріїв діяльності університету, за якими надається та підтверджується статус дослідницького. На перше місце виносилось отримання за останні десять років не менш як двох премій міжнародного та національного рівня (за списком МОН).

Наступними ставились вимоги до кількості захистів за останні п'ять років кандидатських (не менше 300) і докторських (не менше 50) дисертацій, а також видання наукових монографій та підручників (не менш як 200). Вимоги стосувались також обсягу книжкового фонду наукової бібліотеки (не менше 1 млн. примірників), опублікування у фахових виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз даних (Web of Science, SCOPUS) в середньому протягом року не менш як 150 статей тощо.

У Положенні було визначено права дослідницького університету у галузі освіти і науки; окреслені основні завдання у навчальній, науковій, інноваційній та міжнародній діяльності. Документом передбачалось внесення змін у порядок фінансування наукових досліджень і розробок у розмірі, не меншому за 25% бюджетних коштів, що виділяються на утримання університету.

Перелічені чинники були хорошою мотивацією для набуття означеного статусу, спонукали ВНЗ до задоволення вимог визначених критеріїв оцінювання, а отже, ставились в фокус уваги при організуванні діяльності освітніх установ.

Лише за два роки означеного статусу набули 14 провідних українських університетів. Але з огляду на низку причин програму сприяння й розвитку дослідницьких університетів в Україні було припинено, однак не концептуально, а на тому рівні й умовах, в яких вона здійснювалась. Насправді в законі «Про вищу освіту» залишається місце й підкреслюється роль дослідницьких університетів в становленні вищої школи України. Однак, на думку окремих дослідників, дуже важко знайти механізми, які б дозволяли зберігати і підвищувати конкурентоспроможність ВНЗ на світовому освітньому ринку, якщо з боку держави відсутнє належне фінансування дослідницьких університетів (Тарнавська, 2013, с. 287-293).

Незважаючи на втрату чинності всіх нормативних документів, які стосувались діяльності дослідницьких університетів, заслуговує на увагу розроблена система показників оцінювання діяльності освітніх установ як критеріїв діяльності університету, за якими надавався та підтверджувався статус дослідницького. Окремі українські ВНЗ й надалі продовжують втілювати

започатковані ідеї, розуміючи перспективність визначеного в минулому шляху. Особливої уваги заслуговує підвищення конкурентоспроможності університетів на міжнародній арені; обмін знаннями та досвідом з метою розроблення нових форм і рівнів спільних якісних навчальних програм; розширення взаємодії університетів з промисловими структурами, чого можна досягти в рамках саме дослідницького університету. Більше того, глобального характеру набула практика об'єднання університетів у консорціуми, що дає змогу студентам навчатись в університетах-партнерах у різних країнах світу. В Україні через економічні та демографічні причини питання такого об'єднання на порядку денному вже понад десять років. В освітніх колах триває обговорення ідеї щодо об'єднання університетів, найімовірнішим шляхом вирішення якого може бути добровільне їх об'єднання з причини загострення конкурентної боротьби.

Перелік основних рейтингів, на основі яких проводяться дослідження чи проводились протягом останніх років, а також їхні критерії наведено у табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Рейтинги вищих навчальних закладів

Назви рейтингів	Критерії рейтингів
1	2
Times Higher Education(QS World University Rankings)	Академічна репутація (40%). Репутація серед роботодавців (10%). Співвідношення викладацького складу до числа студентів (20%). Індекс цитованості (20%). Частка іноземних студентів (5%). Частка іноземних викладачів (5%).
Шанхайський рейтинг	Якість освіти, що визначається кількістю випускників університету, які стали лауреатами Нобелівської премії, або здобули особливі нагороди у своїй галузі (10%). Рівень викладачів, що розраховується у двох підкатегоріях: лауреатів Нобелівської премії, здобувачів особливих нагород у своїй галузі (20%). Частота цитувань викладачів у 21 предметній категорії за версією ISI Highly Cited (20%). Результативність наукових досліджень, що визначається з огляду на кількість публікацій у провідних академічних журналах світу(40%). «Академічна щільність» університету, що визначається як частка від ділення результатів, набутих за першими трьома критеріями, на кількість постійних викладачів університету(10%).
Scopus	Кількість публікацій у Scopus, Кількість цитувань у Scopus, Індекс Гірша (h-індекс)

1	2
Топ-200 Україна	Індекси якості науково-педагогічного потенціалу Індекс якості навчання Індекс міжнародного визнання
Компас	Оцінка роботодавців. Визначення роботодавцями українських ВНЗ, які дають найкращу підготовку в їхній компанії (31%) Оцінка експертів. Кадрові уподобання провідних українських компаній (29%) Оцінка випускників. Задоволеність випускників отриманою ними освітою і можливістю застосування її у трудовій діяльності (10%) Співпраця між ВНЗ і компаніями-роботодавцями. Кількість компаній-роботодавців і експертів, що співпрацюють з ВНЗ (30%).

Побудовано на основі джерел (Рейтинг університетів за показниками Scopus 2017 року, Університетські рейтинги «Топ 200 Україна» 2010 – 2017 роки, Рейтинг вузів ТОП-200 Украина 2016 года, Методология QS World University Rankings, Шанхайский рейтинг вузов)

Аналізування й оцінювання на відомчому рівні (МОН України) для ВНЗ має пріоритетне значення. Адже відповідно до результатів такого оцінювання держава надає кращим університетам відповідну підтримку і високий статус. Так, присвоєння університету статусу Національного дає цілу низку переваг, найбільш значущою з яких вважають норму про продовження загального терміну дії сертифіката про акредитацію до 10 років. Такий статус свідчить про високий вотум довіри держави до вищого навчального закладу насамперед у питаннях якості освіти. В національному університеті вибори ректора проходять через сім років, а не через п'ять. Університет з означеним статусом набуває права через атестаційні рішення вченої ради встановлювати і присвоювати вчені звання доцента чи професора та визначати й встановлювати власні форми матеріального та морального заохочення.

Водночас Національному ВНЗ за рішенням Кабінету Міністрів України надаються повноваження, яких раніше він був обмежений. Це стосується, як правило, майнових питань, а саме: права укладення державних контрактів з виконавцями державного замовлення для потреб ВНЗ; права прийняття рішень про створення, реорганізацію, ліквідацію підприємств, установ, організацій,

структурних підрозділів освітнього закладу; права передавання у державну власність об'єктів комунальної власності і віднесення їх до майна ВНЗ; права виступати орендодавцем нерухомого майна, що належить ВНЗ тощо (Навіщо університетам статус Національного? Доступно: <http://www.kdu.edu.ua/new/detail.php?id=317>).

Набуття зазначених повноважень розширює можливості освітньої установи, тому ВНЗ прикладають зусилля для здобуття статусу національного, хоча сьогодні законодавчо визначених норм і вимог до освітньої установи, яка претендує на його одержання, не затверджено. У 2015 р. на офіційному сайті Міністерства освіти для громадського обговорення був розміщений проект постанови Кабінету Міністрів України (КМУ) «Про затвердження Порядку надання вищому навчальному закладу статусу національного, підтвердження та позбавлення цього статусу». У ньому передбачено поділ критеріїв для надання та підтвердження статусу національного ВНЗ на обов'язкові, порівняльні та преміальні.

Обов'язкові критерії передбачають позитивну оцінку системи забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти, наявність у ВНЗ єдиного інформаційного середовища, відсутність порушень ліцензійних умов. До порівняльних критеріїв віднесено показники кількості здобувачів вищої освіти денної форми навчання на одного науково-педагогічного працівника, результати знань студентів, сума індексів Гірша науково-педагогічних та педагогічних працівників, кількість студентів, які навчалися або стажувалися за кордоном тощо. Преміальні критерії враховують місце ВНЗ у міжнародних і вітчизняних незалежних рейтингах, а також наявність іноземних та міжнародних акредитацій (Обговорення проекту Порядку надання вищому навчальному закладу статусу національного. Доступно: http://nltu.edu.ua/index.php?option=com_content&view).

Третій рівень аналізування й оцінювання діяльності ВНЗ передбачає проведення аналітичних робіт всередині кожної окремо взятої освітньої установи. З цією метою в університетах розробляються Положення, Концепції освітньої діяльності, Програми розвитку, інші документи, які мають внутрішній характер.

Закріплені у них норми є обов'язковими до виконання працівниками конкретного університету, в межах якого діє прийнятий документ. В цьому відношенні заслуговує увагу досвід Національного університету «Львівська політехніка», який займає протягом останніх років рейтингові позиції серед вищих навчальних закладів України. В Університеті розроблене «Тимчасове положення про рейтингування випускових кафедр» (Тимчасове положення про рейтингування випускових кафедр Національного університету «Львівська політехніка», 2017, с.8), метою якого є мотивування зростання результативності їх діяльності. Визначення рейтингу кафедр дає змогу виявити сильні та слабкі сторони кожної кафедри та порівняти результативність їх діяльності. Методика рейтингування ґрунтується на визначенні інтегрального індексу діяльності кафедр. Оцінювання проводиться за тематичними напрямками з врахуванням їхньої вагомості. Коефіцієнти вагомості тематичних напрямків визначені відповідно до цілей і завдань діяльності Університету на основі експертного оцінювання і можуть переглядатись у випадку зміни цільової пріоритетності.

На рівні кафедр також проводиться рейтингування працівників, методику якого визначено у «Положенні про оцінювання роботи науково-педагогічних працівників кафедри та визначення їхніх рейтингів», яке є інструментом планування й оцінювання роботи науково-педагогічних працівників кафедри за навчальний рік. Документ розроблений з метою забезпечення прозорості та об'єктивності оцінювання роботи, підвищення ефективності та результативності професійної роботи викладачів, стимулювання їх до змагальності і здорової конкуренції. Методика рейтингування передбачає оцінювання навчальної, методичної, наукової та організаційної роботи кожного викладача. Кафедральний рейтинг роботи викладачів формується на підставі визначених показників результативності.

Проведений аналіз досвіду аналізування та оцінювання діяльності ВНЗ свідчить про наявність суттєвого доробку українських вишів в означеній області. І все таки на фоні загальної системи вищої школи у вселенському масштабі національна освітянська система суттєво відстає за показниками

результативності. Попри той факт, що українські фахівці доволі добре адаптуються у своєму фаховому спрямуванні за кодоном, наші спеціалісти присутні у близькому і далекому зарубіжжі на всіх континентах, в різних галузях і на різних рівнях ієрархії, говорити про суттєві зрушення у системі вищої школи поки що не доводиться. На це є ціла низка об'єктивних причин, однак водночас мають місце суб'єктивні причини, які необхідно долати, орієнтуючись не на минуле і навіть не на сьогоднішні тенденції, а на перспективу.

За результатами проведеного дослідження зарубіжного досвіду систем оцінювання і контролю навчальних досягнень студентів у ЗВО можна зробити такі висновки.

1. Будучи учасником Болонського процесу, необхідно дуже виважено виконувати відповідні зобов'язання щодо реформування національної системи вищої освіти та її гармонізації з європейськими стандартами (Німеччина).

2. Сучасна система контролю й оцінювання покликана виявити сильні і слабкі сторони діяльності ЗВО і є важливим механізмом отримання високих якісних стандартів вищої освіти. Її завдання полягає у стимулюванні університетів до вироблення стратегії забезпечення підвищення якості освіти.

3. Розроблення і апробація нових підходів, моделей і технологій підготовки спеціалістів повинно враховувати національні особливості організування освітнього процесу, а також контролю й оцінювання знань студентів.

Підсумовуючи висвітлене, потрібно виокремити основні положення, які потребують доопрацювання в питаннях аналізування й оцінювання діяльності українських ВНЗ.

1. Українські ВНЗ, які займають позиції у міжнародних рейтингах, заслуговують належної оцінки, однак це не повинно слугувати самоціллю.

2. Наявна система аналізування й оцінювання діяльності ВНЗ потребує доопрацювання з метою забезпечення якісних показників освітянського продукту. В цьому відношенні актуалізується популяризація прогресивного досвіду провідних світових освітніх шкіл з поступовою адаптацією до національної вищої школи.

3. Виникає потреба в розробленні інтегрального методу аналізування й оцінювання діяльності ВНЗ, який враховуватиме оцінкові критерії на рівні МОН та кожного окремо взятого освітнього закладу з метою запровадження обґрунтованої системи державної підтримки й сприяння розвитку провідних університетів, які відповідають вимогам заданих критеріїв.

Отже, результатом проведеного дослідження стало узагальнення різних підходів до аналізування й оцінювання діяльності ВНЗ, а також побудова трирівневої моделі, яка дає змогу визначити стан і перспективи розвитку вищої школи. Як показує практика, різні рівні оцінювання передбачають ідентичні критерії, використовують однакові показники, хоча відрізняються метою проваджуваного дослідження, а отже й генерують результати згідно із заданою метою, які у результаті відрізняються між собою.

Розглянутий досвід аналізування й оцінювання діяльності ВНЗ дав змогу виокремити основні завдання й напрямки подальших досліджень, які заслуговують уваги фахівців і ретельного опрацювання. З переліку таких завдань особливої уваги заслуговує розроблення інтегрального методу оцінювання діяльності ВНЗ, який дозволить на основі аналізування оцінкових характеристик вказати переваги й упущення закладу вищої освіти у процесі підготовки фахівців та здійсненні науково-пошукової діяльності.

3.2. Інтегральний метод аналізування і оцінювання діяльності ЗВО

Аналізування і оцінювання діяльності ВНЗ є важливою складовою діяльності закладу вищої освіти, виконавчого органу влади в особі МОН України, а також незалежних рейтингових компаній. Його проведення пов'язане з кропіткою аналітичною роботою і потребує залучення належного рівня фахівців в галузі вищої освіти, а отже, є витратною процедурою і виконується на запит зацікавлених сторін. Такими сторонами є перш за все певні категорії суспільства, які зацікавлені у якомога більш об'єктивній інформації про заклади вищої освіти – це абітурієнти (потенційні студенти) і їх батьки. Достовірні результати

аналізування і оцінювання діяльності ВНЗ потрібні МОН України з метою проведення реформування вищої школи в правильному руслі, та і просто для прийняття обґрунтованих рішень. Зацікавленість окремо взятих ВНЗ у об'єктивних результатах аналізування і оцінювання їх діяльності зводиться до виявлення рівня конкурентоспроможності, під якою розуміють здатність одного закладу вищої освіти забезпечувати собі конкурентну перевагу у порівнянні з іншим шляхом задоволення потреб споживачів освітніх послуг та відповідності потребам ринку праці рівня їх надання (Царенко, 2015 с.122-125).

Результати оцінювання рівня конкурентоспроможності ВНЗ на ринку освітніх послуг дозволяють визначити сильні та слабкі сторони діяльності з метою прийняття належних заходів з їх опрацювання. Результуючий показник в будь-якому випадку буде суб'єктивним за своєю природою, оскільки відображає задану характеристику, а не повну картину функціонування закладу вищої освіти. Тому ми звертаємо увагу саме на інтегральний метод, як систематизовану сукупність кроків, які потрібно здійснити, щоб виконати певну задачу чи досягти певної мети. В нашому випадку такою задачею є комплексне оцінювання діяльності ЗВО.

Задача визначення рейтингу належить до класу багатокритеріальних і передбачає врахування ключових аспектів з їх кореляцією на коефіцієнт значимості складових. Загалом у процесі рейтингування виділяють такі етапи:

- збір, систематизація і аналітичне опрацювання вхідної інформації (оперативної, статистичної, експертної) за визначений період;
- вибір та обґрунтування системи використовуваних у процесі визначення рейтингової оцінки показників та їх структуризація;
- розроблення методики, методології та інструментарію в питаннях обчислення інтегрованого показника рейтингової оцінки;
- ранжирування об'єктів дослідження за кількісним значенням інтегрованого показника рейтингової оцінки для кожного з них (Тарасенко та Трохимчук, 2011, с. 208-213).

Як впливає з проведеного узагальнення положень аналізування і

оцінювання діяльності закладів вищої освіти, до переліку кроків оцінювання входить:

- навчальний рейтинг студента;
- рейтинг діяльності викладача;
- внутрішній рейтинг ЗВО на рівні його підрозділів;
- національний рейтинг ЗВО;
- міжнародний рейтинг ЗВО.

Рейтинг («rating» в перекладі з англійської - це оцінка) являє собою числову характеристику певного поняття, змістовної категорії чи дії.

Загалом інтегральний метод набув широкого розповсюдження в процесі аналізування і оцінювання явищ і процесів. В процесі аналізування і оцінювання діяльності ВНЗ інтегральний метод виявився особливо актуальним. Необхідність побудови інтегрального показника, за допомогою якого можна було б провести необхідне ранжування, виникає з огляду на велику кількість показників, які мають різну природу і відображають різні характеристики досліджуваного явища. Водночас якість, за якою необхідно провести ранжування або зіставлення об'єктів, може мати латентну природу, і, відповідно, не мати явного відображення серед відібраних показників. Фундаментальну базу побудови інтегрального показника становлять три основні складові, а саме: визначення його концепції; формування інформаційної бази; визначення алгоритму його розрахунку.

При побудові інтегрального показника враховуються певні вимоги, серед яких в якості найбільш істотних можна виділити такі:

- показник чітко повинен відображати мету його побудови і дозволяти вирішувати поставлені завдання;
- показник має володіти достатньою роздільною здатністю для досліджуваних об'єктів і бути достатньо інформативним;
- показник повинен піддаватись простій і зрозумілій інтерпретації;
- зміна позитивної якості показника повинна співвідноситись з перевагами його складових;
- показник максимально повинен враховувати інформативність його

складових, допускаючи при цьому стиснення надлишкової інформації, що в них міститься;

– показник має бути інваріантним стосовно одиниць вимірювання його складових;

– показник має максимально відтворювати варіацію його складових;

– вагові коефіцієнти складових такого показника повинні бути статистично значущими (Григорук та Ткаченко, 2012, с.34-38).

Зазвичай під навчальним рейтингом розуміють «накопичену оцінку» або оцінку, що враховує «передісторію», тобто результат роботи студента упродовж певного часу, наприклад семестру. Існує і такий варіант тлумачення поняття «рейтинг» - це індивідуальний кумулятивний індекс (ред. Артюшина, 2008).

В середовищі вищої школи рейтинг у навчальному процесі інтегрально характеризує успішність і знання студента з одного чи кількох предметів упродовж певного періоду навчання і виражений числовою багатобальною величиною. Інтегральний рейтинг успішності і знань студента ілюструє рис. 3.2.

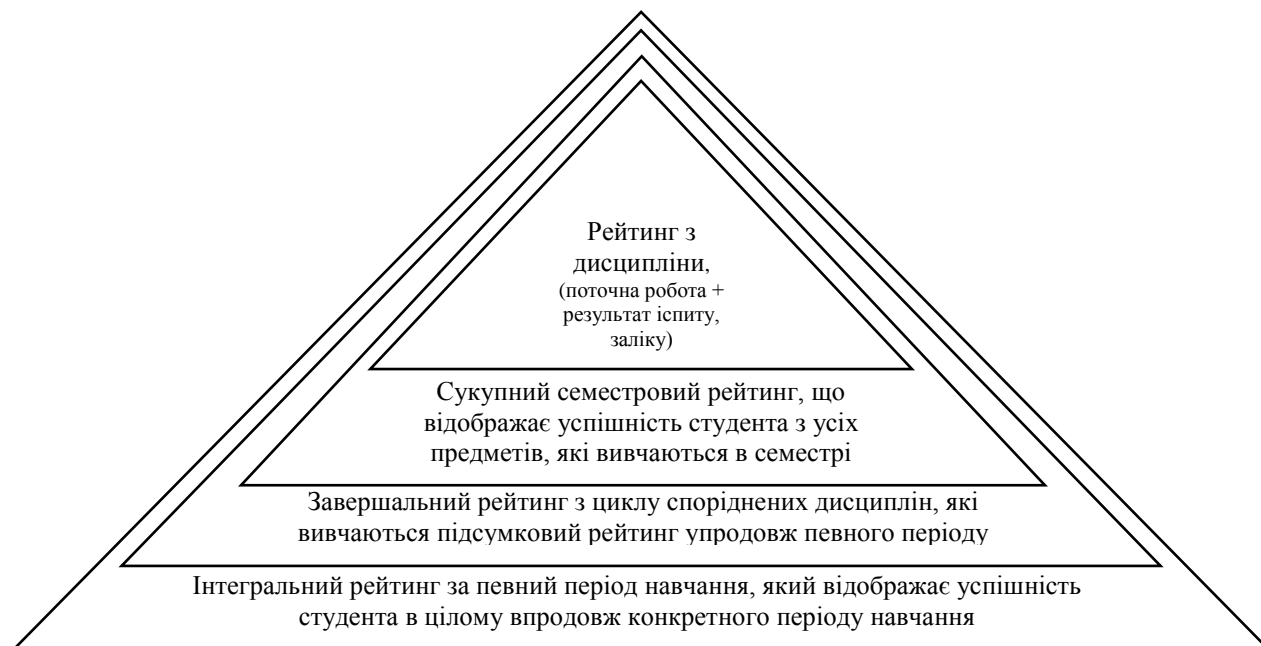

Рис. 3.2. Інтегральний рейтинг успішності і знань студента

У закладах вищої освіти України знайшли застосування різні варіанти навчальної рейтингової системи, що насамперед зумовлено специфікою навчальних дисциплін, різними підходами до розв'язання завдання оцінювання рівня підготовки студентів.

Так, у Національному університеті «Львівська політехніка» з метою оцінювання рівня знань і успішності студентів проводиться їхнє рейтингування, порядок здійснення якого регламентує «Положення про рейтингове оцінювання досягнень студентів» (Павлиш та ін., 2015). Його попередником було «Тимчасове положення про оцінювання знань та визначення рейтингу студентів у кредитно-модульній системі організації навчального процесу» (ред. Бобало, 2013, с. 242-271).

Формування рейтингу студентів здійснюють з використанням різних видів рейтингових оцінок досягнень студентів, а саме:

- семестрової рейтингової оцінки студента (PCO_j);
- рейтингової оцінки студента (PO);
- конкурсної рейтингової оцінки студента (KPO);
- конкурсної оцінки студента (KO).

Інтегральним числовим показником знань та вмінь студента за певний (j -й) семестр є семестрова рейтингова оцінка. Вона являє собою індивідуальний показник результатів навчання студента, який розраховують за семестровими оцінками усіх компонентів навчального плану із урахуванням вагового коефіцієнта кожного з них за формулою:

$$PCO_j = \frac{1}{K_j} \sum_{i=1}^m k_i \cdot CO_i, \quad (3.1)$$

де m – кількість компонентів у j -му семестрі;

k_i – кількість кредитів з i -го компонента у j -му семестрі;

CO_i – семестрова оцінка з i -го компонента за 100-бальною шкалою в j -му семестрі;

$K_j = \sum_{i=1}^m k_i$ – кількість кредитів за j -й семестр з m компонентів індивідуального навчального плану студента.

Семестрова рейтингова оцінка окрім того, що безпосередньо впливає на

результат рейтингової оцінки студента має стимулюючу функцію, оскільки є визначальною при призначенні стипендії.

Рейтинговою оцінкою студента є інтегральний числовий показник його досягнень, який визначається за рейтинговими семестровими оцінками (PCO_j) та результатами контролю залишкових знань з переліку навчальних дисциплін, що зазвичай наділені високими ваговими коефіцієнтами. Порядок і терміни здійснення контролю залишкових знань регламентуються щорічним наказом ректора. Рейтингову оцінку студента визначають за формулою:

$$PO = \frac{1}{N} \sum_{j=1}^N PCO_j + \frac{1}{2K} \sum_{i=1}^n k_i \cdot 33_i, \quad (3.2)$$

де N – кількість семестрів, за які проводиться рейтингування;

n – кількість дисциплін, за якими проводиться оцінювання залишкових знань;

K – сумарна кількість кредитів підготовки фахівця відповідно до навчального плану відповідного освітнього рівня;

33_i – оцінка результатів контролю залишкових знань студента за з i -ої дисципліни;

k_i – кількість кредитів i -ої навчальної дисципліни.

Конкурсну рейтингову оцінку визначають в результаті сумування рейтингової оцінки студента та його оцінок з атестацій з відповідними ваговими коефіцієнтами. Формула розрахунку конкурсної рейтингової оцінки має вигляд:

$$KPO = k_0 \cdot PO + k \cdot AO = k_0 \cdot PO + k \sum_{i=1}^S k_i \cdot AO_i, \quad (3.3)$$

де AO – атестаційна оцінка студента за результатами s атестацій;

k_0, k – вагові коефіцієнти рейтингової оцінки студента та оцінки за результатами атестацій ($k_0=0,25$; $k=0,75$);

AO_i – оцінка студента за результатами i -ї атестації;

k_i – ваговий коефіцієнт оцінки за результатами i -ї атестації, $\sum_{i=1}^S k_i = 1$.

Конкурсна оцінка визначається в результаті сумування конкурсної рейтингової оцінки у 100-бальній шкалі та кількості додаткових балів за наукові, навчальні, конкурсні досягнення (призові місця у другому турі Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт, Всеукраїнських студентських олімпіади з навчальних дисциплін або спеціальностей) і розраховується за формулою:

$$KO = KPO + ДБ, \quad (3.4)$$

де $ДБ = \sum_{i=1}^r d_i \leq 5$ сумарна кількість додаткових балів за r різновидів досягнень, яка не може перевищувати 5.

Конкурсна оцінка є інтегральним рейтинговим показником, який відображає успішність студента в цілому впродовж конкретного періоду навчання.

Водночас застосування навчального рейтингу виправдане й ефективно за умов дотримання необхідних вимог. Готовність суб'єктів навчання: викладачів і студентів передбачає насамперед освідомлення обома сторонами відповідальності за результати освітнього процесу. В протилежному разі студенти отримають додатковий вільний час на самостійне опрацювання матеріалу, однак без належного організаційно-методичного забезпечення ефективність самостійної роботи буде далека від програмно передбаченої. Це значить, що повноцінному запровадженню кредитно-рейтингової навчальної системи має передувати проведення необхідної підготовчої роботи з метою забезпечення належних передумов. А це передбачає розроблення обліково-контрольної моделі реалізації освітніх компонентів: індивідуальних завдань, заходів поточного оцінювання і контролю, покликаних забезпечити виконання навчальної роботи в повному обсязі і на високому рівні засвоєння знань та набуття навиків. З цією метою є оправданим регулярне застосування тестової перевірки знань.

Одним з головних завдань рейтингового оцінювання є підпорядкування перевірки знань найголовнішій меті – поглибленню, закріпленню та розвитку знань. Якщо устремління студента спрямовані насамперед на набір потрібної

кількості балів, а не на глибоке засвоєння навчального матеріалу, то в такому випадку можна говорити про зміну форми при збереженні незмінною сутності.

Загалом можна говорити про наявність у вищій школі загальних принципів побудови рейтингової системи та її функціонування. Зв'язок принципів, новизни та переваг навчальної рейтингової системи ілюструє рис. 3.3.

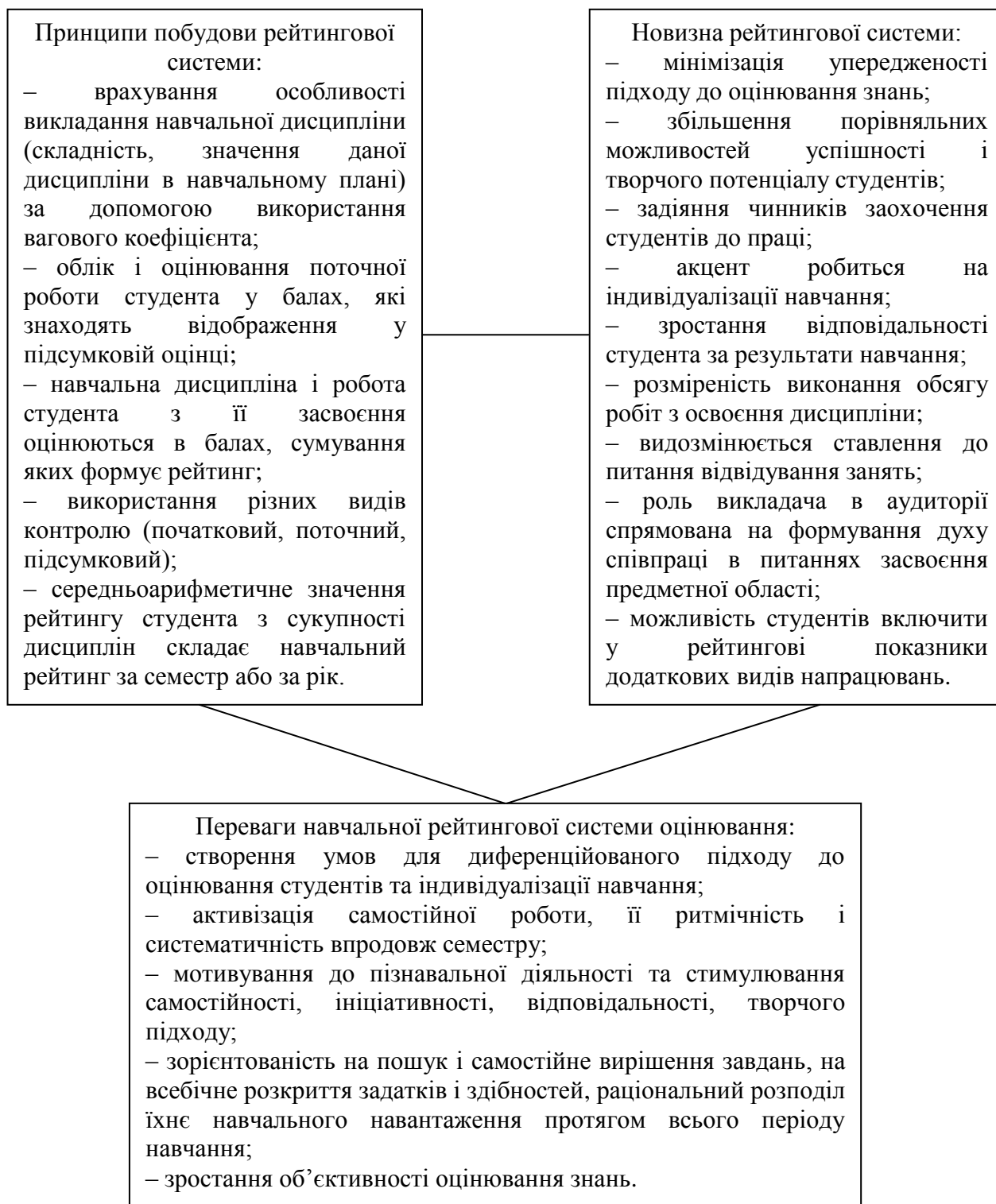

Рис. 3.3. Принципи, новизна та переваги навчальної рейтингової системи

Новизна рейтингового оцінювання навчального процесу полягає у зміщенні підходів до організування освітньої діяльності. За умов правильного використання рейтингової системи заклад вищої освіти отримує низку переваг в плані підвищення якості підготовки фахівців.

З метою запобігання спотворенню результатів цільової спрямованості на етапі контролю необхідно дотримуватись таких задач:

- встановлення рівня реалізації поставленої мети навчання;
- організування навчального процесу у тематичній послідовності, що передбачає повторення і закріплення пройденого матеріалу;
- з'ясування у процесі діагностування недоліків та помилок у сформованих вміннях і знаннях;
- удосконалення набутих знань і умінь студентів завдяки зміні технології та методів навчання з метою усунення виявлених недоліків і помилок у формуванні визначених знань та умінь;
- стимулювання студентів до подальшої роботи над навчальним матеріалом.

Як показує розгляд навчального рейтингового оцінювання – це багатогранний процес, який в кінцевому результаті зводиться до інтегрального рейтингового показника успішності і знань студента.

Оцінювання роботи науково-педагогічних працівників кафедри та визначення їхніх рейтингів здійснюється за всіма видами робіт на навчальний рік.

З метою оцінювання обсягу роботи, виконаної науково-педагогічними працівниками, в Національному університеті «Львівська політехніка» використовують затверджені Наказом ректора норми часу на навчальну роботу та ухвалені Вченою радою норми на методичну, наукову та організаційну роботу.

Сумарне навантаження науково-педагогічних працівників (H) на навчальний рік за всіма видами робіт обчислюють за формулою:

$$H = H_n + H_m + H_{нд} + H_{орг}, \quad (3.5)$$

де H_n , H_m , $H_{нд}$, $H_{орг}$ – навантаження науково-педагогічних працівників на виконання відповідно навчальної, методичної, наукової та організаційної робіт.

До початку навчального року науково-педагогічні працівники планують виконання кожного з видів робіт на навчальний рік та фіксують планові показники за видами й обсягами робіт у своєму індивідуальному плані. В розрахунку на одну ставку сумарна кількість балів за виконання всіх видів робіт повинна становити не менше 1548 балів. При розрахунку обсягу навчального навантаження науково-педагогічних працівників прийнято, що його величина у годинах відповідає такому ж значенню у балах.

За результатами виконання навантаження В кінці навчального року науково-педагогічні працівники фіксують у своєму індивідуальному плані фактичні обсяги виконаних робіт та обчислюють результативність роботи за формулою:

$$P = \frac{\sum_{i=1}^{n_1} H_{фні} + \sum_{i=1}^{n_2} H_{фмі} + \sum_{i=1}^{n_3} H_{фнді} + \sum_{i=1}^{n_4} H_{форгі}}{1548 \cdot k} \cdot 100\%, \quad (3.6)$$

де $H_{фні}$ – фактичне значення виконаної науково-педагогічним працівником навчальної роботи;

$H_{фмі}$ – фактичне значення виконаної науково-педагогічним працівником методичної роботи;

$H_{фнді}$ – фактичне значення виконаної науково-педагогічним працівником наукової роботи;

$H_{форгі}$ – фактичне значення виконаної науково-педагогічним працівником організаційної роботи;

$i \dots n_h$ – кількість виконаних видів навчальної ($h=1$), методичної ($h=2$), наукової ($h=3$), організаційної ($h=4$) робіт;

k – коригуючий коефіцієнт навантаження науково-педагогічних працівників, значення якого дорівнює одиниці для працюючих на повну ставку протягом цілого навчального року.

Для інших випадків коефіцієнт k розраховується за формулою

$$k = \sum_{j=1}^m \frac{C_j \cdot M_j}{10}, \quad (3.7)$$

де C_j – розмір ставки згідно штатного розпису навчальних підрозділів Університету;

m – кількість штатних розписів, за якими працівник зарахований на роботу;

M_j – кількість місяців, фактично відпрацьованих у навчальному році (обчислюваних з точністю до 0,1 місяця) за j -им штатним розписом. Вважається, що науково-педагогічний працівник упродовж навчального року працює 10 місяців [232].

Результати оцінювання роботи науково-педагогічних працівників приймаються за основу при формуванні їхнього кафедральний рейтингу.

Як у випадку визначення інтегрального навчального рейтингового показника студентів, так і при визначенні інтегрального рейтингу викладачів не врахований показник оцінювання на основі моніторингу студентів та викладачів, який широко розповсюджений у закладах вищої освіти розвинених і прогресуючих зарубіжних освітніх систем. Водночас його запровадженню повинна передувати підготовча робота, пов'язана з забезпеченням технічних умов проведення такого оцінювання. Основною вимогою проведення моніторингу має бути мінімальна його трудомісткість, простота і оперативність підрахунку результатів.

З метою мотивування кафедр до зростання результативності їхньої діяльності у ЗВО практикують проведення рейтингів підрозділів освітнього закладу. Так, у Національному університеті «Львівська політехніка» на етапі розроблення знаходиться «Тимчасове положення про рейтингування невідпускових кафедр Національного університету «Львівська політехніка»» (ТППР ВК НУ «Львівська політехніка», 2017, с.8), методика якого охоплює систему індикаторів за тематичними напрямками:

- освітня діяльність;
- наукова діяльність;

– міжнародна академічна співпраця.

Методика рейтингування ґрунтується на визначенні інтегрального рейтингового показника діяльності кафедр, який поєднує індекси кафедр за тематичними напрямками з урахуванням їхніх вагових коефіцієнтів.

Кожному j -му тематичному напрямку відповідає m відносних індикаторів, що характеризують діяльність кафедри. Наприклад, індикатору «Кількість виданих НПП кафедри навчальних посібників, підручників, практикумів, словників, рекомендованих НМР Університету, у загальній чисельності таких видань» відповідає коефіцієнт вагомості 0,14; для індикатора «Частка навчальних дисциплін кафедри, що їх викладають у звітному навчальному році у формі відео-занять з використанням технологій дистанційного навчання, у загальній кількості навчальних дисциплін, які викладаються з використанням технологій дистанційного навчання в Університеті» коефіцієнт вагомості визначений на рівні 0,07; індикатор «Кількість штатних НПП кафедри, які мають науковий ступінь доктора наук та/або вчене звання професора, приведена до 100 осіб» володіє найвищим коефіцієнтом вагомості – 0,16.

На першому етапі рейтингування визначають відносні індикатори кожного тематичного напрямку для e -ї кафедри – K_{jie} , де $j = \overline{1,3}$, $i = \overline{1,m}$. Такі індикатори характеризуються відповідними коефіцієнтами вагомості (q_{jie}). В якості характеристик тематичних напрямків також встановлені коефіцієнти вагомості (w_{je}). Коефіцієнти вагомості тематичних напрямків визначено відповідно до цілей та завдань діяльності ЗВО на основі експертного оцінювання.

Коефіцієнти вагомості показників визначено на основі комбінованого використання матриці попарних порівнянь Терстоуна та методу експертного оцінювання.

Коефіцієнти вагомості показників і тематичних напрямків підлягають перегляду відповідно до зміни пріоритетних цілей та завдань діяльності закладу вищої освіти.

На другому етапі рейтингового оцінювання визначають індекси кафедр за тематичними напрямками I_{je} , які є узагальненими характеристиками j тематичних

напрямоків ($j = \overline{1,3}$).

Визначенню індексів кафедр передую розрахунок стандартизованих показників у межах кожного тематичного напрямку щодо найбільших значень відповідних індикаторів серед кафедр, які підлягають рейтингуванню:

$$K_{je}^n = \frac{K_{je}}{K_{ji}^{\max}}, \quad (3.8)$$

де K_{je}^n – стандартизований індикатор за j -м тематичним напрямом e -ої кафедри;

K_{je} – значення індикатора, розраховане в межах тематичного напрямку e -ої кафедри;

K_{ij}^{\max} – максимальне значення i -го індикатора серед кафедр, що підлягають рейтингуванню.

Сума стандартизованих індикаторів в межах тематичного напрямку з урахуванням їхніх коефіцієнтів вагомості складає індекс кафедри за тематичним напрямом:

$$I_{je} = \sum_{i=1}^m K_{je}^n \times q_{je}. \quad (3.9)$$

Інтегральний рейтинговий індекс діяльності кафедри (I_{int_e}) визначають на третьому етапі рейтингового оцінювання за формулою:

$$I_{int_e} = \sum_{j=1}^3 I_{je} \times w_{je}, \quad (3.10)$$

де w_{je} – коефіцієнт вагомості j -го тематичного напрямку e -ої кафедри.

Провівши розрахунки інтегральних рейтингових індексів діяльності кафедр проводять їх ранжування в межах освітнього закладу. Результати рейтингового оцінювання є інформаційною базою для визначення кафедрального преміального

фонду для кафедр, які увійшли до групи з найвищим рейтингом.

Водночас на кафедрах, які увійшли у групу з низьким рейтингом, комісією зі здійснення внутрішнього аудиту проводять внутрішній аудит з метою з'ясування причин низької результативності їхньої діяльності. Така комісія створюється за наказом Ректора Університету. Висновки комісії є підставою для можливого прийняття Ректоратом Університету кадрових рішень та рішень щодо реорганізації.

Авторитетні міжнародні рейтинги ВНЗ передбачають зважене оцінювання результатів різних видів діяльності закладів вищої освіти з домінуванням ваги здобутків у науково-дослідній та освітній діяльності. В якості домінуючих критеріїв оцінювання вибрані рівень викладання й навчання, результативність дослідницької діяльності, інтернаціоналізація освітнього процесу, наявність регіональних і соціально-орієнтованих програм.

На вищому державному рівні України визначений перелік світових рейтингів університетів, результати яких приймаються до уваги при прийнятті рішень державної ваги: законодавчих, розпорядчих, фінансових тощо. До їх переліку увійшли:

1. Академічний рейтинг університетів світу («Шанхайський») — Academic Ranking of World Universities (ARWU).

2. Рейтинг університетів світу за версією «Таймс» — Times Higher Education World University Rankings.

3. Рейтинг університетів світу “К’ю Ес” — QS (Quacquarelli Symonds Ltd) World University Rankings (Кабмін визначив які зі світових рейтингів університетів варті уваги. Доступно: <http://vnz.org.ua/novyny/podiyi/10520-kabmin-vyznachyv-jaki-zi-svitovyh-rejtyngiv-universytetiv-varti-uvagy>).

Варто зазначити багатоплановість результуючої інформації, яку представляють за результатами проведених досліджень міжнародні рейтинги. Так, Шанхайський рейтинг наводить дані щодо кількості та відсоткової частки кращих ВНЗ за регіонами (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Розподіл кращих університетів за регіонами

Регіон	Кращі 20	Кращі 100	Кращі 200	Кращі 300	Кращі 400	Кращі 500
Північна та Південна Америка	17 (85,0%)	55 (55,0%)	101 (50,2%)	138 (49,9%)	164 (40,7%)	200 (39,9%)
Європа	2 (10,0%)	37 (37,0%)	79 (39,3%)	125 (41,5%)	171 (42,4%)	209 (41,6%)
Азія / Тихоокеанське узбережжя	1 (5,0%)	8 (8,0%)	21 (12,30%)	37 (12,3%)	66 (16,4%)	89 (17,7%)
Африка				1 (0,3%)	2 (0,5%)	4 (0,8%)
Всього	20	100	201	301	403	502

Джерело: (автори, Доступно: <http://ed.sjtu.edu.cn/ranking.htm>)

Розподіл рейтингових ЗВО за країнами приналежності наведено у табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Кращі ЗВО в розрізі країн їх приналежності

№ з/п	Країна	Кращі 20	Кращі 100	Кращі 200	Кращі 300	Кращі 400	Кращі 500
1	США	17	51	90	119	139	170
2	Великобританія	2	11	18	29	35	42
3	Японія	1	5	9	13	26	36
4	Німеччина	–	7	17	27	37	43
5	Канада	–	4	9	16	19	23
6	Франція	–	4	8	13	20	22
7	Швеція	–	4	6	9	9	10
8	Швейцарія	–	3	6	6	7	8
9	Нідерланди	–	2	7	10	11	12
10	Австралія	–	2	6	8	11	14
11	Італія	–	1	5	10	16	23
12	Ізраїль	–	1	3	4	6	7
13	Данія	–	1	3	4	5	5
14	Австрія	–	1	1	3	4	5
15	Фінляндія	–	1	1	2	4	5
16	Норвегія	–	1	1	1	3	4
17	Росія	–	1	1	1	2	2
18	Бельгія	–	–	4	6	7	7
19	Китай	–	–	1	6	13	16
20	Південна Корея	–	–	1	2	5	8
21	Іспанія	–	–	1	2	4	9
22	Бразилія	–	–	1	1	3	4
23	Сінгапур	–	–	1	1	2	2
24	Мексика	–	–	1	1	1	1
25	Нова Зеландія	–	–	–	2	2	3

№ з/п	Країна	Кращі 20	Кращі 100	Кращі 200	Кращі 300	Кращі 400	Кращі 500
26	ПАР	–	–	–	1	2	4
27	Угорщина	–	–	–	1	1	3
28	Ірландія	–	–	–	1	1	3
29	Індія	–	–	–	1	1	3
30	Аргентина	–	–	–	1	1	1
31	Греція	–	–	–	–	2	2
32	Польща	–	–	–	–	2	2
33	Чехія	–	–	–	–	1	1
34	Чилі	–	–	–	–	1	1
35	Португалія	–	–	–	–	–	1
	Всього	20	100	201	301	403	502

Джерело: (автори, Доступно: <http://ed.sjtu.edu.cn/ranking.htm>)

Однак через відсутність єдиної методики оцінювання діяльності ВНЗ виникає багато суперечностей щодо результатів такого оцінювання. З огляду на це актуалізується потреба формування інтегральної методики, яка передбачає використання узагальненого, зведеного показника і була б найбільш оптимальною для здійснення оцінювання діяльності та рівня конкурентоспроможності закладів вищої освіти в Україні.

При визначенні рейтингів університетів України «Топ-200 Україна» з метою їх порівнянності використовується саме інтегральний метод. За допомогою інтегрального (загального) індексу рейтингової оцінки (Із) проводиться оцінювання діяльності ВНЗ. Він визначається сумуванням трьох комплексних критеріїв (індексів) за формулою:

$$I_z = I_{np} + I_n + I_{mv},$$

де I_{np} - індекс якості науково-педагогічного потенціалу. Його значення змінюються в діапазоні від 0% до 50%;

I_n - індекс якості навчання, значення якого змінюється в діапазоні від 0% до 30%;

I_{mv} - індекс міжнародного визнання, який змінюється в діапазоні від 0% до 20%.

Кожен з наведених критеріїв визначається групою індикаторів із закріпленими за ними ваговими коефіцієнтами. Вказані коефіцієнти визначалися із застосуванням методу експертного оцінювання фахівцями в галузі освіти і науки. Всі індикатори і критерії, як і інтегральний індекс рейтингової оцінки,

приведені до нормованої форми з метою порівняння між собою діяльності різних ВНЗ України і змінюються в діапазоні від 0% до 100%.

З огляду на порівнянність критеріїв використання такого методу дає змогу порівнювати діяльність українських університетів із найкращими світовими, які щороку визначаються експертною групою при газеті Times (Times Higher Education Supplement - Top 200) та Інститутом вищої освіти Шанхайського Джіао Тонг університету (Institute of Higher Education of the Shanghai Jiao Tong University - Top 500). Перелік критеріїв наведений у табл.3.8.

Таблиця 3.8

Критерії оцінювання діяльності ВНЗ України за методикою «Топ-200 Україна»

Критерії	№	Індикатори	Вагові коефіцієнти
Якість науково-педагогічного потенціалу [0-50%]	1	Кількість штатних співробітників, обраних академіками НАН України	27,5
	2	Кількість штатних співробітників, обраних член-кореспондентами НАН України	13,5
	3	Кількість професорів серед штатних співробітників ВНЗ	2,5
	4	Кількість доцентів серед штатних співробітників ВНЗ	0,6
	5	Кількість докторів наук серед штатних співробітників ВНЗ	2,5
	6	Кількість кандидатів наук серед штатних співробітників ВНЗ	0,5
Якість навчання [0-30%]	7	Кількість штатних співробітників, нагороджених Державною премією в області науки і техніки або Державною премією ім. Т. Шевченка	2,8
	8	Кількість студентів, переможців та призерів міжнародних олімпіад (конкурсів)	7,5
	9	Кількість студентів, переможців та призерів загальноукраїнських олімпіад (конкурсів)	1,5
	10	Співвідношення кількості магістрів до кількості бакалаврів і спеціалістів	7,0
Міжнародне визнання [0-20%]	11	Масштаб ВНЗ	14,0
	12	Кількість іноземних студентів	1,0
	13	Членство навчального закладу у Європейській асоціації університетів	7,0
	14	Членство навчального закладу у Великій хартії університетів	6,0
	15	Членство навчального закладу у Євразійській асоціації університетів	3,0
	16	Членство навчального закладу в мережі університетів країн Чорноморського регіону	3,0
Сума=100%			Сума=100%

Джерело: (Методика визначення рейтингів університетів України «Топ-200 Україна». Доступно: <http://www.osvita.org.ua/abitur/entrance/ratings/1.html>)

Наведені у таблиці з 1 по 9 індикатори визначаються шляхом прямих замірів. Перші сім індикаторів приводяться до нормованої форми шляхом віднесення до загальної кількості науково-педагогічного персоналу ЗВО їх значень, а наступні два індикатори нормувалися по відношенню до загальної чисельності студентів у закладі вищої освіти. Індикатор І10 характеризує співвідношення кількості магістрів до кількості бакалаврів і спеціалістів (що було актуальним до 2017 р.) і визначається за формулою:

$$I_{10} = \gamma \frac{M}{B+C}$$

де: M - кількість студентів закладу вищої освіти, що отримали диплом магістра;
 B - кількість студентів закладу вищої освіти, що отримали диплом бакалавра;
 C - кількість студентів закладу вищої освіти, що отримали диплом спеціаліста;
 γ - коефіцієнт нормування (використовується для приведення зміни індикатора I_{10} до діапазону від 0% до 100%).

Індикатор I_{11} , що характеризує масштаб ВНЗ, визначався за формулою:

$$I_{11} = \frac{P}{P_c}$$

де: P - сумарна кількість студентів закладу вищої освіти;

P_c – середня для одного навчального закладу кількість студентів для досліджуваної групи.

Показник середньої кількості студентів для досліджуваної групи визначається за формулою:

$$P_c = \frac{\sum_{i=1}^N P_{ci}}{N},$$

де P_{ci} - кількість студентів в i -тому ВНЗ; $N = 200$.

Визначення індикатора I_{12} здійснюється через прямі заміри з подальшим нормуванням й віднесенням його значення до загальної у ЗВО кількості студентів. Наступні чотири індикатори визначаються через прямі заміри із використанням інтернет-ресурсів наведених у таблиці асоціацій. Значення наведених індикаторів шляхом уведення відповідних коефіцієнтів нормування приводилися до діапазону від 0 до 100%.

Методика визначення рейтингів університетів України базується як на кількісному, так і якісному (експертному) оцінюванні. Наведена методика була схвалена на Третій зустрічі міжнародної експертної групи IREG (International Ranking Expert Group) з визначення рейтингів університетів.

Водночас відсутність точної, об'єктивної інформації на сайтах університетів і

організацій, включених у рейтингове оцінювання, спотворює одержані результати. Аналогічно привертає увагу високий рівень суб'єктивності у визначенні ваги складових показників оцінювання у інтегральному показнику, через що доцільно проводити оцінювання за допомогою сукупності параметрів.

Як бачимо, запропонований інтегральний метод оцінювання діяльності ВНЗ включає перелік оціночних складових, які в сукупності дозволяють сформувати порівняльну оцінку закладу вищої освіти, максимально наближену до об'єктивної.

Процес рейтингового оцінювання діяльності ЗВО умовно можна поділити на такі три етапи:

- збір інформації про об'єкти рейтингування;
- процес рейтингування;
- оцінювання рівня досягнення поставлених цілей.

Перелічені етапи перебувають у тісному взаємозв'язку, а їхню послідовність і наповнення ілюструє рис. 3.4.

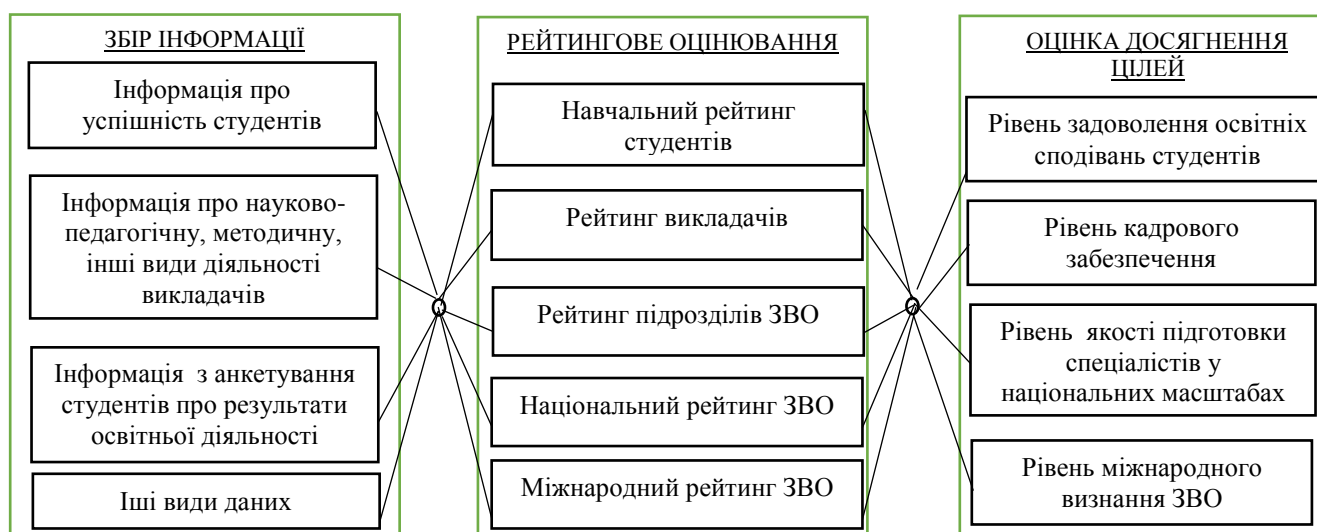

Рис. 3.4. Інтегральний метод оцінювання ЗВО

Запропонований інтегральний метод аналізування і оцінювання діяльності ВНЗ передбачає здійснення низки кроків, на кожному з яких проводиться розрахунок інтегрального показника оцінювання. Формалізовано інтегральний метод оцінювання ЗВО можна представити наступним чином.

Оскільки інтегрована оцінка передбачає достатньо високий рівень

врахування різних підходів оцінювання, а також збору інформації, пропонується таке обчислення оцінки.

$$IO = \alpha_1 \cdot Zb + \alpha_2 \cdot Po + \alpha_3 \cdot Dc, \quad (3.11)$$

де IO – інтегральна оцінка;

$\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3$ - вагові коефіцієнти, такі що:

$$\sum_{i=1}^3 \alpha_i = 1, \quad (3.12)$$

Zb – оцінка якості збору інформації;

Po – інтегрована рейтингова оцінка;

Dc – оцінка досягнення цілей.

Значення вагових коефіцієнтів можна отримати експертним методом, наприклад, через роботу відповідної комісії спеціалістів галузі знань. Виконання умови (3.12) дозволяє визначити вагу кожного окремого етапу оцінювання. Складові Zb, Po, Dc обчислюються наведеними вище методами.

Зауважимо, що IO , обчислена за формулою (3.11) позбавлена суб'єктивності в процесі оцінювання, а з іншої сторони – дає достатньо простий алгоритм встановлення рейтингу ЗВО.

За результатами проведеного огляду оцінювання діяльності ЗВО побудована модель інтегрального показника оцінки діяльності освітнього закладу, використання якої дозволяє врахувати у зведеному показнику різні етапи та рівні оцінювання. Перелічені етапи для різних ЗВО повинні бути зведені до однакового шкалювання. Це забезпечить об'єктивність у порівняльному вимірнику, а проведені розрахунки слугуватимуть індикаторами рівня досягнення цілей.

3.3. Стан діяльності ЗВО

На стан діяльності ЗВО України звертає увагу все більша кількість населення. Небайдужими до стану справ в сфері вищої школи є державні діячі, від рішень яких залежить майбутнє освітньої галузі, молоді люди, які є або сподіваються

бути споживачами освітніх послуг, та і загалом це питання актуальне для широких верств населення країни – хоча б з тих міркувань, що на утримання й забезпечення системи вищої школи виділяються значні бюджетні кошти, і суспільство повинно відчувати віддачу від таких вкладень. З одного боку – за країнами з розвинутою і ефективною освітньою системою майбутнє, а з іншого – така система повинна відповідати вимогам сьогодення.

Наявна система вищої школи України потребує реформування. Цей процес пов'язаний з реструктуризацією системи вищої освіти і зачіпає інтереси багатьох колективів. Метою таких перетворень повинно бути формування нової системи вищої школи та нової системи фінансування вищих навчальних закладів, що забезпечать насамперед належну якість освітніх послуг.

З огляду на свою актуальність стан діяльності ВНЗ є предметом аналізування багатьох науковців, урядових діячів, представників громадськості. При цьому підлягають розгляду питання аналізування й оцінювання діяльності освітніх закладів, а також вибору шляху розвитку освітньої системи (Кузьмін, Мельник та Яструбський, 2017, с.216-225). Ефективність механізмів інноваційного розвитку вищої освіти України стала предметом дискусій на міжнародних науково-практичних конференціях, зібравши в свої аудиторії багатьох українських і зарубіжних науковців та державних діячів, не байдужих до долі української вищої школи, якій відведена ключова роль у розвитку суспільства, заснованого на безперервному освітньому процесі та можливості всіх верств суспільства отримувати освіту.

Шлях української освіти (в тому числі вищої) на шляху до єдиного європейського освітнього простору є безповоротним. Тому справедливим є твердження, що приєднанню України до Болонської декларації та інтеграції національної вищої освіти у Європейську систему немає альтернативи, оскільки процес інтернаціоналізації освітніх систем і знань є об'єктивним і неминучим. Однак, оскільки європейські освітні системи далекі від одноманітності, формування зони європейської вищої освіти вимагає їх гармонізації, уніфікації та порівнянності. Тому, на думку окремих науковців, для національної системи

вищої освіти «болонські» зміни повинні стосуватися не стільки методики викладання та оцінювання, скільки змісту навчально-виховного процесу» (Нестеренко, 2006, с.179).

Участь української освітньої системи у Болонському процесі, покликаному створити на теренах Європи єдине освітньо-ціннісне середовище знання, передбачає побудову світоглядного підґрунтя для європейської інтеграції. В умовах сучасності знання виступає як вирішальний ресурс, а процес його накопичення набуває безперервного характеру.

Однак одних прагнень та декларування необхідності входження української системи вищої освіти до єдиного європейського освітнього простору мало. Необхідними передумовами такого входження є внутрішні структурні трансформації, спрямовані на утвердження в межах національної системи освіти високого рівня вимог до якості вищої освіти та стандартів її методологічного і наукового забезпечення.

Для українського суспільства входження у європейський освітній простір є важливим і необхідним з огляду на низку причин, зокрема потребу вирішити питання визнання за кордоном українських дипломів. Для цього необхідно привести ефективність і якість освіти до європейських стандартів, що заодно стане запорукою конкурентоспроможності українських закладів вищої освіти та їхніх випускників на європейському й світовому ринку праці. Нову редакцію «Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)) було ухвалено на Міністерській конференції в Єревані 14-15 травня 2015 року (Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG), 2015).

Європейські стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості у вищій освіті систематизовані і розділені на такі три складові частини:

1. Стандарти та рекомендації щодо внутрішнього забезпечення якості.
2. Стандарти та рекомендації щодо зовнішнього забезпечення якості.
3. Стандарти і рекомендації щодо агентств забезпечення якості.

Перелічені три частини за своєю сутністю взаємопов'язані між собою і разом формують основу Європейської рамки забезпечення якості, через що їх розглядають як єдине ціле. Стандарти встановлюють погоджену практику для забезпечення якості у вищій освіті у ЕНЕА (European Higher Education Area), а отже, їх повинні дотримуватись всі, хто надає будь-якого типу вищу освіту. Стандарти ґрунтуються на таких чотирьох принципах забезпечення якості:

- забезпечення якості гармонізує з різноманітністю освітніх систем, ЗВО, програм і студентів;
- ЗВО несуть відповідальність за якість наданої вищої освіти;
- забезпечення категорії сприяє розвитку культури якості;
- забезпечення якості враховує потреби та очікування студентів, інших зацікавлених сторін та суспільства.

Перелік і характеристика Стандартів щодо внутрішнього забезпечення якості наведено у табл. 3.9.

Таблиця 3.9

Стандарти з внутрішнього забезпечення якості

Назва	Характеристика
1	2
Політика щодо забезпечення якості	Заклади повинні виробити політику щодо забезпечення якості, яка є публічною і складає частину їх стратегічного менеджменту. Внутрішні зацікавлені сторони повинні розробляти і втілювати цю політику через відповідні структури і процеси, залучаючи до цього зовнішніх зацікавлених сторін
Розроблення і затвердження програм	Заклади повинні реалізовувати процеси розроблення і затвердження своїх програм. Програми слід розробляти таким чином, щоб вони відповідали визначеним для них цілям, включаючи заплановані результати навчання. Необхідно чітко визначити й озвучити кваліфікації, отримані внаслідок навчання за програмою; вони повинні відповідати певному рівню національної рамки кваліфікацій вищої освіти, а отже й Рамці кваліфікацій Європейського простору вищої освіти.
Студентоцентроване навчання, викладання та оцінювання	Заклади повинні забезпечити реалізацію програм таким чином, щоб заохотити студентів брати активну роль у розвитку освітнього процесу, а оцінювання студентів відображало цей підхід.
Зарахування, досягнення, визнання та атестація студентів	Заклади повинні послідовно застосовувати визначені наперед та опубліковані інструкції, що охоплюють усі стадії «життєвого циклу» студента, наприклад, зарахування, досягнення, визнання та атестацію.
Викладацький персонал	Заклади повинні переконатись у компетентності своїх викладачів. Вони повинні застосовувати чесні і прозорі процеси щодо прийняття на роботу та розвитку персоналу.

Продовження табл. 3.9

1	2
Навчальні ресурси і підтримка студентів	Заклади повинні мати відповідне фінансування для навчальної та викладацької діяльності, забезпечуючи адекватні та легкодоступні навчальні ресурси і підтримку студентів.
Інформаційний менеджмент	Заклади повинні забезпечити збір, аналіз і використання відповідної інформації для ефективного управління своїми програмами та іншою діяльністю.
Публічна інформація	Заклади повинні публікувати зрозумілу, точну, об'єктивну, своєчасну та легкодоступну інформацію про свою діяльність, включаючи програми.
Поточний моніторинг і періодичний перегляд програм	Заклади повинні проводити моніторинг і періодичний перегляд програм, щоб гарантувати, що вони досягають встановлених для них цілей і відповідають потребам студентів і суспільства. Ці перегляди повинні вести до безперервного вдосконалення програми. Про будь-які дії, заплановані або вжиті як результат перегляду, слід інформувати всі зацікавлені сторони.
Циклічне зовнішнє забезпечення якості	Заклади повинні проходити зовнішнє забезпечення якості відповідно до ESG на циклічній основі.

Джерело: (ESG, 2015)

Перелік і характеристика Стандартів щодо зовнішнього забезпечення якості наведено у табл. 3.10.

Таблиця 3.10

Стандарти з зовнішнього забезпечення якості

Назва	Характеристика
1	2
Урахування внутрішнього забезпечення якості	Зовнішнє забезпечення якості повинно стосуватись ефективності процесів внутрішнього забезпечення якості.
Розроблення методологій, що відповідають меті	Зовнішнє оцінювання якості слід визначати і розробляти таким чином, щоб забезпечити його відповідність досягненню цілей і завдань, встановлених для нього, водночас враховуючи відповідні нормативні положення. До його розроблення і безперервного вдосконалення слід залучати зацікавлені сторони.
Незалежні (зовнішні) експерти	Зовнішнє забезпечення якості повинно виконуватися групою незалежних (зовнішніх) експертів, яка включає представників від студентів.
Критерії для результатів	Будь-які висновки або судження, зроблені у результаті зовнішнього забезпечення якості, повинні ґрунтуватися на зрозумілих та опублікованих критеріях, які послідовно застосовуються, незалежно від того, чи призводить процес до прийняття офіційного рішення.
Процеси запровадження	Процеси зовнішнього забезпечення якості повинні бути надійними, корисними, наперед визначеними, послідовно запроваджуваними і опублікованими. Вони включають: самооцінювання або його еквівалент; зовнішнє оцінювання, яке зазвичай включає відвідування закладу; звіт за результатами зовнішнього оцінювання; послідовні подальші дії за результатами оцінювання.

1	2
Звітування	Повні експертні звіти повинні публікуватися, вони мають бути зрозумілими і доступними для академічної спільноти, зовнішніх партнерів та інших зацікавлених осіб. Якщо агентство приймає будь-яке офіційне рішення на основі цих звітів, рішення слід опублікувати разом зі звітом.
Скарги та апеляції	Процеси розгляду скарг та апеляцій слід чітко визначити як частину моделі процесів зовнішнього забезпечення якості та повідомити про них заклади.

Джерело: (ESG, 2015)

У «Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» висвітлені також вимоги щодо агентств забезпечення якості. Агентства забезпечення якості зобов'язані дотримуватись набору визначених принципів, а процеси і процедури моделюються так, щоб забезпечувалась відповідність цілям і вимогам умов, в яких вони знаходяться. Перелік і характеристика Стандартів щодо цих агентств наведено у табл. 3.11.

Таблиця 3.11

Стандарти щодо агентств забезпечення якості

Назва	Характеристика
Діяльність, політика і процеси щодо забезпечення якості	Агентства повинні проводити діяльність щодо забезпечення якості як визначено у Частині 2 ESG на регулярній основі. Вони повинні мати чіткі і зрозумілі цілі, що складають частину їх публічно доступної місії. Це повинно визначати щоденну роботу агентства. Агентства повинні забезпечувати залучення зацікавлених сторін до свого управління і діяльності.
Офіційний статус	Агентства повинні мати офіційний юридичний статус та бути офіційно визнаними компетентними органами влади як агентства забезпечення якості.
Незалежність	Агентства повинні бути незалежними та діяти автономно. Вони повинні повністю відповідати за свою роботу та її результати без впливу третіх сторін.
Тематичний аналіз	Агентства повинні регулярно публікувати звіти, що описують і аналізують загальні висновки їх діяльності щодо зовнішнього забезпечення якості.
Ресурси	Агентства повинні мати адекватні та належні ресурси, як людські, так і фінансові, для виконання цієї роботи.
Внутрішнє забезпечення якості і професійна поведінка	Агентства повинні запровадити процеси для внутрішнього забезпечення якості стосовно визначення, забезпечення та поглиблення якості та доброчесності своєї діяльності.
Циклічна зовнішня перевірка агентств	Агентства повинні проходити зовнішню перевірку принаймні раз на п'ять років, щоб продемонструвати відповідність до ESG.

Джерело: (ESG, 2015)

За умов визначення загальних завдань щодо реформування системи вищої школи України важливо визначити конкретні цілі і механізмами їх реалізації, що можуть бути втілені на різних рівнях функціонування освітньої системи, а також сприяти її європейській спрямованості та прагненням. Водночас еволюцію системи вищої освіти не можна розглядати відособлено від інших сфер суспільства. Вона має розвиватися в гармонійному взаємозв'язку із суспільством загалом, беручи на себе роль його провідника (Домбровська, 2010, с.53-54).

В результаті отримуємо антагоністичну ситуацію, коли відкритість, інтернаціоналізація й інтеграція системи вищої освіти України забезпечить вільний вихід випускників вітчизняних вишів на європейські ринки праці, що є позитивним фактором з позицій досягнення заданих цілей; з іншого боку, українське суспільство, яке понесло затрати на їхню підготовку, не отримує жодної віддачі від здійснених вкладень у підготовку кваліфікованих фахівців, тобто маємо справу з відтоком «мізків».

Зарубіжний досвід свідчить про різні підходи до врегулювання зазначеної ситуації. Так, у Китаї на законодавчому рівні визначено, що іноземні компанії, які бажають працювати на китайському ринку в сферах енергетики, телекомунікацій, автомобільної промисловості повинні створювати спільні підприємства з місцевими виробниками, що часто призводить до відтоку технологій. Аналогічна норма поширюється на приватні заклади вищої освіти з практикою застосування передових освітніх технологій, прогресивної методики навчання і науково-методичного забезпечення освітнього процесу.

Однак, як показує практика, одними адміністративно-правовими методами врегулювати наявні протиріччя мало ефективно. Більш оправданим і перспективним є створення належних умов й мотивацій для залучення талановитої молоді у вітчизняну економіку, стимулювання до інноваційної і пошукової діяльності. Позитивним прикладом може слугувати досвід Національного університету «Львівська політехніка», одним із останніх досягнень якого стало підписання меморандуму про співпрацю та створення національної інноваційної екосистеми між лабораторією віртуальної реальності Львівської

політехніки «Tech StartUp School» і Державною інноваційною фінансово-кредитною установою (ДФКУ). Цьогорічним бюджетом передбачено виділення рейтинговим університетам Західного регіону України, зокрема Національному університету «Львівська політехніка» та Національному університету імені Івана Франка перших 50 млн. гривень на підтримку Фонду розвитку винахідництва. Програма розрахована на те, щоб максимальна кількість вітчизняних науковців залишалась в Україні. Загалом основним завданням ДФКУ є фінансування за рахунок власних та залучених коштів науково-технічних і маркетингових досліджень, конструкторських, технологічних та інших проектних і пошукових робіт науково-технічного характеру, інноваційних та інвестиційних проектів і програм, спрямованих на впровадження у виробництво прогресивних науково-технічних розробок і технологій, освоєння випуску нових видів продукції на створених нових виробництвах (Науковці та розробники Львівської політехніки отримують суттєву державну кредитно-фінансову підтримку, Доступно: <http://tsus.me/naukovtsi-ta-rozrobnyky-lvivskoyi-politehniky-otrymayut-suttyevu-derzhavnu-kredytно-finansovu-pidtrymku/>). Наведений приклад не є винятковим. Так, 25 квітня 2018 р. між Київським університетом ринкових відносин та Українським союзом промисловців і підприємців було підписано Меморандум про співпрацю, основним завданням якого є створення умов для студентів з метою забезпечення можливості працювати і вдосконалюватися за стандартами, які відповідають вимогам сучасності.

Про важливість державних інвестицій у вищу освіту, міжнаціональних обмінів у сфері вищої освіти, необхідність збалансованого обміну викладачами, дослідниками та студентами, незважаючи на економічну кризу, підкреслювалось на Болонському форумі, який проходив у 2009 році у Льовені (нім. Löwen). Метою зазначених процесів є сприяння справедливому інтелектуальному обміну і плідній співпраці на заміну варіанту «витоку мізків».

Надзвичайно актуальними в період реформування є дослідження об'єктивного стану діяльності вищої школи України, обґрунтування тенденцій її розвитку, розроблення моделі перспективного розвитку ЗВО та виокремлення

питань, що потребують невідкладного опрацювання в процесі перетворень галузі. Пропонована модель дає відповіді на перелічені питання до вирішення (рис. 3.5).

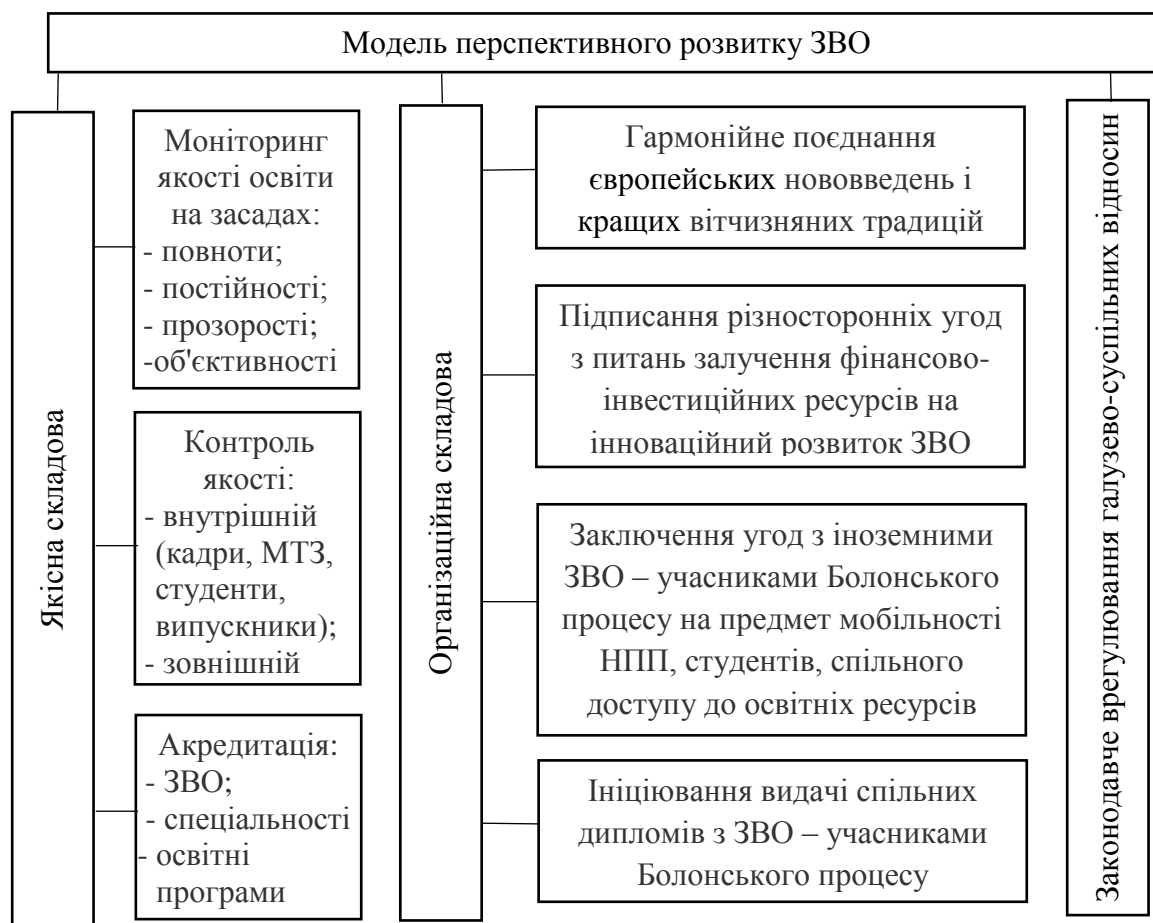

Рис. 3.5. Модель розвитку ЗВО України в умовах Євроінтеграції

В питаннях втілення перетворень з реформування вищої школи дуже корисним є використання позитивного вітчизняного і зарубіжного досвіду становлення тих ЗВО, які займають рейтингові позиції.

Діяльність вищих навчальних закладів України сьогодні значною мірою залежить від державної політики в освітній галузі. ВНЗ свідомо й охоче погоджуються з таким порядком функціонування, сподіваючись в основній масі на державну підтримку й фінансове забезпечення їхньої діяльності, навіть якщо таке фінансування не забезпечує належних умов для поступального розвитку.

На це є ціла низка причин, однак найбільш впливовими можна назвати складну економічну ситуацію в країні і демографічний спад. Достатньо глянути на статистику кількості ВНЗ України та контингенту студентів за останні сім

років, щоб зрозуміти складність ситуації в сфері вищої школи (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Вищі навчальні заклади України за період 2010–2017 рр.

Навчальні роки	Кількість ВНЗ, одиниць	Кількість студентів у ВНЗ, тис. осіб	Середня кількість студентів ВНЗ, тис. осіб	Прийнято до ВНЗ, тис. осіб	Випущено фахівців з ВНЗ, тис. осіб
2010/11	854	2491,3	2,917213	521,1	654,7
2011/12	846	2311,6	2,732388	419,6	626,5
2012/13	823	2170,1	2,636817	441,1	612,9
2013/14	803	2052,7	2,556289	441,9	576,3
2014/15	664	1689,3	2,544127	361,1	484,5
2015/16	659	1605,3	2,435964	323,1	447,4
2016/17	657	1586,7	2,415068	313,8	386,7

Джерело: (Державна служба статистики України, Доступно: <http://www.ukrstat.gov.ua/>)

Як бачимо, кількість вступників у 2016 р. зменшилась порівняно з 2010 р. на 40%, водночас на 23% зменшилась кількість ВНЗ, і це за скорочення показника середньої кількості студентів у закладах вищої школи на 18%. Така тенденція не відображає об'єктивної картини загалом по Україні, оскільки дані за останні три роки наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції, однак ситуація в сфері вищої школи все більше поляризується.

У 2017 р. кількість бюджетних місць у вишах зменшилась майже на 17% порівняно з попереднім роком. Водночас в планах уряду встановити прогнозоване держзамовлення на 2018 р. у розмірі 201,5 тисяч осіб, з них 186,5 тис. осіб – для підготовки за денною формою навчання, а на 2019 р. – у розмірі 199,2 тисячі осіб, з них 180 тис. осіб – за денною формою навчання. 57% випускників шкіл стали студентами, тоді як в перші роки незалежності України ця цифра сягала 80% (Квіт, 2017). Згідно з рішенням Кабінету Міністрів загальний обсяг державного замовлення на підготовку фахівців, наукових та науково-педагогічних кадрів у ВНЗ та наукових установах на 2017 р. затверджено в кількості 212 970 осіб, з них на підготовку за денною формою навчання з відривом від виробництва 190 359 осіб (Постанова КМУ, Обсяги державного замовлення на підготовку фахівців,

наукових та науково-педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах та наукових установах на 2017 рік, 2017). За результатами вступної кампанії 2017 р. Міністерство освіти і науки України опублікувало десятку найпопулярніших серед абітурієнтів вишів (табл.3.13).

Таблиця 3.13

Рейтинг найпопулярніших ВНЗ України за результатами вступу 2017 р.

Місце в рейтингу	Назва ВНЗ	Кількість поданих заяв	Кількість вступників
1	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	58 851	27 112
2	НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»	50 226	20 952
3	ЛНУ імені Івана Франка	48 937	22 790
4	Національний університет «Львівська політехніка»	43493	20 582
5	Київський національний торговельно-економічний університет	34 520	17 206
6	Національний авіаційний університет	34 336	18 698
7	Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова	28 522	15 933
8	Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича	27 633	13 257
9	Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна	26 697	14 440
10	Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана	24 212	13 531
Разом		314 569	184 501

Джерело: (ТОП-10 ВНЗ: які виші обирали вступники цього року. Доступно: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=250288661&cat_id=2442772 12)

Як свідчать наведені дані, на перелічені рейтингові ВНЗ припадає 58,8% обсягу вступників 2017 р., при цьому дольова участь означених вишів у загальній кількості вищих освітніх закладів становить 1,5%. У разі вибору моделі бюджетного фінансування вищої школи за принципом «гроші за студентом» наявна картина свідчить про неминучість структурних змін у системі вищої школи вже у найближчій перспективі.

Перелік й характеристики десяти найпопулярніших спеціальностей наведено у табл. 3.14.

Рейтинг найпопулярніших спеціальностей України (вступ 2017 р.)

Код спеціальності	Назва спеціальності	Кількість поданих заяв
035	Філологія	85526
081	Право	74055
073	Менеджмент	59393
222	Медицина	46623
122	Комп'ютерні науки	45454
242	Туризм	45252
014	Середня освіта	44321
053	Психологія	42599
051	Економіка	40412
121	Інженерія програмного забезпечення	33001

Перелік спеціальностей за кількістю бюджетних місць ілюструє рис. 3.6.

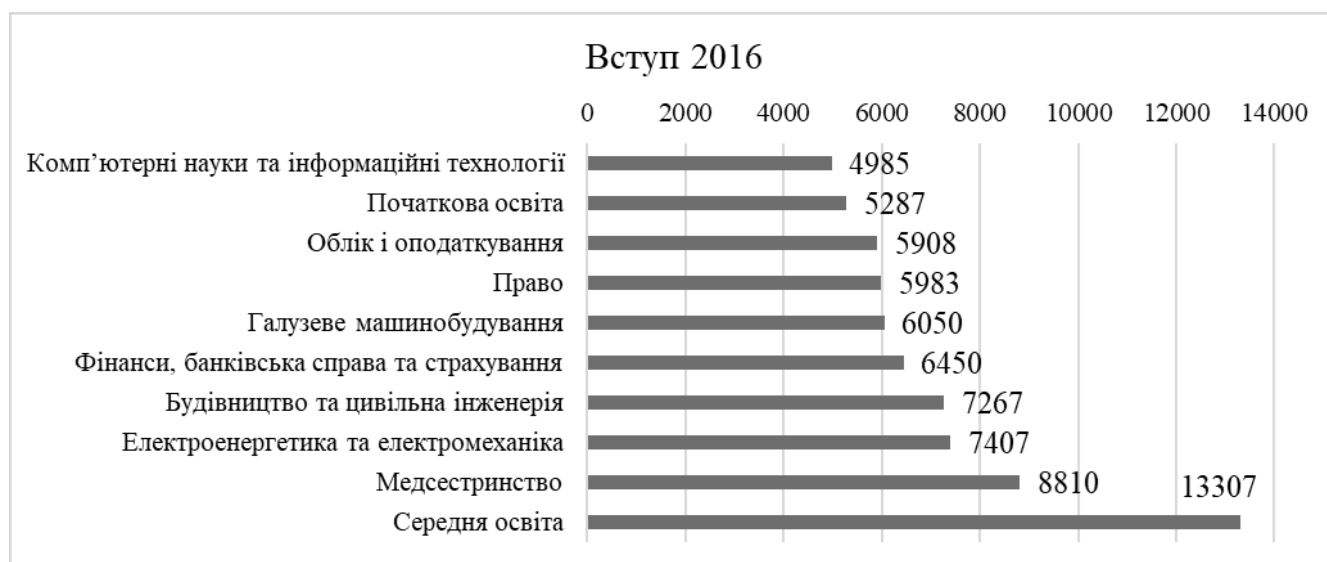

Рис. 3.6. Перелік спеціальностей за кількістю бюджетних місць

Джерело: (Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. Доступно:

<http://mon.gov.ua/>)

Важливо звернути увагу на пріоритети вступників під час вибору спеціальності. Незважаючи на низьку затребуваність на ринку праці, одними із найпопулярніших у абітурієнтів у 2017 р. були такі спеціальності, як «Право», «Менеджмент», «Економіка» та «Туризм». Водночас високі рейтингові позиції займають такі потрібні економіці спеціальності, як «Комп'ютерні науки» та «Інженерія програмного забезпечення». Однак далеко не всі актуальні для національної економіки спеціальності користуються попитом. Непопулярними є

гідроенергетика, освітні та педагогічні науки, атомна енергетика. Варто зазначити, що загальний обсяг державного замовлення формують здійснюється відповідно до постанови Кабінету Міністрів України за середньостроковим прогнозом потреби у фахівцях (управлінцях) та робітничих кадрах на ринку праці (Постанова КМУ, Порядок формування державного замовлення на підготовку фахівців, 2013). За даними вступу 2016 р. найбільший обсяг бюджетних місць було виділено для спеціальностей «Середня освіта», «Медсестринство» та «Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка».

При виборі вступниками спеціальностей за контрактною формою навчання пріоритетність належала спеціальності «Право», на яку було зараховано 19302 особи. Потім слідує спеціальність «Менеджмент», на яку зараховано 9328 осіб. Спеціальність «Фінанси, банківська справа та страхування» обрало 8707 осіб. Перелік рейтингових серед контрактників спеціальностей наведено у табл. 3.15.

Таблиця 3.15

Рейтинг спеціальностей за кількістю вступників контрактної форми навчання
2016 р.

Назва спеціальності	Кількість вступників
Право	19302
Менеджмент	9328
Фінанси, банківська справа та страхування	8707
Середня освіта	8335
Облік і оподаткування	7447
Філологія	6843
Фармація	6212
Економіка	5899
Медсестринство	5633
Підприємництво, торгівля та біржова діяльність	5585

Загалом серед найпопулярніших серед контрактників у 2016 р. спеціальностей 5 займають місце у переліку 10 з найбільшою кількістю виділених бюджетних місць. Така сумісність свідчить про достатньо тісний зв'язок між аналізованими показниками.

Водночас має місце ціла низка протиріч на зразок розбіжності між потребами ринку праці і випуском надміру фахівців, не затребуваних в економіці країни.

Критичність ситуації підсилюється низькою якістю освітніх послуг, характерною для багатьох ВНЗ з незадовільною матеріальною базою, слабкою організаційно-освітньою дисципліною, заниженими вимогами до студентів через зміщення акцентів з поступального розвитку на способи утримання на ринку й виживання. В результаті такого стану неоднорідності в питаннях результативності діяльності ВНЗ через їх надмірну чисельність втрачається якісний аспект контрольної відомчої функції. В реальному житті це проявляється девальвацією дипломів про вищу освіту, а доказовим наслідком цього є той факт, що за результатами статистичних досліджень 68% випускників не працюють за фахом, більше того, 47% означеного контингенту жодного дня не працювали за обраним в минулому фаховим спрямуванням (Мартин, 2017, с.7). При цьому далеко не завжди в фокус уваги ставиться якість освітніх послуг.

Ще одним дієвим чинником, що спонукає до кардинальних перетворень у секторі вищої школи, є зростаюча мобільність і відкритість іноземних вишів для українських абітурієнтів. Незаперечним є той факт, що кількість молодих українців, які виїжджають на навчання до закордонних університетів, щороку збільшується. Мотивують їх до цього і вища якість навчання, і можливість отримання стипендій, і можливість навчання у різних країнах з подальшим працевлаштуванням за кордоном чи набуттям громадянства. Не менш дієвим є той аргумент, що після закінчення університетів в Україні майбутні випускники або не знайдуть роботи за фахом, або ж їх заробіток не покриватиме необхідних для становлення витрат. Як зазначив у своїй статті проф. С. М. Квіт, за умов подальшого ігнорування та відкладання радикальних змін у галузі освіти і науки України збільшуватиметься відтік інтелектуального потенціалу за кордон. Така ситуація сьогодні проявляється у тому, що випускники українських шкіл утримують на плаву польську систему вищої школи, заповнюючи прогалини в результаті падіння кількості польських студентів. У результаті упущень в питаннях розвитку й фінансування власної вищої школи Україна мимоволі збільшуватиме інвестиції в західні університети (Квіт, 2017).

Доречно звернути увагу на кадрове забезпечення вищої школи України.

Динаміка захистів докторських і кандидатських дисертацій, а також присуджених наукових звань за останні двадцять років свідчить, що кількість викладачів з науковими ступенями та вченими званнями відносно до кількості студентів зростає. Така динаміка є доказом зростаючого потенціалу національної вищої школи. Однак проявити себе він може за умов зростаючої економіки, коли виникне масштабна його затребуваність. Дані про кадрове забезпечення вищої освіти України за період 2001-2016 рр. наведені у табл. 3.16.

Таблиця 3.16

Кадрове забезпечення вищої освіти України за період 2001-2016 рр.

Роки	Кількість захистів дисертацій		Кількість присвоєних вчених звань		Кількість студентів у ВНЗ, тис. осіб	
	докторських	кандидатських	професора	доцента	I-II р. акр.	III-IV р.а.
2001	454	3638	852	2098	561,3	1548,0
2002	550	3606	833	2792	582,9	1686,9
2003	587	4275	667	2819	592,9	1843,8
2004	717	5243	704	2935	548,5	2026,7
2005	665	4789	856	3223	505,3	2203,8
2006	745	5372	618	2904	468,0	2318,6
2007	761	5115	688	2681	441,3	2372,5
2008	725	5757	645	3306	399,3	2364,5
2009	826	6374	70	723	354,2	2245,2
2010	997	7130	253	1265	361,5	2129,8
2011	972	6700	1233	5520	356,8	1954,8
2012	932	7302	745	3563	345,2	1824,9
2013	1289	7561	786	3618	329,0	1723,7
2014	1178	7740	1048	4127	251,3	1438,0
2015	1036	6920	1119	4589	230,1	1375,2
2016	1611*	9595*	369	1458	217,3	1369,4

*2016 по 01.07.17

Вище перелічені та низка супутніх чинників спонукають до необхідності реструктуризації системи вищої школи України. Основоположними в процесі перетворень мають бути принципи гармонізації (Кузьмін, Мельник та Яструбський, 2017, с.3-8). Проведені на цьому етапі освітні реформи вмотивовані об'єктивною їх необхідністю і є неминучими. Більше того, ймовірний результат може бути прогнозовано оптимістичним за умов стабілізації економічної і політичної ситуації в країні.

Взятий Україною курс на євроінтеграцію вищої школи дає підстави очікувати позитивних зрушень саме в питаннях забезпечення якісних

характеристик освітньої діяльності. Підтвердженням цьому є виокремлення з загальної кількості українських вишів кількох десятків провідних, потужних, з належним науковим й освітнім потенціалом, до переліку яких входять насамперед рейтингові ВНЗ. Спроба в недалекому минулому сформувати групу самоврядних дослідницьких університетів, які б забезпечували інтеграцію освіти та науки з виробництвом, стали осередком освіти і науки, підготовки висококваліфікованих наукових і науково-педагогічних кадрів та носіями низки інших бажаних характеристик, не отримала належного розвитку. Однак припинення державою фінансування означеної програми не зупинило пошуку шляхів розвитку національної системи вищої школи. В Україні наявний невеликий осередок ВНЗ, які відомі широким верствам населення своєю науковою школою, якістю підготовки фахівців. Як правило, це великі освітні заклади, які займають рейтингові позиції за оцінками як вітчизняних, так і зарубіжних рейтингових компаній. Їх розвиток апріорі вписується в перспективну модель, яка враховує як національні особливості, так і позитивний зарубіжний досвід функціонування й розвитку ВНЗ (рис. 3.7).

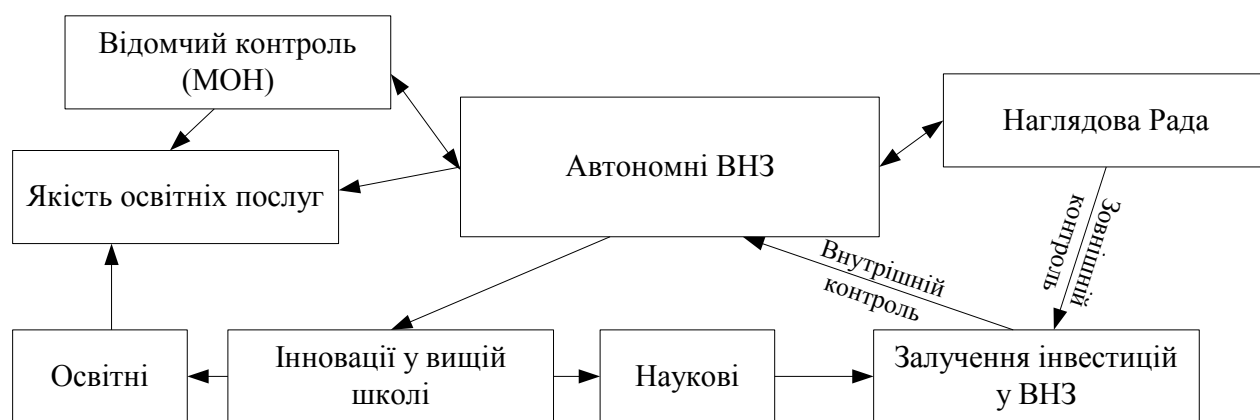

Рис. 3.7. Модель перспективного розвитку ЗВО України на засадах автономізації

Означена модель передбачає насамперед високий рівень автономії освітнього закладу, однак не тільки декларативної, а й реальної. За таких передумов ймовірним є залучення інвестицій у межах співпраці освітнього закладу з виробничими структурами, венчурними фондами, підприємствами на зразок організування технопарків, ефективність діяльності яких апробовано в багатьох

країнах з розвиненою системою вищої школи. Таке функціонування повинно супроводжуватись належним рівнем зовнішнього і внутрішнього контролю за доцільністю й обґрунтованістю використання ресурсів, яке здійснюється на основі розроблених поточних та перспективних програм розвитку.

Основний акцент в освітній діяльності сьогодення робиться на забезпечення якості освітнього процесу. При цьому актуалізується питання регулярного моніторингу результативності діяльності, що проявляється у рівні працевлаштування випускників, кількості публікацій науково-освітнього персоналу, їх цитованості, залученні студентів до науково-пошукових робіт, рівні міжнародної співпраці тощо.

Важливою складовою моделі перспективного розвитку є розроблення, залучення і впровадження інновацій у ВНЗ. Освітні інновації безпосередньо впливають на якість освітнього процесу, наукові пов'язані із залученням інвестицій. Якщо проаналізувати діяльність провідних українських вишів, то в гібридній формі така модель уже в дії. Так, НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» реалізує інноваційний потенціал через інноваційну екосистему Sikorsky Challenge, яка структурно об'єднує в собі Стартап школу, Фестиваль інноваційних проектів, бізнес-інкубатор, Інноваційне технологічне середовище, Центр інтелектуальної власності «Sikorsky Lab»; Венчурний фонд Sikorsky Challenge та інші фонди.

Невід'ємною складовою функціонування ВНЗ є контрольна функція. Поширеним органом з контрольними повноваженнями в практиці зарубіжних ВНЗ є Наглядова рада, до складу якої входять спонсори, представники від батьків студентів, роботодавці та ін. Хоча основні завдання цього органу полягають у розробленні й розгляді шляхів перспективного розвитку ВНЗ, наданні допомоги керівництву освітньої установи у реалізації державної політики у галузі вищої освіти і науки, забезпеченні ефективної взаємодії вишу з науковою громадськістю, суспільно-політичними та комерційними організаціями, органами державного управління в інтересах розвитку вищої освіти.

Згідно зі ст.37 Закону України «Про вищу освіту» Наглядову раду створюють

за рішенням засновника (засновників) для нагляду за управлінням майном вищого навчального закладу та додержанням мети його створення. Її члени з правом дорадчого голосу можуть брати участь у роботі вищого колегіального органу громадського самоврядування ВНЗ; брати участь у визначенні стратегії розвитку освітнього закладу та контролювати її виконання; сприяти залученню додаткових джерел фінансування; аналізувати й оцінювати діяльність закладу вищої освіти та його керівника; контролювати виконання кошторису навчального закладу та вносити відповідні рекомендації й пропозиції, що є обов'язковими для розгляду керівником закладу вищої освіти та ін.

Так, у Національному університеті «Львівська політехніка» Наглядову раду очолює президент Національної академії педагогічних наук України Василь Кремінь, а до її складу входять такі визначні діячі, як Президент України Петро Порошенко, міський голова Львова Андрій Садовий, генеральний директор «Майкрософт України» Дмитро Шимків та ін. (Електронна енциклопедія Львівської політехніки. Доступно: <http://wiki.lp.edu.ua/wiki/%D0%9D%D0%B0%>).

Реформування вищої школи передбачає системний підхід з врахуванням мотиваційних чинників та причинно-наслідкових зв'язків. Саме тоді такі перетворення можуть бути успішними. Загальновідомо, що найбільші переваги в світовому масштабі має вища школа США. Американська освітня система передбачає вільний вибір спеціальності, а також курсів, які студент вибирає для прослуховування протягом семестру. За результатами складається іспит чи інша форма контрольного заходу. За період навчання студент повинен набрати визначену кількість кредитів, регламентовану для кожної спеціальності зокрема. Семестрова програма більшості університетів складається з 12–15 кредитів (3–5 предметів на семестр). Для того, щоб отримати диплом про освіту, потрібно «заробити» певну кількість кредитів. Університет рекомендує оптимальну кількість курсів і кредитів протягом семестру, однак вибір – за студентом. Тому в американських університетах передбачений програмою підготовки термін 4 років (для бакалаврату) може тривати 6, а то й більше років. У результаті 40% студентів зазвичай отримують диплом за чотири роки, 60% на це потрібно не менше шести

років. Однак така ситуація є мотивованою і певною мірою аргументовано виправданою. Це пояснюється тим, що певна кількість студентів на старших курсах працевлаштовується за фаховим спрямуванням і цілеспрямовано вибирає для прослуховування ті курси, які їм потрібні на роботі для фахової діяльності. Тому в окремих випадках навчання свідомо розтягується в часі, адже отримані знання одночасно поєднуються з практичною діяльністю. Це значною мірою забезпечує високу якість освіти, її результативність.

Іншим прикладом швидко прогресуючої освітньої системи є китайська система вищої школи. Китайські університети не передбачають вільного вибору дисциплін чи курсів, а все прописане навчальними програмами є обов'язковим для засвоєння. Китайським студентам забороняється працювати під час навчання. Водночас в основу реформи вищої школи покладено саме американську модель, яка успішно поєднується з національними особливостями. Результату досягають завдяки домінуванню характеристик дисциплінованості, працьовитості, поваги до традицій та інших дієвих чинників, оскільки ідеологічним підґрунтям слугує конфуціанство, яке передбачає авторитарність, ієрархію, завчання цитат із праць давніх філософів та вчених.

Ситуація підсилюється забезпеченням належного рівня контрольних заходів. Китай славиться найбільшою в світі армією чиновників, які водночас є сумлінними виконавцями своїх обов'язків. Як освітній процес, так і подальша професійна кар'єра випускників університетів підлягають подальшому регулярному й системному моніторингу. Виявлені відхилення від встановлених норм передбачають прийняття відповідних заходів з їх усунення. Згідно з оприлюдненими центральною комісією Китаю з перевірки дисципліни даними офіційної статистики, від 2013 року було покарано 1,3 млн чиновників. За неофіційними даними, від 2000 року в Китаї розстріляні приблизно 10 тисяч чиновників-корупціонерів, 120 тисяч відправлено до в'язниць на термін від 10 до 20 років (Покончить с нищетой, а коррупционеров расстрелять. Доступно: https://news.rambler.ru/articles/38229811-pokonchit-s-nischetoy-a-korrupsionerov-rasstrelyat/?utm_source=head&utm_campaign=self_promo&utm_medium=news&utm).

Як бачимо, здавалося б, за кардинально різних підходів досягають однаково позитивного результату. Під час реформування системи вищої школи в Україні успіху можна досягти в результаті поєднання позитивного зарубіжного досвіду і національних особливостей. В Україні немає фінансового потенціалу, як у США, для розбудови системи вищої школи; не вдасться досягти результату внаслідок жорсткої дисципліни, як у Китаї. Зате в Україні є багато талановитої молоді, створення умов для розвитку якої – завдання державної ваги, а віддача не забариться.

Для забезпечення високого рівня науково-технічного прогресу України держава повинна дбати про належне фінансове забезпечення насамперед тих ВНЗ, які готують спеціалістів з престижних і перспективних спеціальностей.

Складемо математичну модель, за якою можна визначити, скільки спеціалістів престижних спеціальностей повинен готувати кожний ВНЗ, щоб забезпечити загальну максимальну ефективність підготовки спеціалістів. Для цього треба насамперед визначити рейтинг кожного освітнього закладу з підготовки спеціалістів престижних спеціальностей. Рейтинг ВНЗ визначатимемо не кількістю професорів і доцентів, які забезпечують підготовку спеціалістів, а за якістю професорів і доцентів.

Мається на увазі, що за певний період (наприклад, за останні п'ять років) треба враховувати:

- 1) кількість публікацій у фахових наукових журналах;
- 2) кількість публікацій у зарубіжних журналах і журналах, що входять до науково-метричної бази;
- 3) скільки захищено кандидатських і докторських дисертацій;
- 4) кількість надрукованих підручників і посібників тощо.

Нехай:

n – кількість ВНЗ, здатних готувати спеціалістів з певної кількості наявного набору;

m – кількість престижних спеціальностей, що входять до наявного набору;

r_{ij} – рейтинг підготовки спеціаліста j -ї спеціальності в i -му ВНЗ ($r_{ij}=0$, якщо i -

й ВНЗ не готує спеціалістів з j -ї спеціальності);

c_{ij} – вартість підготовки спеціаліста j -ї спеціальності в i -му ВНЗ;

V_i – обсяг коштів, виділених для підготовки спеціалістів i -му ВНЗ;

p_j – потреба в спеціалістах j -ї спеціальності;

x_{ij} – кількість спеціалістів j -ї спеціальності, що планується готувати в i -му ВНЗ (шукані величини).

Задача полягає в такому плануванні підготовки спеціалістів престижних спеціальностей, щоб загальний рейтинг підготовки спеціалістів був найбільшим.

Для складання математичної моделі задачі престижні спеціальності позначимо натуральними числами від 1 до m , а через M_i позначимо впорядковану за зростанням підмножину цих чисел, які відповідають спеціальностям, за якими здатний готувати спеціалістів i -й ВНЗ.

Тоді математична модель задачі матиме вигляд:

$$L = \sum_{i=1}^n \sum_{j \in M_i} r_{ij} x_{ij} \rightarrow \max$$

за умов

$$\sum_{i=1}^n x_{ij} = p_j, j = 1, 2, \dots, m;$$

$$\sum_{j \in M_i} c_{ij} x_{ij} \leq V_i, i = 1, 2, \dots, n;$$

$$x_{ij} \geq 0, i = 1, 2, \dots, n, j \in M_i.$$

Покажемо, що цю модель можна звести до моделі транспортної задачі.

Припустімо, що

$$c_{ij} = \alpha_i \beta_j,$$

де α_i залежить від ВНЗ, β_j – від спеціальності. Тоді умову

$$\sum_{j \in M_i} \alpha_i \beta_j x_{ij} \leq V_i, i = 1, 2, \dots, n$$

можна переписати у вигляді

$$\sum_{j \in M_i} \beta_j x_{ij} \leq \frac{V_i}{\alpha_i}, i = 1, 2, \dots, n.$$

Позначимо $\beta_j x_{ij} = y_{ij}$. Тоді

$$\sum_{j \in M_i} y_{ij} \leq \frac{V_i}{\alpha_i}, \quad i = 1, 2, \dots, n.$$

Оскільки $x_{ij} = \frac{y_{ij}}{\beta_j}$, то умову

$$\sum_{i=1}^n x_{ij} = p_j, \quad j = 1, 2, \dots, m$$

можна переписати у вигляді

$$\sum_{i=1}^n y_{ij} = p_j \beta_j, \quad j = 1, 2, \dots, m.$$

Цільова функція набуде вигляду

$$L = \sum_{i=1}^n \sum_{j \in M_i} r_{ij} \frac{y_{ij}}{\beta_j} \rightarrow \max.$$

Отже, ми одержали математичну модель транспортної задачі

$$L = \sum_{i=1}^n \sum_{j \in M_i} r_{ij} \frac{y_{ij}}{\beta_j} \rightarrow \max$$

за умов

$$\sum_{i=1}^n y_{ij} = p_j \beta_j, \quad j = 1, 2, \dots, m;$$

$$\sum_{j \in M_i} y_{ij} \leq \frac{V_i}{\alpha_i}, \quad i = 1, 2, \dots, n;$$

$$y_{ij} \geq 0, \quad i = 1, 2, \dots, n, \quad j \in M_i.$$

Одержану транспортну задачу можна розв'язати методом потенціалів, якщо будуть відомі параметри задачі.

Підсумовуючи висвітлене, можна виокремити таке.

1. Вибір Україною шляху входження у європейський освітній простір є оправданим і перспективним. Однак це зобов'язує українські ЗВО до виконання Європейських стандартів якості вищої освіти, основні положення яких наведені у табл. 3.7-3.9. Водночас безконтрольна відкритість української освітньої системи може завдати збитки національним інтересам, тому актуальною є адаптація

запропонованої моделі розвитку ВНЗ України в умовах Євроінтеграції.

2. Сьогодні маємо дисбаланс між кількістю спеціальностей і реальною потребою ринку. Молоді люди вступають у виш не уявляючи, для чого і де далі працювати. Профорієнтаційну роботу з ними проводять на дуже низькому рівні, а проводити потрібно не лише в школі, а і у виші.

3. У західних університетах студент сам обирає кількість курсів на семестр і може навчатися хоч десять років. Це дає йому змогу працювати під час навчання і формує мотивацію і ставлення до навчання. У вишах України достатньо жорстка система фіксованих курсів за семестрами (за невеликої питомої ваги дисциплін за вибором), яка не стимулює ініціативи, творчості, креативності.

4. Щодо автономних ВНЗ, то вони повинні самі визначати все, що стосується навчального процесу, науково-дослідної роботи та їхнього матеріального забезпечення. Наглядові ради університетів повинні самі вирішувати ці питання, щоб університет навчав тому, що потребує ринок, і забезпечував фінансові надходження для організації його роботи. Якщо ж для державних стратегічних цілей потрібні фахівці певних спеціальностей, то університет може їх готувати за державне фінансування. При цьому держава повинна забезпечити робочі місця для таких стипендіатів. Університети повинні покладатися на власні можливості, а не на дотації з бюджету. Такий концептуальний підхід зовсім не означає, що держава повинна відпустити вищу школу у «вільне плавання», навпаки – це недопустимо, однак бюджетні вкладення у неї повинні бути виправданими, приносити в перспективі віддачу.

Неминучість кардинальних перетворень у національній системі вищої освіти спонукає до пошуку оптимальних напрямків вдосконалення вищої освіти, які дадуть змогу досягти бажаного результату, а особливо – досягти якісно нового рівня освітньої діяльності, що відповідатиме вимогам сьогодення. Запропонована модель перспективного розвитку містить основоположні засади, прийняття яких за основу забезпечить належну віддачу від вкладень у систему вищої школи. Нагальною є потреба у розробленні моделі фінансового забезпечення системи вищої школи в період кардинальних перетворень та на етапі становлення.

Висновки до розділу 3

За матеріалами третього розділу можна зробити такі висновки.

Враховуючи чинні сьогодні підходи до оцінювання діяльності ВНЗ України варто виокремити такі три рівні аналізування й оцінювання діяльності освітніх установ:

- аналізування й оцінювання на відомчому рівні (МОН України);
- оцінювання міжнародними та вітчизняними рейтинговими компаніями;
- аналізування й оцінювання на рівні кожного окремо взятого ВНЗ.

Відомчий рівень аналізування й оцінювання ґрунтується на критеріях, наведених у Положенні про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів, а також методиці рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації, затвердженій наказом Міністерства освіти і науки України № 1185 від 24.12.2009 р. Оцінюють діяльність ВНЗ міжнародні й вітчизняні рейтингові компанії за набором показників, комплекс яких (як і методологія формування) змінюється залежно від пріоритетних цілей дослідження. Результати авторитетних міжнародних рейтингових компаній враховують під час прийняття рішень на вищому державному рівні. Так, низька оцінка Центром університетів світового рівня, що функціонує в рамках Шанхайського університетського рейтингу, рівня роботи щодо утворення дослідницьких університетів України призвела до дострокового припинення виконання програми запровадження й розвитку дослідницьких самоврядних університетів.

Третій рівень оцінювання діяльності ВНЗ передбачає проведення аналітичних робіт на рівні кожного окремо взятого освітнього закладу. Таке оцінювання здійснюється на основі розроблених внутрішніх документів, прикладом яких можуть слугувати Тимчасове положення про рейтингування випускових кафедр Національного університету «Львівська політехніка», Положення про оцінювання роботи науково-педагогічних працівників кафедри та визначення їхніх рейтингів, схвалене Вченою радою Національного університету

«Львівська політехніка» та ін.

Особливо ефективним у процесі аналізування і оцінювання діяльності ВНЗ виявився інтегральний метод, що вмотивовано великою кількістю показників, які мають різну природу і відображають різні характеристики досліджуваного явища. Оскільки якість, за якою необхідно провести ранжування або зіставлення об'єктів, може мати латентну природу, і, відповідно, не мати явного відображення серед відібраних показників, використання саме інтегрального показника дозволяє провести необхідне ранжування. Його побудова пов'язана з такими трьома основними складовими, які становлять його фундаментальну базу: визначення його концепції; формування інформаційної бази; визначення алгоритму його розрахунку.

Потребують доопрацювання такі положення з аналізування й оцінювання діяльності ЗВО України:

- українські ВНЗ, які займають позиції у міжнародних рейтингах, заслуговують належної оцінки, однак це не має бути самоціллю;

- наявна система аналізування й оцінювання діяльності ВНЗ потребує доопрацювання з метою забезпечення якісних показників освітянського продукту. В цьому відношенні актуалізується популяризація прогресивного досвіду провідних світових освітніх шкіл з поступовою адаптацією до особливостей національної вищої школи;

- виникає потреба в розробленні інтегрального методу аналізування й оцінювання діяльності ВНЗ, який враховує оцінкові критерії на рівні МОН та кожного окремо взятого освітнього закладу з метою запровадження обґрунтованої системи державної підтримки й сприяння розвитку провідних університетів, що відповідають вимогам заданих критеріїв.

Актуальним є питання залучення інновацій в освітній процес. Однією з важливих проблем сьогодення є запровадження інноваційних технологій. Вища школа сьогодення містить інноваційні процеси як активну освітню складову.

Інновації в освіті пов'язані з інтеграцією знань і форм соціального буття, перебігом загальних процесів у суспільстві. Обов'язком освіти є оперативне і

адекватне реагування на нові суспільні реалії, цивілізаційні виклики, врахування тенденцій та перспектив розвитку людства, національних особливостей.

Аналізування досвіду впровадження інновацій у країнах з розвиненими та прогресуючими освітніми системами дає змогу дати такі рекомендації для української системи вищої освіти:

- вивчити питання розширення сфери електронного навчання з метою освоєння ринку;

- визначитись на законодавчому рівні в плані закріплення правомочності такої освітньої форми;

- на рівні Міністерства освіти і науки запровадити механізми залучення освітніх інновацій в умовах діяльності ВНЗ, опираючись на міжнародний досвід та зважаючи на позитивні й побічні аспекти такого впровадження.

Впровадження інновацій у вищій школі є неминучим об'єктивним процесом, продиктованим вимогами часу. В умовах діяльності ВНЗ необхідно використовувати такі механізми залучення інновацій, які дають змогу розширити сферу пропонованих послуг і приносити віддачу, зокрема фінансову. Сьогодні виправданим й перспективним є шлях поєднання академічної і електронної форм навчання.

Наявна система вищої школи України потребує реформування, яке повинно базуватись на дослідженні об'єктивного стану діяльності національної вищої школи, обґрунтуванні тенденцій її розвитку, розробленні моделі перспективного розвитку ВНЗ та виокремленні питань, що потребують невідкладного опрацювання в процесі перетворень освітньої галузі.

Дієвим чинником, що спонукає до кардинальних перетворень в секторі вищої школи, є зростаюча мобільність і відкритість іноземних вишів для українських абітурієнтів.

За результатами аналізування стану діяльності ЗВО України можна виокремити таке.

1. Вибір Україною шляху входження у європейський освітній простір є оправданим і перспективним. Однак це зобов'язує українські ЗВО до виконання

Європейських стандартів якості вищої освіти, основні положення яких наведені у табл. 3.7-3.9. Водночас безконтрольна відкритість української освітньої системи може завдати збитки національним інтересам, тому актуальною є адаптація запропонованої моделі розвитку ВНЗ України в умовах Євроінтеграції. Для національної системи вищої освіти входження у Болонський процес повинно насамперед супроводжуватись оновленням змісту навчально-виховного процесу, а відтак зміни повинні стосуватися запровадженням передових методик навчання і оцінювання.

2. Сьогодні маємо дисбаланс у кількості спеціальностей і реальних потреб ринку. Молоді люди вступають у виш, не уявляючи, для чого і де далі працювати. Профорієнтаційна робота з ними на дуже низькому рівні, а повинна бути не лише в школі, а і у виші.

3. У західних університетах студент сам обирає кількість курсів на семестр і може навчатися хоч десять років. Це дає йому змогу працювати під час навчання і формує мотивацію і ставлення до навчання. У вишах України достатньо жорстка система фіксованих курсів за семестрами (за невеликої питомої ваги дисциплін за вибором), яка не стимулює ініціативи, творчості, креативності.

4. Автономні ВНЗ повинні самі визначати все, що стосується навчального процесу, науково-дослідної роботи та їхнього матеріального забезпечення. Наглядові ради університетів покликані вирішувати ці питання, щоб університет навчав тому, чого потребує ринок праці, що забезпечить фінансові надходження для організації його роботи. Якщо ж для державних стратегічних цілей потрібні фахівці певних спеціальностей, то університет може їх готувати за умови державного фінансування. При цьому держава повинна забезпечити робочі місця для таких стипендіатів. За наявної державної підтримки університети повинні покладатися на власні можливості, а не на дотації з бюджету.

Такий концептуальний підхід зовсім не означає, що держава може відпустити вищу школу у «вільне плавання», навпроти – це недопустимо, однак бюджетні вкладення у неї повинні бути виправданими, приносити в перспективі віддачу.

Результати авторських напрацювань відображено у наукових публікаціях (Яструбський та Кузнецов, 2011a; Яструбський та Кузьмін, 2017a; Яструбський та Кузьмін, 2017c; Яструбський, 2018a; Яструбський, 2018b; Яструбський, Кузьмін та Кревс, 2017g; Яструбський, Кузьмін та Мельник, 2017h; Yastrubskyy та Kuzmin, 2017m; Yastrubskyy, Kuzmin та Krevs, 2017o).

РОЗДІЛ IV. ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАЛУЧЕННЯ ІННОВАЦІЙ ДЛЯ ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ДІЯЛЬНОСТІ ЗВО В УМОВАХ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

4.1. Класифікація інновацій в діяльності ЗВО

Поняття «інновація» - іншомовного походження і в перекладі з латинської означає «оновлення, нововведення або зміна». В Україні визначення інновації та їх різновиди закріплено на законодавчому рівні, де зазначено, що «інновації - новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери; інноваційна діяльність - діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг; інноваційний проект - комплект документів, що визначає процедуру і комплекс усіх необхідних заходів (у тому числі інвестиційних) щодо створення і реалізації інноваційного продукту і (або) інноваційної продукції» (ВРУ, Закон, Про інноваційну діяльність, 2002). Під інноваційною продукцією розуміють нові конкурентоздатні товари чи послуги, що відповідають законодавчо визначеним вимогам. У Законі наведений перелік таких вимог.

По перше, інноваційна продукція є результатом виконання інноваційного проекту.

По друге, інноваційна продукція виробляється чи буде вироблена в Україні вперше, або ж порівняно з іншою аналогічною продукцією, представленою на ринку, є конкурентоздатною і має значно вищі техніко-економічні показники.

По третє, інноваційна продукція може бути результатом тиражування чи застосування інноваційного продукту. Водночас інноваційний продукт, не призначений для тиражування, може бути визнано інноваційною продукцією.

За результатами експертизи центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері інноваційної діяльності, приймає рішення про кваліфікування продукції інноваційною.

Якщо мова йде про галузь вищої освіти, тоді потрібно врахувати її специфіку, щоб зіставити те, що називають інноваціями у діяльності ЗВО із переліченими вимогами Закону.

Інноваційне забезпечення діяльності ЗВО містить такі складові: інновації в освіті, інновації в науці та організаційно-управлінські інновації. Впровадження інновацій у науці передбачає одержання інноваційного продукту, що є результатом науково-дослідної чи дослідно-конструкторської розробки і відповідає вимогам закону «Про інноваційну діяльність».

Результатом впровадження інновацій в освіті є підвищення якості підготовки спеціалістів і асоціюється насамперед з освітою, основою на сучасних інформаційних технологіях. Досвід розвитку інноваційної освіти, основою на високих телекомунікаційних технологіях, показує, що така форма послуг приносить ефект за умови масштабного впровадження. Інакше можуть не окупитися витрати на комп'ютерні та телекомунікаційні технології, на розроблення нового освітнього середовища. Освітні послуги, побудовані на сучасних інформаційних технологіях, можуть приносити значну економію завдяки масштабності їх надання, тоді як класична, академічна освіта має обмеження, пов'язані з контингентом студентів.

В узагальненому вигляді інноваційне забезпечення діяльності ВНЗ наведено на рис. 4.1.

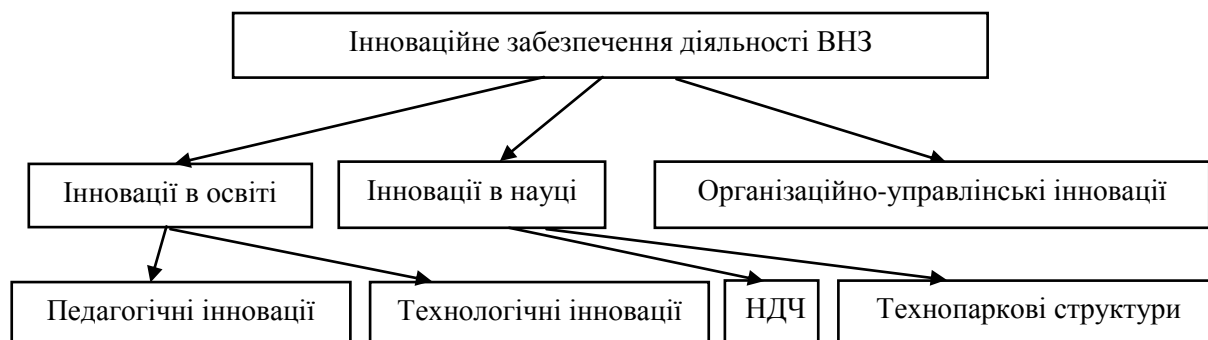

Рис. 4.1. Інноваційне забезпечення діяльності ВНЗ

Стрімкий розвиток освітньої галузі спричинив широкомасштабне запровадження інновацій у розмаїтті форм. Перед сучасними університетами постало завдання створення сприятливого інноваційного клімату, умов для розроблення інновацій та їх впровадження в освітній процес.

У результаті проведених некомерційним консорціумом навчальних організацій New Media (NMC) у межах освітнього проекту EDUCAUSE (ELI) досліджень, присвячених вивченню та використанню нових засобів масової інформації та нових технологій у вищій освіті, сформовано документ «Звіт NMC Horizon: вища освіта - 2015». У ньому визначено основні тенденції, що прискорюють впровадження інноваційних технологій у вищій освіті, а саме:

- удосконалення культури перетворень та інновацій;
- підвищення інтенсивності співробітництва між навчальними закладами;
- більша увага до кількісного оцінювання освітнього процесу;
- поширення відкритих освітніх ресурсів;
- активніше використання змішаної форми навчання;
- перепланування навчальних аудиторій (Отчет NMC Horizon. Высшее образование – 2015. Доступно: <http://sibfrontier.ru/wp-content//NMC- ----2015.pdf>).

З метою стимулювання інновацій та адаптації до потреб економіки ЗВО необхідно реорганізувати так, щоб досягати максимальної гнучкості і сприяти розвитку творчих здібностей і підприємницького мислення студентів. Споживачами послуг сфери вищої освіти є студенти, а отже, університети повинні встигати за їх мінливими очікуваннями і поведінкою. Так, з масовим розповсюдженням смартфонів, які можуть відігравати важливу роль у викладанні і навчанні, університети модернізували свою інфраструктуру так, щоб навчальні програми були доступні на особистих гаджетах студентів. Перед університетами постало завдання створення умов, сприятливих для швидшого навчання і розвитку здібностей.

Вдосконалення відповідно до вимог сьогодення організаційної моделі ВНЗ має безпосередній причинно-наслідковий зв'язок з локальними і глобальними економіками. Проведені дослідження показали взаємозв'язок між ставкою на

технології в китайських університетах і розвитком китайської економіки, особливо щодо підвищення технологічної грамотності випускників (Cai Yuzhuo та Cui Liu, 2015).

На майбутнє вищої освіти все більше впливає спільна діяльність університетів. Практика об'єднання ВНЗ у консорціуми - асоціації двох чи більше організацій з метою консолідації ресурсів та кращого позиціонування себе для впровадження освітніх інновацій набуває все більшого поширення у світовому масштабі. Це дає змогу університетам з різних країн об'єднувати зусилля для досягнення бажаних цілей, що стосуються технологій, досліджень або схожих цінностей. Керівництво ВНЗ та їхні викладачі дійшли висновку, що колективні дії слугують надійним способом постійної модернізації технологічної інфраструктури та ІТ-сервісів. Членство ВНЗ в консорціумах часто використовують з метою визначення своєї позиції лідера інновацій в освітній чи суміжній з нею сферах.

Прояв нової тенденції – навчання та оцінювання знань на основі аналізу даних мотивований зростаючою потребою безперервного проміжного оцінювання отриманих знань та успішності студентів, а також підвищеним інтересом до використання нових джерел інформації для персоналізації навчального процесу. Важливою складовою цієї тенденції є аналітика процесу навчання, створена на основі веб-аналітики. Широкого використання в освіті набуває наука про обробку даних, результатом чого є складання профілів студентів на основі збирання та аналізу великих обсягів інформації про взаємодії окремих студентів в процесі онлайн-навчання. Мета такої роботи – вироблення кращих педагогічних методів, надання студентам можливості відігравати активну роль у власному навчанні.

Дуже важливою в цьому аспекті є правова основа акумулювання персональних даних та проведення такого аналізування. У 2014 р. викладачі, вчені, юристи і фахівці з етики США зібралися в Каліфорнії на конференцію «Asilomar» з метою розроблення концепції етичного використання даних і технологій у вивченні процесу навчання, на якій було сформульовано шість основоположних принципів:

- повага до прав студентів;
- благі наміри;
- справедливість;
- відкритість;
- гуманність навчання;
- безперервне осмислення процесу (The Asilomar Convention for Learning Research in Higher Education. Доступно: <http://asilomar-highered.info/>).

Відкриті освітні ресурси (ВОР) являють собою «ресурси для викладання, навчання і досліджень, які розташовуються у відкритому доступі або ж були видані під ліцензією, що допускає їх безкоштовне використання іншими особами для будь-яких цілей» (Hewlett Foundation. Open Educational Resources. Доступно: <http://www.hewlett.org/programs/education/open-educational-resources>). Понятійна категорія «відкриті освітні ресурси» є багатогранною і означає не тільки відсутність плати за користування, але й зняття обмежень прав власності та використання. Хоча ВОР стають все популярнішими, їх поширення в сфері вищої освіти залежить від вирішення проблеми інформування та доступності. Сьогодні в глобальному інтернет-просторі для студентів і викладачів існує декілька архівів ВОР і засобів їх пошуку.

У світовому масштабі багато університетів зараз опрацьовують модель змішаного навчання, що являє собою поєднання очного і онлайн-викладання.

У ХХІ столітті онлайн-навчання набуває все більшого поширення. Все більше студентів і викладачів вбачають у ньому ефективну альтернативу деяким формам очного навчання. Змішане навчання, що увібрало в себе все найкраще з очного і онлайн-навчання, набуває в університетах і коледжах широкої популярності. Його перевагою є відносна дешевизна, гнучкість і доступність. Застосування в межах змішаного навчання складних технологій робить цю альтернативу доволі привабливою. Згідно з даними Національного центру статистики освіти США, кожен десятий студент в країні навчається виключно за онлайн-курсами (NCES. Доступно: <https://nces.ed.gov/pubsearch/pubsinfo.asp?pub>).

У ситуації змішаного навчання викладачі використовують різні інноваційні

типи взаємодій, знайомі студентам за заняттями в традиційних аудиторіях, практикуючи залучення в освітній процес хмарних технологій: аудіопрограм на зразок VoiceThread, SoundCloud та ін., що дає змогу викладачам фіксувати такі важливі моменти, як інтонація, зоровий контакт, жестикуляція для невербального спілкування зі студентами.

Нові форми викладання і навчання потребують абсолютно нових освітніх просторів, що безпосередньо пов'язано з переплануванням навчальних аудиторій. Все більше університетів реорганізують навчальні приміщення з метою створення сприятливих умов для впровадження таких нових моделей освіти, як, наприклад, «перевернутий клас», щоб пристосувати їх до активніших форм навчання. Приміщення у ВНЗ переобладнують так, щоб забезпечити взаємодію в межах проектної роботи. При цьому акценти робляться на мобільності, гнучкості та використанні численних технічних пристроїв. Модернізація безпроводних мереж дає змогу створювати «розумні кімнати», які підтримують всередині робочих груп проведення веб-конференцій та інші методи віддаленої комунікації. В окремих ВНЗ з метою кращого пристосування аудиторій до інноваційних педагогічних методів повністю відійшли від традиційного їх планування. В результаті замість традиційних парт з поверхнями для письма, звернених у бік кафедри, університети динамічніше планують аудиторії, часто розташовуючи місця максимально зручно для спільної роботи. Звичну кафедру переміщують у центр аудиторії і оточують круглими або овальними столами та стільцями, щоб студенти могли вільно переходити з однієї групи в іншу. Переплануванню підлягають також приміщення університетських бібліотек, що пов'язано зі створенням електронних каталогів та оцифруванням друкованої навчальної літератури.

Система оцінювання навчальних просторів на глобальному рівні скасовує всі внутрішні університетські правила і рекомендації, дозволяючи порівнювати різні заклади вищої освіти; це допомагає університетам зрозуміти, які навчальні простори відповідають загальним стандартам ефективності, а які ні.

Водночас змінюється підхід до оцінювання знань студентів. Насамперед це

пов'язано зі змішаністю формального і неформального навчання. Актуалізується потреба у національній політиці, яка б регулювала підтвердження результатів неформального навчання в офіційних системах освіти.

Завдячуючи Інтернету та різним видам гаджетів з'явилась можливість дізнаватися що завгодно про будь-що. На цій хвилі стрімко зростає інтерес до різних типів самостійного, підкріпленого цікавістю навчання. Зазначені та інші менш передбачувані форми навчання належать до розряду неформального навчання. Такі форми навчання слугують додатковим приводом для залучення студентів до освітнього процесу, оскільки допомагають їм задовольняти пізнавальні потреби згідно із своїми особистими інтересами і нахилами. Таке поєднання формального і неформального методів викладання і навчання може створити в університетах атмосферу, що заохочує до експериментування, породжує цікавість і спонукає до творчості. Важливість неформальних методів навчання для професійного розвитку відзначають також багато роботодавців. У результаті із зростанням у мережі кількості викладеного інтерактивного контенту за умови вільного доступу, використання таких освітніх інновацій спричиняє урізноманітнення способів навчання.

Свою початкову функцію створення соціальних зв'язків переросли й соціальні мережі. Вони дають змогу створювати групи спільного навчання на зразок груп за інтересами: студенти можуть об'єднуватися за актуалізованою тематикою чи проблематикою, навчаючись, таким чином, один в одного. На глобальному рівні Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) визнала той факт, що навчання відбувається безперервно і що збирання інформації про неформальне навчання може допомогти урядам поліпшувати освітні системи.

На тлі перелічених тенденцій запровадження освітніх інновацій у вищій школі дуже важливим є підвищення цифрової грамотності, причому як викладацького складу, так і контингенту студентів. Запровадження освітніх інновацій спричинило нову хвилю попиту на освітні послуги з боку корпоративного сектора, вмотивоване необхідністю розширення професійних

знань і вмінь спеціалістів у межах окремої організації чи іншої форми бізнесової структури для ефективного виконання її стратегічних завдань.

Розглянувши тенденції, перейдемо до самих інноваційних технологій у вищій школі. Найбільш фундаментальні дослідження в галузі впровадження інновацій у вищій школі протягом останніх десяти років проводила незалежна некомерційна корпорація New Media Consortium (NMC). За результатами проведеного дослідження сьогодні виокремлюють 10 нових інноваційних освітніх технологій:

- хмарні технології;
- мобільне навчання;
- планшетні технології;
- масові відкриті онлайн-курси;
- технології відкритого контенту;
- аналітичне навчання;
- технології ігрового навчання;
- технології 3D-друку;
- віртуальні та віддалені лабораторії;
- переносні технології (Briggs, 2013).

Характеристики перелічених інноваційних технологій наведено у табл. 4.1.

Таблиця 4.1

Нові освітні технології, їхні характеристики та область застосування

Назва освітніх технологій	Коротка характеристика	Область застосування
1	2	3
Хмарні технології (Cloud Computing)	Допомагає викладачам створювати і обмінюватися зі студентами цифровими навчальними об'єктами; забезпечує комп'ютерну підтримку спільних досліджень	Лінгвістика Наука Соціальні дослідження
Мобільне навчання (Mobile Learning)	Використовується для завантаження освітніх додатків; спільної роботи викладачів і студентів під час написання електронних творів та додатків	Математика Музика Література
Планшетні технології (Tablet Computing)	Використовуються для швидкого доступу до електронних підручників та інших матеріалів курсу, створюючи альтернативу комп'ютерним лабораторіям та персональним ноутбукам	Наука Мистецтво Журналістика Спеціальні потреби

Продовження табл. 4.1

1	2	3
Масові відкриті онлайн-курси (Massive Open Online Courses (MOOCs))	Форма дистанційної освіти з відкритим доступом через Інтернет, що пропонує навчальні курси з масовою інтерактивною участю та застосуванням технологій електронного навчання; забезпечує персоналізовані, автентичні можливості навчання	Фізика Літературознавство Музика Наука
Технології відкритого контенту (Open Content)	Використання відкритого контенту сприяє створенню набору навичок, що має вирішальне значення для підтримки рівня в будь-якій галузі вивчення: здатності знаходити, оцінювати та застосовувати нову інформацію.	Історія Математика Наука
Аналітичне навчання (Learning Analytics)	Ґрунтуючись на персональних даних про студентів та аналізуючи навчальний процес, розробляються персоналізовані і онлайнівні платформи навчання	Математика Лінгвістика Літературознавство Спеціальна освіта
Технології ігрового навчання (Games and Gamification)	Використовуються як ефективний і корисний інструмент навчання та мотивації.	Архітектура Медицина Історія
Технології 3D-друку (3D Printing)	Дає змогу створювати моделі і взаємодіяти з ними, друкувати моделі за допомогою швидких прототипів і виробничих інструментів. Дуже привабливими є установи, які використовують 3D-технології для розроблення нових інструментів.	Археологія Астрономія Бізнес Комп'ютерні науки
Віртуальні та віддалені лабораторії (Virtual and Remote Laboratories)	Забезпечують гнучкість, оскільки студенти можуть проводити експерименти стільки разів, скільки їм подобається, як у ВНЗ, так і поза ним. Завдячуючи можливості повторювати експерименти, студенти відчувають менший тиск під час виконання вперше.	Хімія Математика Морська біологія
Переносні технології (Wearable Technology)	З огляду на забезпечення високої продуктивності у вищій освіті, вважаються одним з найперспективніших напрямків: їх інструментарій дає змогу автоматично надсилати інформацію через текст, електронну пошту, соціальні мережі за допомогою різних індикаторів	Хімія Геологія Нейронаука

Розглянуті освітні інновації повномасштабно запроваджуються у провідних університетах різних країн світу, однак найбільшими темпами адаптуються в системі вищої школи США і Китаю.

Другою складовою освітніх інновацій є педагогічні інновації. За визначенням С.П. Максимюк, педагогічна інновація - це процес реалізації конкретною особою

(або групою осіб) ідеї, яка є для неї (них) у цей час новою у навчально-виховному процесі, у результаті якого виникає творчий пошук оригінальних, нестандартних рішень (Максимюк, 2005). Є й інші підходи до визначення педагогічної інновації. Так, у Великій сучасній енциклопедії педагогічна інновація трактується, як нововведення в педагогічну діяльність, зміни у змісті та технології навчання і виховання, що мають на меті підвищення їх ефективності (Рапацевіч, 2005). Загалом педагогічна інновація означає введення нового в цілі, зміст, методи та форми навчання і виховання, організацію спільної діяльності викладача і студента. Візуально педагогічні інновації можна представити у вигляді моделі (рис. 4.2).

Рис. 4.2. Модель педагогічної інновації

Примітка: власна розробка

Наведені складові моделі педагогічної інновації нерозривно зв'язані між собою і можуть бути описані з довільним рівнем деталізації.

Не зважаючи на безліч класифікаційних форм педагогічних інновацій, описаних у наукових джерелах, у запропонованій моделі наведені ті, які найбільш глибоко й повно відображають їхню сутність у розглянутому контексті.

Аналогічне твердження застосовне й до класифікації критеріїв визнання педагогічної інновації.

Особливої уваги заслуговує розгляд інноваційного процесу і його складових. Він включає низку етапів, основні з яких наведені у моделі. Насамперед вивченню підлягає питання доцільності змін, пов'язаних з інновацією. Така робота вмотивована розумінням факту внесення у педагогічне середовище необоротних змін, викликаних будь-яким інноваційним процесом. Починає руйнуватися існуюча цілісна система, а створення нової системи на базі нових елементів або асиміляції старої потребує деякого часу. Тобто неминучим є перехідний період, проходження якого потребує додаткових ресурсів і належної підготовчої роботи.

Підготовча робота передбачає збір інформації та її аналізування, адже процес педагогічних інновацій повинен бути керованим і ґрунтуватись на теорії та практиці навчання та виховання. В протилежному випадку нововведення можуть набути ілюзорного характеру, чи характеру голослівної псевдонаукової спекуляції. В результаті виникає загроза просування псевдоінновацій. Управління інноваційною діяльністю може бути успішним за умови детального вивчення педагогічних інновацій. Необхідно розрізняти інновації і несуттєві видозміни освітніх технологій. Тому на макрорівні для цілей державної політики інновації поділяють на базисні, поліпшуючі і псевдоінновації (Гончаренко та Арутюнов, 2011).

До базисних інновацій відносять спрямовані на створення нових педагогічних технологій, принципово нової техніки навчання, що призводять до істотних, структурних змін в підгалузі освіти.

Згідно визначення В. М. Чайки, технологія навчання являє собою упорядковану сукупність і послідовність методів і процесів, які забезпечують реалізацію проекту дидактичного процесу і досягнення діагностованого результату. Варто зазначити, що термін «технологія» стосовно процесу виховання уперше запропонував А. Макаренко. Технологічний підхід характеризує спрямованість педагогічних досліджень на вдосконалення діяльності навчання, підвищення її результативності, інтенсивності, інструментальності. Технологія

педагогічної діяльності враховує об'єктивні дидактичні закономірності і в конкретних умовах забезпечує відповідність результату діяльності заданим цілям. Сфера педагогічної діяльності не може бути охарактеризована чітким предметним полем, однозначністю функцій, відокремленістю професійних дій від особистісно-суб'єктивних параметрів, що є особливістю освітніх технологій. Крім того, віддаленість і варіативність результату навчальної діяльності не можуть забезпечити його чіткого прогнозування і моделювання. Водночас якраз технологічний підхід може протиставити довільним діям жорсткі алгоритмічні приписи, логічну систему вмотивованих операцій, спрямованих на досягнення попередньо заданої мети (Чайка, 2011).

Поліпшуючі інновації служать поширенню та вдосконаленню діючих освітніх технологій.

Псевдоінновації трактують як діяльність з часткового поліпшення застарілої техніки чи технології, що не дає позитивного ефекту для суспільства, або ж взагалі приносить негативний ефект.

Загалом результати етапів визначення потреби у змінах і збору інформації та її аналізування є своєрідною перепусткою до входження в етап апробації педагогічної інновації.

На етапі апробації проходить перевірка педагогічних інновацій у порівняно невеликих масштабах з метою вирішення питання їхнього впровадження для вирішення поставлених задач і досягнення заданих цілей. На цьому етапі одночасно проходить пошук і відбір найкращих методів використання педагогічних інновацій. Результатом етапу апробації може бути як безумовне сприйняття інновації, так і відмова від неї. За умов одержання позитивного результату в процесі апробації та аналізування з позиції їхнього використання приймається рішення про впровадження і власне саме впровадження педагогічних інновацій.

Інституалізація або тривале використання інновації своїм наслідком має її перетворення в елемент повсякденної практики.

Запровадження педагогічних інновацій передбачає такі зміни:

- у змістовній складовій освіти;
- в організації внутрішньої діяльності;
- в методах навчання;
- у відносинах викладача зі студентами.

Крім освітніх інновацій важливе значення в діяльності ЗВО відведене інноваціям в науці. Інноваційні процеси у науці ВНЗ України реалізуються переважно в рамках підрозділу освітнього закладу. Прикладом такого підрозділу може бути науково-дослідна частина (НДЧ) Національного університету «Львівська політехніка». До основних завдань НДЧ входить:

- отримання конкурентоспроможних науково-прикладних і наукових результатів шляхом провадження науково-технічної та інноваційної діяльності;
- забезпечення органічного поєднання в діяльності університету наукової, освітньої та інноваційної діяльності;
- формування сучасного наукового, здатного розробляти та впроваджувати інноваційні наукові розробки кадрового потенціалу;
- популяризація серед студентської молоді наукової діяльності, сприяння залученню осіб, які навчаються, до наукової роботи та інноваційної діяльності;
- налагодження міжнародних зв'язків та провадження в галузі науки міжнародної діяльності (Положення про науково-дослідну частину Національного університету «Львівська політехніка», 2015).

Водночас у більшості розвинених країн прикладна наука зосереджена в корпораціях. Стрімкий розвиток технологій, світові інтеграційні процеси зумовили поєднання закладів вищої освіти і промислових підприємств шляхом створення інноваційних структур, бізнес-інкубаторів, технопарків. Загалом на початку XXI століття у світових масштабах налічувалось понад 500 технопаркових структур, зокрема у США їх налічується понад 140, близько 50 - у Японії, понад 50- у Китаї, більше 40 у Великобританії, 30 - у Франції. В країнах Центральної та Східної Європи налічувалось понад 100 наукових і технологічних парків, з яких близько 60 знаходились у Росії (ред. Волков, 2004).

Прикладом для наслідування в питаннях кооперації вищої школи і

промислового сектору є Китай, в якому створення наукових і технологічних парків побудовано на використанні досвіду промислово розвинених країн. У країні налічується більше 50 національних парків, які системно охоплюють понад 65 тис. малих і середніх компаній. Сумарний кадровий науково-технічний потенціал таких об'єднань становить майже 3 млн. учених та інженерів. Крім того, в Китаї функціонує 30 парків при університетах і 50 провінційних парків.

В Україні успішно функціонує інноваційна екосистема «Sicorsky Challenge», що підтримується НТУУ «КПІ» і Науковим парком «Київська політехніка». Будучи створена як відокремлена юридична особа наказом Міністра освіти в якості експерименту, інноваційна екосистема своєю діяльністю підтвердила покладені на неї надії.

Незважаючи на досить потужний науковий і промисловий потенціал України, процес формування інноваційних об'єднань ВНЗ і корпоративного сектору перебуває на початковому етапі створення технопарків, інноваційних бізнес-інкубаторів, інших структур. Реальний технопарковий рух в Україні розпочався після прийняття у 1999 р. Верховною Радою України Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», яким було передбачено сприяння держави у вигляді економічних пільг (ВРУ, Закон, Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків, 1999). Прийняття Закону започаткувало становлення діяльності технопарків в Україні за рахунок державної фінансової підтримки проектів у формі бюджетної підтримки їхньої діяльності. У Державному бюджеті України з метою реалізації проектів технопарків щорічно за бюджетною програмою підтримки діяльності технологічних парків визначаються кошти, що спрямовуються на:

- часткове (до 50 відсотків) або повне безвідсоткове кредитування (на умовах інфляційної індексації) проектів технологічних парків;
- часткову або повну компенсацію відсотків, сплачених виконавцями проектів технопарків комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування їхніх проектів.

Професор Н. І. Чухрай технопарки України умовно розділяє на такі три

категорії:

1. Технопарки, створені при закладах вищої освіти, які не мають жодних пільг і будь-якої іншої підтримки з боку держави.

2. Технопарки, функціонуючі всередині вільних економічних зон, які відповідають вимогам законодавства про спеціальну економічну зону.

3. Технопарки, створені на базі великих наукових центрів чи при закладах вищої освіти, які мають потужні наукові підрозділи та відповідають вимогам Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», користуються обумовленими в законі спеціальними пільгами та державною підтримкою (Чухрай, 2008, с. 761-767).

Для України технопарки є ефективною формою зближення науки і виробництва, забезпечуючи скорочення тривалості циклу «дослідження – розробка – упровадження». В період реформування системи вищої школи входження ЗВО у технопарки, бізнес-інкубатори, інші науково-інноваційні комерційні об'єднання – це одночасно можливість закріпитись на ринку освітніх послуг за рахунок диверсифікації джерел їхнього фінансування.

Зосередження у технопарках висококваліфікованих кадрів різних спеціальностей (учених, розробників, дослідників, аналітиків, інженерів, спеціалістів різного профілю) дає можливість проводити міжгалузеві дослідження, що належить до стратегічних завдань держави. Кузницею цих кадрів є саме ЗВО. Зосереджене у технопарках унікальне устаткування, обчислювальні центри, лабораторії дозволяють проводити дослідження і наукові експерименти з метою розроблення інновацій, чого не можуть собі дозволити навіть самі престижні окремо взяті українські ЗВО. Інноваційна та інвестиційна діяльність технопарків базується на матеріально-технічній і виробничій базі учасників. Їх фінансовий капітал представлений у венчурному капіталі, а з позицій економічних і організаційно-географічних умов у технопарках формується сприятливе середовище для створення нових, наукомістких виробництв.

За умов участі у технопарках функціонуючих підприємств, зацікавлених у співпраці з науково-освітніми центрами, якими мають виступати сучасні ЗВО,

щодо впровадження їхніх розробок, або щодо використання інфраструктури та обладнання наукового центру, таке об'єднання здатне забезпечити проведення всього комплексу робіт відповідно до розроблених проєктів: проведення наукових досліджень, розроблення і промисловий випуск інноваційної продукції, маркетингові дослідження, а також навчання персоналу. Загальновідомо, що розвиток освіти та підготовка кадрів справляють суттєвий вплив на стан інноваційної системи загалом.

Організаційно-управлінські інновації ЗВО передбачають розроблення і впровадження нових: систем управління університетом; моделей і способів організації освітянської діяльності; систем управління знаннями.

4.2. Види механізмів залучення інновацій в діяльності ЗВО

Освітянська діяльність початку XXI століття стала однією з центральних в плані запровадження нововведень та реформування. Динамічність суспільних перетворень, глобалізаційні процеси, інші цивілізаційні виклики ставлять перед освітою якісно нові задачі. Бурхливі зміни в інформатизації суспільства ставлять задачі оновлення інформаційно-освітнього середовища, форм і методів навчання. Саме вища школа покликана вирішити одне з основних завдань інформаційного суспільства – його освіченість. Класична система вищої школи не справляється з викликами часу, оскільки не розрахована на масовість охоплюваного контингенту, а скоріше – на відібрану його частину.

До переліку пріоритетних напрямів державної політики в процесі інтеграції вітчизняної вищої освіти до європейського та світового освітнього простору належить постійне підвищення якості освіти, її модернізації за змістовним наповненням та формою організації навчально-виховного процесу; розроблення та впровадження освітніх інновацій та інформаційних технологій.

Виникає потреба запровадження інноваційних освітніх форм, які гарантуватимуть масовість вищої освіти, зробивши її доступною для загалу в результаті здешевлення освітніх послуг. Прикладом таких освітніх інновацій є

запровадження системи електронного навчання. Саме питанням механізмів залучення освітніх інновацій у вищій школі присвятимо нашу увагу.

Однією з актуальних проблем, які необхідно вирішувати без зволікань, є запровадження в навчальний процес ЗВО інноваційних технологій. Саме тому в останній час проблематиці освітніх інновацій присвячено велику кількість публікацій і досліджень. Однак завдання інноваційного розвитку виходить за межі окремого об'єкта і потребує державного врегулювання. З огляду на це коло дослідників містить не лише науковців, а й державних і громадських діячів, політиків, всіх небайдужих до майбутнього своєї Батьківщини. В роботах дослідників обґрунтовано теоретичні положення освітніх інновацій, розкрито основні поняття інновації, інноваційного процесу, розроблено структуру інноваційного процесу, запропоновано схему етапів впровадження інновацій. Водночас під час розгляду означеного питання дослідники часто обмежуються вивченням педагогічних інновацій, інших теоретичних складових освітньої інноватики.

Необхідно дослідити механізми залучення інновацій, особливо в умовах діяльності вищих навчальних закладів сьогодення. На етапі розроблення пропозицій в питаннях вибору шляху інноваційного розвитку актуальним є вивчення досвіду впровадження освітніх інновацій у країнах з розвиненою та перспективною освітньою системою. На його основі можна відібрати ті складові, які є адаптивними в українській системі вищої школи, враховуючи національні особливості й наявні умови.

Перш ніж приступити до характеристики й опису видів механізмів залучення інновацій в діяльності ВНЗ звернемося до трактування поняття механізму. Визначення механізму наведене у тлумачному словнику української мови, в якому зазначається, що механізм - це внутрішня будова, система чого-небудь або сукупність станів і процесів, з яких складається певне явище (ред. Бусел, 2005, с. 673). Механізм передбачає створення такої системи, яка забезпечує постійний і цілеспрямований вплив, спрямований на забезпечення певних результатів інноваційної діяльності. Особливості механізму визначаються характером дій з

організації управління інноваційною діяльністю.

Процес залучення інновацій можна розглядати як одну із складових механізму їх залучення, що поєднує інновацію та ВНЗ, а також конкретизує особливості інновації та способи її залучення.

Залучення інновацій в діяльності ВНЗ може відбуватись різними способами, однак з усього загалу можна виділити такі основні:

- гранти;
- договори з підприємствами та іншими комерційними структурами на предмет виконання науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт інноваційного характеру;
- горизонтальні договори між вітчизняними і зарубіжними університетами в питаннях обміну і спільного доступу до інноваційних продуктів.

Перелічені способи можуть використовуватись як відокремлено, так і в комбінованій формі. Складові механізму залучення інновацій наведені на рис. 4.3.

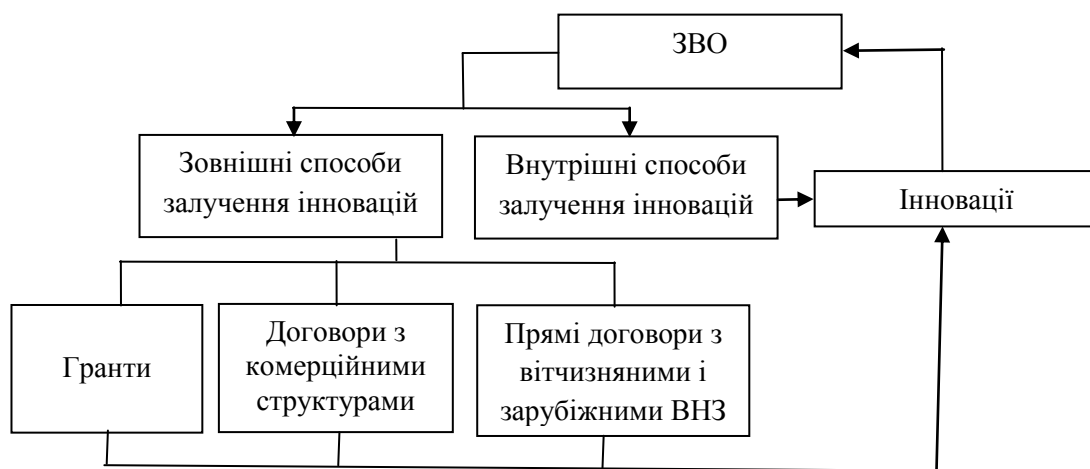

Рис. 4.3. Складові механізму залучення інновацій у діяльності ЗВО

Гранти надаються безкоштовно на безповоротній основі і призначені для проведення конкретних наукових досліджень, розробки законопроектів, підготовки кадрів та інших цілей на умовах, передбачених грантодавцем. Однією з найпопулярніших грантових програм сьогодення є «Горизонт 2020», бюджет якої становить близько 80 мільярдів євро. Програма об'єднує Рамкову програму з досліджень та інноваційного розвитку, Рамкову програму конкурентоспроможності та інновацій та Європейський інститут інновацій та

технологій, розрахована на сім років - з 2014 по 2020 рр. і є найбільшою в історії Європейського Союзу з досліджень та інновацій. Основною метою грантів за Програмою Європейського Союзу «Горизонт 2020» є сприяння збільшенню кількості інноваційних технологій, винаходів і перспективних розробок шляхом просування на ринок ідей з наукових осередків.

Гранти в рамках «Горизонт 2020» поділені на три складові: передова наука, індустріальне лідерство, відповідь на соціальні виклики.

Для зміцнення позиції ЄС у області передової науки та досліджень передбачено виділення з бюджету приблизно 24,3 млрд. євро. На долю Європейської Дослідницької Ради виділено 17 % зазначеної суми; за статтею «Майбутні та виникаючі технології» закріплено 3,5 %; на зміцнення міжнародної міждисциплінарної та міжгалузевої мобільності дослідників, підвищення можливості для кар'єрного росту й умов праці молодих науковців та досвідчених дослідників, розвиток наукової кар'єри, сприяння співробітництву між науковими установами та промисловістю передбачено 8 %; на дослідницькі інфраструктури передбачено 3,23 %; 31,73 % виділено на підтримку талановитих і креативних науковців й наукових колективів, зайнятих проведенням передових досліджень найвищого рівня через Європейську Дослідницьку Раду. До переліку статей, включених у грантові програми включено наукову співпрацю з метою пошуку перспективних та нових областей досліджень через підтримку Майбутніх та виникаючих технологій; надання можливостей навчання та розвитку кар'єри у рамках програми дій Марі Складовської Кюрі дослідникам; забезпечення доступу до висококласних дослідницьких інфраструктур всіх європейських дослідників, включаючи е-інфраструктури.

На гранти за програмою «індустріальне лідерство» в бюджеті передбачено приблизно 17 млрд. євро. З метою розвитку інформаційно-комунікаційні технологій передбачено фінансування впровадження нового покоління компонентів та систем, нового покоління комп'ютеризованих систем. В рамках цієї програми передбачено виділення грантів на розвиток мереж Інтернету, впровадження технологій управління інформаційними потоками, розроблення

новітніх інтерфейсів, на дослідження в області Мікро- та наноелектроніки і фотоніки.

17,6 % бюджету за програмою «індустріальне лідерство» передбачено на гранти в області нанотехнологій, а саме розроблення нового покоління наноматеріалів, наноприладів та наносистем; ефективний синтез та виготовлення наноматеріалів, компонентів і систем; розроблення техніки, обладнання, методів вимірювання що підвищують продуктивність, сприяють розвитку та виведенню на ринок складних наноматеріалів і наносистем.

Програмою «індустріальне лідерство» передбачено виділення грантів на дослідження і розроблення новітніх матеріалів. Тематика розповсюджується на міжгалузеві технології на основі передових матеріалів; розроблення, перетворення і оптимізацію використання матеріалів та їх компонентів для екологічно раціональної та низько вуглецевої промисловості, а також для нових галузей; метрологію, випробування характеристик, стандартизацію та контроль якості. Гранти «Горизонт 2020» ініціюють дослідження в галузі передових біотехнологій, стимулюють промислові процеси на основі біотехнологій.

Програмою «Горизонт 2020» передбачено виділення грантів на інноваційні та конкурентні виробничі технології. Все більше уваги ЄС приділяє космічній галузі. Специфіка наукових досліджень та інновацій у цій галузі полягає в розвитку конкурентної та інноваційної космічної промисловості та наукової спільноти, зайнятої розробленням та використанням космічної інфраструктури для підтримки майбутньої політики та суспільних потреб ЄС.

Близько 31 млрд. євро закладено у кошторисі програми «Горизонт 2020» для вирішення суспільних проблем європейців. Виділення грантів передбачено на дослідження і впровадження розробок, присвячених захисту навколишнього середовища, проблематиці зміни клімату, розвитку сталого транспорту та мобільності, розвитку відновлюваних джерел енергії, очищення продуктів харчування, боротьбу зі старінням населення. 9,7 % цієї суми передбачено для грантів в області охорони здоров'я, на дослідження демографічних змін, інновації в сфері добробуту. 5 % відведено для досліджень в області безпеки продуктів

харчування, сталого сільського та водного господарства, лісництва, на дослідження води (включаючи питну воду), інновації в області біоекономіки. На дослідження в області безпечної, чистої та ефективної енергетики виділено 7,7 %. На розроблення розумного, зеленого та інтегрованого транспорту виділено 8,23 % суми. На дослідження навколишнього середовища, клімату, ефективності використання ресурсів та сировини передбачено 4 %. На програму «Європа у змінному світі – інноваційні та розумні суспільства» передбачено 1,7 %. На проекти «Безпечні суспільства – захист свободи та безпеки Європи і її мешканців» передбачено 2,2 %.

Програмою «Горизонт 2020» передбачено такі види проектів: дослідницькі проекти та проекти, близькі до інноваційного ринку. Фінансування виділяється на дослідження та інноваційну діяльність. Механізм такого фінансування передбачає створення консорціуму, що складається з кількох організацій з країн ЄС, асоційованих країн, або третіх країн. Один з його членів виступає координатором та підписує грантову угоду. Фінансування більшості грантів прийнято проводити за схемою повернення прямих витрат. Фінансування грантів може проводитись в розмірі 100% загальних витрат, а інноваційні гранти, в яких задіяні прибуткові організації, фінансуються максимум на 70%. Непрямі витрати прийнято фінансувати в розмірі 25% розміру їх понесення.

Оцінювання проектних пропозицій здійснюється за такими трьома основними критеріями: досконалість, внесок, якість та ефективність впровадження.

Міжнародні програми, до яких долучається Україна, зокрема «Горизонт 2020», передбачають участь вітчизняних науковців у міжнародних дослідженнях, отримання фінансування під свої проекти, водночас залишаючись в Україні. Починаючи з 2015 р. - періоду асоційованого членства у програмі «Горизонт 2020», до проекту фактично долучились 117 колективів вітчизняних науковців. За словами Міністра освіти і науки Лілії Гриневич, для фінансування в програмі «Горизонт 2020» уже прийнято 90 проектів за участю українських науковців, які вже отримали в межах програми понад 17 млн 230 тис євро. Це значно перевищує

суму сплаченого внеску (Українські організації в межах проектів «Горизонт 2020» отримали понад 17 мільйонів євро, 2017. Доступно: <https://mon.gov.ua/ua>).

Для участі у проекті «Горизонт 2020» необхідно задовольняти мінімальним умовам:

- участь в проектах повинні брати не менше трьох юридичних осіб;
- кожна з зазначених трьох юридичних осіб повинна бути заснована в країні - учасниці ЄС або в асоційованій країні;
- не можуть бути засновані в одній і тій же країні-учасниці ЄС або в асоційованій країні жодні дві з трьох юридичних осіб;
- зазначені три юридичні особи мають бути незалежними одна від одної.

Учасником грантової програми «Горизонт 2020» може бути будь-яка юридична особа, заснована в країні-учасниці ЄС, в асоційованій країні, чи створена за законодавством ЄС. Участь у програмі можуть приймати міжнародні організації з участю ЄС, а також будь-яка юридична особа, заснована в третій країні.

У випадку участі у програмі міжнародної організації або юридичної особи, заснованої у третій країні, яка не відповідає вище зазначеним критеріям, фінансування від ЄС може надаватись за наявності таких умов:

По перше, повинна бути обґрунтована необхідність участі такої організації чи юридичної особи для виконання заявленої діяльності.

По друге, таке фінансування забезпечується на підставі двосторонньої науково-технічної угоди чи іншої домовленості між ЄС та міжнародною організацією або, у випадку юридичної особи, заснованої в третій країні, між ЄС та країною заснування юридичної особи.

Для спільного фінансування діяльності можуть проводитися Спільні конкурси заявок з третіми країнами, науково-дослідними організаціями та органами таких країн, чи з міжнародними організаціями. Такі пропозиції повинні відбиратись та оцінюватись за допомогою узгоджених між сторонами процедур спільного відбору та оцінювання.

При одержанні фінансування від ЄС юридичні особи укладають угоду про

фінансування з ЄС чи відповідним органом фінансування. Укладена угода містить опис робіт, які належать до виконання учасниками та юридичними особами з третіх країн, що беруть участь у програмі. Юридичні особи, які одержують фінансування від ЄС, укладають координаційну угоду з юридичними особами – учасниками програми, які одержують фінансування від відповідних третіх країн або міжнародних організацій (Гранти за програмою Європейського Союзу HORIZON 2020. Доступно: <http://ivm.kiev.ua/internat/nep/%D1%97/-----2020.html>).

Окрім грантів у сфері наукової діяльності існують гранти в області освітньої діяльності, однак їх інноваційна складова чітко не виражена. Прикладом може слугувати Програма «Малі гранти на підтримку культурних та освітніх проектів», організована посольством США в Україні та ін.

Звернемо свою увагу на другу складову – внутрішні способи залучення інновацій у діяльності ВНЗ, яка віддзеркалює у більшій мірі освітянську складову.

Інноваційні процеси в сфері освіти набувають все більшої масштабності. Економічні, правові та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні визначає Закон України «Про інноваційну діяльність». У документі визначено інновації, як новостворені (застосовані) і (або) вдосконалено конкурентоздатні технології, продукцію чи послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і соціальної сфери (ВРУ, Закон, Про інноваційну діяльність, 2002). Інноваціям в освіті притаманні особливості, спричинені іманентною природою галузі. Насамперед їх специфіка полягає в тому, що, зберігаючи характерні риси інноваційних процесів, освітні нововведення відрізняються від аналогічних процесів в інших сферах об'єктом впливу інновацій і предметом діяльності, які пов'язані із особистістю учня та вчителя (Сучасна освіта. Освітня інновація. Доступно: <http://osvita.ua/school/method/1432/>).

Незважаючи на численні дослідження означеної проблематики, загальновизнаного трактування понятійної категорії «освітня інновація» дотепер не використовують. Натомість є ціла низка авторських трактувань, найбільш

лаконічне з яких характеризує інноваційний процес в освіті як сукупність послідовних, цілеспрямованих дій, спрямованих на її оновлення (ред. Курлянд, 2005).

У своєму дослідженні ми постараємось заглибитись у природу освітніх інновацій, їхні сутнісні ознаки, джерела, а також приділимо увагу прикладному аспекту їх застосування. Аналіз вітчизняного і зарубіжного досвіду впровадження інновацій в освітній сфері показав їхні неабияку затребуваність, перспективність, популярність серед споживачів освітніх послуг.

Сучасна вища школа містить інноваційні процеси як активну освітню складову. Така ситуація вмотивована необхідністю адаптації до глобалізаційних перетворень, полікультурних тенденцій, екологічних проблем у світовому масштабі. Інноваційні процеси проникають у всі складові системи вищої освіти, оновлюючи її зміст, технології навчання, способи оцінювання навчальних досягнень, методи управління, фінансове забезпечення тощо. До переліку першочергових вимог щодо розвитку вищої освіти на цьому етапі входить запровадження прогресивних форм організації навчально-виховного процесу, що передбачає використання новітніх інформаційних і освітніх технологій, адаптацію інноваційних методів навчання.

Варто зазначити, що інновації в освіті пов'язані насамперед з інтеграцією знань і форм соціального буття, перебігом загальних процесів у суспільстві. Освіта зобов'язана оперативно і адекватно реагувати на нові суспільні реалії, цивілізаційні виклики, враховуючи тенденції та перспективи розвитку людства, особливості національного буття народу. Її відставання від темпів цивілізаційного розвитку, соціальних вимог породжує загрозу витіснення з ринку освітянських послуг, який все більше інтернаціоналізується. Швидкий цифровий розвиток багатофакторно впливає на перебіг життя людей. XXI століття характерне неабиякою динамічністю. Зазнали змін способи спілкування, купівлі, розрахунків, змінилися форми навчання. Все більшої популярності набуває он-лайн навчання. В різних країнах рівень популяризації електронного навчання проявляється по різному. Неоднозначним є також ставлення до такої освітньої форми. Адепти

класичних форм посилаються на світил науки і освіти минулого. Адже за умов поглинання цією формою навчання традиційної, нівелюється соціальний аспект освітнього процесу, особливо вищої школи, тоді як видатний вчений і науковий діяч В. Вернадський приділяв особливу увагу велетенському життю, яке кипіло серед студентів, називаючи його «духовним звільненням» (Вернадський, 1998, с.323-332). Разом з тим, реалії сьогодення примушують дещо по-іншому глянути на форми, методи, способи навчання, якщо виходити з позицій його результативності.

Щоб не бути голослівним, звернемось до досвіду країн, освітня система яких утримує пальмову гілку першості, порівнявши з тими, що претендують на світове лідерство, підтверджуючи свої амбітні плани реальними досягненнями.

Згідно з даними агентства стратегічного консалтингу Roland Berger Strategy Consultants, в Європі зареєстровано близько 3000 компаній, що надають послуги на ринку E-learning. Середньорічний приріст ринку електронного навчання за 2011–2014 рр. становив 13%. За прогностичними оцінками, означений показник до 2018 р. зросте вдвічі. Водночас весь ринок електронного навчання США, зокрема корпоративного, на сьогодні становить \$91 млрд. Західні провайдери он-лайн навчання вже видають повноцінні дипломи Гарвардського університету студентам дистанційних відділень.

Якщо у 2005 р. світові венчурні інвестиції в E-learning становили 52 млн. доларів, то вже у 2012 р. їх розмір зріс більш як у 20 разів, склавши \$1 100 млн. При цьому 60% всіх інвестицій у дистанційне навчання у світовому масштабі припадає на США. У 2011 р. компанії всього світу витратили на E-learning \$210 млрд., 20 % з яких припадало на корпоративне електронне навчання. У цьому ж році 51% всіх компаній Європи включали он-лайн підрозділи для навчання своїх працівників, понад 50% працівників на цих підприємствах навчались саме дистанційно (Как у нас, и как у них: российский и западный рынки E-learning как не поддающиеся сравнению. Доступно: <http://teachbase.ru/blog/elearning/>).

Стрімкий розвиток ринку е-навчання за останнє десятиліття переживає справжню революцію, успішно конкуруючи із класичною вищою освітою,

охоплюючи корпоративне навчання. Розвиток країн Азійського континенту значною мірою залежить від популяризації саме цієї форми навчання. Збільшення популярності електронних шкіл призвело до головних змін у навчальній системі Китаю. Хоча навчальні он-лайн постачальники були присутні в країні ще у 1998 р., однак ринок насправді вибухнув у 2011–2013 рр. Електронне навчання широко реалізується в галузі освіти для подолання проблем, пов'язаних з фізичним відвідуванням. Починаючи з 2004 р., масштаб ринку електронного навчання країни характеризується стійким зростанням з приблизним темпом середнього приросту в 20%. Кожного дня в країні з'являється близько 2,6 школи електронного навчання, в результаті ринок продажу електронного навчання зріс з 500 інституцій у 2012 р. до понад 4200 у 2016 (China's E-Learning Revolution. Доступно: <http://www.whatsonweibo.com>). Лише у 2013 р. в Китаї відкрилися понад 1000 нових освітніх бізнес–он-лайн–компаній. Потенціал китайського освітнього ринку становить \$48,3 млрд., значна частина якого належить саме електронному навчанню.

За період з 2004–2012 рр. рівень он-лайн–навчання в Китаї зріс більш як у чотири рази. В результаті сукупний ринковий дохід від надання послуг з е-навчання у 2012 р. становив 64.6 млрд. китайських юанів, що еквівалентне \$10.4 млрд. За цей період було зареєстровано 1095 тисяч нових он-лайн–курсів, а на курсах університетського електронного навчання зареєстровано 1270 тисяч нових студентів. Щоб отримати свідоцтво про рівень вищої он-лайн–освіти, студенти повинні скласти іспити. Багато університетів, зокрема Пекінський університет і Університет Цінхуа (Tsing Hua), забезпечують такий вид курсів для навчання китайського населення. Значно підвищився обсяг наданих послуг також у секторах корпоративного е-навчання та вивчення мови. Варто зазначити, що он-лайн–освіта відносно дешева порівняно з традиційною освітою, що робить її придатнішою і доступнішою для усіх верств суспільства.

Ринок е-навчання в Китаї можна поділити на три сектори: корпоративне, вивчення мови і професійне навчання з метою отримання вищої освіти. Діаграму, що ілюструє співвідношення цих складових і динаміку обсягів ринку

електронного навчання, наведено на рис. 4.4.

Рис. 4.4. Ринок електронного навчання в Китаї за період 2004–2012 рр. (The rise of E-learning in China. Доступно: <https://marketingtochina.com/rise-e-learning-china/>)

Удосконалення електронного навчання зробило можливим те, що люди можуть вивчати будь-яку тему, яка їм подобається – байдуже, скільки їм років, де вони живуть або що вони роблять. З позицій постачальників е-навчання, он-лайн-навчання допомагає вирішувати проблему часу і вільного місця. Завдяки навчальним он-лайн-відео установи можуть мати більший прибуток, адже не потрібно орендувати навчальні приміщення та наймати на роботу викладачів. Для більшості Китайських громадян е-навчання сьогодні еквівалентне електронним тренуванням. Працівники підприємств віддають перевагу комп'ютерному навчанню замість того, щоби тільки прислухатися до інструкцій і порад старших колег. Означена тенденція в майбутньому може стати символом підприємства, яке має дух безперервного удосконалення впродовж його комерційного життя.

Варто зазначити, що освіта загалом дуже цінується в Китаї. В переліку витратних статей сімейного бюджету витрати на освіту є пріоритетними, займаючи третю позицію після витрат на проживання і медичне обслуговування. Велика частина цих грошей зараз припадає саме на цифрову освіту. Якщо на

початок 2004 р. середня величина витрат резидентів Китаю на освіту становила 1012 китайських юанів (\$163), або 7.4% сімейних витрат, то вже у 2013 р. цей показник зріс до 2563 китайських юанів (\$413).

У країні налічується понад 649 млн. он-лайн–користувачів, що більш як удвічі перевищує кількість населення США. 80% (557 млн.) цих користувачів під'єднуються до інтернету, використовуючи смартфони та планшети. На кінець 2014 р. кількість освітніх додатків у Китаї досягла 70000, або 10% усіх додатків (E-Learning Market Exploding in China. Доступно: <https://www.learndash.com/>).

Кількість людей, що навчалися у 2014 р. в Китаї он-лайн, становила 77,97 млн. осіб. За оцінками експертів, популярність он-лайн-освіти в Китаї ще не досягла свого піку. В перспективі очікується щорічне зростання ринку е-навчання на 15%. Майбутнє десятиліття буде дуже важливим для бізнесу електронного навчання Китаю (China's E-Learning Revolution: The 10 Hottest Chinese Online Education Companies of 2016. Доступно: <http://www.whatsonweibo.com/10-hottest-chinese-online-education-companies-2016/>).

Однак це не спонтанний, а керований процес. Уряд Китаю на макrorівні розглядає е-навчання як найважливіший інструмент у процесі реалізації проекту модернізації китайського суспільства. З цією метою Міністерство фінансів Китайської Народної Республіки щорічно субсидує декілька мільйонів юанів у малі й середні підприємства та університети для популяризації використання е-навчання. Це допомагає підвищити обізнаність про переваги інтернет–освіти. Такі інтернет-гіганти, як Baidu (китайський: 百度), Netease (китайський: 网易) та інші запустили свої власні веб-сайти з безкоштовним доступом до курсів для користувачів Інтернету, щоб кожен міг вибрати навчальний курс відповідно до своїх потреб. Ця тенденція відкриває більше можливостей для галузі електронного навчання в Китаї.

Ринок е-навчання працює в правовому полі і регулюється на державному рівні, завдяки чому вдається досягти його функціонування й розвитку у правильному прогнозованому напрямку. Це спонукає до його використання тих, хто не наважувався ще спробувати методи електронного навчання.

Однією з основних причин популяризації й стрімкого зростання е-навчання є можливість включення певних сегментів ринку, які зазвичай не обслуговувалися в секторі вищої освіти. Електронне навчання розширює географію охоплення традиційних вищих навчальних закладів.

Звернімо увагу на стан і перспективи освітніх інновацій у вищій школі України. Варто зазначити, що статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність України» за 2016 р., підготовлений Державною службою статистики України, не містить відомостей про освітню інновацію. Однак це не означає, що у нашій країні в цьому аспекті повна бездіяльність. Як пілотний запущено проект «Prometheus» – громадський проект масових відкритих онлайн-курсів, метою функціонування якого є надання найкращих навчальних можливостей кожному громадянину України на безоплатній основі. В проекті задіяно викладачів кращих ВНЗ України: Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного університету «Києво-Могилянська академія», Львівської ІТ-школи. У вільному доступі проекту: масові відкриті онлайн-курси, онлайн-освіта, інновації в освіті, освіта для кожного, змішані курси. За результатами успішного складання всіх завдань курсу користувач отримує сертифікат про його завершення.

Водночас на рівні окремо взятих рейтингових українських ВНЗ революційних зрушень в питаннях впровадження освітніх інновацій не спостерігається. Так, у програмі розвитку Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна на 2010–2020 роки одним з шляхів розвитку науково-інноваційної діяльності університету вважають участь університету у створенні міжрегіональних, міжвідомчих виробничо-технологічних і науково-технологічних кластерів. Серед завдань науково-освітньої діяльності університету вирізняють розвиток інноваційної освітнянської сфери діяльності на основі інтеграції знань, одержаних під час виконання дослідно-конструкторських, науково-дослідних та інноваційно-підприємницьких робіт з використанням сучасних освітніх технологій (Програма розвитку ХНУ ім. В. Н. Каразіна на 2010-2020 роки, 2010. Доступно: <http://www.univer.kharkov.ua/-program2010->

2020n.pdf). Варто зазначити, що за результатами оцінювання, проведеного Британською компанією Quacquarelli Symonds, згідно з рейтингом 2016/2017 рр. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна посів 382 місце світового рейтингу, ставши найкращим університетом України (Кузьмін та Яструбський, 2017, с.139-144).

Національний університет «Львівська політехніка» перший серед українських університетів уклав угоду з польськими партнерами про створення Багатопрофільного науково-дослідного центру розумних технологій та інтелектуальних мікросхем. Згідно з досягнутими домовленостями, Центр об'єднуватиме Львівську політехніку й університети Польщі та Німеччини. Це дасть змогу у межах консорціуму готувати спільні проекти, а в перспективі розбудувати Дослідний центр передового досвіду (Мартин, 2017, с.3).

Як бачимо, провідні українські виші роблять акцент на науково-інноваційній діяльності, результат якої в перспективі мав би проявитись у формуванні технопарків, з недовірою оминаючи освітні інновації у формі «e-learning». Зрозуміло, на це є свої пояснення і аргументація, однак означена освітня форма набирає оборотів у вселенському масштабі і в недалекому майбутньому заявить про себе і у нас.

Можна сказати, що в системі вищої школи України робляться перші кроки з впровадження освітніх інновацій в електронне навчання. Так, у КНУ імені Тараса Шевченка функціонує Школа лідерства та підприємництва, в якій основну увагу приділяють розвитку навичок, необхідних для використання інновацій та діяльності з передання знань у поєднанні з комерціалізацією нових технологій. Для забезпечення необхідного інноваційного клімату в КНУ імені Тараса Шевченка створено Центр інноваційного підприємництва з робочою назвою «Каліфорнія в Україні», який розпочав роботу в травні 2016 р. У Центрі організовуються та проводяться бізнес-курси, курси з програмування, англійської мови, маркетингу та інших дисциплін, що необхідні для побудови успішної кар'єри у сфері комерціалізації знань, ведення технологічного бізнесу, інноваційної діяльності тощо (Звіт ректора КНУ імені Тараса Шевченка

Губерського Л.В., 2017. Доступно: <http://www.univ.kiev.ua/>). Подібні структурні утворення організовуються й в інших українських ВНЗ, однак про масштабне запровадження й популяризацію освітніх інновацій у вищій школі поки що говорити рано.

Проведений огляд запровадження освітніх інновацій в Україні та за кордоном нашою на думку про необхідність вироблення якісно нового підходу до вибору шляху інноваційного розвитку в українській освітній системі та її важливої складової – вищої школи. Для досягнення бажаного позитивного результату не потрібно чекати десятиліття, оскільки і сам стан справ не можна вважати безнадійним. Приклади сучасних розвинутих освітніх систем у різних країнах світу переконують про реальність перетворень у стислі строки за умови задіяння впливових регуляторних чинників. Яскравим доказом слушності зазначеної позиції є приклад становлення освітньої системи маленької африканської країни Кот-д'Івуар (колишня назва – «Берег Слонової Кості»), де гармонійно спрацювала приватна ініціатива у поєднанні з державною підтримкою. Пан Тієри Н'Доуфу (36 років, батько трьох дітей–школярів) протягом двох років створив перший африканський планшет для навчання дітей – Qelasy. Він намагався створити цифровий наплічник школяра на заміну важкого наплічника з книжками, зошитами тощо. Ідея починання була простою: перевести всю програму навчання країни у цифровий формат разом з аудіо, анімацією та інтерактивністю, щоб діти більше не носили важких наплічників. Він об'єднався з дизайнером і зміг знайти інвесторів для побудови прототипу. Уряд країни підтримав це починання і надав планшети 5000 школярам державних шкіл, а низка приватних шкіл у Кот-д'Івуарі та Марокко запустили пілотні проекти впровадження освітніх інновацій. Сьогодні фірма Qelasy знаходиться в м. Абіжан – найбільшому місті країни. Вона обладнана останніми технологічними новинками. Школярі дуже задоволені новим планшетом, який у крамницях коштує близько \$232 (How Africa's first education tablet computer was created. Доступно: <http://www.bbc.com/news/business-29163842>).

Означені процеси запровадження освітніх інновацій в окремих країнах у

недалекому майбутньому можуть кардинально змінити підхід до організації освітянської діяльності загалом у вселенському масштабі. Вища школа повинна бути готова до таких перетворень, а для цього необхідно розробляти ефективні механізми залучення освітніх інновацій в умовах діяльності вищих навчальних закладів вже сьогодні. Розглядаючи досвід впровадження інновацій у країнах з розвинутою освітньою системою, можна надати такі рекомендації для української системи вищої освіти:

- вивчити питання розширення сфери електронного навчання з метою освоєння ринку;

- визначитись на законодавчому рівні в плані закріплення правомочності такої освітньої форми;

- на рівні Міністерства освіти і науки запровадити механізми залучення освітніх інновацій в умовах діяльності ВНЗ, опираючись на міжнародний досвід та зважаючи на позитивні й побічні сторони такого впровадження.

Впровадження інновацій в освітній галузі, особливо у вищій школі, є неминучим об'єктивним процесом, продиктованим вимогами часу. В умовах діяльності вищих навчальних закладів необхідно використовувати такі механізми залучення інновацій, які дадуть змогу розширити сферу пропонованих послуг і приносити віддачу, зокрема фінансову. Приклади запровадження електронної форми навчання у провідних західних країнах та США, Китаї, Африці показують, що такий метод є доволі прогресивним і в недалекому майбутньому може конкурувати з класичними формами навчання, особливо у вищій школі.

Найбільш виправданим й перспективним вважають шлях поєднання академічної і електронної форм навчання. Запроваджені в багатьох українських вишах платформи віртуального навчального середовища є однією з форм залучення інновацій у навчальний процес і водночас складовою його інформатизації. Ще однією складовою, що знайшла застосування в провідних українських ВНЗ, є запровадження системи електронного оцінювання знань як електронних відомостей. Однак це тільки початкові кроки в процесі розроблення прогресивних механізмів залучення інновацій в умовах діяльності вищих

навчальних закладів, їх адаптації і повноцінного запровадження в Україні.

Окремо потрібно зупинитись на особливостях залучення інвестицій у системі вищої школи. Вони пов'язані насамперед із тенденціями концептуального характеру. Вибираючи шлях розвитку, як показує практика, виправданим і оптимальним є напрям гармонізації різнобічних ланок з метою забезпечення поступальності і водночас уникнення побічних явищ, які виникають через упущення, що призводять до дисгармонії. Ідею сталого розвитку, що має на меті збереження біосфери та існування людства, було проголошено в 1992 р. на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку, яка проходила в Ріо-де-Жанейро і відома як «Саміт Землі» та спрямована на гармонізацію високої якості навколишнього середовища і здорової економіки у вселенському масштабі. Наслідком інтенсивного впровадження й адаптації проголошеної концепції стали кардинальні зміни у структурі економіки, освітній сфері, а сама ідея сталого розвитку стала важливою складовою національної політики і безпеки розвинених країн. Це безпосередньо стосується реалізації державної енергетичної політики та реформування вищої школи.

У глобальному масштабі сьогодні доволі актуальним є питання викидів парникових газів і спричинених ними змін екології планетарного масштабу. З огляду на це з порядку денного не сходять питання карбонного оподаткування. Якщо розглядати питання справляння податку на CO₂ на перспективу, актуалізується кадрова проблематика, з огляду на що виникає потреба відкриття у ВНЗ спеціалізації «Економіка і управління енергоефективністю», «Енергетичний менеджмент» у межах спеціальностей «Економіка», «Менеджмент» із запровадженням програм за проблематикою цієї теми із необхідними науковими дослідженнями в цій сфері. Витрати на підготовку таких фахівців виправдано покривати у визначеному сегменті справляння податку. Актуальність такого поєднання підсилюється здійснюваними на цьому етапі перетвореннями в освітній сфері, особливо в частині вищої школи. Надзвичайно гострим є питання фінансування галузі, верифікації джерел фінансового забезпечення діяльності системи вищої школи. Однак в аналізованій проблематиці ми маємо можливість

поєднати діяльність закладів вищої школи безпосередньо з віддачею, результативністю їхньої діяльності. Саме на таких поєднаннях проявляється гармонійність у розвитку й функціонуванні, починаючи від окремо взятих інституцій до економіки загалом, де все перебуває у взаємозв'язку й взаємозалежності, впорядковане, відповідає критеріям доцільності, узгодженості, ніщо не випадає з логічного ланцюжка послідовностей, не є обтяжливим чи паразитуючим.

Через значні зміни в освітній галузі, пов'язані з впровадженням інноваційних освітніх технологій, інвестиції в освітні технології надходять у небувалих масштабах. Водночас ключовим чинником для інновацій є прийняття нових технологій спільнотою XXI століття.

Велика частина інвестицій надходить від компаній, які традиційно інвестують у середню та вищу освіту, але тепер фокус уваги зміщується на корпоративний ринок – в інноваційні освітні технології. Так, у 2012 р. фонд Білла і Мелінди Гейтс задекларував виділення 9 мільйонів доларів на гранти в підтримку проривних моделей навчання, інвестувавши кошти в кілька організацій і установ, які розробляють рішення для адаптивного навчання. Університет Фінікса (University of Phoenix, США) інвестував один мільярд доларів у розроблення платформи адаптивного навчання Academic Activity Stream, яку було запатентовано у 2013 р. За формою і функціями платформа схожа на соціальні мережі. Academic Activity Stream ранжує інформацію, беручи за основу дані про унікальні інтереси, успішність і цілі навчання студентів.

Фахівці з навчання несуть особливу відповідальність за підтримку потреб корпоративного сектору, за розуміння потреб споживачів освітніх послуг і одночасного об'єднання зусиль для підвищення ефективності роботи. Беручи за основу концепцію розуміння потреб наuczельників–студентів, чи представників інших категорій, зокрема корпоративного сектору, за допомогою аналітики і стратегій формування попиту вища школа повинна орієнтувати контент для тих, хто в ньому має потребу. Увага і стратегії ВНЗ повинні бути зорієнтовані не на розширення контингенту споживачів освітніх послуг з метою залучення

додаткових інвестицій, а на використання аналітичних даних й інформації про потреби споживачів освітніх послуг з метою орієнтації контенту на наuczельника для задоволення його освітніх потреб. Інвестиції в такому разі придуть як наслідок, винагорода результатів правильно поставленого освітнього процесу.

4.3. Розроблення моделі залучення інновацій в діяльності ЗВО

Інноваційний процес у вищій школі сьогодення став її невід'ємною складовою. Однак прояв інновацій у кожному закладі вищої освіти по своєму індивідуальний і різниться залежно від багатьох чинників, які впливають на його діяльність. Саме тому питання розроблення моделі залучення інновацій в діяльності окремо взятого ВНЗ є актуальним, оскільки потребує врахування дієвих чинників, які специфічні для кожного освітнього закладу. Водночас можна виокремити типові форми прояву інновацій, які в більшій чи меншій мірі стосуються всіх сучасних закладів вищої освіти. В дослідженнях, присвячених інноваційному шляху розвитку діяльності ВНЗ, окреслені різновидності інноваційних моделей навчання, інноваційні педагогічні технології.

Інновації стали основою змін освітньої практики. Однак завдання узагальненого підходу до інноваційного шляху розвитку діяльності ВНЗ включає в себе генерування такої моделі, яка в сукупності з наукою, культурою, суспільно-політичними інститутами задовольняє вимогам створення в Україні інноваційної економіки на принципово новій технологічній основі. А це, в свою чергу, потребує розвитку людського потенціалу - інтелектуально і фізично розвиненої особистості.

Економічні результати в інформаційному суспільстві залежать від ефективного державного управління системою в цілому, тому дуже важливо підготувати відповідних фахівців в галузі управління, комунікації, інформаційних технологій.

На сьогоднішній день до фахівця ставляться вимоги з урахуванням змін зовнішнього соціального середовища. Якісні характеристики підготовки в

сучасному закладі вищої освіти передбачають раціоналізацію навчального процесу через виділення лише важливих, істотних знань і вмінь в процесі підготовки конкретного фахівця. Професійна підготовка фахівців стає все більш персоніфікованою, а головною фігурою освітнього процесу виступає споживач освітніх послуг. Інноваційність освітнього процесу визначається не стільки завдяки використанню певної моделі, скільки завдячуючи здатності проектувати і моделювати необхідний освітньому закладу навчальний процес, використовуючи різні освітні технології. В рамках такого поєднання виправданим є використання змішаних моделей.

Як показали дослідження Світового банку, вища освіта забезпечує формування потенціалу особистості і розвиток аналітичних навичок, а це сприяє просуванню національної економіки. В умовах сьогодення одним з головних чинників виробництва є знання, а їх нагромадження і застосування набуває все більшого значення в якості головної конкурентної переваги країни. Пріоритетними питаннями розвитку вищої освіти у глобальному масштабі є її відповідність завданням сучасності, якість і доступність.

Перспективність розвитку вищої освіти пов'язують з технологіями, що сприяють генеруванню знань, управлінню ними, їхньому поширенню, доступу до них і контролю за їх засвоєнням. Вирішення окреслених завдань потребує зміни підходів до підготовки фахівців у закладі освіти, використання нових моделей навчання. При цьому найбільшій актуальності набувають підходи, пов'язані з розвитком критичного мислення і творчих здібностей людини. Інноваційні моделі навчання у вищій школі стають як ніколи актуальними і затребуваними. В їх основу покладена концепція розвивального навчання і активна пізнавальна позиція студента.

Побудова моделі залучення інновацій в діяльності ВНЗ повинна ґрунтуватись на поєднанні адаптивних елементів вже відомих інноваційних освітніх і наукових технологій з привнесенням корекцій, що враховують специфічні галузеві, регіональні, соціально-політичні й інші характерні конкретному закладу вищої освіти особливості.

Аналіз літературних джерел дає підстави виокремити низку інноваційних підходів до освітнього процесу, які можна згрупувати у категорію освітніх інновацій. Охарактеризуємо основні з них, які набувають все більшої популяризації.

Імітаційно-ігрова технологія передбачає моделювання процесів в умовах навчання, аналогічних тим, що відбуваються в реальній системі. Її характерною особливістю є використання ігрових та імітаційних форм навчання. Серед переваг цієї технології виокремлюють можливість відобразити в навчальному процесі різні види професійного контексту і формувати професійні навички у умовах навчальної діяльності. Перевага в процесі імітаційно-ігрового навчання віддається різноманітним практикам.

Інтегральна технологія ґрунтується на поєднанні різних видів діяльності студентів: навчальної, практичної і наукової. Її особливістю є поєднання різних форм організації діяльності студентів: навчальної діяльності академічного типу, практичної діяльності і науково-пошукової діяльності. Використання цієї технології дозволяє вже в процесі навчання у ВНЗ вводити студентів у контекст майбутньої професії, створюючи умови, максимально наближені до умов реальної професійної діяльності.

Технологія ініціативного навчання нагадує науковий пошук. Її застосування передбачає ініціювання самостійного пошуку студентом знань через окреслення викладачем проблематики навчального матеріалу. Така технологія ставить особливі вимоги до фаховості і майстерності викладача при постановці проблемного завдання, через що не піддається регламентації. Ініціативне навчання оправдано застосовувати фрагментарно за умов адекватного характеру навчального матеріалу. Грамотна постановка і розв'язання проблемного завдання дозволяє забезпечити творче засвоєння знань і способів діяльності.

Технологія модульного навчання являє собою різновид програмованого навчання, яка полягає у структуруванні навчального матеріалу з метою його максимально повного засвоєння і супроводжується обов'язковими блоками вправ та контролем за кожним фрагментом. Характерною особливістю модульного

навчання є організація навчального матеріалу в найбільш стислому і зрозумілому для студента вигляді. Зміст та обсяг автономних організаційно-методичних блоків щодо кожного фрагмента структурованого навчального матеріалу може змінюватися залежно від дидактичних цілей та профільної диференціації студентів. Модульне навчання передбачає обов'язкове опрацювання кожного компонента дидактичної системи; логічну послідовність викладу навчального матеріалу і чітку систему оцінювання й контролю засвоєних знань; адаптацію до індивідуальних можливостей і запитів студентів навчального процесу.

Технологія фіксованого обсягу засвоєних знань передбачає необхідність визначити результати навчання, оптимально змінюючи при цьому параметри умов навчання залежно від здібностей студентів. Виходячи з необхідності досягнення повного засвоєння визначеного обсягу знань кожним студентом, викладач складає перелік конкретних результатів навчання, тести для перевірки рівня засвоєння матеріалу, розробляє різні способи опрацювання студентами навчального матеріалу. Така освітня технологія забезпечує для студентів можливість вибору оптимальних умов навчання з метою досягнення максимального результату.

Технологія дистанційного навчання являє собою різноманітність заочного навчання і ґрунтується на використанні новітніх інформаційно-комунікаційних технологій. Використання цієї технології змінює роль викладача, переводячи її в розряд гранично опосередкованої, віддаючи пріоритетність студенту у виборі індивідуального темпу навчання, кількості повторів під час використання навчальних засобів і матеріалу, у виборі стандартного, скорочений чи поглибленого рівня засвоєння курсу. За умови використання телекомунікаційних можливостей дистанційне навчання забезпечує високий рівень інтерактивності, забезпечує широкий доступ до освітніх ресурсів, що відповідає вимогам сучасності. Технологія дистанційного навчання передбачає широке використання електронної форми навчання.

Перелічені освітні технології можна звести до узагальненої моделі інноваційного навчання, яка передбачає:

- активізацію участі студента в навчальному процесі;
- актуалізацію прикладного використання знань в реальних умовах;
- передачу знань і набуття навиків у найрізноманітніших формах опанування і здобуття;
- поєднання індивідуального і колективного підходу до навчання як форми освітньої діяльності;
- наголос на процес активного навчання, що передбачає набуття знань, а не лише запам'ятовування інформації.

Основоположним принципом інноваційної освіти є ціннісне сприйняття особистості та світу, а установка робиться на індивідуальність у відносинах того, хто навчає, і того, хто навчається. Інноваційна діяльність в освітній сфері пов'язана з високою значущістю людського чинника. Головна суперечність у педагогіці виникає в плані розвитку особистості. Інновації в освіті призводять до трансформації традиційної моделі стосунків «викладач-студент» у модель «людина-людина», що призводить до зміни уявлення про студента як посудину, що має бути наповненою, як «сукупності психічних процесів», котрі належить розвивати (Шестопалюк, 2013, с. 118-124).

Важлива роль в інноваційній діяльності ВНЗ відводиться мотиваційному механізму. Мотиваційний механізм інноваційної діяльності – система зі зворотним зв'язком, яка охоплює сукупність стимулів, що формують у менеджерів організації мотиваційні преференції щодо використання інновацій як основного засобу здобуття конкурентних переваг (Чухрай, 2015). При розробленні моделі залучення інновацій в діяльності ВНЗ мотиваційний механізм присутній як в освітній, так і в науковій складовій і повинен ґрунтуватися на економічних важелях, завдяки чому керівний вплив здійснюватиметься у режимі саморегуляції.

У системі вищої освіти економічні важелі тісно пов'язані з механізмом державного управління. Держава в особі відповідних владних структур чи відомств (в Україні – це Міністерство освіти і науки) оголошує конкурс на виконання державного замовлення з підготовки фахівців. Заклади вищої освіти в

свою чергу подають заявки про готовність підготувати потрібних фахівців з належним рівнем якості підготовки. В результаті на конкурсних засадах виконання державного замовлення доручається тому ВНЗ, який найбільше відповідає поставленим вимогам. Таким чином мотиваційний механізм спонукає заклади вищої освіти до покращення своїх показників діяльності з метою збільшення шансів на отримання державного замовлення. Діючий на даному етапі механізм розподілу бюджетних місць за принципом «гроші за студентом» є різновидністю описаної моделі.

В узагальненому вигляді модель залучення інновацій в діяльності ЗВО наведена на рис. 4.5.

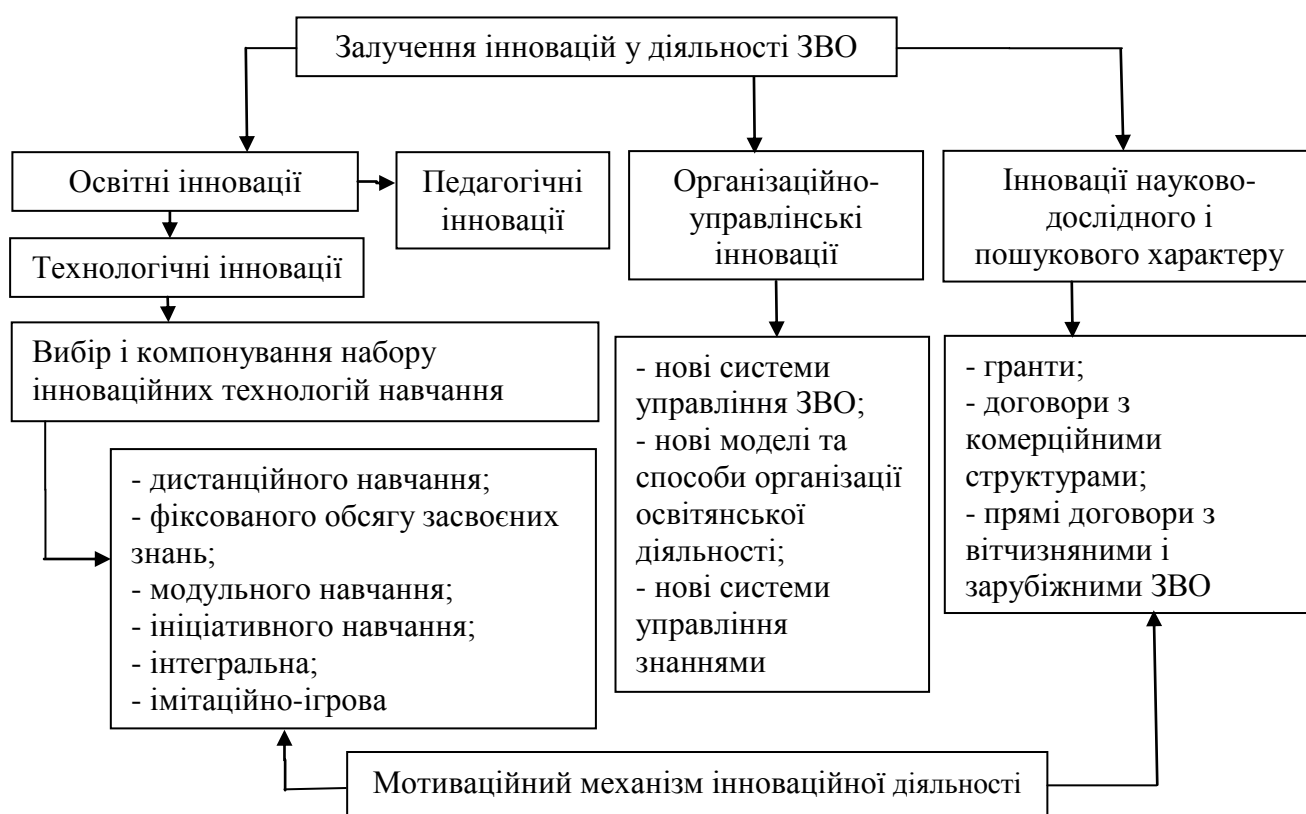

Рис. 4.5. Модель залучення інновацій в діяльності ЗВО

Основним завданням залучення інновацій в діяльності закладу вищої освіти є виховання й підготовка інноваційної людини – особи такого соціально-культурного складу, яка здатна працювати творчо і результативно й бути конкурентоздатною в сучасних умовах. Процес розроблення моделі залучення інновацій в діяльності закладу вищої освіти передбачає оптимальне поєднання

інноваційної освітньої складової, або інноваційних технологій навчання та інновацій науково-дослідного і пошукового характеру, підкріплених мотиваційним механізмом інноваційної діяльності.

Реалізація мотиваційного механізму неминує зводиться до фінансових ресурсів, як забезпечувальної його складової. Тому актуально розглянути принципи і порядок залучення коштів при формуванні бюджетів провідних університетів Заходу, які для закладів вищої освіти України можуть слугувати інноваційними.

Проведений огляд слугує обґрунтуванням доцільності впровадження пропонованої моделі залучення інновацій в діяльності ВНЗ, дає відповіді на питання джерел ресурсного забезпечення.

Висновки до розділу 4

За результатами висвітлення питань щодо формування механізмів залучення інновацій для гармонійного розвитку діяльності ВНЗ в умовах державно-приватного партнерства було досягнуто таких результатів.

1. Проведено класифікацію інновацій в діяльності закладів вищої освіти. В узагальненому вигляді інноваційне забезпечення діяльності ВНЗ можна розділити на дві групи: інновації в освіті та інновації в науці. Водночас інновації в освіті можна розділити на такі підгрупи: педагогічні інновації; технологічні інновації. Запропонована модель педагогічних інновацій включає сукупність форм педагогічних інновацій, блок критеріїв визнання педагогічних інновацій та блок власне інноваційного процесу. Перелічені складові перебувають у тісному взаємозв'язку і проявляють себе нарівні з технологічними інноваціями, одночасно доповнюючи одне одного.

Технологічні інновації згруповано у десять інноваційних освітніх технологій: хмарні технології; планшетні технології; мобільне навчання; аналітичне навчання; масові відкриті онлайн-курси; технології відкритого контенту; технології ігрового навчання; технології 3D-друку; віртуальні та віддалені лабораторії; переносні

технології.

На прискорення впровадження інноваційних технологій у ВНЗ впливають такі чинники:

- удосконалення культури перетворень та інновацій;
- інтенсифікація співробітництва між навчальними закладами;
- привернення більшої уваги кількісній оцінці освітнього процесу;
- популяризація відкритих освітніх ресурсів;
- активізація використання змішаної форми навчання;
- перепланування навчальних аудиторій;
- підвищення цифрової грамотності.

Інноваційні процеси у науці закладів вищої освіти України реалізуються переважно в рамках підрозділу освітнього закладу, прикладом якого може бути науково-дослідна частина. Другою формою інновацій у науці виокремлено їх впровадження за умов інтеграції ЗВО у інноваційні об'єднання на зразок бізнес-інкубаторів, технопарків, технополісів, які є окремими юридичними особами, а університети разом з корпоративним сектором – їх співзасновниками. До цієї категорії в Україні відносять інноваційну екосистему «Sicorsky Challenge», що підтримується НТУУ «КПІ» і Науковим парком «Київська політехніка».

Залучення наукових інновацій в діяльності ВНЗ може відбуватись різними способами, однак найбільш поширеними є такі:

- гранти;
- договори про виконання науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт інноваційного характеру з підприємствами та іншими комерційними структурами;
- горизонтальні договори між вітчизняними і зарубіжними закладами вищої освіти з питань обміну і спільного доступу до інноваційних продуктів.

Інновації в освіті пов'язані перш за все з інтеграцією знань і форм соціального буття, перебігом загальних процесів у суспільстві і являють собою сукупність послідовних, цілеспрямованих дій, спрямованих на її оновлення. Все більшу роль на ринку освітніх послуг відіграє електронне навчання. За останнє

десятиліття стрімкий його розвиток здійснив справжню революцію, успішно конкуруючи з класичною вищою освітою, охоплюючи корпоративне навчання. Електронне навчання дозволяє розширити географію охоплення традиційних вищих навчальних закладів.

В результаті проведених досліджень доведено, що впровадження інновацій в освітній галузі, особливо у вищій школі, є неминучим об'єктивним процесом, продиктованим вимогами часу. Перспективним шляхом розвитку вищої освіти вважається поєднання академічної і електронної форм навчання.

На основі проведеного аналізу виокремлено низку інноваційних технологій в освітньому процесі, а саме: імітаційно-ігрова технологія, інтегральна технологія, технологія ініціативного навчання, технологія модульного навчання, технологія фіксованого обсягу засвоєних знань, технологія дистанційного навчання. Перелічені світні технології зведені до узагальненої моделі інноваційного навчання, яка включає:

- активізацію участі студента в навчальному процесі;
- актуалізацію прикладного використання знань в реальних умовах;
- передачу знань і набуття навиків у найрізноманітніших формах опанування і здобуття;
- поєднання індивідуального і колективного підходу до навчання як форми освітньої діяльності;
- акцент на процес активного навчання, що передбачає набуття знань, а не лише запам'ятовування інформації.

Важливу роль в інноваційній діяльності ВНЗ відведено мотиваційному механізму. При розробленні моделі залучення інновацій в діяльності ВНЗ мотиваційний механізм присутній в освітній і науковій складовій. Розкрито роль фандрейзингу у залученні грошових та інших ресурсів до бюджету ВНЗ. Підкреслено роль держави у створенні належних законодавчо-правових умов, сприятливих для залучення додаткових коштів з метою впровадження інновацій у вищій школі. Некомерційні неприбуткові організації у розвинених країнах користуються податковими пільгами, які передбачають:

– право на пільгове отримання, яке забезпечується звільненням від оподаткування тієї частини доходу чи прибутку жертводавця, яка використана на благодійні пожертви чи дарунки;

– низькі поштові тарифи;

– обмеження в застосуванні трудового законодавства: некомерційні неприбуткові організації не зобов'язані дотримуватися умов колективних трудових угод, встановлених для бізнесових структур, а в окремих випадках неприбуткові організації не сплачують обов'язкових нарахувань на зарплату.

Міжнародні програми, до яких долучається Україна, зокрема «Горизонт 2020», передбачають участь вітчизняних науковців у міжнародних дослідженнях, отримання фінансування під свої проекти, водночас залишаючись в Україні.

В період кардинальних перетворень у системі вищої школи України провідні українські ЗВО приділяють особливу увагу науково-інноваційній діяльності, результати якої зможуть забезпечити конкурентні переваги на ринку освітніх послуг.

Результати авторських напрацювань відображено у наукових публікаціях (Яструбський, М. Я. та Бобурчак, С. С., 2008; Яструбський, М. Я. та Кузнецов, Я. В., 2011a; Яструбський, М. Я. та Кузьмін, О. Є., 2017a; Яструбський, М. Я. та Кузьмін, О. Є., 2017c; Яструбський, М. Я., 2007; Яструбський, М. Я., 2018a; Яструбський, М. Я., 2018b; Яструбський, М. Я., Алексєєв, І. В. та Кузнецов, Я. В., 2013b; Яструбський, М. Я., Кузьмін, О. Є. та Кревс В. Є., 2017f; Яструбський, М. Я., Кузьмін, О. Є. та Кревс, В. Є., 2017g; Yastrubskyy, M. та Kharchuk, V., 2012b; Yastrubskyy, M. Ya. та Kuzmin O. Ye., 2017m; Yastrubskyy, M. Ya., Danylevych, N. M. and Sydorchuk, K. A., 2014d).

5. ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗВО

5.1. Види фінансово-інвестиційного забезпечення державного регулювання діяльності ЗВО, їх класифікація і характеристика

Розглядаючи питання видів фінансово-інвестиційного забезпечення діяльності ВНЗ, з метою систематизації понятійних категорій та їх складових доцільно окремо охарактеризувати кожен зі складових: інвестиційну та фінансову.

Економісти виділяють дві основні групи інвестицій: портфельну (фінансову) і реальну. Портфельна, або як її ще називають – фінансова інвестиція являє собою загальний обсяг усіх вкладених інвестицій, за допомогою яких досягають визначених вкладником цілей. Зазвичай інвестують в акції, валюту, дорогоцінне каміння, золото та ін. Як правило, цим займається не сам інвестор, а інвестиційні фонди, менеджери.

Реальні інвестиції являють собою вкладення у матеріальні та нематеріальні активи і здійснюються на довгостроковий період. Ними може бути інтелектуальна власність, виробництво, основний і оборотний капітал (Види інвестицій та їх характеристики. Бізнес-UA. Доступно: <https://biznesua.com.ua/vidi-investitsiy-ta-yih-harakteristiki/>). З огляду на специфіку діяльності ВНЗ нас цікавить саме група реальних інвестицій, тому зосередимо увагу на її видах. Можна виділити такі основні види реальних інвестицій:

–інвестиції, які вкладаються у діючий ВНЗ з метою поліпшення ефективності його функціонування, підвищення якості наданих освітніх послуг. При цьому замінюють обладнання, модернізують лабораторії, оснащують навчальні приміщення технічними засобами навчання(ТЗН);

–інвестиції, які вкладаються у новостворений ВНЗ. У цьому випадку реконструюють приміщення закладу, на основі якого створюється новий ВНЗ, або побудують нові приміщення, укомплектовують навчальні приміщення

обчислювальною технікою, ТЗН, створюють лабораторії;

–інвестиції, які здійснюються в розширення діяльності ВНЗ за рахунок створення філій, нових кафедр, обслуговуючих підрозділів. При цьому досягається збільшення обсягу наданих освітніх послуг. Такі інвестиції носять екстенсивний характер;

–інвестиції, які здійснюються в партнерські підприємства (зокрема закордонні), з якими у ВНЗ уклад відповідні угоди. Такі інвестиції дають вкладнику змогу брати участь у різноманітних інвестиційних проектах або в окремо взятих замовленнях, зокрема державних;

–інвестиції, які здійснюються в органи державного управління відповідно до затверджених програм або на їх вимогу. Це відбувається в період провадження реформ, коли виникає потреба у створенні аналітичних відділів, незалежних центрів, що особливо проявилось на сучасному етапі перетворень системи вищої школи України.

Особливе місце в групі реальних інвестицій займають інтелектуальні інвестиції. Вони здійснюються у вигляді вкладень у нематеріальні цінності, якими можуть бути наукові дослідження, впровадження нових освітніх технологій, підвищення рівня кваліфікації персоналу тощо.

Залежно від змісту здійснюваних інвестицій вони можуть бути у вигляді рухомого та нерухомого майна, грошових коштів, прав на користування землею, майнових прав або інших цінностей (Симеон, 2005).

Залежно від характеру участі вкладника в інвестиційному процесі їх поділяють на прямі і непрямі інвестиції. В результаті прямих інвестицій інвестор бере безпосередню участь у виборі об'єкта для інвестування. Вкладання коштів у статутний капітал ВНЗ з метою отримання доходу або для отримання корпоративних прав, які дають можливість управляти цим інвестованим об'єктом, також може бути прямою інвестицією.

Якщо при інвестуванні об'єкти для здійснення вкладень вибирають без персональної участі інвестора, а за участю посередників, такі інвестиції є непрямими.

За терміном здійснення інвестиції поділяють на короткострокові (вкладаються на термін до 1 року); середньострокові (на період від одного до п'яти років); довгострокові (на термін понад п'ять років) (ВВР, Закон. Про концесії, 1999).

Залежно від форми власності розрізняють такі види інвестицій:

- приватні (вкладення здійснюють окремі приватні особи чи приватні організації);
- державні (вкладення здійснюють унітарні організації чи центральні або місцеві органи влади з бюджетних коштів або персональних джерел);
- комунальні (вкладення, основані на комунальній формі власності, яка отримала своє правове закріплення у Конституції України);
- змішані (інвестиції роблять центральні і місцеві органи влади, інвестиційні фонди, юридичні і фізичні особи та ін.);
- іноземні (здійснюються іноземними державами, юридичними і фізичними особами);
- спільні (відбуваються за спільної участі декількох держав) (Вінник, 2005, с. 9-10).

Залежно від прибутковості, ризиків і ліквідності інвестиції поділяють на такі види:

- високоприбуткові інвестиції, які мають високий показник доходу, тобто дохід вище середнього рівня прибутковості на інвестиційному ринку;
- середньоприбуткові інвестиції, які відповідають таким показником, як середній рівень прибутковості на інвестиційному ринку;
- низькоприбуткові інвестиції, в яких рівень прибутковості на інвестиційному ринку нижчий середній показник;
- безприбуткові інвестиції, які здійснюються не задля отримання доходів, а з метою поліпшення екологічної, соціальної та інших видів суспільного буття.

За ступенем ризиків інвестиції поділяють на такі види:

- безризикові, за яких повністю відсутня загроза втрати капіталу чи очікуваного прибутку, коли вкладники мають гарантію отримання чистого доходу

від здійсненого вкладення;

- низькоризикові, за яких загроза втратити капітал нижча середню на інвестиційному ринку. Зазвичай такі інвестиції мають ризик, співвимірний середньому на інвестиційному ринку;

- високоризикові, які значно перевищують середній рівень ризику на інвестиційному ринку, однак за сприятливих умов можуть принести вкладнику значний прибуток. Такі інвестиції іменують ще спекулятивними.

За ступенем ліквідності інвестиції поділяють на високоліквідні, середньоліквідні, низьколіквідні і неліквідні. До високоліквідних інвестицій належать вкладення в операції, які у мінімальні терміни дають грошовий дохід за умов відсутності втрати вартості. Средньоліквідними інвестиціями є вкладення, що дають грошовий дохід у терміни від одного до шести місяців за відсутності втрат вартості. Низьколіквідні інвестиції приносять грошовий прибуток не раніше, як через півроку з моменту їх здійснення. Зазвичай це вкладення в маловідомі проекти, які не закінчені або потребують модернізації. Неліквідні інвестиції перебувають у складі майнового комплексу, через що самостійно перевести їх в грошовий еквівалент неможливо.

Залежно від об'єктів інвестування розрізняють такі види інвестицій:

- у фізичні активи, коли капітал вкладається у розвиток потенціалу освітньої галузі чи ВНЗ. Такий вид вкладень є фундаментом для генерування й вдосконалення освітньої системи країни або окремого ВНЗ. Завдяки цьому поліпшуються якісні показники освітніх послуг;

- у нематеріальні активи, а саме інвестиції у різні права: авторські і користування землею, ліцензії, патенти та ін.;

- інноваційні, представлені вкладаннями у навчальні програми, об'єкти науково-технічного прогресу;

- нетто-інвестиції, якщо в процесі інвестування створюється новий вищий освітній заклад;

- бруто-інвестиції виникають при об'єднанні вільних нетто-інвестицій і реінвестицій в один освітній комплекс. Їх спрямовують на формування нових

навчально-дослідних лабораторій, технічних засобів навчання з метою покращення матеріально-технічної бази.

За територіальною ознакою розрізняють такі види інвестицій:

- зовнішні, коли вкладення здійснюються за межами держави вкладника;
- внутрішні, коли вкладення здійснюються в об'єкти інвестування, які знаходяться в межах території чи регіону держави вкладника.

За способом вкладення інвестиції бувають двох видів: первинні, коли вкладають власний чи позичковий капітал; реінвестиції, коли вкладення сформовані з доходів від первинних інвестицій. Дезінвестиції формуються за вилучення з обороту раніше здійснених вкладень, але без подальшого їх застосування у вигляді внесків.

Класифікація інвестицій передбачає використання параметру обліку коштів. У цьому випадку розрізняють валові і чисті інвестиції. Валові інвестиції являють собою сукупність внесених коштів у новий освітній заклад або придбання обладнання та інтелектуальних цінностей. Чисті інвестиції являють собою сукупність валових інвестицій з урахуванням відрахувань на амортизацію. В економічній літературі наводять й інші види класифікації інвестицій (наприклад, ануїтет), однак вони мало придатні до освітньої галузі.

В узагальненому вигляді фінансово-інвестиційне забезпечення діяльності ВНЗ України представлено на рис. 5.1.

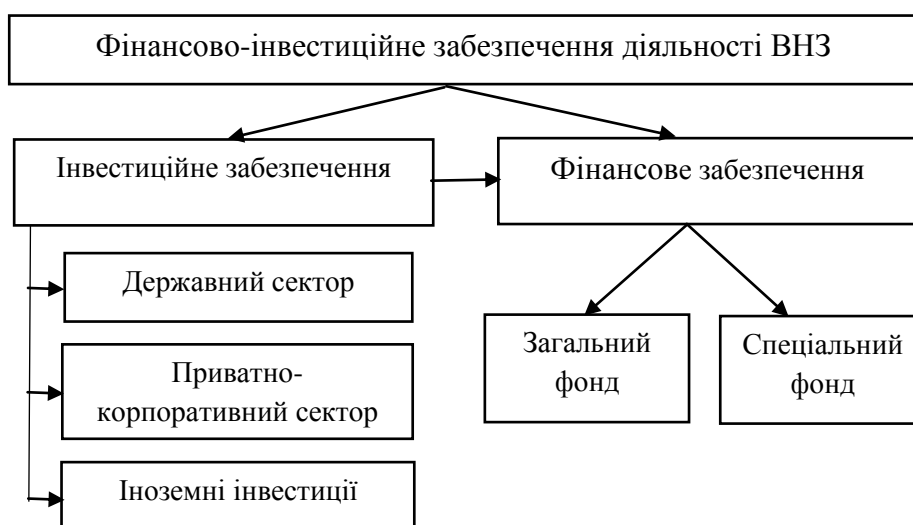

Рис. 5.1. Фінансово-інвестиційне забезпечення діяльності ВНЗ України

Наведена модель фінансово-інвестиційного забезпечення діяльності закладів вищої освіти перебуває у розвитку і вагома роль у його модернізації відведена вивченню зарубіжного досвіду.

Основоположним документом провідних університетів Заходу є концепція розвитку освітнього закладу, яка формується в результаті кропіткої аналітичної роботи групи фахівців з опрацювання відповідних масивів службової інформації. У документі зазначається пріоритетність і повнота фінансування передбачених програм розвитку університету. Основні джерела позабюджетних надходжень можна поділити на виконання робіт за певними програмами/проектами/грантами, інвестиції потенційних спонсорів великого бізнесу і фандрейзинг. Схематично залучення коштів до бюджетів університетів Заходу ілюструє рис. 5.2.

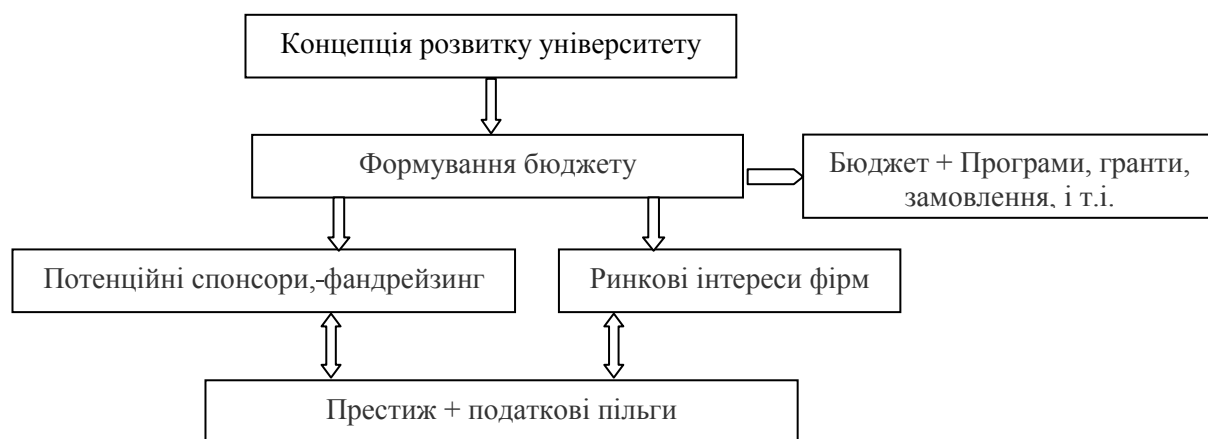

Рис. 5.2. Залучення коштів до бюджету університетів Заходу

Отримання надходжень за програмами/проектами/грантами відбувається на конкурсних засадах у поєднанні із відповідною звітністю. Участь великого бізнесу стимулюється можливостями просування своїх продуктів і відбору здібних фахівців для власної галузі. З цією метою бізнес вкладає кошти в модернізацію навчального і наукового обладнання, виділяє стипендії для студентів і науковців, розміщує дослідницькі програми і інші заходи.

Додатковим джерелом додаткових надходжень у бюджет є пожертви потенційних спонсорів на умовах фандрейзингу. Для донорів фандрейзингу така участь забезпечує престиж, а на рівні державного регулювання – податкові пільги. Важливу нішу фандрейзинг відводить ринковим інтересам фірм, зацікавлених у

результатах діяльності університетів.

Фандрейзинг (англ. Fundraising) являє собою процес залучення грошових та інших ресурсів благодійною організацією (як правило некомерційною) з метою реалізації визначеного соціального проекту (чи серії проектів) зі спільною ідеєю, або «вектором руху». Надходження коштів може відбуватись від приватних осіб, комерційних організацій, фондів, урядових організацій (Інструменти фандрейзингу. Доступно: <http://ufb.org.ua>).

Як показує світова практика, на даний час благодійні організації використовують велику кількість різноманітних інструментів та засобів залучення ресурсів для своєї діяльності. Це і благодійні концерти, і благодійні аукціони, і збір пожертв за допомогою благодійних скриньок, організування благодійних марафонів, благодійних лотерей, а також розсилка благодійних листів. Серед найбільш популярних інструментів фандрейзингу є також пошук грантів та залучення спонсорської підтримки.

Організація фандрейзингу передбачає:

- обґрунтування потреби у коштах та узгодження з інтересами потенційних фінансових донорів;
- пошук потенційних джерел фінансування;
- формування, підтримку та розвиток зв'язків з фінансовими донорами;
- формування громадської думки на користь підтримки діяльності організації-учасника;
- вибір зручного, відповідаючого потребам та можливостям організації-учасника інструменту фандрейзингу;
- здійснення фандрейзингової кампанії чи акції;
- звітування за результатами фандрейзингу.

Фандрайзинг є оптимальним варіантом пошуку джерел фінансування для громадських організацій. Він ще нешироко поширений в Україні, але має великий досвід застосування у Сполучених Штатах Америки. Зарубіжні громадські організації у своїй діяльності використовують для залучення коштів більш потужніші методи (Фандрайзинг як система пошуку джерел фінансування для

громадських організацій: український та зарубіжний досвід. Доступно: <https://naub.oa.edu.ua>).

В Україні існує ряд благодійних програм та донорських організацій, що підтримують соціальні проекти, спрямовані на розвиток діяльності на національному, регіональному та місцевому рівнях. Зазвичай віддається перевага тим проектам, які пропонують новаторські напрями в наданні соціальних послуг, підтримують економічний розвиток регіонів і розвивають механізми, що забезпечують зворотний зв'язок між населенням та органами управління (Сучасна освіта. Десять законів отримання фінансування. Доступно: <http://osvita.ua/school/>).

В Україні серед найактивніших грантодавців у царині освіти та науки є:

- Фонд Президента України для обдарованої молоді;
- Фонд Віктора Пінчука;
- Фонд сприяння демократії від Посольства США;
- Фонд «Розвиток України»;
- Фонд Богдана Гаврилишина;
- Освітній фонд Петра Яцика;
- Інноваційний фонд;
- Міжнародний фонд «Відродження»;
- Фонд Рината Ахметова «Розвиток України»;
- Міжнародний благодійний фонд «Україна-3000» (Фандрейзинг у

навчальному закладі. Доступно: <https://www.pedrada.com.ua>).

Проблемами навчальних закладів також опікуються численні спільні фонди України, європейських країн та США, найпопулярнішими серед яких є: Програма розвитку ООН в Україні, Фонд Гайнріха Бьоля, Фундація «Україна-США», Польсько-українська фундація співпраці PAUCI, Фонд Фрідріха Еберта, Американські ради з міжнародної освіти ASTR-ACCLES та Фонд Конрада Аденауера.

Перелічені фонди надають гранти як на навчання для обдарованої молоді, так і на реалізацію окремих освітніх проектів чи програм.

В США благодійні організації відносяться до «третього сектору», що включає перелік недержавних неприбуткових організацій (ННО).

Американське законодавство вимагає, щоб ННО була «за своєю природою благодійна», тобто щоб у своїй діяльності вона «служувала суспільним цілям» або ж сприяла «загальному благу».

Податкова служба США (IRS) до видів організацій, діяльність яких слугує суспільним цілям, відносить:

- «громадські благодійні організації» освітнього, наукового, релігійного, благодійницького, літературного, спортивного спрямування; об'єднання, що сприяють громадській безпеці, борються проти насильства щодо дітей та тварин;
- приватні фундації, засновані з метою надання приватними особами іншим ННО або приватним особам благодійної допомоги;
- профспілки, громадські об'єднання, пенсійні фонди, інші організації соціального захисту, об'єднання ветеранів, клуби тощо.

До основних переваг статусу ННО відносять:

- податкові пільги. Зазвичай, офіційно зареєстрована в податкових органах ННО не сплачує федеральних податків на доходи та на майно; аналогічні, хоча здебільшого менші за розмірами пільги надають відповідні закони багатьох штатів щодо податків штату. Варто зазначити, що податкові пільги не є автоматичним наслідком юридичного утворення ННО. Для їх отримання необхідно зареєструватися в IRS (федеральній податковій службі США);
- право на пільгове отримання пожертв (у формах різних нагород, грантів, подарунків тощо), яке забезпечується звільненням від оподаткування тієї частини доходу чи прибутку жертвувача, яка використана на благодійні дарунки чи пожертви;
- низькі поштові тарифи. Для того, щоб ними скористатися, ННО мусить повідомити поштову службу про свій некомерційний статус, після чого вона сплачуватиме за поштові відправлення за зниженими тарифами;
- обмеження в застосуванні трудового законодавства: ННО не зобов'язані дотримуватися встановлених для бізнесових структур умов колективних трудових угод, а у деяких штатах ННО не сплачують обов'язкових нарахувань на зарплату.

Водночас ННО не має права розподіляти між своїми засновниками чи

учасниками одержані прибутки, а має використовувати їх на статутні цілі. Окрім того, в деяких штатах існує правове обмеження на розміри річного обороту коштів ННО. Американське законодавство передбачає різноманітні стимули та податкові пільги для жертвування, спонсорування, для добродійних та культурницьких приватних та корпоративних фондів (Примаченко І. П'ять найкращих західних університетів. Доступно: <http://nv.ua/ukr/opinion/primachenko/p-jat-krashchih-zahidnih-vuziv-1408637.html>)

Досягнення системи вищої школи США є предметом вивчення у світовому масштабі. Важливу роль у забезпеченні високого рівня розвитку системи вищої школи займає фінансово-інвестиційне забезпечення. На сьогодні у вищій школі США спостерігається тенденція до балансування федерального фінансування і ринкових джерел. Близько третини надходжень забезпечується приватним сектором, що включає кошти приватних осіб, корпоративного сектору, благодійних фондів. Інвестиції корпорацій зазвичай мають цільовий характер і передбачають фінансування спільної діяльності, кошти корпоративних контрактів з наукових і прикладних досліджень і розробок.

Водночас федеральні кошти і кошти місцевих бюджетів виділяються на покриття витрат за такими основними напрямками: наукові дослідження, інституційні витрати і допомога студентам. Наукові дослідження у США фінансуються в основному з федеральних бюджетів, а одержувачами коштів зазвичай є дослідницькі університети. Асигнування здійснюється через механізми виділення грантів, заключення державних контрактів і договорів. Значна частка витрат у фінансуванні університетських наукових програм припадає на державний бюджет. За його рахунок покривається суттєва частка витрат майже 80% контингенту студентів дво- і чотирирічних коледжів, які утримуються за державний кошт.

Власні надходження закладів вищої освіти США включають поступлення від надання освітніх послуг, підприємств і медичних закладів, які входять до складу ЗВО, а також поступлення від провадження інвестиційної діяльності.

Висока вартість навчання в закладах вищої освіти США призвела до появи

цілої низки соціальних програм на підтримку малозабезпечених студентів. Законодавством США про освіту ще з 1938 року передбачена фінансова допомога бідним студентам. Варто зазначити, що вартість навчання не є сталою і залежить від набору критеріїв: штату, престижності закладу вищої освіти, форми власності (державний чи приватний) тощо. Положення закону передбачає також підтримку кращих студентів через виділення їм стипендій і різноманітних грантів. Джерелами покриття витрат на їхнє навчання можуть бути кошти федерального і місцевого бюджету, приватного сектору, а також власні надходження університету у формі іменних стипендій.

Федеральні кошти і кошти місцевих бюджетів на підтримку студентів виділяються відповідно до Програми федеральної фінансової допомоги. В середньому федеральну фінансову допомогу одержують близько 57% студентів. Однак між видами такої допомоги існують відмінності, пов'язані насамперед з рівнем закладу вищої освіти. За даними 2009 р. близько 8 млн. американських студентів отримали гранти Пелла (Pell Grant) – одного з двох різновидностей грантів федерального уряду, на загальну суму 29,99 млрд. доларів.

Федеральний уряд надає також різного виду позики. Зазвичай це пільгові позики з відтермінуванням їхнього повернення на 10 років після закінчення ЗВО в середньому під 5% річних. Важливим є той факт, що одержувачі грантів, які надаються безкоштовно і на безповоротній основі, зобов'язують студента відпрацювати у регіоні за визначеною спеціальністю по закінченні навчання від 5 до 10 років. Наявні масштаби фінансових надходжень дозволяють проводити гнучку фінансову політику, причому як на рівні ЗВО, так і на рівні федерального і місцевих бюджетів.

Для порівняння розглянемо структуру та основні принципи фінансування вищої освіти Німеччини. Законодавство країни, а саме Основний закон Німеччини, який набув чинності на заміну Конституції ФРН, гарантує право громадян на вільний вибір професії і водночас визначає відповідальність держави за функціонування системи вищої освіти. Згідно положень Рамкового закону про вищу освіту державні вищі школи наділені статусом публічно-правових

корпорацій і водночас державних установ. Оскільки переважна більшість ЗВО підпорядковані державі, вона залишається основним кредитором вищої школи. Фінансування ЗВО здійснюється за рахунок прямих і опосередкованих джерел державного бюджету. До переліку таких джерел входять: основні кошти; позабюджетні кошти; адміністративно-управлінські доходи.

Основні кошти виділяються на матеріально-технічне забезпечення і персонал, а також на покриття витрат, пов'язаних з науковою і освітньою діяльністю. Фінансування поточних видатків вищих шкіл здійснюється насамперед з бюджету федеральних земель, через що й передбачене їх підпорядкування правилам формування бюджету відповідних федеральних земель. Як складова бюджету землі бюджет вищої школи підлягає контролю з боку парламенту, який визначає суму виділених коштів, сфери їх використання та штатний розпис освітнього закладу. Водночас перед формуванням річного бюджету міністерства федеральної землі вищі школи подають план заявки і обґрунтування потреби в коштах. Розрахунки проводяться на основі даних минулого і поточного років і мають бути представлені за рік і три місяці до початку відповідного бюджетного року. Після затвердження парламентом бюджет набуває силу закону, в вищі школи отримують структуровані за категоріями фінансові надходження, які супроводжуються директивами на предмет їхнього використання.

Виділені кошти можуть бути використані протягом бюджетного року, оскільки бюджетними принципами не передбачено перенесення залишків на наступний період (рік). Невикористані залишки підлягають поверненню до бюджету Федерального міністерства освіти і науки (BMBF), на їхню величину скорочується фінансування на наступний рік. Водночас спеціалізація фінансування передбачає якісне і кількісне використання бюджетних коштів. Видатки вищою школою здійснюються згідно передбачених статей і у визначеному обсязі. Заміна статей призначення дозволяється тільки у виняткових ситуаціях. Тобто можна говорити про систему кошторисних призначень, яким не передбачено довгострокових програм фінансування, що в свою чергу обмежує

використання принципу гнучкості у використанні виділеного фінансування. Перелічені фактори не сприяють економному й ефективному використанню фінансових ресурсів, а водночас обмежують самостійність вищих шкіл.

Форма фінансування ЗВО Німеччини далека від досконалості. Динаміка фінансування не прив'язана безпосередньо до кількості студентів і обсягів науково-дослідних робіт. Активізація наукової діяльності і зростання контингенту студентів не завжди призводять до зростання фінансування. Водночас приблизно рівномірне фінансування вищих шкіл позбавляє стимулу забезпечення високих показників якості вищої освіти.

Студенти німецького ВНЗ можуть претендувати на Німецьку стипендію. Вона складає 300 євро на місяць і виплачується залежно від успішності на термін від 2 семестрів до всього періоду навчання.

Разом з основним фінансуванням, або основними коштами німецькі вищі школи отримують позабюджетне фінансування. Пріоритетами позабюджетного фінансування є науково-дослідна діяльність. Зазвичай ці кошти надходять для реалізації тематичних проектів від публічно-громадських організацій, наукових спілок, галузевих міністерств Федерації і земель. Значну частку позабюджетних коштів складають надходження з сектору економіки і спрямовуються на фінансування природничих та інженерно-наукових спеціальностей, а також на спеціальні науково-дослідні проекти, які викликають зацікавленість кредиторів. Ініціаторами започаткованих проектів є здебільшого окремі науковці. При одержанні таких коштів дослідники вправі самостійно розпоряджатися ними, однак зобов'язані повідомити про їх отримання. ЗВО наділені правом розпорядника позабюджетних коштів, однак їхнє використання підлягає державному правовому і бюджетному контролю.

Надходження від благодійних фондів займають незначну частину в загальному обсязі позабюджетних коштів. Однак у Німеччині розповсюджені іменні стипендії, зокрема Стипендії Німецької служби академічних обмінів, більш відомої як DAAD, Стипендія Фонду Конрада Аденауера, Стипендії Фонду Александра фон Гумбольдта, Стипендії Фонду Герди Хенкель тощо. Вони

надаються різними фондами на конкурсній основі і можуть бути призначені на наукові дослідження та аспірантуру, виключно для науковців, які вже захистили хоча б кандидатську дисертацію, загальнонаукові стипендії (короткострокові, «магістратура», аспірантура, післядипломна освіта), так і спеціалізовані: для митців, архітекторів, економістів, лікарів і фахівців у сфері космічної інженерії (Німецькі стипендії на будь-який смак. Доступно: <http://studway.com.ua/stipend-germ/>).

Залучення позабюджетних коштів сприяє розвитку науково-пошукових і дослідних робіт, а також створює конкурентні умови між вищими навчальними закладами, спеціальностями, науковими групами і окремими науковцями Німеччини на предмет їх отримання.

Адміністративно-управлінські доходи ЗВО отримують як результат власної господарської діяльності. Це можуть бути клініки, які функціонують при університетах і отримують доходи, покриваючи таким чином більшу частину своїх видатків. Джерелом адміністративно-управлінських доходів може також бути науково-дослідна діяльність, однак частка поступлень від такої діяльності в загальному обсязі джерела надходжень незначна. До власних доходів належать також поступлення від майна вищих шкіл, а також отримані пожертвування. За відсутності вказівки цільового призначення пожертвувань вища школа використовує їх на свій розсуд. Варто зазначити, що невелика кількість вищих шкіл Німеччини володіє власним майном, а отже й поступлення від його використання також незначні. Окремі кафедри державних ЗВО утримуються за рахунок благодійних фондів. На сьогодні їх налічується близько 50. Такі кафедри засновані з метою закріплення у вищих школах науково-дослідних сфер, що становлять інтерес для економіки країни.

Водночас власні надходження не збільшують бюджету ЗВО, а здебільшого підлягають перерахунку до бюджету землі, а це, в свою чергу призводить до скорочення фінансування освітнього закладу із земельного бюджету. Така практика призводить до нівелювання ролі стимулюючих чинників. В результаті тривалих дискусій на урядовому рівні і в академічному середовищі були прийняті

заходи з запровадження більш гнучких моделей фінансування, що спричинило заміну щорічного постатейного фінансування на фінансування згідно укладених глобальних і цільових угод між суб'єктами федерації: вищою школою та уповноваженим міністерством землі, розрахованих на тривалий проміжок часу. В окремих землях відбувається укладення угод між вищими школами і федеральними урядами у вигляді пактів про вищу освіту. Такі пакти часто супроводжуються одночасним укладенням цільових угод, в яких зазначаються основні засади розвитку вищої школи. Зазвичай укладення цільових угод розповсюджується на навчальні заклади зі значними ресурсами. Водночас приходиться констатувати недостатність напрацювання механізму заключення таких угод через недостатню ступінь їх деталізації, розпливчатість формулювання кінцевих цілей діяльності вищих шкіл. А це в свою чергу призводить до тривалого переговорного періоду, відтермінування заключення самих угод. Однак зрушення мають місце, а проведені перетворення спричинили до збільшення обсягів і кола власних надходжень, а заодно запровадження плати за навчання.

Внесення змін до Рамкового закону передбачає, що в майбутньому фінансування вищих шкіл має орієнтуватись на якісні показники освітньої і науково-дослідної діяльності ЗВО. Зазначений принцип розповсюджується як на розподіл фінансування між вищими школами, так і на розподіл коштів всередині освітнього закладу між його підрозділами.

Оскільки вищі школи належать до юрисдикції федеральних земель, єдиного поля для врегулювання питання фінансового забезпечення їхньої діяльності не існує. Можна констатувати наявність тенденції переходу від детального регламентування фінансування до виконання бюджетів у вигляді загальної суми при формульному фінансуванні. Уряди федеральних земель спонукають вищі школи до розширення фінансової сфери діяльності, надаючи право залишати у власному розпорядженні доходи, походження яких належить до суспільних джерел. Серед інших джерел надходжень можна виокремити доходи від надання платних послуг у сфері післядипломної освіти, підвищення кваліфікації, продаж результатів дослідницької діяльності, залучення коштів спонсорів і випускників

вищих шкіл. Пошук нових джерел фінансування пов'язаний з маркетинговою політикою освітнього закладу, однак їх задіяння повинно передувати вивчення правової бази Федеральної землі.

Вища школа Франції має яскраво виражену національну специфіку, а тому система її фінансування має свої особливості. В країні функціонує 80 університетів (*universités*) і майже 300 вищих шкіл (*grandes écoles*). Між університетами й вищими школами принципової різниці не існує. Скоріше за все мова може йти про історично сформовані типи. Диплом випускника вищої школи з високою репутацією за престижністю іноді цінується вище, ніж диплом університету. За відсутності офіційних рейтингів навчальних закладів у Франції оперують категоріями сформованих репутацій. В країні функціонують як державні, так і приватні ЗВО, однак частка останніх в загальній кількості незначна. Фінансування вищої школи здійснюється з різних джерел, проте домінуючим є надходження коштів з центрального бюджету, яке становить майже 90% всіх надходжень ЗВО. Головним розпорядником цих коштів є Головне управління фінансів і адміністрації Міністерства національної освіти, яке займається розподілом коштів між освітніми закладами. Міністерство національної освіти здійснює розподіл коштів між ЗВО відповідно до системи національних норм, які є основою загальнодержавного механізму розподілу фінансових ресурсів у формі субсидій, що виділяються на функціонування, інфраструктуру, викладацьку діяльність. Розмір субсидій визначається, виходячи з аналізу кількісних параметрів і масштабів діяльності й конкретних умов функціонування освітнього закладу.

Державні стипендії виділяються для незначної частини студентів, причому основним критерієм присудження є обмежений матеріальний стан родини студента. Водночас студенти можуть отримувати спеціальні дослідницькі субсидії, які виплачуються Міністерством національної освіти. Субсидії та стипендії надаються в рамках різних національних програм, провідними науковими установами, благодійними фондами, професійними та регіональними організаціями. У державних ЗВО Франції студенти користуються правом на

відшкодування витрат, пов'язаних з проходженням практики і стажування, понесених при підготовці й виконанні курсових і дипломних робіт. В окремих випадках студентам надається безвітсоткова позика з терміном погашення до 10 років після закінчення навчання.

У державних ЗВО Франції навчання є безкоштовним. Щорічно зі студентів стягується вступний внесок, а також визначена сума коштів за кожний одержаний диплом чи посвідчення. Розміри цих внесків встановлюються на початку кожного навчального року відповідним міністерством.

У ЗВО приватної форми власності плата за навчання передбачає покриття всіх витрат і є доволі високою. Повну компенсацію витрат передбачають також надання послуг на різного роду платних курсах навчання і підвищення кваліфікації. Розподіл субсидій здійснюється за критеріями оцінки навчальних і загальних площ та годинного навчального навантаження.

Існуюча система фінансування не позбавлена недоліків і також потребує вдосконалення. Згідно висновків Комітету з оцінки ЗВО механізм розподілу субсидій нехтує науково-дослідну діяльність, розглядаючи її при розподілі викладацьких постів як приватний елемент. Ще одним ускладненням при розподілі субсидій є розбіжності у оціночних показниках, пов'язаних з часовою різницею між планованим бюджетним роком, який починається з 1 січня, і навчальним роком, який починається з 1 вересня попереднього бюджетного року.

Витрати ВНЗ Франції мають приблизно таку структуру:

- 70% державних витрат займає оплата праці;
- 10% припадає на соціальну допомогу студентам, що включає стипендії, медичне страхування, різного роду пільги;
- 2-3% річних асигнувань виділяється на будівництво і капітальні роботи;
- 17-20% державних коштів (субсидій) поступають у безпосереднє розпорядження ЗВО.

Позабюджетні джерела становлять в межах 10-12% загального фінансування французьких ЗВО. У складі позабюджетних коштів виділяють такі джерела:

- внески за різні платні курси й інші форми освітньої підготовки (25%);

- надходження за контрактами з виконання науково-дослідних робіт (20%);
- доходи від різних сервісних служб (15%);
- вступні внески студентів й аспірантів (14%);
- прибутки від фінансової діяльності і надходження від місцевих органів влади (2%) (Lateineille, 2006).

Відповідно до законодавства ЗВО Франції наділені фінансовою автономією у використанні державних субсидій.

Важливим є досвід реформування фінансово-інвестиційного забезпечення вищої школи Китаю, який за останні десятиліття добився вагомих успіхів у розвитку галузі. Аналіз літературних джерел дає підстави виділити такі основні положення державної політики в питаннях фінансування вищої школи країни:

- фінансова самостійність ЗВО;
- відмова від принципу залишкового бюджетного фінансування;
- диверсифікація джерел фінансування;
- перехід до децентралізованого управління витратами;
- введення податкових пільг для системи вищої освіти;
- введення спеціального податку на освіту;
- створення цільових фондів фінансування вищої освіти.

Про ефективність провадження освітньої політики у Китаї було зазначено у попередніх параграфах. Варто зазначити, що з метою забезпечення можливості навчання студентів, сім'ї яких перебувають у скрутному матеріальному становищі, китайський уряд прийняв низку заходів, серед яких виділять такі основні системи: заохочувальних стипендій; матеріальної допомоги у важких ситуаціях; скорочення або повного звільнення від плати за навчання; державного субсидування з розрізі програми допомоги студентам. Загалом реформа вищої школи Китаю створила сприятливі умови для її інтеграції в ринкову економіку, що проявилось у підвищенні конкурентоспроможності ЗВО, встановленню взаємозв'язку між університетами, споживачами їхніх послуг і ринком праці.

Інформація про види фінансово-інвестиційного забезпечення ВНЗ провідних освітніх систем Заходу систематизована у табл. 5.1.

Таблиця 5.1

Види і характеристики фінансово-інвестиційного забезпечення ВНЗ
провідних освітніх систем Заходу

США		Механізми
Федеральний і місцеві бюджети	<ul style="list-style-type: none"> - наукові дослідження; - інституційні витрати; - допомога студентам 	<ul style="list-style-type: none"> - виділення грантів; - заключення державних контрактів і договорів - фінансування за програмами «Work Study»
Приватний сектор	<ul style="list-style-type: none"> - кошти приватних осіб; - кошти корпоративного сектору; - кошти благодійних фондів. 	<ul style="list-style-type: none"> - благодійні пожертвування; - кредитні кошти цільового спрямування; - угоди спільної діяльності; - контракти на предмет наукових і прикладних досліджень та розробок
Власні надходження	<ul style="list-style-type: none"> - надання освітніх послуг; - надходження від підприємств і медичних закладів, що входять до складу ВНЗ; - поступлення від провадження інвестиційної діяльності. 	<ul style="list-style-type: none"> - гранти; - заключення договорів щодо надання освітніх послуг; - діяльність ендавмент-фондів
Німеччина		Види надходжень
Джерела надходжень з державного бюджету	- основні кошти;	утримання вищої школи; зарплата викладачів, дослідників; стипендії
	- позабюджетні кошти;	науково-дослідна діяльність;
Адміністративно-управлінські доходи	- позабюджетні кошти	власна господарська діяльність науково-дослідна діяльність доходи від майна пожертвування залучення коштів спонсорів і випускників
	<ul style="list-style-type: none"> - фінансування згідно глобальних і цільових угод; - заключення пактів про вищу освіти 	Фіксація заставних сум на термін від 5 до 10 років
Франція		Статті фінансування
Центральний бюджет	субсидії	Функціонування; Інфраструктура; викладацька діяльність стипендії
Позабюджетні джерела надходження коштів	провідні наукові установи; благодійні фонди; професійні та регіональні організації	Стипендії; дослідження

Звернемо свою увагу на ситуацію у системі фінансово-інвестиційного забезпечення української вищої школи. Фінансування діяльності ЗВО відрізняється залежно від форми власності. Розрізняють такі організаційно-правові форми ВНЗ:

– ЗВО державної форми власності заснований державою, фінансується з державного бюджету і підпорядковується відповідному центральному органу виконавчої влади, яким є Міністерство освіти і науки України;

– ЗВО комунальної форми власності заснований місцевими органами влади, фінансується з місцевого бюджету і підпорядкований місцевим органам влади;

– ЗВО приватної форми власності заснований на приватній власності, підпорядкований власнику чи власникам і фінансується з недержавних джерел, як правило це самофінансування.

Види фінансування ЗВО систематизовано на рис. 5.3.

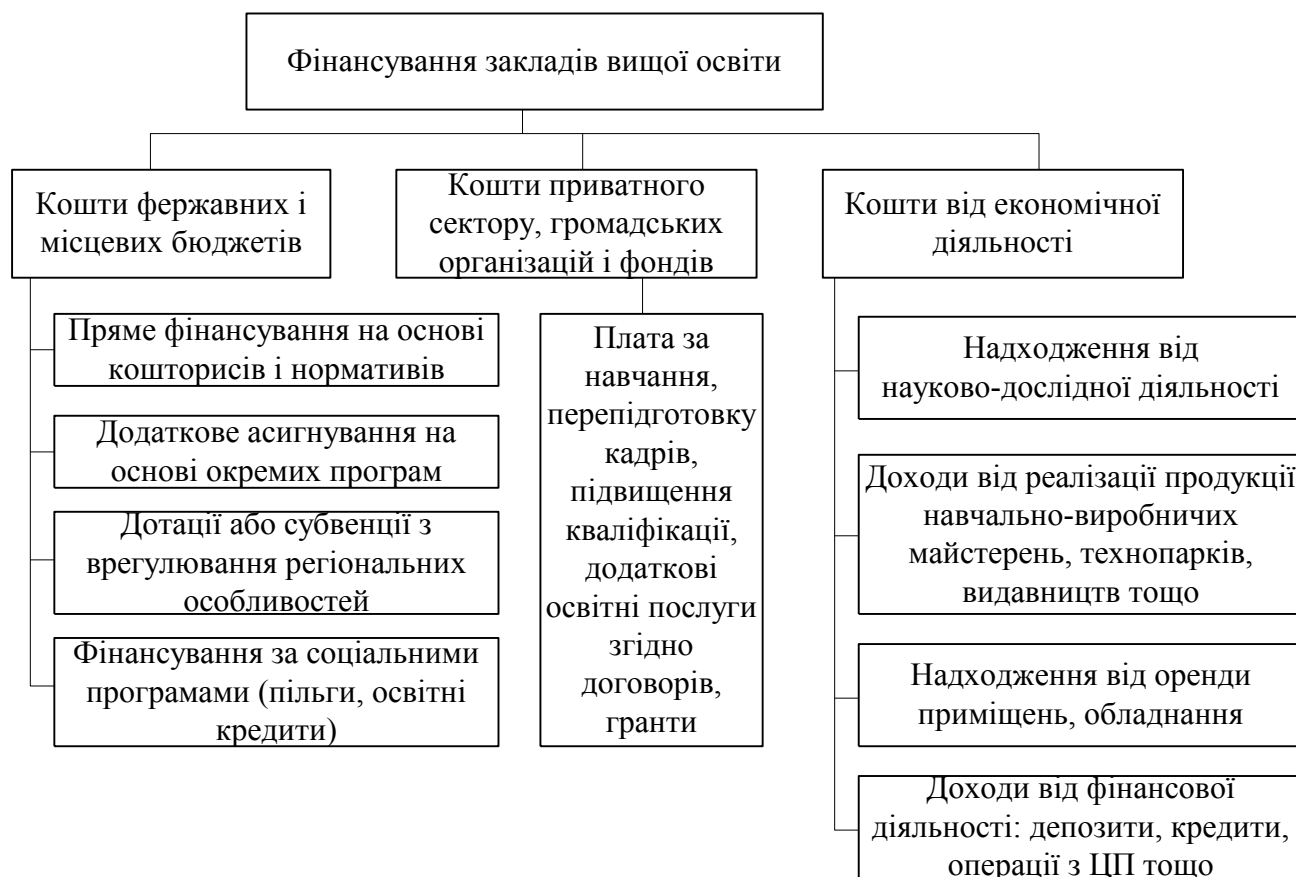

Рис. 5.3. Види фінансово-інвестиційного забезпечення ЗВО України

Вища та післядипломна освіта в Україні фінансуються відповідно до

суспільних і індивідуальних потреб. Забезпечення суспільних потреб реалізується через механізм державного замовлення, що передбачає виділення бюджетних асигнувань, які на конкурсних засадах розподіляються між закладами вищої освіти.

Вихідними даними для визначення розміру бюджетних асигнувань за основними статтями кошторису є кількість студентів та аспірантів, а відповідно до цього і розраховують професорсько-викладацький склад. ЗВО самостійно використовують бюджетні та позабюджетні кошти відповідно до кошторису доходів і витрат.

Розмір плати за той чи інший вид послуги визначається на підставі її ціни. Базою для визначення ціни послуги є розрахунок пов'язаних з наданням послуги на підставі укладеного договору валових витрат.

Процес реформування сфери освіти в Україні набуває безповоротного характеру. Цього вимагають жорсткі конкурентні умови сьогодення. Програму перетворень задекларовано в урядових документах. Однак самі перетворення, втілення реформ у життя безпосередньо пов'язані з фінансовою підтримкою програми, визначеної «Середньостроковим планом пріоритетних дій Уряду на період до 2020 року» в частинах, що стосуються формування нової системи управління і фінансування науки та створення умов для технологічного прориву (Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду на період до 2020 року. Доступно: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249629697).

За результатами огляду вітчизняних і зарубіжних джерел, які висвітлюють тематику фінансового забезпечення вищих навчальних закладів, вдалося встановити цікаву тенденцію розкриття питання фінансування вищої школи. Розглядаючи питання фінансування вищої освіти, науковці як правило роблять акцент на поглиблення існуючих моделей, наголошуючи на бюджетній основі фінансового забезпечення.

Дещо інший підхід до питання фінансування у владних структур. Під час розгляду фінансової складової в фокус уваги ставлять питання реформування освіти, децентралізації, концепцію нової української школи, зокрема вищої. Так,

за результатами круглого столу на тему «Пріоритетні напрями діяльності у галузі освіти і науки» у межах обговорення проекту Середньострокового плану пріоритетних дій Уряду на 2017–2020 рр. прийнято рішення про збільшення бюджетного фінансування наукової діяльності з метою формування нової системи управління і фінансування науки та створення умов для технологічного прориву (МОН спільно з експертами доповнили план Уряду щодо фінансування науки та розвитку інноваційної діяльності: Доступно: <http://news.meta.ua/cluster:52853121-MON-splno-z-ekspertami-dopovnili-plan-Uriadu-shchodo-fnansuvannia-nauki/>).

Питання фінансування вищої школи в Україні належить до пріоритетних, що пов'язано з нагальними проблемами як в економічному становищі держави загалом, так і в середовищі освітян. Держава може дозволити собі фінансувати вищу школу як осередок науки і кузню підготовки кадрів за умови належної віддачі – підготовки фахівців, затребуваних у національній економіці, визнаних на міжнародній арені в зв'язку з усе більшою інтеграцією вітчизняної економіки у міжнародні економічні процеси.

Така постановка питання спричиняє необхідність розв'язання першочергових задач з фінансування галузі науки і освіти в особі їх осередків – вищих навчальних закладів. А це насамперед задачі урядових діячів, які в силу своїх обов'язків повинні вирішувати завдання державної ваги, до яких належить забезпечення належних умов розвитку науки і освіти. Тому під час круглого столу на тему «Пріоритетні напрями діяльності у галузі освіти і науки» у межах обговорення проекту Середньострокового плану пріоритетних дій Уряду на 2017–2020 рр. питанням фінансування приділяли важливого значення. Однак вирішенню означених питань повинні передувати ґрунтовні дослідження, серед яких доцільним є застосування програмно-цільового методу фінансування діяльності бюджетних установ України (Yastrubskyy, Kostetska, та Kostyuk, 2015, с. 244-253).

Державне регулювання діяльності ВНЗ на сьогоднішньому етапі розвитку вищої школи передбачає забезпечення у системі вищої школи інноваційної та інвестиційної складових. Обидві складові по-своєму важливі і заслуговують на

увагу, однак переважна більшість дослідників та аналітиків акцент роблять на фінансово-інвестиційній.

Фінансово-інвестиційне забезпечення державного регулювання діяльності ВНЗ в Україні має свої особливості, пов'язані зі специфікою організування національної системи вищої школи. Протягом всієї історії її становлення з часів здобуття Україною незалежності основу системи вищої школи становили ВНЗ державної форми власності, які фінансувалися і зараз фінансуються з державного бюджету. Однак частка такого фінансування у забезпеченні діяльності ВНЗ відрізняється за роками та в розрізі мережі освітніх закладів. На початку XXI століття частка студентів, що навчалися у ВНЗ III–IV рівнів акредитації за рахунок коштів фізичних і юридичних осіб, перевищила половину загального контингенту студентів.

Загалом фінансово-інвестиційне забезпечення ВНЗ доцільно характеризувати враховуючи форму власності освітнього закладу, оскільки залежно від організаційно-правової форми управління та власності змінюються джерела їхнього фінансування. Водночас маємо диференціацію закладів вищої школи за статусом: національні, самоврядні (автономні), дослідницькі. Останні залишились тільки віртуально, оскільки на підставі Постанови КМУ № 597 від 05.11.2014 усі нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України щодо діяльності дослідницьких університетів, зокрема Положення про дослідницький університет втратили чинність, хоча в чинній редакції Закону про вищу освіту статтею 30 закріплено норму про дослідницький університет.

З огляду на зазначене при дослідженні питання фінансово-інвестиційного забезпечення державного регулювання діяльності ВНЗ виправданим є диференційований підхід.

Фінансово-економічні відносини у сфері вищої освіти прописано у XII розділі Закону України «Про вищу освіту». Ці норми стосуються всіх ВНЗ. Майнові комплекси, будівлі, споруди, обладнання, комунікації, транспортні засоби та інше майно засновник передає відповідно до законодавства та з урахуванням організаційно-правової форми у власність закладу вищої освіти або

закріплюються на основі права господарського відання з метою забезпечення його статутної діяльності – так визначає стаття 70 вказаного закону порядок формування матеріально-технічної бази і правовий режим майна закладів вищої освіти. Окремо обумовлений порядок закріплення майна за державними та комунальними закладами вищої освіти, яким заборонено його передавати у власність чи у формі застави юридичним і фізичним особам без згоди засновників. Фінансово-економічні відносини ВНЗ приватної форми власності передбачають, що їх фінансують власники. До їх фінансування можуть залучатися додаткові джерела, не заборонені законодавством, а залучені кошти спрямовуватися на статутну діяльність освітнього закладу у порядку і на умовах, визначених законодавством та його статутом.

У будь-якому випадку майно ВНЗ має максимально задовольняти потреби споживачів освітніх послуг. Варто зазначити, що в сучасних умовах якість майнового стану й матеріального забезпечення освітнього процесу безпосередньо впливає на обрання абітурієнтами, іншими потенційними споживачами освітніх послуг того чи іншого ВНЗ. Водночас актуалізується питання ефективності використання такого майна та його збереження.

Вибираючи стратегію державного регулювання діяльності ВНЗ щодо їх фінансово-інвестиційного забезпечення необхідно визначитись з пріоритетами, в основі яких має бути стратегічна значущість. Згідно статистичних даних за 2016 р., прийом на навчання до ВНЗ за кошти державного бюджету становив 47,7% загального обсягу вступників, а за кошти місцевих бюджетів – ще 6,3%, що сумарно становить 54% [126]. Така тенденція існувала й у попередні роки, через що доцільно зосередити увагу на дослідженні питання фінансово-інвестиційного забезпечення ВНЗ державної і комунальної форм власності, оскільки вони становлять основу вищої школи України, а також проаналізувати та визначити тенденції фінансового забезпечення автономних ВНЗ й пошуку шляхів оптимального використання зовнішніх джерел та внутрішніх ресурсів.

Незважаючи на дострокове припинення виконання програми становлення дослідницьких університетів України, актуальність такого процесу залишається в

силі, а отже, й дослідження проблематики фінансового забезпечення ВНЗ у секторі автономних дослідницьких освітніх закладів як центрів освіти і науки з усіма перспективними наслідками, залишається актуальним. З огляду на це виникає потреба у вирішенні таких завдань:

- дослідженні наявних джерел фінансування автономних дослідницьких ВНЗ України та пошук шляхів забезпечення умов для перетворення їх на центри розвитку освіти і науки;

- пошук і опрацювання внутрішніх резервів автономного ВНЗ з метою перспективного розвитку й функціонування та ефективного використання наявних коштів;

- стимулювання інвестицій в діяльність автономних дослідницьких ВНЗ як додаткового джерела поступального розвитку та функціонування автономного ВНЗ.

Якщо говорити про фінансування освіти і науки загалом, то в Україні цей показник становить 5,2% ВВП, що є для нашої країни дуже низьким в абсолютному вираженні (Гриневич, 2016). Порівнявши видатки на освіту до ВВП у країнах з ринковою економікою можна констатувати, що означений показник становить у США 5,6%, в Японії – 3,6%, Німеччині – 4,8%, однак в абсолютному вираженні обсяги витрат в цих країнах щонайменше на порядок вищі через інший рівень ВВП. У 2014 році в Україні питома вага загального обсягу витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у ВВП становила 0,66%, зокрема за кошти державного бюджету – 0,26% (Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2014 році. Доступно: <http://specnaukproect.com.ua/uk/>). У 2015 році рівень фінансування залишився приблизно таким самим. Така ситуація для України не є новою, а скоріше – закономірністю. Наявна в Україні криза призвела до ще більшого зменшення фінансування наукових досліджень і розробок.

Унаслідок таких обсягів фінансового забезпечення наука в українському суспільстві відіграє переважно пізнавальну та соціокультурну функції, адже зі світової практики відомо, що можливість впливу науки на рівень економічного розвитку виникає за умови її фінансування понад 0,9 % ВВП (Стратегія розвитку

високотехнологічних галузей до 2025 року. Доступно: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT2490.html).

Про необхідність збільшення рівня фінансування науки щонайменше до 0,3% від ВВП порівняно із передбаченими на 2017 рік 0,16% й ефективне використання цих коштів наголошувалось під час круглого столу на тему «Пріоритетні напрями діяльності у галузі освіти і науки», присвяченого обговоренню пріоритетних напрямів у галузі освіти і науки, які включено до розділу «Розвиток людського капіталу» середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року (Гриневич, 2017).

Згідно даних Державної служби статистики, витрати на виконання наукових досліджень в Україні у відсотках до ВВП є не більшими за 0,4%. Це ілюструє інформація, подана у табл. 5.2.

Таблиця 5.2

Витрати на фінансування наукових досліджень в Україні

Рік	Витрати державного бюджету на наукові та науково-технічні роботи в Україні	Питома вага витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у ВВП
2009	0,95	0,32
2010	0,91	0,38
2011	0,86	0,39
2012	0,84	0,41
2013	0,86	0,37
2014	0,82	0,33

Джерело (Державна служба статистики України. Доступно: www.ukrstat.gov.ua)

Наведені дані наводять на думку, що витрати державного бюджету взагалі не забезпечували коштами на проведення наукових досліджень. Фінансування загалом безпосередньо впливає на рівень наукових досліджень, хоча цей вплив не є прямим.

Починаючи з 2016 р., у ВНЗ запроваджено фінансування наукових досліджень і розробок за відкритим конкурсним відбором, що дає змогу вибирати кращі проекти і кращі команди, здатні їх реалізувати. Вже у 2017 році фінансування наукових досліджень і розробок наукових установ в Україні збільшилося майже на 40%: від 366,6 до 507,4 млн. грн.

Із поданих 132 навчальними закладами України у 2016 р. 834 проектів було відібрано 511, які профінансовано у 2017 р. (Фінансування наукових досліджень в Україні зросло на 40%. Доступно: <https://www.ukrinform.ua/---40.html>).

Фінансове забезпечення наукових досліджень і розробок доречно розглядати з позицій зовнішнього забезпечення, яке охоплює бюджетні надходження на виконання поставлених перед освітнім закладом завдань, гранти, інші надходження, та в плані внутрішнього освоєння наявних фінансових ресурсів.

Процес реформування повинен охоплювати як першу, так і другу складові. На вищому державному рівні триває обговорення реформування системи фінансування вищої освіти в Україні. Як один із можливих варіантів такого реформування Міністерство освіти і науки запропонувало проект нового механізму фінансування вищої освіти.

Запропонована МОН модель фінансування вищої освіти складається з чотирьох елементів. Перший ключовий елемент – це базове (блочне) фінансування ВНЗ. Другий – соціальний фонд. Третій – фонд розвитку (фонд капітальних видатків). Четвертий – фонд державної цільової підтримки, де буде закладено гроші на підтримку тих категорій населення, яким держава надає додаткову підтримку на здобуття вищої освіти (Совсун, 2016).

Другий аспект фінансового забезпечення ВНЗ, зокрема їх підкатегорії – автономних дослідницьких – зводиться до пошуку внутрішніх резервів і забезпечення вкладень тимчасово вільних коштів у програми перспективного розвитку. Саме другій складовій зазвичай приділяють мало уваги в плані наукового осмислення й опрацювання, оскільки вважають, що розпоряджатися наявними ресурсами не складно – було би чим розпорядитись. Логіка цілком зрозуміла, особливо коли статистика говорить про тенденції скорочення фінансування на фоні зростаючих інфляційних процесів.

На державному рівні озвучена необхідність заміни категорії «державного замовлення» на фінансування вищих навчальних закладів. А це передбачає створення нової моделі фінансового забезпечення вищої школи, зокрема і автономних (самоврядних) дослідницьких ВНЗ.

Залишається відкритим питання розпорядження отриманими коштами, які асоціюються передусім з визначенням форм і обсягів оплати праці працівників, порядком використання коштів, отриманих за надання платних послуг. Водночас університети США володіють значними коштами, що дає їм змогу реалізовувати важливі і дорогі проекти, зокрема в галузях космонавтики, ядерної енергетики. Річний бюджет низки університетів світового рівня перевищує бюджет окремих країн. Однак володіння і розпорядження цими коштами й майном організують через ендаумент-фонди, основною метою створення яких є забезпечення довгострокового додаткового відносно бюджетного фінансування ВНЗ, особливо програм, які забезпечують закладу вищої школи так звану ексклюзивність. Так, розподілені серед 11 600 ендаументів активи фонду Гарвардського університету у 2008 р. оцінювалися в 37,2 млрд дол. Однак глобальна фінансова криза 2008 р. зменшила їх приблизно на 27%. Середньорічна доходність ендаументів становить у межах 10–12% і, як правило, залежить від стану економіки.

Модель фінансового забезпечення та використання ресурсів автономного ЗВО України запропоновано на рис. 5.4.

Рис. 5.4. Модель фінансового забезпечення автономного ЗВО [Власна розробка]

Впровадження запропонованої моделі в Україні потребує законодавчого врегулювання процесу.

Особливої актуальності набуває питання фінансування ВНЗ з позиції перспективного розвитку. Такий підхід зобов'язує до належних розрахунків у сфері диверсифікації та диференціації фінансових ресурсів ВНЗ. Щодо диверсифікації джерел фінансування, то варто звернутися до ст. 71 Закону України «Про вищу освіту», яка регламентує порядок фінансування вищих навчальних закладів. Державні вищі навчальні заклади фінансують за кошти державного бюджету на умовах державного замовлення на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів та інших джерел, не заборонених законодавством, з дотриманням принципів цільового та ефективного використання коштів, публічності та прозорості у прийнятті рішень].

Це означає, що місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних рад можуть фінансувати вищі навчальні заклади державної форми власності відповідно до програм соціально-економічного розвитку регіонів, утримуючись від прийняття рішень, виконання яких може призвести до неправомірного відчуження майна (зокрема земельних ділянок), що перебуває у розпорядженні ВНЗ.

Використання фінансових ресурсів автономного ВНЗ можна диференціювати за джерелами фінансування і за потребами у фінансуванні.

Фінансування ВНЗ – це динамічний процес, який безпосередньо пов'язаний з наявністю контингенту студентів та припливом вступників, що передбачає проведення прогностичних розрахунків потреби у фінансуванні на підготовку фахівців, затребуваних на ринку праці.

Створення на основі автономних дослідницьких університетів своєрідних науково-освітніх інкубаторів дасть їм змогу інтегруватись зі світовими рейтинговими науково-просвітницькими центрами. Державна підтримка наукових і освітніх установ, що працюють на міжнародному рівні, переходить в розряд пріоритетних. Це означає, що ВНЗ зі статусом автономних дослідницьких повинні ввести цей показник до переліку основних, що потребує належної фінансової

підтримки.

Попри достатню кількість пропозицій і запропонованих програм, присвячених реформуванню системи вищої освіти і науки в Україні, залишається місце для досліджень у напрямках, які дають змогу вивести вітчизняну науково-освітню галузь на рівень світових лідерів.

Основний акцент сучасні дослідники роблять на тому, що ресурсна підтримка з боку державного і приватного секторів під час проведення наукових досліджень дають змогу вивести вітчизняні ВНЗ на рівень рейтингових, що передбачає провадження такої політики, яка б стимулювала проведення досліджень на світовому рівні.

Насамперед потрібно оцінити ступінь привабливості українських вишів для іноземних студентів, після чого можна визначитись з напрямками покращення рейтингових показників освітніх закладів з метою популяризації послуг для залучення додаткового контингенту студентів, стажистів, слухачів.

Оцінюють діяльність закладів вищої освіти на основі проведених рейтингів. Серед найпопулярніших рейтингів світу, що визначають найкращі університети, виділяється QS World University Rankings, який складають на основі даних і методики з шести критеріїв.

Одним з критеріїв, що відображає ступінь привабливості навчального закладу на міжнародній арені, є частка іноземних студентів. Йому відведено 5% оцінки. Під час оцінювання враховують студентів, які є громадянами інших країн, навчаються у ВНЗ протягом щонайменше семестру і не є студентами за обміном.

Ще один критерій, на частку якого також припадає 5% оцінки в рейтингу, враховує частку іноземних викладачів, які працюють на умовах повної зайнятості або на півставки і проводять в університеті не менше одного семестру (Методологія QS World University Rankings. Доступно: https://ria.ru/docs/sn/QS_World_University_Rankings/).

Водночас основний критерій – академічна репутація, якому відведено 40% оцінювання, ґрунтується на думках професорів і викладачів, які ведуть наукову діяльність, а також вищого керівництва університетів, про те, в яких навчальних

зкладах світу наукові дослідження за їх областю компетентності проводять на найвищому рівні. Цей критерій опосередковано пов'язаний з контингентом іноземних студентів і викладачів, оскільки належну оцінку можна надати за умов перебування у відповідному середовищі, тобто навчаючись, проходячи стажування, відвідуючи конференції чи інші навчально-наукові заходи, організовані конкретним вищим навчальним закладом.

За результатами оцінювання, проведеного Британською компанією Quacquarelli Symonds, згідно з рейтингом 2016/2017 року опубліковано 13-й випуск щорічного рейтингу топ-університетів світу QS World University Rankings, до якого увійшли шість українських вишів серед 916 вищих навчальних закладів з різних країн світу.

За результатами проведеного аналізу керівник відділу досліджень Експертної ради QS Бен Соутер зробив такі висновки: «Показники цього річного рейтингу дають зрозуміти, що рівень інвестицій є визначальним та наявно демонструє хто розвивається, а хто регресує. Університети в країнах, які забезпечують високий рівень цільового фінансування, будь то спонсорство або надходження з державного бюджету, займають вищі місця в рейтингу. З іншого боку, університети країн Західної Європи, де наразі скорочують витрати на громадські наукові дослідження, втрачають свої позиції, на відміну від університетів США та Азії» (Рейтинг найкращих університетів світу QS World University Rankings 2016/17. Доступно: <http://unistudy.org.ua/qswur/>).

Повернемося до рейтингових позицій українських вишів та постараємося прослідкувати причинно-наслідкові зв'язки між успішністю навчальних закладів та наявним у них потенціалом. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна посідає 382 позицію у світовому рейтингу, ставши найкращим університетом України. Київський національний університет ім. Шевченка розташувався у категорії 431–440. Національний технічний університет «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» посів позицію у категорії 551–600. Донецький національний університет, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» та Сумський державний

університет посіли місця у категорії 701+ (QS World University Rankings: результати України. Доступно: http://osvita.ua/abroad/higher_school/university-ratings/52222/).

Якщо взяти статистику провідних українських ВНЗ, то можна впевнено стверджувати, що пріоритетність у фінансуванні належить КНУ ім. Тараса Шевченка (Яструбський, 2016, с. 190-196), який цього річ втратив свою позицію і поступився ХНУ імені В. Н. Каразіна. Отже, існують інші дієві чинники, які забезпечують лідерські позиції навіть за умов обмеженого бюджетного фінансування.

Прослідкуємо взаємозв'язок між рейтинговими позиціями та наявністю контингенту іноземних студентів, які навчаються у вищому навчальному закладі. У табл. 5.3 наведено дані, що ілюструють залежність між згаданими показниками.

Таблиця 5.3

Залежність рейтингу вищого навчального закладу від наявного контингенту іноземних студентів

Назва вищого навчального закладу	Кількість		Відсоток іноземних студентів
	іноземних студентів	студентів разом	
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна	4 107	18 709	21,95
Київський національний університет імені Тараса Шевченка	1 130	24 321	4,65
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»	318	30 000	1,5

При цьому важливо прослідкувати тенденції щодо географії, напрямків підготовки, спеціальностей, які пріоритетні в плані вибору іноземних студентів.

Загальна кількість осіб, які наразі навчаються в Харківському національному університеті, 18 709 осіб, серед яких 16152 студенти: з них громадян України – 12 045 осіб (9 836 – за денною, 2 209 – за заочною формами навчання); іноземних громадян – 4 107 осіб з 93 країн світу (3 929 – за денною, 178 – за заочною формами навчання).

У Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна за кошти фізичних і юридичних осіб навчаються 9 063 студенти, що становить 56,2 % від

загальної кількості. Серед них 4979 студентів – громадяни України, 41,3 % від загальної кількості студентів-громадян України (3 228 осіб – за денною, 1 751 – за заочною формами навчання) і 4 084 іноземних студента (3 906 осіб за денною і 178 осіб за заочною формами навчання).

Аналіз динаміки надходження коштів за навчання показує, що в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна існує тенденція до зростання частки надходжень за спецфондом у загальному обсязі фінансування. Так, якщо у 2014 р. частка надходжень за спецфондом в загальному бюджеті закладу становила 45%, то вже у 2016 р. вона зросла до 60,55%. При цьому обсяги надходжень коштів за навчання у 2016 році зросли більш ніж удвічі порівняно з аналогічними показниками у 2014 році. Такій тенденції значною мірою можна завдячувати наявності доволі високого порівняно з іншими навчальними закладами відсотка контингенту іноземних студентів, аспірантів, слухачів підготовчих курсів. Варто звернути увагу також на доволі широку географію країн походження іноземців – 93.

За останні роки в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна зміцнювалося міжнародне співробітництво, ефективно працювала система довузівської підготовки.

Деяка інша картина спостерігається в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, де станом на 07.12.16 навчалось 1130 іноземних громадян із 55 країн світу.

У 2016 році до університету зараховано 308 громадян із 35 країн світу. Найбільша кількість з Азербайджану – 133 особи, Росії – 33, Китаю – 31, Туркменістану – 24, Грузії – 11. Перелік країн, з яких приїжджають іноземні громадяни на навчання до університету, поповнився такими країнами, як Естонія, Латвія, Німеччина, Франція, США. Для підготовки за ОР «бакалавр» вступило 152 іноземні громадяни, «спеціаліст» – 17, «магістр» – 39 (КНУ ім. Т. Шевченка. Доступно: <http://www.univ.kiev.ua/>).

Загалом основна частка студентів-іноземців припадає на країни СНД: тільки вихідців з Азербайджану в КНУ імені Тараса Шевченка навчається 44,4%; ще

22,5% – вихідці з Росії, Білорусі, Грузії, Туркменістану та Узбекистану.

Порівняно з іншими закладами вищої освіти України за умов належного фінансового забезпечення зі загального фонду ця картина виглядає доволі привабливою, однак її можна зарахувати до категорії традиційних, коли за основу беруть позицію із збереження займаних позицій на вітчизняних теренах.

Зовнішні чинники по-різному проявляються в однотипному середовищі. Вступна кампанія 2016 року відбувалася за умов зменшення на 7 % чисельності абітурієнтів; за експертними оцінками порядку 9–10 тис. осіб виїхало на навчання за кордон. Ці та інші фактори впливу призвели до втрати окремими університетами до 15% держзамовлення.

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» належить до провідних освітніх закладів України. Згідно з даними рейтингу «ТОП-200 Україна» в 2016 році університет очолив рейтингову таблицю вишів України завдяки критерію «Інноваційна діяльність університетів». Протягом періоду 2016 року в інноваційній екосистемі КПІ «Sikorsky Challenge» створено понад 40 стартапів, 29 з яких одержали інвестиції від приватних венчурних фондів і високотехнологічних компаній на загальну суму 573 млн. грн. (Рейтинг вузів ТОП-200 Україна 2016 года. Доступно: <http://ru.osvita.ua/vnz/rating/51454/>). Особливих масштабів набуває ця робота з Китаєм. Академія наук провінції Шаньдун, у складі якої діють одинадцять науково-дослідних інститутів і центрів, започаткувала з КПІ системну довготермінову співпрацю. Так, у межах цієї співпраці в галузі гідроакустичних досліджень виконуються контракти з цією академією на суму \$250 000, а з Харбінським інженерним університетом – на суму \$50 000.

Однак, за даними міжнародного рейтингу, НТУУ КПІ помітно відстає від згаданих вище українських освітніх закладів, однією з дієвих причин чого є низький рівень міжнародної співпраці.

Міжнародна діяльність за аналізований період 2014–2016 рр. послабилася: знизилися такі впливові показники, як кількість міжнародних контактів, прийом на навчання іноземних громадян, інші складові міжнародної діяльності.

Поглиблений моніторинг кількісних складових ЗЕД, проведений у КПІ, показав, що за 38 видами діяльності, які дозволені законодавством України, лише 11 використовуються і дають прибуток університету. За оцінками департаменту міжнародного співробітництва та департаменту економіки і фінансів, тільки за одним спільним освітнім проектом з елементами франчайзингу університет може отримувати в певній короткостроковій перспективі близько \$ 100–150 тис. щорічно (НТУУ «КПІ»). Доступно: <http://icd.kpi.ua>).

Однією з суттєвих причин зниження показника міжнародної діяльності став низький рівень володіння іноземною мовою студентів і викладачів університету. Сьогодні в НТУУ КПІ навчається лише 318, або близько 1,5%, іноземних студентів. Причина полягає в тому, що вони у своїй більшості зацікавлені в навчанні англійською мовою, однак освітній заклад не готовий до надання послуг у такій формі.

Розуміючи неминучість і безповоротність процесів, які виникають і набирають обертів у сфері вищої освіти, керівництво НТУУ КПІ вживає рішучих заходів для покращення міжнародної діяльності. Зокрема, прийнято рішення про перехід з 1 вересня 2017 на стовідсоткове навчання іноземців англійською мовою. З цією метою КПІ долучився до проекту «Англійська мова для університетів» Британської Ради в Україні. У проекті задіяні викладачі англійської мови професійного спрямування та викладачі кафедр, які читають фахові дисципліни як для іноземних, так і для українських студентів (Згуровський, 2016).

Головним бар'єром на шляху вирішення означених проблем керівники підрозділів НТУУ КПІ називають відсутність економічних стимулів для викладачів працювати з іноземними студентами, зокрема за англомовними програмами.

Особливу увагу було приділено ініціюванню роботи Центра міжнародної освіти університету. Акценти роблять на те, щоби все, що є в КПІ конкурентоспроможного силами Центру пропонувати через Посольства України за кордоном.

П'яту позицію у рейтингу «ТОП-200 Україна» в 2016 році займає Національний університет «Львівська політехніка». У Львівській політехніці сьогодні навчається на контрактній основі та за міжнародними угодами понад 300 іноземних студентів та аспірантів. Більшість таких студентів із країн СНД (Росія, Білорусь, Казахстан, Молдова), країни Європи (Польща, Греція), країни Африки (Марокко, Туніс) та Близького Сходу (Ліван, Палестина, Йорданія) (Інтернаціоналізація Доступно: <http://lp.edu.ua/internationalization>).

Проведений огляд провідних українських вищих навчальних закладів нашою хує на низку цікавих висновків, які зводяться до того, що міжнародна діяльність стає невід'ємною складовою роботи вищих освітніх закладів.

Кожен з провідних українських університетів у своїй перспективній програмі пріоритетами діяльності вважає забезпечення високої якості університетської освіти відповідно до правил і стандартів, прийнятих в Європейському просторі вищої освіти; суттєве підвищення рівня залучення університету до виконання міжнародних наукових проектів, збільшення обсягів позабюджетних коштів, спрямованих на виконання наукових досліджень і надання наукових послуг. Такі завдання далекі від амбітних, а вмотивовані, найімовірніше, розумінням складності процесів, які відбуваються в сфері вищої школи, неминучістю ризиків, пов'язаних з набором студентів та аспірантів, зменшенням обсягів державного фінансування вищої освіти та наукових досліджень.

Враховуючи демографічну ситуацію та кон'юнктуру ринку вищої освіти, сьогодні вже йдеться не про вибір університетами студентів, а про вибір студентами вишів. До головних завдань, які дадуть змогу підвищити рейтинг ВНЗ на міжнародному рівні за умови забезпечення високої якості надання освітніх послуг, можна зарахувати такі.

1. Збільшення кількості іноземних студентів, які навчаються в університеті, та розширення географії їх представництва.

2. Представлення українських вишів в міжнародному інфопросторі через сайти зарубіжних університетів-партнерів з метою підвищення привабливості

освітніх закладів.

3. Створення належних умов для контингенту іноземних студентів з метою забезпечення високого рівня освітніх послуг, а також культурно-побутових, відповідно до розміру плати за навчання.

Наступною різновидністю інвестиційно-інноваційного забезпечення діяльності ВНЗ є створення спільних міжнародних проектів на базі ВНЗ. Це можуть бути спільні науково-освітні програми провідних українських і зарубіжних вишів, освітніх закладів та підприємств з метою входження в розвинений світовий освітній простір з його передовими методиками й методологіями освітніх послуг, отримання доступу до передових технологій, які самотужки впровадити в освітній процес мало ймовірно. Дуже корисною в цьому відношенні є практика Китаю, який провадить відкриту політику в питаннях залучення зарубіжних розробок і новацій, забезпечуючи при цьому належні умови для їх втілення в економіці країни.

Прикладом таких масштабних проектів може слугувати відкриття у 2017 р. у Санкт-Петербурзькому політехнічному університеті Петра Великого базової кафедри «Нові матеріали і адитивні технології» в китайському місті Чансин (провінція Чженцзян). Йому передувало створення спільного російсько-китайського науково-освітнього центру «Адитивні технології», створеного спільно з китайською компанією ENV (Energy New Vehicle).

Кафедру створено для навчання як російських, так і китайських студентів - майбутніх фізиків, хіміків, матеріалознавців, зокрема у вузькоспеціалізованих областях. Спільний центр займає 6 тисяч квадратних метрів, обладнаний інноваційними та ультрасучасними аудиторіями та лабораторіями для магістрантів за напрямками «Матеріалознавство і технологія матеріалів» і «Металургія».

Зрозуміло, що такі проекти є складовою державної програми, спрямованої на виведення національних освітніх систем на світовий рівень. Створення спільних наукових та освітніх центрів стає на сучасному етапі становлення освіти однією з нових форм стабільної підготовки кадрів на базі високих технологій. Створення

базової кафедри «Нові матеріали і адитивні технології» спільно з підприємством Китаю є прикладом нового рівня взаємодії, покликаною забезпечити ведення практичних і дослідницьких робіт на найсучаснішому науково-технічному рівні з одночасним обміном передовим досвідом.

Міністерство науки і техніки Китаю зорієнтоване на світові передові технології. З цією метою у 2017 р. було створено шість державних дослідницьких центрів: Пекінський дослідний інститут молекулярної науки, Уханський дослідний центр оптико-електронних технологій, Пекінський дослідний центр фізики конденсованого стану, Пекінський дослідний центр інформаційної науки і техніки, Шеньянський інститут матеріалознавства, Хефейський дослідний центр мікроматеріалознавства. Основну увагу в них зосереджено на сучасних дослідженнях та міждисциплінарних науках. Створені центри мають особливе значення для підвищення державного науково-технічного інноваційного потенціалу, а основним їх завданням є прискорене утворення світової науково-технічної держави. Водночас вони є важливою складовою державної науково-технічної інноваційної бази і державної науково-технічної інноваційної системи комплексного перехресного типу, створеної з урахуванням особливостей фундаментальних досліджень в епоху потужної науки.

У моделі оптимізації фінансового забезпечення науково-освітньої діяльності ВНЗ необхідно враховувати сукупність чинників, які дають змогу вивести вітчизняну вищу школу на лідерські позиції в світовому масштабі.

5.2. Державно-приватне партнерство у фінансово-інвестиційному забезпеченні діяльності ЗВО

Належного рівня інвестиційно-інноваційного забезпечення діяльності ВНЗ можна досягти завдяки розвитку різних форм державно-приватного партнерства. Щоби з'ясувати глибину й затребуваність цієї думки, постараємось спочатку уявити теоретичні положення, а відтак дослідити та порівняти фінансове забезпечення наукової й освітньої діяльності провідних українських і зарубіжних

вищих навчальних закладів на сучасному етапі. Форми ДПП в питаннях інвестування схематично представлені на рис. 5.5.

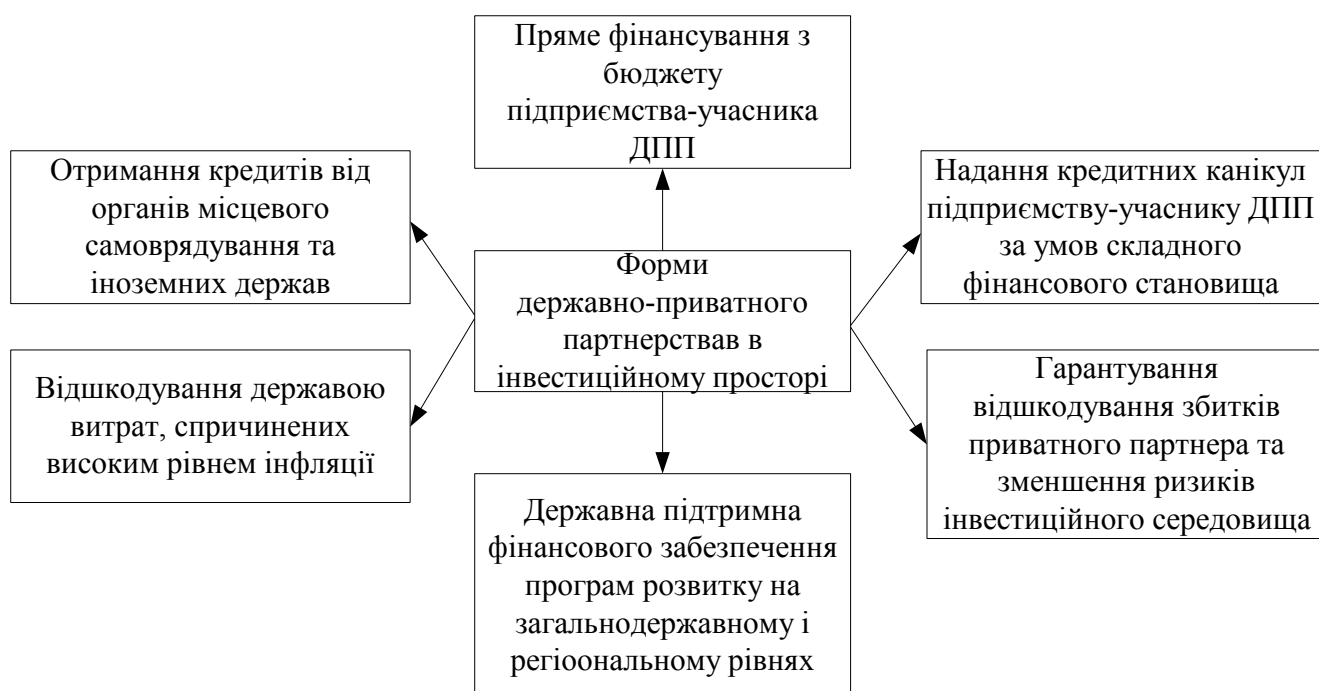

Рис.5.5. Форми ДПП у питаннях інвестування проектів

Визначення та ознаки державно-приватного партнерства в Україні закріплені на законодавчому рівні. Державно-приватне партнерство трактується як «співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами - підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору» (ВРУ, Закон, Про державно-приватне партнерство, 2010). З метою взаємовигідної співпраці у відновленні, модернізації чи реконструкції існуючих, створенні нових об'єктів, які потребують залучення інвестицій, обумовлюється відповідальність сторін, порядок об'єднання ресурсів, розподіл ризиків, винагороди чи покриття витрат в процесі використання таких об'єктів.

У зарубіжній практиці трактування категорії державно-приватного партнерства відрізняються залежно від пріоритетності застосування. В різних країнах реалізація проектів державно-приватного партнерства найбільш доцільна

у тих секторах національної економіки, у яких є найбільша потреба.

Одним з проявів такого партнерства є співпраця в галузі вищої школи. В означеній сфері таке партнерство характеризує процеси розширення і ускладнення форм взаємодії держави і бізнесу і не є новим у світовому масштабі, хоча в Україні закріплено на законодавчому рівні порівняно недавно. Вважають, що країною походження терміна «державно-приватне партнерство» є США і стосувався спільного державного і приватного фінансування саме освітніх програм, пізніше така співпраця поширилась на фінансування об'єктів громадського користування, а від 60-х років минулого століття став використовуватись для означення спільних державно-приватних підприємств, зайнятих модернізацією і перебудовою міст (Матявина, 2008).

Державно-приватне партнерство у вищій школі має на меті вдосконалення економічних механізмів функціонування галузі, зокрема створення фінансових і ресурсних умов для підвищення ефективності та конкурентоспроможності сфери вищої освіти, зростання інвестиційної привабливості фінансового потенціалу ВНЗ за одночасного забезпечення високої якості підготовки спеціалістів та конституційних прав громадян в освітній сфері.

До переліку основних завдань ДПП входить:

– побудова ефективної системи управління майном, збереження соціальної спрямованості його використання, що передбачає будівництво та реконструкцію будівель і споруд, заміну інженерних комунікацій та устаткування, забезпечення технічними засобами навчання, інвентарем, навчально-наочними посібниками, оснащення навчальних приміщень лабораторним і науковим обладнанням, приладами обчислювальної та оргтехніки;

– розроблення і запровадження механізму стимулювання добродійної економічної підтримки освіти через благодійні фонди, безоплатне цільове фінансування з метою фінансування витрат придбання основних засобів, нематеріальних активів, землі і покриття поточних і цільових витрат на організацію і фінансування для викладачів і студентів стипендіальних і грантових програм; організацію і надання освітніх кредитів;

– залучення приватних організацій до управління змістовним компонентом освіти за визначеним колом питань через реалізацію спільних освітніх програм компаній, розроблення навчально-методичного забезпечення; проведення стажувань, спільних конференцій, круглих столів, семінарів, презентацій з метою тіснішої співпраці між роботодавцями та споживачами освітніх програм;

– організація видавничої діяльності навчальних матеріалів, які поєднують теоретичні положення і практичне їх використання, на основі яких реалізуються різні освітні програми; створення освітніх центрів та інших корпоративних об'єднань, зорієнтованих на реалізацію програм з підготовки та перепідготовки працівників компаній приватного сектора економіки, а також забезпечення стажування працівників системи вищої школи;

– організація фінансування і створення технопарків, бізнес-інкубаторів, формування підприємств інноваційного типу з метою створення партнерської основи для проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт, а також спільної науково-дослідницької діяльності.

В Україні ДПП реалізується з дотриманням принципів:

–рівності державних та приватних партнерів перед законом;
–узгодження інтересів партнерів (як державних, так і приватних) з метою одержання взаємної вигоди;

–заборони дискримінації прав державних чи приватних партнерів;
–забезпечення ефективності діяльності, вищої ніж у разі її здійснення до залучення приватного партнера;

–справедливого розподілу ризиків, пов'язаних з виконанням партнерських договорів, між державною та приватною сторонами;

–незмінності укладеного в межах державно-приватного партнерства договору, цільового призначення та форми власності переданих приватному партнеру об'єктів, що перебувають у державній або комунальній власності, протягом усього строку дії договору;

–визначення на конкурсних засадах приватного партнера для цілей укладення договору;

–прозорості та зворотного зв'язку, дотримання якого передбачає вільний доступ членів суспільства до повної інформації про стан підприємства-партнера, його фінансові, економічні та інші показники, стандарти та якість пропонованих ним послуг;

–невтручання, який передбачає право партнерського підприємства після підписання договору самостійно приймати всі виробничо-технологічні, управлінські, кадрові та інші рішення, а держава не повинна втручатися в його господарсько-адміністративну діяльність.

ДПП передбачає укладення договорів для:

– передачі господарських об'єктів, що належать державі чи територіальній громаді, в тимчасову експлуатацію приватного партнера;

– управління майном у випадку передбачення в договорі інвестиційних зобов'язань приватного партнера;

– спільної діяльності.

Держава в особі органів влади, міністерств і відомств, наділених повноваженнями з управління державним і комунальним майном сфери освіти, через механізми ДПП здійснює регулятивні функції. Роль держави у формуванні і функціонуванні ДПП у галузі вищої школи полягає в розробленні ідеології і політики створення таких об'єднань; формуванні повноцінної законодавчої бази, яка регламентує питання створення та функціонування партнерських угруповань; створенні нормативно-методичної бази, що регламентує порядок допуску до участі в ДПП комерційних і некомерційних організацій різних організаційно-правових форм, а також механізми захисту учасників ДПП від порушення їх прав, та контроль за цільовим використанням механізмів державно-приватного партнерства; стимулювання та ініціювання створення ДПП у сфері освіти в межах великих проектів національного масштабу.

Механізмами державно-приватного партнерства є організаційно-правові конструкції, які використовують у процесі реалізації спільних проектів. Механізми державно-приватного партнерства є підкатегорією інструментів. Перелік інструментів державно-приватного партнерства доволі широкий і

містить державні та фінансові інститути, організаційно-правові форми і джерела фінансування. Найпоширенішими механізмами державно-приватного партнерства є орендні угоди, довгострокові інвестиційні угоди, договори концесії, створення спільних підприємств, договори управління та змішані договори.

Ідеологія створення і функціонування ДПП на макроекономічному рівні визначає цілі створення інституту державно-приватного партнерства, обсяг мобілізованих економічних ресурсів на потреби створення таких об'єднань, формалізацію системи цінностей і завдань їх діяльності. Це пов'язано з виокремленням пріоритетних форм ДПП, а також використовуваних механізмів, покликаних стимулювати участь приватного сектора у партнерських угодах.

Фінансувати ДПП можна за рахунок як приватного партнера, так і коштів державного і місцевих бюджетів, а також запозичених в установленому порядку фінансових ресурсів.

Найбільш затребуваними видами партнерства є угоди про підготовку високого професійного рівня фахівців, а також спільна науково-дослідницька та науково-практична діяльність. З боку держави доцільним є застосування податкових пільг для учасників ДПП, зниження ставок за загальнодержавними і місцевими податками, відстрочення або розстрочення у сплаті податків, підвищення суспільного статусу благодійника, а також надання державних гарантій.

Стимулювати ВНЗ до застосування в своїй діяльності форм ДПП можна, розглядаючи таке партнерство як елемент інновацій в освітній діяльності. Інноваційна діяльність ВНЗ зумовлює якісно новий рівень освітніх послуг, випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів та спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок. ДПП в інноваційній сфері являє собою механізм спільного інвестування державних ресурсів і приватного сектора з метою реалізації інноваційних проектів, розподіляючи при цьому на договірних засадах ризики, витрати і результати, пов'язані з впровадженням проекту.

Координацією підготовки та реалізації проектів ДПП займається

Департамент інвестиційно-інноваційної політики та розвитку державно-приватного партнерства, який є структурним підрозділом центрального апарату Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Департамент аналізує інвестиційні та інноваційні проекти, що передбачають залучення кредитних ресурсів, зокрема під державні гарантії, від іноземних держав та банків, проектів, які фінансують за кошти державного бюджету, та готує висновки і пропозицій щодо доцільності надання державної підтримки для їх реалізації (МРТУ, наказ, Положення про департамент інвестиційно-інноваційної політики та розвитку державно-приватного партнерства, 2013). Складові інвестування інноваційної діяльності в межах ДПП ілюструє рис. 5.6.

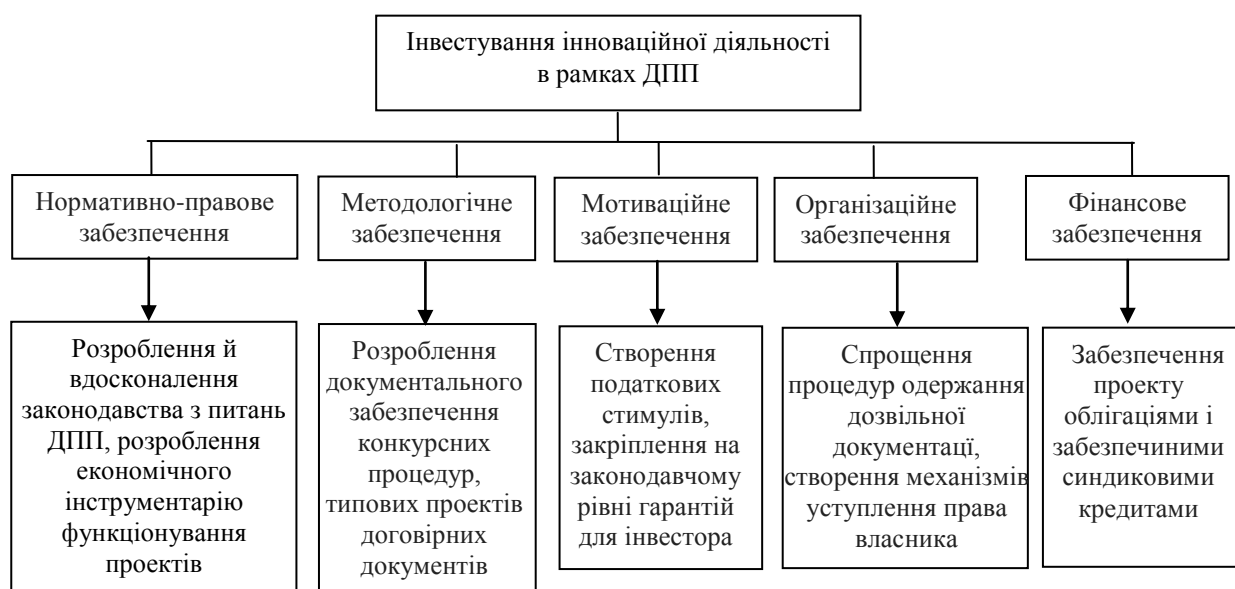

Рис.5.6. Складові ДПП у сфері інвестиційно-інноваційного забезпечення

У межах ДПП розрізняють такі складові інвестування інноваційної діяльності: нормативно-правове забезпечення, мотиваційне забезпечення; методологічне забезпечення, організаційне і фінансове забезпечення. Привабливою стороною ДПП в області інноваційних проектів є можливість страхування державою ризиків, пов'язаних з розробленням і впровадженням таких проектів. Такий вид співпраці є дієвою альтернативою методам бюджетного фінансування інноваційних проектів, оскільки дає змогу державі залучати додаткові ресурси приватного сектора, а приватний сектор отримує можливість довгострокових вкладень з прийнятним рівнем ризику та прибутковості, що

загалом сприяє підвищенню ефективності інноваційної діяльності.

Курс на підвищення якості освіти, задекларований у програмі діяльності Кабінету Міністрів України, передбачає інтеграцію науки та освіти, створення технологічних та наукових парків, перехід до фінансування наукових досліджень на проектній основі (ВРУ, Постанова, Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України, 2014). За кожним із перелічених складників передбачено закріплення відповідних фінансових важелів, які забезпечують його реалізацію.

Держава застосовує фінансово-кредитні та податкові інструменти з метою створення економічно сприятливих умов для ефективного провадження наукової і науково-технічної діяльності відповідно до законодавства України, забезпечення до 2025 року збільшення обсягу фінансування науки з усіх джерел до 3 відсотків валового внутрішнього продукту – показника, визначеного Лісабонською стратегією Європейського Союзу (ВРУ, Закон, Про наукову і науково-технічну діяльність, 2016). Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» передбачено також бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності у розмірі, не меншому за 1,7 відсотка ВВП України. Законом визначено форми і методи державного регулювання та управління науковою і науково-технічною діяльністю.

Основними напрямками інвестиційно-інноваційного забезпечення з боку держави в межах ДПП є урядові контракти, які поширені в США, Франції, Німеччині і Великобританії; фінансове стимулювання, яке практикується значною мірою у Канаді, Німеччині, Австрії і Фінляндії; розвиток науково-технічної інфраструктури, поширений у Японії, Фінляндії, Німеччині (Брікман, 2014. с.23-28).

В країнах «Великої сімки» на першому місці серед усіх сфер національної економіки знаходиться охорона здоров'я (184 із 615 проектів), на другому - освіта (138 проектів), на третьому - автомобільні дороги (92 проекти). В кожній із країн «Великої сімки» є своя найбільш пріоритетна сфера використання державно-приватного партнерства. Так, у США такою сферою є автомобільні дороги (32 із 36 проектів), у Великобританії - охорона здоров'я (123 із 352 проектів) та освіта

(113 із 352 проектів), в Німеччині - освіта (24 із 56 проектів), в Італії, Канаді та Франції - охорона здоров'я. В інших розвинутих країнах (Австрія, Бельгія, Данія, Австралія, Ізраїль, Ірландія, Фінляндія, Іспанія, Португалія, Греція, Південна Корея, Сінгапур) на першому місці за кількістю використання проектів державно-приватного партнерства знаходиться галузь, пов'язана із будівництвом та реконструкцією доріг (93 проекти), відтак йдуть охорона здоров'я (29 проектів), освіта (23 проекти) та засоби розміщення (22 проекти).

Водночас в країнах ЄС особливості розвитку державно-приватного партнерства проявились в інших тенденціях. Найбільше фінансування відбувається у галузь освіти – 34%, транспортну сферу – 21% та охорону здоров'я – 17% (А.И. Лихачев та М.В. Азанов, 2009). Законодавче закріплення принципів ДПП країн ЄС відбулось у Зеленій книзі «Державно-приватне партнерство та законодавство співтовариства за державними контрактами та концесіями», виданій у квітні 2004 р. Однак через значне охоплення території ЄС розвиток ДПП в різних країнах є нерівномірним.

Розуміння перспективності розвитку інформаційного суспільства спричинило впровадження Європейською комісією «Досліджень інформаційного суспільства», учасниками яких є комерційний сектор інформаційних технологій та державні освітні заклади. В подальшому це проявилось у створенні Європейської співпраці в освіті.

За масштабністю використання механізмів державно-приватного партнерства з метою залучення інвестицій, а також рівнем диверсифікації напрямів використання таких інвестицій перше місце в Європі займає Великобританія. Згідно з даними дослідження європейського ринку ДПП за 2013 рік у Великобританії було укладено 31 проект на суму 6 млрд євро. Як за кількістю проектів державно-приватного партнерства, так і за їхньою вартістю провідне місце в розрізі сфер господарської діяльності займала освіта – 21 проект (Market Update Review of the European PPP Market in 2013. Доступно: http://www.eib.org/attachments/epec/epec_market_update_2013_en.pdf). Сьогодні у сфері освіти Великобританії діє 226 проектів загальною вартістю 10 млрд. фунтів.

Зазвичай кожен проект об'єднує кілька об'єктів. В окремих освітніх закладах проекти досить малі й економічно не вигідні для державно-приватного партнерства, тому угоди укладаються переважно для групи закладів освіти.

Яскравим прикладом застосування практики ДПП є проект будівництва та експлуатації школи Джо Річардсона. Ідея реалізації проекту зі спорудження освітнього закладу ґрунтувалася на досягненні двох цілей: запровадження нової педагогіки в загальній і професійній освіті та створення культурних, дозвіллевих, спортивних та навчальних ресурсів для місцевих жителів, зокрема центру освіти для дорослих «Навчальне містечко», дитячого центру, центру здоров'я, бібліотеки, спортивних і відпочинкових площадок, театральних-концертних площадок та кафе. В результаті реалізації проекту державно-приватного партнерства школа стала першою за 40 років новою школою, збудованою в одному із найбідніших районів Лондона - Б'аркінг і Д'агенем (англ. London Borough of Barking and Dagenham). Сьогодні в школі навчається 1300 учнів від 11 до 18 років, 80% з яких походить із бідних сімей.

В Австралії перша програма з реалізації державно-приватного партнерства в галузі освіти була завершена у 2005 р. В рамках цієї програми було збудовано дев'ять шкіл в Новому Південному Уельсі загальною вартістю 129 млн. дол. США. Успіх проекту надихнув його учасників на продовження у вигляді другого етапу програми, за яким на період 2006-2009 рр. було заплановано будівництво 10 шкіл загальною вартістю 168 млн. дол. США. Три інші провінції Австралії - Квінсленд, Південна Австралія та Вікторія готуються до залучення приватних компаній-консорціумів до фінансування, проектування, будівництва, ремонту та утримання шкільних будівель, однак надання освітніх послуг залишається за державними органами.

В Єгипті було підписано низку угод з приватними партнерами терміном на 15-20 років, спрямованих на проектування, фінансування та утримання 300 шкіл в 23 регіонах. Німеччина також активно використовує практику державно-приватного партнерства в освітній галузі шляхом укладання угод з приватними операторами на ремонт, утримання та управління 90 школами в провінції

Оффенбах строком на 15 років, а також на ремонт та управління 7 школами в Кельні строком на 25 років.

Державно-приватне партнерство стало одним з факторів забезпечення економічної стабільності Японії. Специфічними рисами японської співпраці є детально розроблена нормативно-правова база та створення задля забезпечення плідної роботи відповідних консультаційних центрів. Держава усіяко заохочує бізнес, надаючи безвідсоткові кредити через державні інституції, державну власність у безоплатне користування та даючи в оренду об'єкти державної адміністративної власності (А.И. Лихачев та М.В. Азанов, 2009).

Державно-приватне партнерство активно впроваджується в інших країнах європейського Союзу. Так, у 2003 році у Франції започаткована амбіційна програма будівництва і реконструкції лікарень на основі механізму державно-приватного партнерства, на реалізацію якої з державного бюджету виділено 1,4 млрд. євро, а протягом 5 років загальний обсяг інвестицій склав 6 млрд. євро.

За аналогічною моделлю розвивається державно-приватне партнерство в Австралії, але при цьому має свою специфіку: функції управління державно-приватним партнерством передані на рівень штатів, на відміну від Великобританії, де діє більш централізована система управління проектами в цій сфері. Типовим проектом державно-приватного партнерства в Австралії можна вважати підписання у 1996 році владою штату Західна Австралія контракту з компанією Maupе Nickless Ltd, згідно з яким вона зобов'язувалася здійснити капітальний ремонт лікарні Joondalup Health Campus (попередня назва - Wanneroo Hospital) та забезпечити її подальшу експлуатацію на умовах оренди. Лікарня перебувала у спільній формі власності: 265 ліжко-місць, в ній - 195 державних і 70 - приватних. Держава зобов'язувалась компенсувати Maupе Nickless Ltd вартість послуг, які надаються на державних ліжко- місцях. За решту ліжко-місць компанія повинна була отримувати комерційну плату з пацієнтів. Через 20 років державна частина лікарні повинна бути повернута у власність штату. Приватні ліжко-місця повинні перейти під контроль органів влади через 40 років. Одночасно влада Західної Австралії зобов'язалася гарантувати компанії Maupе

Nickless Ltd чистий приведений дохід в розмірі 21 млн. дол. При цьому влада виходила з того, що її затрати на реконструкцію лікарні склали б 51 млн. дол.

У Швеції практикується укладання договорів з приватними інвесторами в питаннях управління державними лікарнями, надання послуг швидкої допомоги, послуг з проведення лабораторних досліджень та інших медичних послуг. З моменту запровадження практики партнерства влади та бізнесу вартість рентгенівських послуг знизилась на 50%, тривалість очікування діагностики та лікування - на 30%, вартість швидкої допомоги - на 10%, вартість лабораторних послуг знизилась на 40%.

Цікавим і корисним є вивчення зарубіжного досвіду впровадження проектів державно-приватного партнерства у сфері культури. В західних країнах така практика розглядається як один із важливих секторів економіки - креативної економіки (cultural (creative) industries). За даними Всесвітнього банку, частка креативної економіки складає близько 7% світового ВВП. За даними ООН, річний приріст креативної економіки складає не менше 7,8 %. В Україні частка цього сектора становить 5% ВВП, а в США - майже в три рази більше. Так, наприклад, усипальниця Тадж-Махал в Індії знаходиться в управлінні приватних інвесторів - компанії «Індіан Хотелз Компані» (The Indian Hotels Company). Власником цього пам'ятника культури залишається держава, а підтримка його в належному стані, поточний та капітальний ремонт здійснює приватний бізнес.

Для будівництва нової будівлі концертного залу для Монреальського симфонічного оркестру в провінції Квебек (Канада) було укладено концесійну угоду, відповідно якої «Groupe Immobilier Ovation» зобов'язувалась побудувати концертний зал для Монреальського симфонічного оркестру загальною вартістю 105 млн. дол. і взяти його під своє управління на 27 років. На час дії концесії Міністерство культури та комунікації зобов'язано виплачувати «Groupe Immobilier Ovation» щорічні платежі за експлуатаційну готовність об'єкта. Більш того, «Groupe Immobilier Ovation» отримало право використання концертного залу. Прибуток концесіонера складають наступні доходи: плата за квитки, плата за використання роздягалень, продаж закусок та напоїв, додатковий дохід від

організації спеціальних корпоративних заходів.

Динаміка фінансового забезпечення ВНЗ України має свої закономірності, спричинені насамперед внутрішньою ситуацією в державі. Ми зосередимо увагу на ВНЗ державного сектора, оскільки вони є основою системи вищої освіти в країні і переважно виконують поставлені перед нею посильні завдання. Україна на цьому етапі знаходиться на стадії пошуку оптимальної моделі фінансового забезпечення системи вищої освіти, тому зарубіжний досвід провідних світових вищих навчальних закладів є дуже доречним.

За даними Світового рейтингу університетів (World University Rankings Times Higher Education, THE WUR), що укладають щорічно з 2004 року, серед двадцяти найкращих ВНЗ світу у 2016–2017 році 15 навчальних закладів США. Варто зазначити, що укладачі рейтингу акцентують увагу саме на якості отриманої освіти. Рейтинг світових університетів щорічно укладають на основі 13 показників, що відображають п'ять основних напрямів діяльності університетів: освіта (30%), науково-дослідна робота (30%), цитованість (30%), інтернаціоналізація (7,5%), залучення коштів від промисловості (2,5%) (Національний рейтинг університетів: Доступно <http://unirating.ru/news.asp?Int=7&id=608>). У переліку лідерів незмінним учасником є Гарвардський університет – найвідоміший і престижний навчальний заклад США, історія якого бере початок у 1636 році. Саме тому доречно звернутись до досвіду побудови схеми фінансового забезпечення цього закладу.

Основою фінансування Гарвардського університету в розрізі складових статей є такі надходження. Якщо взяти загальні доходи університету за рік, які становлять порядку 3 млрд. доларів, то найбільшим джерелом доходів були приватні пожертви (31%), на другому місці – кошти студентів, заплачені за навчання (за вирахуванням наданих їм стипендій і грантів) – 21%. Далі за значущістю фактичні доходи університету від інтелектуальної власності та підприємницької діяльності – 20% (у статті «інші надходження»), кошти від державних грантів і контрактів становили 17%, дарунки університету займають порядку 7%, кошти від недержавних грантів і контрактів – 4%.

Значна роль у фінансуванні різноманітних університетських програм – як навчальних, так і наукових, належить «ендавментам» (endowment), тобто пожертвам різних організацій і приватних осіб на цілі розвитку університету. В Європі сьогодні функціонує понад 80 000 приватних благодійних фондів, у США їх близько 120 810 (National Center for Charitable Statistics. Number of Private Foundations in the United States, 2010. Доступно: <http://nccsdataweb.urban.org>).

За всю історію функціонування ендавмент-фонди зарекомендували себе як надійне джерело фінансування. За підрахунками, сума активів, акумульованих американськими фондами, на порядок вища за вартісний показник активів європейських фондів, з огляду на що Органи Європейського Союзу всіляко стимулюють створення і розширення їхньої діяльності (The International Foundation Directory, 1998).

Загалом величина ендавмент-фондів ВНЗ США значною мірою впливає на їхню рейтингову позицію. Якщо університет хороший, то приватний сектор (бізнес і випускники) готові вкладати гроші в такі фонди для того, щоб ВНЗ і далі розвивався і готував хороших фахівців.

Університет може використовувати тільки відсотки від вкладеної суми, а не витратити вкладені кошти. Це гарантує захищеність основної суми спонсорського внеску і є запорукою оптимального використання вкладень. Якщо ж університет працює погано, спонсори можуть забрати свої гроші. Провідні американські університети заробляють насамперед на наукових дослідженнях. Ці статті формують близько 60–70% його доходів.

Однак у питаннях фінансового забезпечення дослідницьких робіт є свої особливості, пов'язані з природою прикладних і фундаментальних наук. Прикладні науки є сферою людської діяльності, яку використовують для застосування наукових знань і для розроблення практичних застосувань, наприклад, технологій або винаходів (Что такое современная фундаментальная и прикладная наука? Доступно: <http://v-nauke.ru/?p=10082>). Саме у цій сфері зацікавлений бізнес, загалом приватний сектор, а отже, і потенційна можливість надходжень вища. Фундаментальні науки є джерелом більшості наукових теорій.

Водночас прикладні науки для вирішення практичних завдань використовують наукові відкриття завдяки теоретичним дослідженням, зробленим у царині фундаментальних наук. Тому держава повинна балансувати в питаннях доцільності вкладень у науково-освітню діяльність ВНЗ, що в розвинених країнах по суті і спостерігаємо.

Оскільки головні статті доходів американських університетів формуються завдяки комерціалізації наукової та дослідницької діяльності, вони дуже ретельно перевіряють якість підготовки абітурієнтів. Адже на підготовку невідготовленого абітурієнта необхідно понести більше витрат, а це впливає на прибуток навчального закладу.

За умов наявного бюджету Гарвардського університету розподіляють витрати так. Із загальної суми в 3 млрд. дол. на фінансування навчального процесу витрачається найбільше коштів (26%). На другому місці в пріоритетності займають витрати на фінансування наукових досліджень (19%), інституційні витрати займають у витратах третє за значущістю місце (18%), на утримання допоміжних служб виділяють 12% фінансування, на підтримку вчених припадає 12%, утримання бібліотек займає у бюджеті 6%, витрати на стипендії студентам та вченим й підтримка студентської інфраструктури становлять по 3% бюджету (Стоимость обучения, финансирование Гарварда: Доступно: <http://usedu.ru/harvard-university/8---garvarda.html>). Розподіл доходів і витрат бюджету Гарвардського університету наведено у табл. 5.4.

Таблиця 5.4

Розподіл доходів і витрат бюджету Гарвардського університету

Статті доходів		Статті витрат	
Назва статті	Сума, млн. дол.	Назва статті	Сума, млн. дол.
Приватні пожертви	930	Фінансування навчального процесу	780
Плата за навчання студентів	630	Фінансування наукових досліджень	570
Доходи університету від інтелектуальної власності та підприємницької діяльності	600	Інституційні витрати	540
Кошти від державних грантів і контрактів	510	Утримання допоміжних служб	360
Дарунки університету	210	Витрати на підтримку вчених	360
Кошти від недержавних грантів і контрактів	120	Утримання бібліотек	180
		Стипендії студентам та вченим	90
		Підтримка студентської інфраструктури	90
Разом	3000		2970

За результатами світового рейтингу QS Higher Education System Strength Rankings 2016 Україна займає 45-ту позицію серед країн з найкращою системою вищої освіти, отримавши 16,6 балів зі 100 (Україна в ТОП-50 стран с лучшей системой вузов: Джерело <http://korrespondent.net/ukraine/top-50-stran>).

До рейтингу кращих університетів світу увійшли два українські ВНЗ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка та Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Фінансування КНУ імені Тараса Шевченка здійснюється в привілейованому порядку. З огляду на це картину фінансування цього навчального закладу можна вважати взірцевою. Розглянемо склад статей доходів і витрат бюджету КНУ імені Тараса Шевченка на прикладі даних 2016 фінансового року.

Варто зазначити, що в Україні бюджет ВНЗ державної і комунальної форм власності більш як на 50% формується з бюджетних коштів та в середньому на 70% – за рахунок державних дотацій і доходів від навчання.

За офіційними даними, обсяг фінансування КНУ імені Тараса Шевченка на 2016 рік становив 1 132,5 млн. грн. З них фінансування за загальним фондом становить 765,9 млн. грн., або 67,6 %, за спеціальним фондом – 366,6 млн. грн., або 32,4 % від загального обсягу фінансування.

Надходження з Державного бюджету України (загальний фонд) за всіма бюджетними програмами було спрямовано на виплату заробітної плати з нарахуваннями – 577,7 млн. грн., тобто 75,4 %; на оплату комунальних послуг – 15,67 млн. грн., що становить 2,15 % загального обсягу фінансування; на виплату стипендій та інших виплат населенню припадає 20,6 %, або 158,05 млн. грн.; видатки на відрядження становили 280 тис. грн. , тобто 0,04 %; витрати на придбання продуктів харчування – 8,56 млн. грн, або 1,1 %; використання товарів і послуг – 3,3 млн. грн. (0,4 %); на придбання обладнання і предметів довгострокового користування витрачено 2,27 млн. грн. (0,3 %); на проведення конференцій – 70 тис. грн. (0,01 %).

Фактично за спеціальним фондом у 2016 р. надходження за усіма бюджетними програмами (освітня та наукова діяльність, навчання в ліцеї та

коледжах) становили 366,6 млн. грн. Надходження за підготовку кадрів до спеціального фонду становили 344,1 млн. грн. Надходження за статтею «Дослідження, наукові та науково-технічні розробки, проведення наукових заходів» за спеціальним фондом становили 18 млн. 531,0 тис. грн. Надходження від фінансування грантових угод за цей період становили 775,7 тис. грн.

Статті доходів і витрат за загальним і спеціальним фондом КНУ імені Тараса Шевченка систематизовано у табл. 5.5.

Таблиця 5.5

Статті доходів і витрат бюджету Київського Національного університету імені Тараса Шевченка за період 2016 р.

Статті доходів		Статті витрат	
Назва статті	Сума млн. грн.	Назва статті	Сума млн. грн.
Разом доходів за загальним фондом	765,9	Витрати надходжень загального фонду на:	765,9
Зокрема на:		– виплату заробітної плати з нарахуваннями	577,7
– підготовку кадрів III-IV рівня акредитації	612,47	– оплату комунальних послуг	15,67
– підготовку кадрів I-II рівня акредитації	19,48	– виплату стипендій та ін.. виплат населенню	158,05
– надання загальної і поглибленої освіти школами-інтернатами	16,49	– видатки на відрядження	0,28
– дослідження та науково-технічні розробки	74,91	– придбання продуктів харчування	8,56
– міжнародне науково-технічне співробітництво	0,07	– використання товарів і послуг	3,3
		– придбання обладнання	2,27
		– проведення конференцій	0,07
Разом доходів за спеціальним фондом	366,6	Витрати надходжень спеціального фонду на:	
Зокрема за:		– виплату заробітної плати з нарахуваннями	185,9
– підготовку кадрів	344,1	– оплату комунальних послуг	69,92
– проведені дослідження, наукові та науково-технічні розробки	18,53	– придбання продуктів харчування	17,5
– фінансування грантових угод	0,78	– поточний ремонт, капітальний ремонт	4,6
		– придбання господарських товарів, матеріалів	5,07
		– придбання обладнання та інвентарю	3,1
		– сплату податків	1,9

Кошти спеціального фонду від надходжень за підготовку кадрів були спрямовані на виплату заробітної плати з нарахуваннями – 176,4 млн. грн. (59,74 %); на оплату комунальних послуг – 68,7 млн. грн. (23,3 %); на придбання продуктів харчування – 16,2 млн. грн. (5,5 %); поточний ремонт, капітальний ремонт, реконструкцію, будівництво – 4,6 млн. грн. (1,6 %); придбання господарських товарів, матеріалів для проведення поточних ремонтів – 5,07 млн. грн. (1,72 %); придбання предметів, матеріалів обладнання та інвентарю – 3,1 млн. грн. (1,05 %). Кожна з інших статей витрат не перевищує 1%.

Кошти спеціального фонду, що надійшли за проведені дослідження, наукові та науково-технічні розробки у сумі 12,95 млн. грн., спрямовано на виплату заробітної плати з нарахуваннями – 8,2 млн. грн. (63,3 %); придбання матеріалів – 0,6 млн. грн. (4,9 %); оплату комунальних послуг та енергоносіїв – 0,2 млн. грн. (1,7 %); оплату послуг співвиконавців НДР – 1,6 млн. грн. (12,1 %); сплату податків – 1,9 млн. грн. (15,1 %). придбання обладнання для виконання НДР – 0,2 млн. грн. (1,3 %); видатки на відрядження – 0,05 млн. грн. (0,3 %); оплату послуг та участь у виставках і конференціях – 0,2 млн. грн. (1,3 %) (КНУ ім. Т. Шевченка. Доступно <http://www.univ.kiev.ua/>).

Як видно з наведених даних, система фінансового забезпечення і витрачання коштів має чітко виражені тенденції, що вмотивовано насамперед державним регулюванням означеного процесу. Хоча Київський національний університет імені Тараса Шевченка фінансують в особливому порядку на відміну від інших українських ВНЗ державної форми власності, наявні тенденції фінансового забезпечення відображають картину, притаманну для загалу.

Якщо порівняти зіставні статті доходів і витрат провідного університету США і провідного університету України, то можна зазначити відмінність ідеологічного і законодавчого підґрунтя, яке покладено в основу формування бюджету освітніх закладів. Це свідчить про неможливість прямого запозичення чи копіювання форм організації бюджетування вітчизняних вищих навчальних закладів на основі досвіду провідних світових лідерів у сфері вищої освіти.

Оскільки основними критеріями оцінки є міжнародна студентська та

викладацька мобільність, кількість міжнародних стипендіальних програм, рівень наукових досліджень, внесок в інновації, цитованість наукових статей, рівень освітніх послуг, то саме на ці напрямки доречно робити акценти, формуючи бюджет, стимулюючи тим самим зростання зазначених показників через фінансові чинники.

Варто зазначити, що фінансові чинники впливу на організацію діяльності безпосередньо відсутні у переліку рейтингових критеріїв, однак опосередковано присутні якщо не в кожному, то в більшості з них. Так, критерій «Співвідношення студентів до кількості факультетів», якому відводиться 20% фактору ранжування, враховує міру числа викладацького складу до чисельності студентів. За відсутності міжнародного стандарту цей показник спрямований на виявлення університетів, які здатні забезпечити навчання невеликих груп і достатній рівень індивідуального контролю (Рейтинг університетов мира 2016. Доступно: <http://total-rating.ru/1609-reyting-universitetov-mira-2016.html>). Зрозуміло, що цей показник безпосередньо пов'язаний з оплатою праці викладацького складу, його чисельністю.

Критерій академічної репутації, якому відводиться 40% фактору ранжування, вимірюють за допомогою глобального обстеження, під час якого групу вчених просять визначити освітні установи, в яких, на їхню думку, проводиться найрезультативніша робота в своїй області. Зрозуміло, що результативність роботи значною мірою залежить від належного забезпечення умов проведення досліджень, а це матеріально-технічна база, забезпечення мобільності, інші фактори, які безпосередньо пов'язані із чинником фінансування.

Отже, фінансові важелі перебувають у взаємозв'язку з результативними чинниками, які беруть за основу під час оцінювання діяльності освітнього закладу. Це наводить на думку про необхідність побудови такої моделі фінансового забезпечення, яка навіть за обмеженого сприятливого середовища забезпечувала б максимальний показник оцінювання. Однак сам по собі показник не є самоціллю, а скоріше індикатором успішності поступального розвитку, життєздатності освітньої установи на конкурентному ринку.

На етапі реформування вищої освіти запропоновано нову систему управління та фінансування науки, яка передбачає утворення Національної ради з питань розвитку науки і технологій, Національного фонду досліджень, формування нормативно-правової бази для створення державних ключових лабораторій та інші нововведення. Акцент роблять на грантовому фінансуванні досліджень і розробок.

За результатами незалежного аудиту, який у 2016 р. в межах програми «Горизонт 2020» провели експерти з ЄС, наведено рекомендації, згідно з якими науково-технологічна й інноваційна система України, принципи її фінансування і діяльності потребують змін, продуманої стратегії розвитку; а орієнтуватись наука має на потреби суспільства й економіки (Домашнє завдання на 2017-й: плани уряду щодо реформування вищої освіти і коментарі політехніків: Доступно <http://lpnu.ua/news/2017/>).

Проведене дослідження є складовою комплексного опрацювання питання фінансового забезпечення вищих навчальних закладів України і відображає картину фінансування на прикладі провідних вітчизняних і зарубіжних освітніх закладів. Збільшення бюджетного фінансування наукової діяльності, задеклароване урядом (МОН спільно з експертами доповнили план Уряду щодо фінансування науки та розвитку інноваційної діяльності: Доступно: <http://narodnarada.info/news/---48907.html>), передбачає створення відповідного плану та визначення термінів доведення такого фінансування до передбаченого законом рівня. Це свідчить про затребуваність дослідження, адже прийняття відповідних рішень передбачає проведення належних розрахунків, врахування якомога більшої кількості впливових факторів, які в комплексі зможуть забезпечити результативність фінансових вкладень.

Під час розроблення нормативно-правової бази необхідно враховувати дієві чинники, спроможні вивести українські виші в розряд провідних у міжнародному масштабі. Які саме програми потребують пріоритетного фінансування – необхідно аргументувати на основі ґрунтовних досліджень.

У цьому аспекті доречним є приклад партнерства держави і системи вищої

школи США. На законодавчому рівні закріплено норму, згідно з якою на суму благодійних внесків можна знизити суму річного прибутку, з якого сплачується податок. Форма такої благодійності може бути не лише грошова. Якщо у американця є старе авто, яке він не хоче чи не може продати, або одяг, який залежався у шафі, їх можна віддати у благодійні фонди. За це йому дають чек із вартістю оцінки зробленої пожертви.

За останні 60 років витрати американців на благодійність зросли у сім разів, навіть з урахуванням інфляції. 80% такої благодійності припадає на приватних осіб, решта 20% – на корпорації та фундації (Шість причин, чому американці люблять благодійність: Доступно: <http://nv.ua/ukr/style/blogs/---2339174.html>). Варто зазначити, що значну частку бюджету ВНЗ США становлять добровільні пожертвування.

Узагальнення зарубіжного досвіду реалізації проектів ДПП у сфері освіти дозволяє виокремити наступні їх спільні характеристики.

1. Приватні компанії, які залучаються до проектів, обираються за результатами конкурсного відбору.
2. Приватні партнери інвестують в освітню інфраструктуру та надають пов'язані послуги (наприклад, утримання будівель).
3. Держава залишає за собою виключне право та обов'язок надання ключових послуг, таких, як забезпечення навчального процесу та виховання.
4. Форми публічно-приватного партнерства базуються на довгострокових контрактах (зазвичай 25-30 років), в яких закріплюються обсяг та рівень (стандарти) послуг, що надаються приватним оператором.
5. В рамках укладених контрактів приватні компанії часто беруть на себе декілька функцій, таких, як проектування, будівництво, утримання та прийом на роботу обслуговуючого персоналу.
6. Платежі, зумовлені контрактами в рамках проекту державно-приватного партнерства, поставлені в залежність від успішності приватного оператора у наданні послуг відповідно до узгоджених стандартів їх виконання.

5.3. Моделювання фінансово-інвестиційного забезпечення діяльності ЗВО

Успішний перехід економіки України до ринкових відносин, вибір інноваційного шляху розвитку економіки і орієнтація на євроінтеграцію значною мірою можуть бути забезпечені високим інтелектуальним потенціалом нації, який насамперед створюється системою вищої освіти.

Одним з наслідків тривалої економічної кризи є дефіцит бюджетних коштів на фінансування розвитку освіти і науки в країні. Цей дефіцит створив дисбаланс на ринку освітніх послуг, що призвело до низького рівня оплати праці в сфері освіти, відтоку найбільш кваліфікованих фахівців за кордон, пошуку додаткових заробітків, істотного зниження ефективності науки у вищій школі, неможливості повною мірою використовувати сучасні інформаційні технології тощо.

Тому проблема реформування фінансової системи вищої школи, розроблення механізму ефективного управління фінансовими ресурсами як на рівні Міністерства освіти і науки, так і на рівні ВНЗ надзвичайно актуальна.

Варто зазначити, що існуючі у вищій школі проблеми пов'язані не тільки з недостатніми обсягами фінансування, як це переважно розцінюється в економічній літературі, а й з невпорядкованістю загалом відносин, що виникли під час формування, розподілу та використання грошових ресурсів (Кузьмін та Яструбський, 2017).

Тому доцільно при Міністерстві освіти і науки, Національній академії наук та Академії педагогічних наук створити науково-дослідний інститут, основним завданням якого була б турбота про економічні проблеми науки та освіти, забезпечення переходу від застарілої методики фінансування вузів до методики, в якій враховано якість виконання держзамовлень, диференціацію фінансової підтримки в залежності від профілю ВНЗ.

Створення такого інституту дало б змогу ліквідувати розпорошеність функцій фінансового управління сферою вищої освіти, формувати фінансове забезпечення вищої школи з урахуванням поділу повноважень у цій сфері на обов'язкові та факультативні, займатися не тільки розподілом фінансових

ресурсів, а й фінансовим механізмом системи вищої освіти загалом.

Розроблена концепція реформування фінансової системи вищої школи в умовах трансформації економіки України передбачає структурування фінансових потоків ЗВО, оцінювання місця і ролі різних джерел фінансування в економічній системі закладу, оптимізацію розподілу та ефективність використання фінансів за максимізації результативності їх діяльності.

Основними положеннями цієї концепції є:

1. Фінансування стратегічно значимих для соціально-економічного розвитку України галузей вищої освіти з метою вирішення актуальних науково-дослідних завдань розвитку галузей економіки і їх забезпечення висококваліфікованими фахівцями.

2. Високий рівень і якість підготовки фахівців, що сприяє зростанню рейтингових показників вишу, а це за вдалого фінансового менеджменту створює передумови для залучення додаткових фінансових ресурсів.

3. Виведення в розряд престижних і перспективних тих спеціальностей, які відповідають потребам соціально-економічного розвитку України, зорієнтованість на пріоритетний розвиток наукомістких освітніх напрямків.

4. Захист тимчасово непопулярних спеціальностей: педагогічних, математичних, природничих, гуманітарних.

5. Раціональне використання бюджетних коштів під час фінансування освітньої галузі: впровадження науково обґрунтованої методики фінансування. Оптимізація мережі закладів вищої освіти, освітніх напрямків підготовки фахівців шляхом встановлення у вищій школі оптимальних норм і нормативів дозволить добитися економічного ефекту через уникнення невиправданих витрат.

6. Впровадження системи підтримки прийняття рішень в управлінні ЗВО. Мета такої системи полягає у забезпеченні необхідних показників надійності, швидкодії, оперативності, достовірності і повноти. Широкомасштабна комп'ютеризація, інтелектуалізація дозволить ефективно реалізувати економічні механізми.

7. Розвиток інформаційної культури і технологій. Інтенсивне запровадження

електронних бібліотек і баз даних. Вивчення і популяризація досвіду університетів, які вже впровадили «розумні» системи комп'ютерного управління.

8. Інноваційна діяльність ЗВО як додаткове джерело фінансування. Авторитетним державним університетам необхідно реалізувати власні наукові інноваційні розробки з метою залучення до сфери вищої освіти додаткових джерел фінансування.

Реалізація запропонованої концепції управління фінансовим забезпеченням системи вищої школи можлива за умови оптимального розподілу фінансів (на рівні як міністерства, так і вищого навчального закладу) за критеріями оптимальності.

Для ефективного управління цими ресурсами запропоновано механізм, що передбачає широке використання економіко-математичних методів, моделей та сучасних інформаційних технологій.

Побудовані економіко-математичні моделі оптимального розподілу державних коштів на фінансування підготовки фахівців у вищих навчальних закладах країни враховують пріоритет спеціальностей, рейтинг кожної з них у ВНЗ, мінімальну і максимальну потреби в державному фінансуванні вишу, максимальну кількість студентів, яку може готувати освітній заклад та інші обмеження.

За критерій оптимальності прийнято сумарну якість підготовки фахівців. Рейтинг спеціальності у ВНЗ визначають за такими критеріями: кількість докторів наук; професорів, кандидатів наук, доцентів, зайнятих у підготовці фахівців; кількість викладачів, зайнятих у держбюджетних науково-дослідних роботах; кількість опублікованих монографій, підручників і посібників; ефективність аспірантури; наявність комп'ютерних класів і забезпеченість комп'ютерним часом студентів та ін.

Під сумарною якістю підготовки фахівців розуміємо таке. Якби не було обмежень, то підготовку фахівців з конкретної спеціальності слід було б доручити ВНЗ з найвищою якістю підготовки фахівців з цієї спеціальності, і так за кожною спеціальністю. Оскільки існують обмеження, то підготовку фахівців за всіма

спеціальностями бажано розподілити між ВНЗ так, щоб задовольнялися обмеження і водночас сумарна якість підготовки фахівців за всіма спеціальностями була максимальною.

Однією з моделей оптимального розподілу державних коштів серед вишів України є така.

Нехай

n – кількість спеціальностей, за якими готують фахівців у ЗВО;

m – кількість ЗВО, що готують фахівців;

α_i – пріоритет i -ї спеціальності;

r_{ij} – рейтинг i -ї спеціальності в j -му навчальному закладі;

p_i – максимальна потреба у фахівцях i -ї спеціальності;

q_i – мінімальна потреба в спеціалістах i -тої спеціальності;

s_j – максимальна кількість студентів, яку може готувати j -й виш;

c_{ij} – вартість підготовки спеціаліста i -ї спеціальності в j -му ВНЗ;

v_j – мінімальна потреба j -го ВНЗ у бюджетних коштах;

V – обсяг державного фінансування вищої освіти в поточному році;

x_{ij} – шукані величини; державне замовлення в j -му ЗВО на фахівців i -тої спеціальності.

Математична модель задачі набуде вигляду

$$\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m \alpha_i r_{ij} x_{ij} \rightarrow \max$$

за умов:

$$q_i \leq \sum_{j=1}^m x_{ij} \leq p_i, i = 1, 2, \dots, n;$$

$$\sum_{i=1}^n x_{ij} \leq s_j, j = 1, 2, \dots, m;$$

$$\sum_{i=1}^n c_{ij} x_{ij} \geq v_j, j = 1, 2, \dots, m;$$

$$\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m c_{ij} x_{ij} \leq V;$$

$$x_{ij} > 0, i = 1, 2, \dots, n; j = 1, 2, \dots, m .$$

($x_{ij} = 0$, якщо ВНЗ не готує спеціалістів за i -ю спеціальністю).

Якщо ЗВО розміщені в N регіонах і в k -му регіоні відома мінімальна потреба p_{ik} у спеціалістах i -ї спеціальності, то матимемо ще таке обмеження. З огляду на це вводимо множини M_k ($k = 1, 2, \dots, N$). Індекс $j \in M_k$, якщо j -й ЗВО знаходиться у k -му регіоні. Тоді додаткове обмеження буде мати такий вигляд:

$$\sum_{j \in M_k} x_{ij} \geq p_{ik}, i = 1, 2, \dots, n; k = 1, 2, \dots, N.$$

Для оптимального розподілу бюджетних коштів серед суб'єктів господарювання на рівні ЗВО запропоновано математичну модель, в якій як критерій оптимальності прийнято величину, що виражає сумарне задоволення потреб у фінансових ресурсах суб'єктів господарювання.

Нехай

m – кількість господарюючих суб'єктів;

n – перелік статей витрат;

V – сума за кошторисом (в грошових одиницях);

u_i – мінімальна сума коштів, необхідних i -му господарюючому суб'єкту;

v_i – максимальна сума коштів, необхідних i -му господарюючому суб'єкту;

α_{ij} ($0 < \alpha_{ij} \leq 1$) – коефіцієнт, що ідентифікує потребу в грошових коштах i -го суб'єкта господарювання за j -ю статтею (на початку розглядають ситуацію, коли $\alpha_{ij} = \text{const}$, а згодом – коли α_{ij} – функція від обсягу грошових коштів), ці коефіцієнти визначають експертним методом;

a_j – мінімальна; b_j – максимальна кількість грошових коштів, необхідних для виконання j -тої статті;

x_{ij} – кількість грошових одиниць, що планується для виділення i -му суб'єкту господарювання за j -ю статтею.

В такому разі математична модель набуде вигляду:

$$L = \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n \alpha_{ij} x_{ij} \rightarrow \max;$$

за умов

$$u_i \leq \sum_{j=1}^n x_{ij} < v_i, i = 1, 2, \dots, m;$$

$$\alpha_j \leq \sum_{i=1}^m x_{ij} < b_j, j = 1, 2, \dots, n;$$

$$\sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n x_{ij} = V;$$

$$x_{ij} \geq 0, i = 1, 2, \dots, m; j = 1, 2, \dots, n.$$

Для розв'язання задачі необхідне виконання такої нерівності

$$\sum_{i=1}^m u_i \leq V < \sum_{i=1}^m v_i.$$

Отримана математична модель є задачею лінійного програмування. Сумарне задоволення потреб в фінансових ресурсах за всіма статтями кошторису господарюючих суб'єктів виражає цільова функція. Її максимізація означає найповніше сумарне задоволення господарюючих суб'єктів у фінансових ресурсах для найважливіших потреб.

Окрім фінансово-інвестиційного забезпечення діяльності ЗВО важливе значення має планування кошторису навчального закладу. Розглянемо задачу такого планування на прикладі одного з університетів України.

Розглянемо систему з фіксованим просторовим розподілом коштів між структурними підрозділами університету. Припустимо, що в системі всі грошові одиниці «позначені», а всі підрозділи розділені на такі, що заробляють кошти (назвемо їх пунктами відправлення) і такі, що їх витрачають (назвемо їх пунктами прибуття). Оскільки більшість підрозділів належать до обох груп, то такий поділ можна вважати доволі умовним.

Як можна описати стан цієї системи? Для цього необхідно вказати для кожної грошової одиниці пункт відправлення та пункт прибуття.

З метою опису стану цієї системи доцільно застосувати макропідхід.

Звернемо увагу на таблицю на рис. 5.6. По її вертикалі розміщені номери i ($i = 1, \dots, n$) пунктів відправлення, а номери пунктів прибуття j ($j = 1, \dots, m$) – по горизонталі. За умов припущення, що кожна грошова одиниця (частинка) в системі «позначена», наприклад пронумерована, під станом системи розуміємо розміщення по клітинках таблиці «позначених» частинок (рис. 5.6). Значимість при визначенні грошового потоку між пунктами i та j має лише загальна сума переміщуваних коштів T_{ij} , а не їхній структурний склад. Матриця $T = \{T_{ij}, i = 1, \dots, n; j = 1, \dots, m\}$ є розподілом, що характеризує макровластивості системи.

Прибуття j

					T_{ij}				

Відправлення i

Рис. 5.7. Таблиця, що пов'язує місця відправлення і прибуття

Отже, клітинки розглянутої на рис. 5.6 матриці складаються ніби з двох частин: з множини «позначених» грошових одиниць, що переміщуються із i -го пункту відправлення в j -й пункт прибуття, і з загальної кількості переміщуваних з i -го пункту в j -й пункт коштів T_{ij} . Очевидно, що існує багато станів, що приводять до однакового розподілу. Якщо припустити, що ймовірність реалізації кожного стану системи є однаковою, то порахувавши множину значень T_{ij} , з якими пов'язано найбільша кількість станів, можна знайти найімовірніший розподіл. Такі обчислення можна здійснити за відсутності інформації про поведінку окремих «позначених» частинок грошових коштів. В результаті задача прогнозування кошторису зводиться до знаходження найімовірнішого розподілу системи.

З метою формального опису задачі введемо наступні змінні:

T_{ij} – кількість переміщуваних з пункту i в j грошових одиниць;

Q_i – загальна сума коштів у пункті відправлення i ;

D_j – загальна сума коштів у пункті прибуття j ;

c_{ij} – витрати на переміщення з пункту відправлення i в пункт прибуття j ;
 C – загальні витрати на переміщення коштів (в даній задачі такі витрати прирівнюються до нуля).

В такому разі обмеження на T_{ij} щодо кількості станів, які приводять до даного розподілу, можна представити у вигляді

$$\sum_j T_{ij} = Q_i, \quad (5.1)$$

$$\sum_i T_{ij} = D_j, \quad (5.2)$$

$$\sum_i \sum_j T_{ij} c_{ij} = C.$$

Необхідно знайти матрицю $T = \{T_{ij}\}$, в якій буде відображено найбільша кількість $W(\{T_{ij}\})$ станів, за обмежень (5.1) – (5.3).

В задачі прогнозування кошторису університету величини Q_i та D_j є невідомими. Нехай є деяка множина підрозділів i, j, k, \dots , що обмінюються коштами, а самі кошти поділені на групи r, s, p, \dots (за видами валют: гривня, євро, долар). Позначимо через c_{ij}^r – середню вартість переміщення одиниці грошових коштів r з початкового пункту i в кінцевий пункт j . Величина c_{ij}^r ідентифікує середню вартість перевезення одиниці грошових коштів r з пункту відправлення i , в пункт прибуття, що знаходиться також в i . Водночас згідно умови задачі c_{ij}^r вважається рівне 0. Нехай x_{ij}^r – повний грошовий потік типу r із підрозділу i в підрозділ j .

Введемо наступні позначення. У випадку заміни індекса зірочкою розуміємо результат сумування за ним. Наприклад,

$$x_{i*}^r = \sum_j x_{ij}^r,$$

це повний об'єм грошової маси r , заробленої в i . Аналогічно x_{*j}^r – повний об'єм грошей r , використаний j . Повне надходження коштів і повне їх використання в підрозділі i позначимо через X_i^r і Y_i^r . Це оправдано в ситуаціях, коли процедура оцінювання вказаних величин не залежить від процедури оцінювання x_{ij}^r . Водночас

через X^r позначимо повне надходження коштів у системі. Тоді

$$X^r = \sum_i X_i^r,$$

а за умови замкнутої системи, $X^r = \sum_j X_j^r$.

Поведінку даної системи можна описати за допомогою гравітаційних моделей. Найпростішою вважається розроблена за аналогією з ньютонівським законом гравітаційна модель, що пов'язує силу притягання F_{ij} між двома масами m_i і m_j , що знаходяться одна від одної на відстані d_{ij}

$$F_{ij} = \gamma \frac{m_i m_j}{d_{ij}^2}, \quad (5.4)$$

де γ – деяка константа. Зауважимо, що в економічній теорії розглядаються гравітаційні моделі економічного обміну, це моделі Тейла та Леонт'єва і Страута (Theil, 1967, Leontief, 1963).

Будь-яке виведення гравітаційної моделі за звичай спирається на аналогії між просторовою взаємодією в географії і просторовою взаємодією в класичній фізиці. Тому величини X_i^r і Y_j^r в нашій задачі можна інтерпретувати як пов'язані у просторовій взаємодії між підрозділами i та j з відправленням і прибуттям «маси» валюти r . Вартість переказу грошової одиниці є зіставною з «відстанню» і дорівнює c_{ij}^r . Тоді строга ньютонівська взаємодія (5.4) може бути приведена до величини x_{ij}^r , що визначається так

$$x_{ij}^r = K^r \frac{X_i^r Y_j^r}{(c_{ij}^r)^2}, \quad (5.5)$$

де K^r – забезпечуючий виконання наступної рівності нормуючий множник

$$\sum_i \sum_j x_{ij}^r = X^r.$$

Це означає, що

$$K^r = \frac{X^r}{\sum_i \sum_j X_i^r Y_j^r / (c_{ij}^r)^2}.$$

У випадку, якщо взаємодія між грошовими потоками керується відмінною від закону степеню (-2) функцією відстані, рівняння (5.5) набуде такого вигляду

$$x_{ij}^r = K^r X_i^r Y_j^r f^r(c_{ij}^r), \quad (5.6)$$

де $f^r(c_{ij}^r)$ деяка спадна функція c_{ij}^r , а K^r вираховується за формулою

$$K^r = \frac{X^r}{\sum_i \sum_j X_i^r Y_j^r f^r(c_{ij}^r)}. \quad (5.7)$$

Варто зазначити, що наведена вище система позначень допускає можливість існування різних функцій для різних типів валют.

Дана модель забезпечує оцінки x_{ij}^r , а слідом і $x_{i*}^r, x_{*j}^r, x_{**}^r$. Однак величини x_{**}^r , а також x_{i*}^r, x_{*j}^r можуть бути безпосередньо оцінені за допомогою незалежних моделей, наприклад регресійних моделей (в наших позначеннях, це оцінки X^r, X_i^r та Y_j^r відповідно).

Розглянемо чотири можливі випадки: по-перше, існує незалежна оцінка X^r ; по-друге, існує незалежна оцінка X_i^r , яка визначає X^r ; по-третє, існує незалежна оцінка Y_j^r , яка визначає Y^r ; по-четверте, існують незалежні оцінки X_i^r та Y_j^r , що визначають X^r за формулами $\sum_i X_i^r = X^r$ та $\sum_i Y_i^r = Y^r$. Чотири виділених тут випадки є найбільш цікавими. Ці випадки відповідно назвемо: випадок (I), випадок (II), випадок (III) і випадок (IV).

Тепер повернемося до подальшого обговорення ньютонівської форми гравітаційної моделі, що ілюструє (5.6). Зауважимо, що у рівняннях (5.6) і (5.7) X_i^r необхідно замінити на x_{i*}^r , а Y_j^r на x_{*j}^r у випадках, коли їхні незалежні оцінки відсутні.

Оскільки за припущенням оцінка X^r існує у всіх випадках, то для оцінки K^r може бути завжди використане деяке рівняння вигляду (5.7). Таким чином, рівняння (5.6) і (5.7) у тому вигляді, в якому вони записані, представляють собою ньютонівську гравітаційну модель для випадку (IV), і легко можуть бути безпосередньо розв'язані відносно x_{ij}^r . Для будь-якого із випадків (I)-(III) декілька модифікованих версій рівнянь (5.6) і (5.7) приводять до важкорозв'язуваних квадратних рівнянь відносно x_{ij}^r .

Зауважимо, що у кожному із випадків (I)-(IV) повинні виконуватись два із наступних рівнянь:

$$\sum_j x_{ij}^r = x_{i*}^r, \quad (5.8)$$

$$\sum_i x_{ij}^r = x_{*j}^r, \quad (5.9)$$

$$\sum_j x_{ij}^r = X_i^r, \quad (5.10)$$

$$\sum_i x_{ij}^r = Y_j^r. \quad (5.11)$$

Рівності (5.8) і (5.9) повинні виконуватись у випадку (I), рівності (5.9) і (5.10) – у випадку (II), рівності (5.8) і (5.11) – у випадку (III), а рівності (5.10) і (5.11) – у випадку (IV). Дійсно, легко бачити, що модель, яка визначається рівняннями (5.6), (5.7) і їх варіантами, не задовольняє цих очевидних умов несуперечності в жодному випадку. Є дві точки зору на цю ситуацію. По-перше, міру придатності моделі можна оцінити за рівнем збігу між значеннями виразів у відповідних рівняннях у кожному випадку. По-друге, можна постаратись здійснити подальший розвиток моделі, щоб усі рівняння набули в якості обмежень. Над цим ми зараз і працюємо.

Зауважимо, що у випадках (I)-(IV) як обмеження можна використовувати тільки одне рівняння із пари рівнянь, відповідних до кожного випадку; при цьому у випадках (I), (II) невикористане рівняння можна застосувати для нової «перевірки» отриманої моделі. Щоб не виписувати співвідношень для кожного варіанту, зробимо для спрощення одне припущення. Припустимо, що проводиться незалежна оцінка лише тих рівнянь у (5.8)-(5.11), які містять змінні величини в правій частині (рівняння (5.10) і (5.11)). Ці рівняння використовують як обмеження.

Випадок (I): модель без обмежень. В умовах зробленого припущення обмеження відсутні, тому рівняння (5.6) і (5.7) продовжують описувати відповідну модель у припущеннях випадку (I), хоча, твердо кажучи, варто замінити X_i^r і Y_j^r на x_{i*}^r і x_{*j}^r відповідно.

Випадок (II): модель з обмеженнями на поступлення коштів. Тут рівняння

(5.10) виступає в ролі обмеження на поступлення коштів у підрозділі i . Можна знайти набір нормуючих множників, які замінять єдиний множник K^r , що забезпечить виконання співвідношення (5.10). Введемо множники A_i^r , і рівняння (5.6) перепишемо у вигляді

$$x_{ij}^r = A_i^r X_i^r x_{*j}^r f^r(c_{ij}^r), \quad (5.12)$$

де замість Y_j^r у рівнянні (5.6) фігурує x_{*j}^r , оскільки незалежна оцінка Y_j^r у випадку (II) не передбачається. Тоді за (5.10) можна вирахувати A_i^r , якщо x_{ij}^r із (5.12) підставити у (5.10). Отримаємо

$$A_i^r = \left[\sum_j x_{*j}^r f^r(c_{ij}^r) \right]^{-1}. \quad (5.13)$$

Таким чином, рівняння (5.12) і (5.13) представляє собою рівняння випадку (II), куди рівняння (5.10) входить як обмеження.

Випадок (III): модель з обмеженням на «притягання». В цьому випадку легко можна бачити, що обмеженням буде рівняння (5.11). Ця модель називається моделлю з обмеженням на притягання, оскільки обмеження пов'язане зі всім об'ємом коштів, що «притягуються» до підрозділу. Множник K^r замінюється нормуючими множниками B_j^r , і стандартні перетворення приводять до наступних виразів:

$$x_{ij}^r = B_j^r x_{i*}^r Y_j^r f^r(c_{ij}^r), \quad (5.14)$$

де

$$B_j^r = \left[\sum_i x_{i*}^r f^r(c_{ij}^r) \right]^{-1}. \quad (5.15)$$

Випадок (IV): модель з обмеженням на поступлення і «притягання». Як обмеження використовуються два рівняння (5.10) і (5.11), тому потрібно замінити K^r двома множниками $A_i^r B_j^r$, щоб можна було провести відповідну модифікацію моделі. Тоді рівняння (5.6) набуде вигляду

$$x_{ij}^r = A_i^r B_j^r X_i^r Y_j^r f^r(c_{ij}^r), \quad (5.16)$$

а множники можна обчислити, підставляючи x_{ij}^r із рівняння (5.6) в рівняння (5.10)

і (5.11) відповідно, що дає

$$A_i^r = \left[\sum_j B_j^r Y_j^r f^r(c_{ij}^r) \right]^{-1}; \quad (5.17)$$

$$B_j^r = \left[\sum_i A_i^r X_i^r f^r(c_{ij}^r) \right]^{-1}. \quad (5.18)$$

Рівняння (5.17) і (5.18) можна розв'язати ітераційними методами.

Для наочності викладеного було проведено розрахунки, результати яких наведені у таблицях додатка Б. Розрахункові дані наведені у коефіцієнтах. Вихідні дані для проведення розрахунків представлені у табл. 1 Додатка Б. Результати проведення обчислень за пропонованою моделлю відображені у табл. 2 Додатка Б.

Нормування стрічки одержаної матриці дало змогу записати вектор ймовірностей переходу (табл. 3 Додатка Б), який і задає найбільш ймовірний розподіл коштів у підрозділах ЗВО. Його доцільно використовувати при складанні планового кошторису. За наявності додаткової інформації щодо надходжень чи витрат, вектор ймовірностей можна уточнювати, що безпосередньо проявиться на стані планового кошторису. Прикладом такої інформації можуть бути статистичні дані минулих періодів, на основі яких за допомогою регресійних моделей можна розрахувати прогноз надходжень.

Результатом розв'язання цієї задачі є зменшення ризиків у процесі прийняття управлінських рішень, а це справляє позитивний вплив на економічний стан діяльності установи. До завдань першочергової ваги ЗВО державної форми власності належить забезпечення високого рівня якості підготовки фахівців, однак досягнення поставленої мети можливе на умов належного матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу. Тому питання економічного характеру також є невід'ємною складовою процесу реалізації поставлених задач.

Вирішення зазначених завдань стає можливим у результаті впровадження комп'ютерної системи підтримки прийняття рішень. Запропоновані економіко-математичні моделі слугують підґрунтям для побудови такої системи. Структурну модель системи прийняття рішень ЗВО наведено на рис. 5.7.

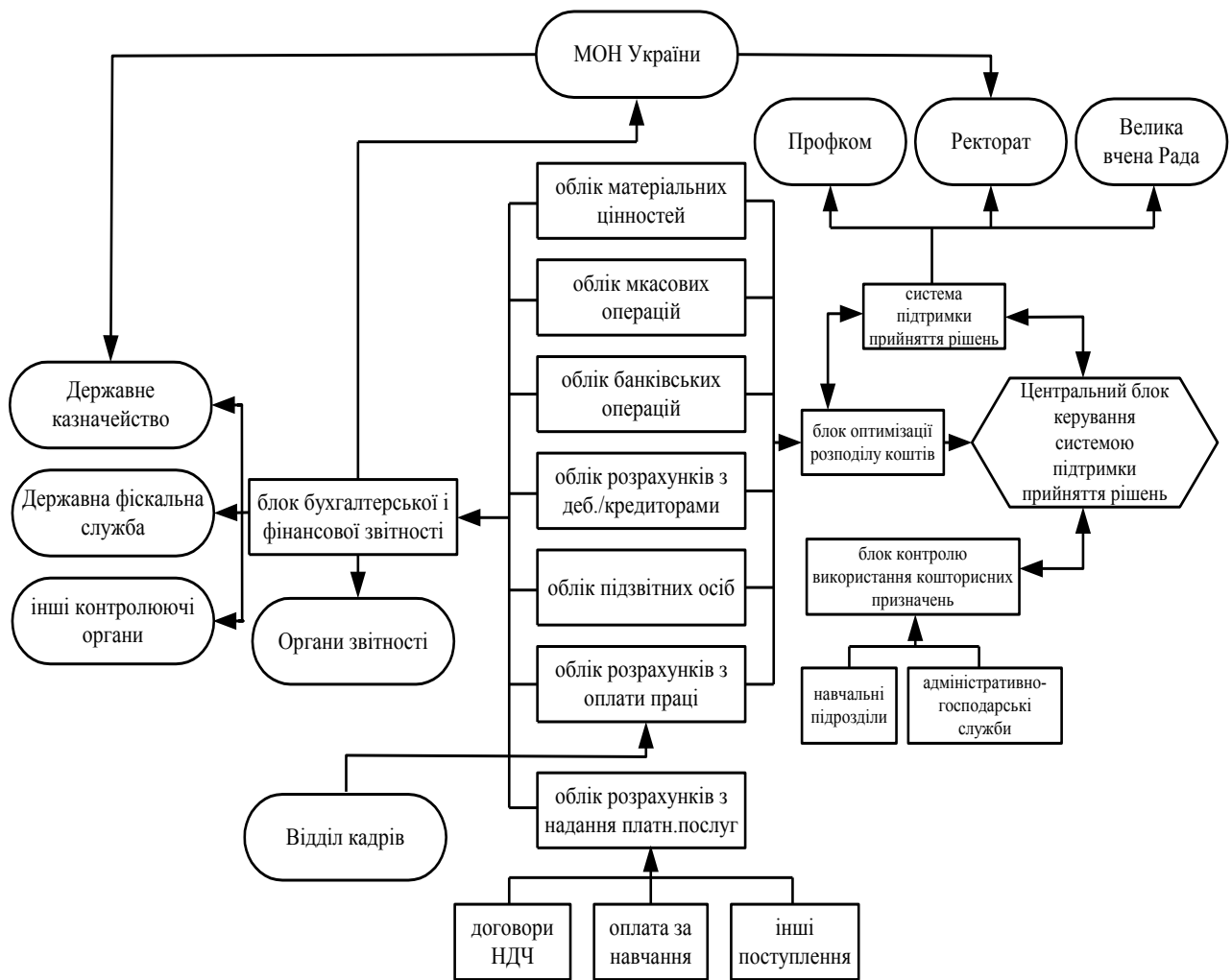

Рис. 5.8. Структурна модель системи прийняття рішень ЗВО

Аналіз фінансового забезпечення системи вищої школи України дав змогу зробити такі висновки.

Зміна системи соціально-економічних відносин в Україні, підписання Болонської декларації, процеси європейської інтеграції стали причиною структурного реформування національної системи вищої освіти. Основою для проведення реформ є нова філософія національної освіти, національна доктрина розвитку вищої освіти, державна програма розвитку вищої освіти, законодавча і нормативна бази реформування вищої освіти, скорегована на процеси інтернаціоналізації і євроінтеграції.

Перехід до ринкових відносин спричинив структурні зміни у фінансуванні галузі вищої освіти. Виникає потреба зміни технології реформування системи вищої освіти України, яка має ґрунтуватися на всебічному системному аналізі

місця і ролі ЗВО у національній економіці, соціально-культурній сфері, розвитку суспільства і загалом держави, інтеграції в міжнародну систему вищої освіти з метою вироблення фінансово-правової доктрини, в якій чільне місце займатиме фінансово-інвестиційне забезпечення діяльності закладів вищої освіти.

Розвиток і становлення ринкових відносин в економіці мимоволі спонукають до перенесення відносин товарного обміну на ринок вищої освіти. Водночас у вищій школі виправданим є використання моделі змішаної ринкової економіки з різноманітністю суб'єктів і форм господарювання.

Слід зазначити, що стан фінансування освітніх установ України не відповідає сучасним вимогам. Закономірним явищем стало щорічне скорочення кількості студентів, які здобувають освіту за рахунок бюджетних коштів. При цьому спостерігаються значні регіональні відмінності цього показника, що зумовило необхідність розроблення моделі з урахуванням регіональних потреб у фахівцях окремих спеціальностей. Критичність ситуації посилюється тим, що ЗВО сприймають державне замовлення в якості механізму фінансування за рахунок державного чи місцевого бюджетів, а суспільство як реалізацію конституційного права на безкоштовну освіту. Результатом такого підходу став дисбаланс між реальними потребами національної економіки та кількістю фахівців, що отримують освіту та щороку поповнюють списки центрів зайнятості.

Побудова моделі забезпечення діяльності ЗВО має вписуватись у загальну фінансово-інвестиційну модель, реалізація якої дасть змогу забезпечити поступальний розвиток системи вищої освіти України, яка є підсистемою економічної системи країни загалом. Ставлячи таку задачу, доцільно звернутись до позитивного досвіду країн, які на практиці доказали дієвість згаданого синтезу.

У сучасному світі вища школа, зокрема її осередки – ВНЗ – давно перестали розглядатись відособлено, а трактується в тісному поєднанні з економічною системою країни, як царина інновацій, досліджень та розробок. Орієнтуватися українським вишам на провідні університети США, особливо щодо забезпечення якості освітніх послуг, корисно, однак для порівняння це малоефективно. Адже бюджет окремих американських університетів, на зразок Стенфордського,

перевищує річний бюджет України. Тому нашу увагу звернемо на зіставні освітні системи, історія становлення яких припала на період становлення Незалежної України. Саме в 90-тих рр. було започатковано масштабну реформу вищої школи Китаю, про що докладніше згадувалось у попередніх параграфах. У цьому випадку зосередимось більше на інвестиційно-інноваційній складовій, яка припадає на дослідження і розробки.

За обсягами інвестицій в НДДКР в абсолютному вираженні вирізняються потужні держави, такі як США, Китай, Японія, Німеччина і Республіка Корея. Як бачимо, за обсягом інвестицій у дослідження та розробки Китай займає друге місце в світі, поступаючись лише Сполученим Штатам. Однак оцінюючи витрати на НДДКР у відсотковому відношенні до ВВП, світовим лідером треба визнати Республіку Корею, за якою слідує Ізраїль, Японія, Фінляндія і Швеція.

За даними Національного бюро статистики Китаю, у 2016 р. у дослідження і розробки було інвестовано 1,57 трильйонів юанів, або 250 млрд. дол. США. Цей показник зріс на 10,6% порівняно з аналогічним показником 2015 р. (China's R&D investment hits historical high in 2016: statistics authority. Доступно: <http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20141114112226407>).

Інноваційний індекс Китаю в 2016 році становив 181,2, що на 5,7% більше порівняно з попереднім роком. Водночас обсяг операцій на ринку технологій вперше перевищив 1 трлн. юанів. Не менш актуальними є дані про порядок витрачання грошей, інвестованих на згадані цілі. Важливим є той факт, що в країні спостерігається оптимізована структура інвестицій у науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР). На фундаментальні дослідження було спрямовано 5,2% загальних інвестицій, що стало найвищим показником за останні десять років. Інвестиції у високотехнологічне виробництво сягнули 291,57 млрд. юанів, зрісши на 11%. Збільшення інвестицій у дослідження та розвиток частково є результатом оптимізованого керівництва уряду та політичного середовища. У 2016 р. країна витратила 776,1 млрд. юанів на розвиток технологій, що на 10,8% більше, ніж за останні чотири роки.

Вагоме місце в процесі досліджень і розробок відведене ВНЗ. У 2012 році

1025 університетів сумарно отримали для фінансування НДДКР від уряду 76,9 млрд. юанів. Причому майже половину всіх фінансових коштів на науково-технічне співробітництво (45%) отримали 29 провідних університетів, які входять до переліку 100 найкращих ВНЗ країни (China's research & development spend. Доступно: <https://www.nature.com/articles/520S8a#ref-link-section-1>).

Окрім бюджетних коштів на ці цілі скеровують кошти з додаткових джерел. Варто зазначити, що університети Китаю можуть перебувати під прямим контролем державних міністерств (наприклад, сільського господарства, освіти або інформації) або місцевого самоврядування.

Зростання наукової активності Китаю обумовлене діяльністю державних науково-дослідних інститутів, зокрема великими інвестиціями Китайської академії наук. Якщо у 2000 р. щорічний обсяг дослідних робіт в Китаї становив близько 25000, то вже у 2011 р. їх кількість зростає на 600%, перевищивши 150 000. Зазначена тенденція супроводжується збільшенням наукової цінності таких публікацій. Понад 1000 опублікованих Китаєм у 2010 р. робіт були процитовані в 1% провідних публікацій з відповідним тематичним спрямуванням (Отчет Thomson Reuters: Инвестиции в научные исследования, инновации и образование способствуют сокращению отставания группы BRICK от стран «Большой семерки». Доступно: <http://thomsonreuters.ru/2013/02/tr-scientific-research-investments/>).

У державних дослідницьких системах країн існують помітні структурні відмінності. Протягом десятиліття від 2002 р. зростання наукової бази в Сполучених Штатах і Європейському союзу завдячувало університетам, які домоглися значного збільшення своїх витрат. Згодом також відбувся перехід до університетських досліджень у межах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Рейтинг країн світу за рівнем витрат на НДДКР, опублікований Інститутом статистики ЮНЕСКО у 2012 році (Рейтинг стран мира по уровню расходов на НИОКР. Доступно: <http://gtmarket.ru/ratings/research/info>), наведено у табл. 5.6.

Таблиця 5.6

Рейтинг країн світу за рівнем витрат на НДДКР

Місце	Країна	Витрати (% від ВВП)
1	Ізраїль	4.40
2	Фінляндія	3.88
3	Південна Корея	3.74
4	Швеція	3.40
5	Японія	3.36
6	Данія	3.06
7	Швейцарія	2.99
8	Сполучені Штати Америки	2.90
9	Німеччина	2.82
10	Австрія	2.75
11	Ісландія	2.64
12	Сінгапур	2.43
13	Австралія	2.37
14	Франція	2.25
15	Словенія	2.11
16	Бельгія	1.99
17	Нідерланди	1.83
18	Канада	1.80
19	Ірландія	1.79
20	Великобританія	1.76
21	<u>Китай</u>	1.70
22	Норвегія	1.69
23	Люксембург	1.63
24	Естонія	1.62
25	Португалія	1.59
26	Чехія	1.56
27	Іспанія	1.39
28	Нова Зеландія	1.30
29	Італія	1.26
30	Бразилія	1.16
31	Угорщина	1.16
32	Росія	1.16
33	Туніс	1.10
34	Південна Африка	0.93
35	Сербія	0.92
36	Україна	0.86
37	Туреччина	0.84
38	Латвія	0.80
39	<u>Гонконг</u>	0.79
40	Іран	0.79
41	Польща	0.74
42	Хорватія	0.73
43	Білорусь	0.64
44	<u>Габон</u>	0.64

За прогнозами ОЕСР, у Китаю є всі передумови, щоб до кінця десятиліття в області досліджень та розробок обігнати Європейський Союз і Сполучені Штати. Згідно з даними, оприлюдненими Статистичним інститутом ЮНЕСКО, в Китаї середньорічний темп зростання витрат на НДДКР сягає 18,3%, що є винятковим рівнем порівняно з 1,4% в інших країнах світу з рівнем доходу, вищим за середній. Хоча витрати Китаю на НДДКР становлять лише 2% від ВВП, однак в абсолютному вираженні країна вкладає в даний сектор щорічно приблизно 369 млрд. дол. США. Китай все активніше наближається до США, на які припадає майже 30% світових витрат на НДДКР. Тоді як частка глобальних витрат на НДДКР в країнах з високим рівнем доходу скоротилася з 88% в 1996 р. до 69,3% у 2013 р., один тільки Китай заповнив цю прогалину, збільшивши інвестиції з 2,5% до 19,6% (Каковы объёмы инвестиций стран в НИОКР? Доступно: http://www.unesco.org/new/ru/natural-sciences/----in_rd_new_unesco_data_tool_re/).

Загалом мірилом зрілості економіки прийнято вважати витрати на науку. В осередку комерційних компаній популярною є позиція, що більше інвестицій у нові розробки, то вищим є очікуваний дохід. Однак згідно з статистичними даними прямої залежності між зазначеними факторами немає, а це наводить на думку, що вкладення у НДДКР потрібно робити виважено. Тим часом, за даними 2016 р. інвестування в нові науково-дослідні проекти у світовому масштабі сягнуло 1,7 трильйонів доларів, 80% яких припадає на десятку розвинених країн.

Держави інвестують в науку, заробляючи на продажу результатів досліджень і розробок значні кошти. Так, тільки дохід від продажу інтелектуальної власності приносить Сполученим Штатам щорічно 150 млрд. доларів, що становить приблизно 12% від ВВП США; тоді як, приміром, сумарні доходи Росії від продажу нафти за 2015 р. становили близько 90 млрд. доларів. У Фінляндії, що входить у п'ятірку лідерів за видатками на НДДКР, патенти дають до 20% ВВП (Скільки тратят на НИОКР государство и бизнес. Доступно: <http://ect-center.com/blog/rashodi-niokr>).

Частка бізнесу у сукупних витратах на НДДКР у різних країнах не однакова. Так, частка бізнесу в сукупних витратах на наукові дослідження Ізраїлю

становить близько 85%, США – 70%, Сінгапурі – 59%, Австралії – 56%, Індії – всього 36%. У Бразилії наукові розробки фінансуються винятково за державні кошти. Інформацію про частку приватного сектора в дослідженнях і розробках рейтингових країн наведено у табл. 5.7.

Таблиця 5.7

Витрати приватного сектора країн світу на НДДКР

Країна	Обсяг інвестицій, млрд.\$	Відсоток від загальних витрат
США	457	70,6
Китай	369	77,3
Індія	48	35,5
Росія	44	59,6
Бразилія	40	0
Австралія	22	56,3

Основний тягар витрат на нові розробки у більшості країн світу припадає на корпоративний сектор. До десятки світових лідерів за рівнем витрат на наукові дослідження, за версією журналу Fortune, входять: два автогіганти – Volkswagen і Toyota; передові компанії ІТ-індустрії, такі як Intel, Microsoft, Google, Samsung; корпорації медичної галузі: Roche, Novartis, Johnson & Johnson, Merck. Обсяг їхніх витрат на НДДКР становить від 5% до 20% річної виручки, що в грошовому вираженні сягає 8–14 млрд. дол. США.

Однак віддача від таких вкладень у різних країнах значно відрізняється. Так, на Росію, яка входить до десятки країн за рівнем витрат на НДР і НДДКР з врахуванням державного фінансування та інвестицій корпоративного сектора, припадає лише близько 0,3% наукоємного виробництва у світовій економіці. Саме тому актуалізується питання раціональності витрат інвестованого капіталу.

Водночас Китай і Південна Корея нарощують інвестиції в НДДКР. Значного зростання в Китаї і Південній Кореї досягло значення індексу ділового оптимізму в промисловості, вимірюваного як частка загальних витрат, які бізнес витрачає на НДДКР. Сукупні витрати бізнесу на згадані потреби у Китаї за період 2000–2010 рр. зросли від 59,96% ВВП до 74,45%. Південна Корея показала ще більше зростання інвестицій бізнесу в НДДКР – значення відповідного показника у 2010

р. досягло 74,8%.

Вкладення здійснюються у перспективні напрямки, зокрема у сферу розроблення та впровадження штучного інтелекту. За прогнозними підрахунками PwC, до 2030 р. глобальний ВВП зросте на 14%, або на 15,7 трильйона доларів США. Причиною такого зростання стане активне використання штучного інтелекту. Близько половини прибутку очікують отримати завдяки збільшенню споживчого попиту в результаті вдосконалення товарів за допомогою штучного інтелекту. На Китай припадає найбільша частка економічної вигоди, приріст ВВП якого у 2030 році очікується на рівні 26%. Частка країн Північної Америки становитиме 14,5%, або майже 70% (10,7 трильйона доларів США) приросту світового ВВП (Искусственный интеллект увеличит глобальный ВВП на 15,7 триллиона долларов США. Доступно: <https://www.pwc.ru/---2017/.html>).

Перспективна програма інвестиційно-інноваційного забезпечення діяльності вищої школи передбачає залучення світового масштабу світил науки, передових технологій, бізнесу. Впродовж десятиліть провідні університети США використовували, й використовують приток світового інтелекту. Цю практику вдало підхопив Китай.

У 2017 р. членом Китайської академії інженерії став засновник компанії Microsoft Білл Гейтс, якого було обрано разом із ще 17 відомими іноземцями. А це, своєю чергою дасть змогу значно покращити міжнародну співпрацю й обміни, а також підвищити статус організації. Результати такої співпраці проявились вже в другій половині 2017 р, коли Китайська національна ядерна корпорація (CNNC) та очолювана Біллом Гейтсом компанія TerraPower організували спільне підприємство з будівництва та обслуговування новітніх ядерних реакторів, розроблення яких заплановано на найближчі 20 років. Як бачимо, Китай проводить політику як прямих, так і опосередкованих форм залучення інвестиційно-інноваційного забезпечення діяльності системи вищої школи, науки з метою прикладного використання результатів їх діяльності.

Проведений огляд наводить на думку про потребу побудови такої моделі розвитку вищої школи України та її складових – ВНЗ, втілення якої

гарантуватиме інвестиційно-інноваційне забезпечення їх поступального розвитку та функціонування. Модель має містити блок державної підтримки й забезпечення, інноваційно-інвестиційну складову корпоративного сектора, заходи державної політики з питань зовнішноекономічної діяльності. Кожен з блоків містить перелік складових, які фокусуються на функціонуванні окремо взятого ВНЗ, формуючи в сукупності систему вищої школи.

Висновки до розділу 5

За результатами висвітлення питань фінансово-інвестиційного забезпечення державного регулювання діяльності ВНЗ досягнуто таких результатів.

Розглядаючи питання видів фінансово-інвестиційного забезпечення діяльності ВНЗ з метою систематизації понятійних категорій та їх складових охарактеризовано кожен зі складових: інвестиційну та фінансову. Класифікація інвестицій дозволила згрупувати їх у дві основні групи: портфельні (фінансові) і реальні.

Зважаючи на специфіку діяльності ВНЗ основна увага приділена групі реальних інвестицій. Вони бувають таких основні видів:

- інвестиції, які вкладаються у діючий ВНЗ з метою поліпшення ефективності його функціонування, підвищення якості наданих освітніх послуг;
- інвестиції, які вкладаються у новостворений ВНЗ;
- інвестиції, які здійснюються у розширення діяльності ВНЗ за рахунок створення філій, нових підрозділів;
- інвестиції, які здійснюються в партнерські підприємства (зокрема закордонні), з якими у ВНЗ уклад відповідні угоди;
- інвестиції, які здійснюються в органи державного управління відповідно до затверджених програм або на їх вимогу.

За класифікаційною ознакою форми власності інвестиції розділено на такі види: приватні, державні, комунальні, змішані, іноземні, спільні. Залежно від прибутковості інвестиції поділяють на: високоприбуткові, середньоприбуткові,

низькоприбуткові, безприбуткові. За ступенем ризиків інвестиції поділяють на: безризикові, низькоризикові, високоризикові. За критерієм ліквідності інвестиції поділяють на високоліквідні, середньоліквідні, низьколіквідні і неліквідні. Залежно від об'єктів інвестування розрізняють: інвестиції у фізичні активи, інвестиції у нематеріальні активи, інноваційні інвестиції, нетто-інвестиції, бруто-інвестиції. За територіальною ознакою розрізняють зовнішні і внутрішні інвестиції. За способом вкладення інвестиції розділено на первинні, реінвестиції та дезінвестиції.

Сформована модель фінансово-інвестиційного забезпечення діяльності закладів вищої освіти України піддана аналізу в результаті огляду зарубіжного досвіду фінансування провідних освітніх систем, зокрема США, Франції, Німеччини, Китаю.

Дослідження показали, що в майбутньому фінансування вищих шкіл має орієнтуватись на якісні показники освітньої і науково-дослідної діяльності ЗВО. Загалом наявні такі тенденції розвитку вищої школи: тяжіння до фінансової самостійності ЗВО; відмова від принципу залишкового бюджетного фінансування; диверсифікація джерел фінансування ЗВО; введення податкових пільг для системи вищої освіти; перехід до децентралізованого управління витратами; створення цільових фондів фінансування вищої освіти.

В Україні фінансування діяльності ЗВО відрізняється залежно від форми власності. Розрізняють такі організаційно-правові форми ВНЗ:

- ЗВО державної форми власності заснований державою, фінансується з державного бюджету і підпорядковується відповідному центральному органу виконавчої влади, яким є Міністерство освіти і науки України;

- ЗВО комунальної форми власності заснований місцевими органами влади, фінансується з місцевого бюджету і підпорядкований місцевим органам влади;

- ЗВО приватної форми власності заснований на приватній власності, підпорядкований власнику чи власникам і фінансується з недержавних джерел, як правило це самофінансування.

На прикладі провідних українських ВНЗ досліджено тенденцію інвестиційно-

інноваційного забезпечення, коли освітню складову розглядають у нерозривному зв'язку з науковою. Однак низький рівень обсягів фінансового забезпечення наукової діяльності призвів до того, що наука в українському суспільстві має переважно пізнавальну та соціокультурну функції. Значну увагу було приділено питанню інвестиційно-інноваційного забезпечення діяльності автономних дослідницьких ВНЗ, які у світовому масштабі набули поширення, однак в Україні через фінансово-економічні труднощі поки що перебувають на етапі становлення.

У розділі охарактеризовано різні види інвестиційно-інноваційного забезпечення українських ВНЗ, а також проаналізовано ефективність їх використання. Однією з таких форм є залучення додаткових надходжень від надання освітніх послуг іноземним студентам, що безпосередньо пов'язано з рейтинговими показниками ВНЗ.

Звернено увагу на важливість створення спільних міжнародних проектів на базі ВНЗ. Їх різновидністю можуть бути спільні науково-освітні міжвузівські програми, договори між освітніми закладами і підприємствами з метою входження у світовий освітній простір з його передовими методиками й навчання. Такі проекти забезпечать отримання доступу до передових технологій, які самотужки забезпечити в освітньому процесі дуже важко.

Значну увагу в питаннях інвестиційно-інноваційного забезпечення діяльності ВНЗ приділено державно-приватному партнерству. В сфері вищої школи таке партнерство характеризує процеси розширення і ускладнення форм взаємодії держави і бізнесу, якщо йдеться про ВНЗ державної і комунальної форми власності. Державно-приватне партнерство у системі вищої школи має на меті вдосконалення економічних механізмів функціонування галузі, що передбачає створення фінансових і ресурсних умов для підвищення конкурентоспроможності та ефективності української вищої школи, зростання інвестиційної привабливості фінансового потенціалу ВНЗ за умов одночасного забезпечення високої якості підготовки спеціалістів і забезпечення в освітній сфері конституційних прав громадян. ДПП в інноваційній сфері розглядають як механізм спільного

інвестування ресурсів державного і приватного сектору, метою дії якого є реалізація інноваційних проектів. Усі ризики, витрати і результати, пов'язані з впровадженням проекту, повинні розподілятися пропорційно між сторонами партнерської угоди.

Розглянуто основні напрями інвестиційно-інноваційного забезпечення з боку держави в межах ДПП, які представлені у формі урядових контрактів, поширених у США, Франції, Німеччині і Великобританії; фінансового стимулювання; розвитку науково-технічної інфраструктури.

Наголошено на актуальності вирішення проблеми реформування фінансової системи вищої школи, необхідності розроблення механізму ефективного управління фінансовими ресурсами на рівні Міністерства освіти і науки і на рівні окремо взятого ВНЗ. У зв'язку з цим пропонується концепція реформування фінансової системи вищої школи України в умовах трансформації економіки, що передбачає структуризацію фінансових потоків ВНЗ, оцінювання ролі і місця джерел фінансування в економічній системі освітнього закладу, оптимізацію розподілу та ефективність використання фінансових ресурсів за максимізації результативності діяльності ВНЗ.

Результати авторських напрацювань відображено у наукових публікаціях (Яструбський та Цегелик, 2006а; Яструбський, М. Я., 2006б; Яструбський та Губарева, 2013а; Яструбський та Кузьмін, 2017б; Яструбський та Синютка, 2017д; Яструбський та Шах, 2011б; Яструбський, 2016а; Яструбський, Алексеев та Кузнєцов, 2013б; Яструбський, Кузьмін та Кревс, 2017г; Yastrubskuj та Andreyko, 2014б; Yastrubskyy та Kuzmin, 2017m; Yastrubskyy та Kuzmin, 2016б; Yastrubskyy, 2012д; Yastrubskyy, 2015а; Yastrubskyy, Kostetska та Kostyuk, 2015б; Яструбський, 2018а).

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі розкрито теоретичні положення гармонійного розвитку та державного регулювання діяльності вищих навчальних закладів України, а також окреслено практичне їх застосування.

Основні результати виконання дисертаційної роботи полягають у такому:

1. Систематизовано, згруповано й охарактеризовано чинники, що впливають на розвиток та державне регулювання діяльності ВНЗ. Дія чинників знаходить прояв у якісних характеристиках державного управління освітянською діяльністю вищої школи і забезпечує якість такого управління. Це дозволяє визначити напрямки розроблення нових, відкритих і демократичних моделей управління якістю вищої освіти, на основі яких здійснюватиметься її модернізація. Запропонована систематизація чинників, покликаних забезпечити якісне державне управління освітянською діяльністю вищої школи, викристалізувалась в результаті вивчення позитивного вітчизняного і зарубіжного досвіду.

Аналіз зарубіжного досвіду показав, що успішний розвиток механізму державного регулювання галузі освіти реалізується у стратегії урядового регулювання, яка закладена в моделі державного контролю системи вищої освіти. Основним чинником державного регулювання діяльності вищих навчальних закладів є фінансова підтримка їх діяльності, що має важливе значення в забезпеченні поступального розвитку вищої школи. Характерними особливостями країн з розвиненою системою вищої школи є такі:

– працівників готують за попередньо розробленим і узгодженим на рівні країни планом з метою забезпечення економічного зростання та уникнення підготовки незабезпечених робочим місцем працівників;

– держава виділяє на освіту і професійну підготовку кадрів значні кошти;

– на державному рівні передбачено розподіл обдарованих випускників з врахуванням їх здібностей. При цьому частина випускників поступають у ЗВО, а решта – в професійно-технічні училища;

– ЗВО зорієнтовані на підготовку наукових, інженерно-технічних кадрів,

фахівців у сфері фінансів і мінімально зорієнтовані на загальноосвітні дисципліни;

– університети наділені й користуються реальною автономією, провідні дослідницькі університети отримують державні інвестиції;

– ЗВО функціонують у складі об'єднань з корпоративним сектором, прикладом яких можуть бути технопарки, спільні підприємства. Результатом таких об'єднань є ефективне використання на вищу школу фінансових ресурсів і координація зусиль з випуску наукомісткої продукції.

Якість державного регулювання освітянської діяльності ЗВО забезпечується комплексом чинників, які в поєднанні створюють сприятливі умови для гармонійного розвитку. До чинників зовнішнього середовища віднесені соціальні, економічні, політичні, ціннісно-ментальні, а також фактори глобалізації, перехід до інформаційного суспільства. До чинників внутрішнього середовища віднесені такі, що ґрунтуються на системі управління закладом вищої освіти і проявляють свій вплив у результативності управлінської діяльності. Доведено, що досягти реального підвищення якості вищої освіти і формування конкурентоздатної системи вищої школи в Україні можна завдяки удосконаленню державного регулювання діяльності закладів вищої освіти, завданням якого є забезпечення поступального розвитку вищої освіти.

Запровадження нових навчальних та науково-дослідних програм повинно відповідати сучасним потребам економічного розвитку України. Низька конкурентоспроможність українських випускників на європейському ринку праці пояснюється слабким зв'язком вищої освіти з ринком праці, відставанням вищої школи від наукоємних інноваційних розробок. Існуюча в Україні система планування підготовки фахівців потребує реформування з задіянням механізмів координації ринку освітніх послуг і потреб економіки, що дозволить уникнути дисбалансу між підготовкою фахівців та попитом на них на ринку праці. Така ситуація характерна в плані як обсягів, так і напрямів підготовки та спеціальностей. Регіональну потребу в підготовці кадрів у розрізі освітньо-професійних напрямків запропоновано визначати з врахуванням функціонування

у регіоні базових шкіл, підприємств регіону, ЗВО різних рівнів акредитації, а також життєвого циклу професій.

2. Огляд досвіду становлення провідних вітчизняних і зарубіжних ВНЗ дозволив виокремити спільні ознаки їхнього становлення, а саме: державну підтримку процесу реформування галузі; виділення фінансового забезпечення під програми перспективного розвитку, розроблені на державному рівні; зосередженість на якісних характеристиках освітнього процесу; перспективний розвиток вищої школи передбачає синтез ЗВО, науки і виробництва. Держава повинна відмовитись від дріб'язкової опіки й прискіпливого регламентування діяльності ЗВО, натомість взявши на себе обов'язок розроблення концепції розвитку вищої школи, впровадження якої супроводжуватиметься прийняттям відповідних законів, покликаних стимулювати такий розвиток. Роль держави повинна зводиться до створення правових, економічних, ефективних організаційних механізмів, сприятливих для розвитку ЗВО. Значне місце в державному регулюванні діяльності ЗВО відведено державно-приватному партнерству.

3. Запропоновано концепцію гармонійного розвитку закладів вищої освіти. Шлях України до гармонійного розвитку повинен ґрунтуватися на критичному усвідомленні сучасної стратегії сталого розвитку, передумовою реалізації якої є суспільний договір між владою, бізнесом та громадянським суспільством, де кожна сторона має свою зону відповідальності.

Ідея гармонійного розвитку закладів вищої освіти передбачає їх органічне поєднання з соціально-економічним та культурологічним організмом країни і ґрунтується на засадах автономії, відповідності, поступальності, прогресивності, збалансованості, випереджального розвитку, інтернаціоналізації, доброчесності. Гармонійний розвиток закладів вищої освіти передбачає взаємопов'язаність перелічених засад, доцільність, впорядкованість, змістовність, логічність, та відсутність між ними суперечностей, що в сукупності забезпечує освітньому закладу конкурентні переваги. Перелічені засади охоплюють дію чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, а державне регулювання покликане

координувати їх вплив з метою недопущення загроз руйнування системи, створюючи умови для гармонійного розвитку. Гармонійність розвитку ЗВО є специфічною для кожного соціального угруповання, оскільки містить дієві складові, притаманні соціуму, в якому здійснюється їхня діяльність.

Запровадження концепції гармонійного розвитку ЗВО дасть змогу вийти на рівень провідних освітянських систем у світовому масштабі, однак це буде не квантове досягнення, а стале функціонування. В основу гармонійного шляху розвитку ЗВО покладено дотримання цілої низки принципів, зокрема: системності, адаптивності, ефективності, оптимальності, когерентності, цілеспрямованості, полівекторності, перманентності, збалансованості та інших. Адаптація гармонійного шляху розвитку ЗВО як концепції державного регулювання їх діяльності пов'язане з необхідністю економічних, політичних, соціальних і насамперед світоглядних змін.

Гармонізація розвитку й державного регулювання діяльності ЗВО полягає у знаходженні оптимального співвідношення (збалансованості) між державним регулюванням і автономією університетів. Враховуючи недосконалість імплементації університетської автономії, стримуючим фактором реалізації автономії університетів є недосконалість управління ними, оскільки на даному етапі маємо перевагу державного регулювання діяльності ЗВО. Впровадження пропонованої концепції повинно реалізовуватися поетапно, цілеспрямовано, готуючи університети до набуття автономії. Концепцію гармонійного розвитку і державного регулювання діяльності ЗВО необхідно розглядати в динаміці, а механізм державного замовлення повинен створювати додаткові мотивації для абітурієнтів найбільш затребуваних українською економікою спеціальностей. Державному регулюванню відведена важлива роль у процесі гармонізації потреб економіки і підготовки кадрів затребуваних спеціальностей.

4. Розроблена модель управління діяльністю закладу вищої освіти, що ґрунтується на засадах гармонійного розвитку і містить такі складові:

- нарощування ідейної спрямованості (зорієнтованості) ВНЗ;
- втілення стратегії розвитку та реалізація перспективних завдань країни;

- запозичення позитивного досвіду;
- вплив на формування загальної громадської думки;
- забезпечення присутності на міжнародній арені освіти і науки;
- врахування фактору ментальності;
- застосування оперативної кореляції організації освіти;
- розширення мобільності;
- аналізування впливу на державну політику;
- оцінювання впливу на розвиток освіти країни;
- популяризація національних традицій і культури;
- визначення пріоритетів у діяльності.

5. На основі проведеного дослідження положень аналізування і оцінювання діяльності закладів вищої освіти та вивчення зарубіжного досвіду запропоновано модель інтегрального показника оцінки діяльності ЗВО, використання якої дозволяє врахувати у зведеному показнику різні етапи та рівні оцінювання, а саме: збір інформації про об'єкти рейтингування; процес рейтингування; оцінка рівня досягнення поставлених цілей. Перелічені етапи для різних ЗВО повинні бути зведені до однакового шкалювання. Це забезпечує об'єктивність у порівняльному вимірнику, а проведені розрахунки слугують індикаторами рівня досягнення цілей.

В Україні існують три рівні оцінювання діяльності закладів вищої освіти, а саме: на відомчому рівні (МОН України); на рівні кожного ЗВО; міжнародними та вітчизняними незалежними рейтинговими компаніями. Відомчий рівень аналізування й оцінювання проводиться за критеріями, наведеними у Положенні про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів та за методикою рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, затвердженою наказом МОН України. Аналізування й оцінювання на рівні закладів вищої освіти здійснюється на основі розроблених внутрішніх документів. Критерії такого оцінювання вибираються з врахуванням специфіки ЗВО та з метою стимулювання підрозділів, а в їх розрізі – науково-педагогічного персоналу з метою покращення якісних показників

діяльності. Оцінювання діяльності ЗВО міжнародними й вітчизняними рейтинговими компаніями проводиться за набором критеріїв та з використанням методології їх формування, які змінюються залежно від пріоритетних цілей дослідження.

Виконані дослідження дали змогу сформувавши висновок про те, що сучасна система контролю й оцінювання є важливим механізмом отримання високих якісних стандартів вищої освіти і покликана виявити сильні й слабкі сторони діяльності ЗВО. Її завдання полягає у стимулюванні університетів до вироблення стратегії підвищення якості освітніх послуг. Розроблення й апробація нових підходів, моделей і технологій підготовки спеціалістів повинно враховувати національні особливості організування освітнього процесу, а також контролю й оцінювання знань студентів.

6. Розроблена модель перспективного розвитку ЗВО, яка включає якісну складову, організаційну складову і законодавче врегулювання галузево-суспільних відносин. В якості підсистеми запропонована перспективна модель розвитку ЗВО України на засадах автономізації, яка передбачає насамперед високий рівень автономії ЗВО. Важливою складовою моделі перспективного розвитку є розроблення, залучення і впровадження інновацій у закладах вищої освіти. Наголошено на важливості радикальних змін в галузі вищої школи, пов'язаних зі зростаючою мобільністю українських абітурієнтів і відкритістю іноземних вишів, а також відтоком інтелектуального потенціалу за кордон. Безконтрольна відкритість української освітньої системи може завдати збитки національним інтересам, тому актуальною є адаптація запропонованої моделі розвитку ЗВО України в умовах Євроінтеграції.

7. Розроблено модель, за якою можна визначити, скільки спеціалістів престижних спеціальностей повинен готувати кожний ВНЗ, щоб забезпечити загальну максимальну ефективність підготовки спеціалістів. Для цього треба насамперед визначити рейтинг кожного ЗВО з підготовки спеціалістів престижних спеціальностей. Рейтинг ЗВО визначаємо за якістю професорів і доцентів, які забезпечують підготовку спеціалістів. Мається на увазі, що за

певний період (наприклад, за останні п'ять років) треба враховувати кількість: публікацій у фахових наукових журналах, публікацій у зарубіжних журналах і виданнях, що входять до науково-метричної бази, захищених кандидатських і докторських дисертацій, надрукованих підручників і посібників тощо.

8. Розроблено модель педагогічної інновації, яка передбачає поєднання форм педагогічних інновацій, критеріїв її визнання та інноваційний процес. Запровадження педагогічних інновацій передбачає зміни в організації внутрішньої діяльності ЗВО, введення нового в цілі, змістовну складову освіти, методи та форми навчання і виховання, організацію спільної діяльності викладача і студента і мають на меті підвищення їхньої ефективності.

9. Розроблено модель залучення інновацій в діяльності ВНЗ, яка поєднує інновації в освіті, науці та організаційно-управлінські інновації. Освітні інновації безпосередньо впливають на якість освітнього процесу, наукові пов'язані із залученням інвестицій, організаційно-управлінські передбачають зміни в системі управління ЗВО з метою забезпечення його конкурентоздатності і підвищення ефективності функціонування. Інновації в освітній сфері розділено на технологічні і педагогічні.

Важливе значення в діяльності українських ЗВО відведено інноваціям в науці, які реалізуються переважно в рамках підрозділу освітнього закладу, прикладом якого може бути науково-дослідна частина (НДЧ). Водночас у більшості розвинених країн прикладна наука зосереджена в корпораціях (інноваційних структурах, бізнес-інкубаторах, технопарках), утворених шляхом поєднання вищих навчальних закладів і промислових підприємств.

В Україні найбільшого поширення набули корпоративні об'єднання у вигляді технопарків, які стали ефективною формою зближення науки і виробництва і мають завдання скорочувати тривалість циклу «дослідження – розробка – упровадження». Період реформування системи вищої школи з входженням ЗВО у технопарки, бізнес-інкубатори, інші науково-інноваційні комерційні об'єднання – це одночасно можливість закріпитись на ринку освітніх послуг за рахунок диверсифікації джерел фінансування їхньої діяльності. Зосереджене у

технопарках унікальне устаткування, обчислювальні центри, лабораторії дозволяють проводити дослідження й наукові експерименти з метою розроблення інновацій, чого не можуть собі дозволити навіть найбільш престижні українські ЗВО, а зосередження висококваліфікованих кадрів різних спеціальностей (учених, розробників, дослідників, аналітиків, інженерів, спеціалістів різного профілю) дає можливість проводити міжгалузеві дослідження, що належить до стратегічних завдань держави.

Організаційно-управлінські інновації ЗВО передбачають розроблення і впровадження нових: систем управління університетом; моделей і способів організації освітянської діяльності; систем управління знаннями. Вдосконалення відповідно до вимог сьогодення організаційної моделі ЗВО має безпосередній причинно-наслідковий зв'язок з локальними і глобальними економіками. З метою стимулювання інновацій та адаптації до потреб економіки заклади вищої освіти необхідно реорганізовувати так, щоб досягати максимальної гнучкості і сприяти розвитку творчих здібностей і підприємницького мислення студентів. На майбутнє вищої освіти все більше впливає спільна діяльність університетів. Практика об'єднання ЗВО у консорціуми-асоціації двох чи кількох організацій з метою консолідації ресурсів та кращого позиціонування себе для впровадження освітніх інновацій щораз більше поширюється у світовому масштабі. Це дає змогу університетам з різних країн об'єднувати зусилля для досягнення бажаних цілей, що стосуються технологій, досліджень або схожих цінностей. Доведено, що колективні дії є надійним способом постійної модернізації технологічної інфраструктури та ІТ-сервісів.

Опираючись на позитивний досвід впровадження інновацій у країнах з розвинутою системою вищої школи, запропоновано такі рекомендації для українських ЗВО:

- вивчити питання розширення сфери електронного навчання з метою освоєння ринку;
- закріпити на законодавчому рівні освітню форму електронного навчання;
- Міністерству освіти і науки запровадити механізми залучення освітніх

інновацій в умовах діяльності ЗВО, опираючись на міжнародний досвід та зважаючи на позитивні й побічні сторони такого впровадження.

Доведено, що впровадження інновацій у вищій школі є неминучим об'єктивним процесом, продиктованим вимогами часу. В умовах діяльності вищих навчальних закладів необхідно використовувати такі механізми залучення інновацій, які дадуть змогу розширити сферу пропонованих послуг і приносити віддачу, зокрема фінансову. Приклади запровадження електронної форми навчання у провідних західних країнах та США, Китаї, Африці показують, що такий метод є доволі прогресивним і в недалекому майбутньому може конкурувати у вищій школі з класичними формами навчання. Найбільш виправданим й перспективним вважають шлях поєднання академічної і електронної форм навчання.

10. Розроблено модель фінансового забезпечення та використання ресурсів автономного ЗВО, яка передбачає гармонійне поєднання диференціації потреб у фінансуванні та диференціації власне джерел фінансування. Сформована модель фінансово-інвестиційного забезпечення діяльності закладів вищої освіти України піддана аналізу в результаті огляду зарубіжного досвіду фінансування провідних освітніх систем, зокрема США, Франції, Німеччини, Китаю. Важливою складовою фінансово-інвестиційного забезпечення діяльності ЗВО є надходження на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР).

Обґрунтована потреба зміни технології реформування системи вищої освіти України, яка має базуватися на всебічному системному аналізі місця і ролі ЗВО в національній економіці, соціально-культурній сфері, урахуванні регіональних потреб у фахівцях окремих спеціальностей, розвитку суспільства і загалом держави, інтеграції в міжнародну систему вищої освіти з метою вироблення фінансово-правової доктрини, в якій чільне місце займатиме фінансово-інвестиційне забезпечення діяльності закладів вищої освіти.

Для ефективного управління фінансовими ресурсами ЗВО запропоновано механізм, що передбачає широке використання економіко-математичних методів, моделей та сучасних інформаційних технологій.

11. Запропоновано модель оптимального розподілу державних коштів серед ЗВО. За критерій оптимальності прийнято сумарну якість підготовки фахівців. Перехід до ринкових відносин спричинив структурні зміни у фінансуванні галузі вищої освіти. Сьогодні стан фінансування ЗВО України не відповідає сучасним вимогам. Стало закономірним явищем щорічне скорочення кількості студентів, які здобувають освіту за рахунок бюджетних коштів. Критичність ситуації посилюється тим, що ЗВО сприймають державне замовлення як механізм фінансування з державного чи місцевого бюджетів, а суспільство – як реалізацію конституційного права на безкоштовну освіту. Результатом такого підходу став дисбаланс між реальними потребами національної економіки та кількістю фахівців, що отримують вищу освіту. Спостерігаються значні регіональні відмінності цього показника. У реальному житті це проявляється девальвацією дипломів про вищу освіту.

Доведено необхідність побудови в Україні такої моделі розвитку закладів вищої освіти, втілення якої гарантуватиме інвестиційно-інноваційне забезпечення їх поступального розвитку та функціонування. Модель має містити блок державної підтримки й забезпечення, інноваційно-інвестиційну складову корпоративного сектора, заходи державної політики з питань зовнішньоекономічної діяльності. Кожен з блоків містить перелік складових, які фокусуються на функціонуванні окремо взятого ЗВО, формуючи в цілому систему вищої школи.

Важливе значення у фінансово-інвестиційному забезпеченні діяльності ЗВО відведено розвитку різних форм державно-приватного партнерства (ДПП). У вищій школі його метою є вдосконалення економічних механізмів функціонування галузі, зокрема створення фінансових і ресурсних умов для підвищення ефективності та конкурентоспроможності сфери вищої освіти, зростання інвестиційної привабливості фінансового потенціалу ЗВО.

12. Запропонована концепція реформування фінансової системи вищої школи України в умовах трансформації економіки, що передбачає структуризацію фінансових потоків ЗВО, оцінювання ролі і місця джерел фінансування в

економічній системі ЗВО, оптимізацію розподілу та ефективність використання фінансових ресурсів за максимізації результативності діяльності ЗВО. З огляду на це в процесі реформування фінансово-інвестиційного забезпечення вищої школи України доцільно:

- зробити реальною діяльність НДЧ, що передбачає економічну віддачу від діяльності і тісний зв'язок з економікою країни;
- переглянути стипендіальну політику, що передбачатиме зобов'язання випускника перед державою за здійсненні інвестиції;
- вжити додаткових заходів з метою забезпечення ефективності використання бюджетних витрат.

Доведено, що існуючі у вищій школі України проблеми пов'язані не тільки з недостатніми обсягами фінансування, а й з невпорядкованістю загалом відносин, що виникають під час формування, розподілу та використання грошових ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авксентьева, Т.Г., 2010. Політико-інституціональні трансформації в Україні: полівекторність, невизначеність, нестабільність. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна «Питання політології»*, 885, с. 77-83.
2. Александров, В. Я., 1985. Реактивность клеток и белки Львів, Наука. 318 с.
3. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України, 2017. «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». Київ, 928 с.
4. Антипов, І. В., 2010. Інноваційний розвиток національної економіки в контексті створення інноваційних інфраструктур в освітній галузі. *Збірник наукових праць Донецького державного університету управління*, 148, с. 1-8.
5. Артюшина, М.В., 2008. Психологія діяльності та навчальний менеджмент. Київ: КНЕУ, 336 с.
6. Батечко, Н. Г., 2012. Державне управління сферою вищої освіти України: суперечності сучасного розвитку. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*, 197, с. 10-15.
7. Берлінські принципи ранжирування вузів. [online]. Доступно: www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=437 [Дата звернення 21 червень 2016].
8. Билалова, Е.М. та Кичиханова, П.М., 2016. Применение системы сбалансированных показателей в вузе (на примере Дагестанского государственного университета). *Фундаментальные исследования*, 2-3, с. 472-476.
9. Бобало, Ю.Я., 2013. Збірник нормативних документів Національного університету «Львівська політехніка». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 804 с.
10. Богомолова, И.С., Боровская М.А. та Задорожня Е.К., 2015.

Совершенствование финансового обеспечения деятельности вузов. *Фундаментальные исследования*, 2-3, с. 538-542. [online]. Доступно: <http://fundamental-research.ru/ru/article/view?id=36849> [дата звернення: 08 березень 2018].

11. Брікман, Т.О., 2014. Інвестування інноваційної діяльності на основі державно-приватного партнерства. *Вісник Східноукраїнського Національного університету ім. Володимира Даля*, 1(208), с. 23-28.

12. Варго, О.М., 2005. Майбутній розвиток і проблеми екологічного суспільства. *Демократичні цінності, громадянське суспільство і держава: Матеріали XIII Харківських міжнародних Сквородинівських читань*, Харків, ТОВ «ПРОМЕТЕЙ ПРЕС», с. 28–30.

13. Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005. Київ, Ірпінь, ВТФ «Перун», 1728 с.

14. Вернадський, В.И., 1998. Отрывки из воспоминаний о А.Н.Краснове. *Труды по истории науки в России*. Москва, Молодая гвардия, 15. с.287-292.

15. Вернадський, В.І., 1988. Матеріали к біографії. *Прометей: Историко-биографический альманах серии «Жизнь замечательных людей»*. Москва, Молодая гвардия, 15, с.287-292.

16. Верховна Рада України, 2002. *Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4.07.2002 р. №40-IV*.

17. Верховна Рада України, 2010. *Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 1.07.2010 р. № 2404-VI*.

18. Верховна Рада України, 2014. *Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII*.

19. Верховна Рада України, 2017. *Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII*

20. Верховна Ради України, 1999. *Закон України «Про концесії» від 16.07.1999 р. за № 997-XIV*.

21. Верховна Ради України, 1999. *Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16.07.1999 № 991-XIV*.

22. Верховна Рада України, 2014. *Постанова Верховної Ради України «Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України» від 11.12.2014 № 26-VIII.*

23. Верховна Рада України, 2016. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [online]. Доступно: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/848-19/page4>. [Дата звернення 18 жовтень 2017].

24. Види інвестицій та їх характеристики, 2017. [online]. Доступно: <https://biznesua.com.ua/vidi-investitsiy-ta-yih-harakteristiki/>

25. Висновок на проект Постанови Верховної Ради України «Про Концепцію переходу України до сталого розвитку». [online]. Доступно: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5749&skl=5 [Дата звернення 15 лютий 2015].

26. Виступ Л. Гриневич Круглий стіл «Пріоритетні напрями діяльності у галузі освіти і науки». [online]. Доступно: <https://www.youtube.com/watch?v=mc94F611YfE> [Дата звернення 21 лютий 2017].

27. Вища освіта в Україні. В Україні запрацює Нацрада з розвитку науки і технологій. [online]. Доступно: <http://osvita.ua/vnz/55366/> [Дата звернення 05 квітня.2017].

28. Вінник, О. М., 2005. Інвестиційне право. Київ, Юридична думка, с. 9-10.

29. Вітвицька, С.С., 2006. Основи педагогіки вищої школи. Київ, 384 с.

30. Волков, О.І. та Денисенко, М.П., 2004. Економіка й організація інноваційної діяльності. Київ: ВД «Професіонал», с. 205-260.

31. Восемнадцять фактов об образованиии в Китае. [online]. Доступно: <http://www.kraskizhizni.com/edu/teach/563-> [Дата звернення 29 квітень 2016].

32. Гала, С. В., 2011. Із досвіду реформування вищої освіти Китаю. *Економіка та держава*, 8, с. 52-54.

33. Гала, С. В., 2012. Функціонування системи вищої освіти Китаю: аналіз досвіду. *Актуальні проблеми економіки*, 9, с. 72-77.

34. Георгієва Т.С., 1989. Вища школа США на сучасному етапі: *Монографія*. Москва: Вища школа, 144 с.

35. Гой, І. В. та Смелянська, Т. П., 2013. Підприємництво. Київ : «Центр

учбової літератури», 368 с.

36. Гончаренко, Л.П. та Арутюнов Ю.А., 2011. Инновационная политика. Москва: КНОРУС, 350 с.

37. Гончаренко, С.У., 2000. Професійна освіта: Словник. Київ: Вища школа, с.77.

38. Гончаренко, С.У., 2012. Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення. Рівне: Волинські обереги, с. 4–5.

39. Гранти за програмою Європейського Союзу HORIZON 2020. [online]. Доступно: <http://ivm.kiev.ua/internat/nep/programi-granti-stipendi%D1%97/granti-za-programoju-u-evropejskogo-soyuzu-horizon-2020.html> [Дата звернення 11 травень 2017].

40. Григорук, П. М. та Ткаченко І. С., 2012. Методи побудови інтегрального показника. *БізнесІнформ*, 4, с. 34 – 38.

41. Гриневич Л. Я вирішила, що цей виклик треба приймати, 2016. *Газета ZN,UA*. [online]. Доступно: <http://gazeta.dt.ua/internal/> [Дата звернення 17 травень 2016].

42. Грищенко, І.М., 2010. Економічні аспекти проблем розвитку вищої освіти в Україні: Монографія. Хмельницький: ХНУ, 478 с.

43. Державна інспекція навчальних закладів України. ДІНЗ вивчає питання організації вступної кампанії в 2016 році, зокрема прийому іноземних громадян. [online]. Доступно <http://dinz.gov.ua/index.php/uk-ua/hovyny/213-2016-07-29-12-41-44> [Дата звернення 29 липень 2016].

44. Державна служба статистики України. [online]. Доступно: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [Дата звернення 14 березень 2017].

45. Дистанційні освітні технології. [online]. Доступно: <http://lestylefou.xyz/psihologija/osobistist/73532-novi-osvitni-tehnologii-v-dou-i-shkoli-ih.html> [Дата звернення 12 вересень 2017].

46. Дідик, А.М. Полівекторний розвиток підприємств: соціально-економічні та регулятивні аспекти. *Монографія*. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 344 с.

47. Домашнє завдання на 2017-й: плани уряду щодо реформування вищої

освіти і коментарі політехніків. [online]. Доступно: <http://lpnu.ua/news/2017/domashnye-zavdannya-na-2017-y-planu-uryadu-shchodo-reformuvannya-vyshchoyi-osvity-i> [Дата звернення 19 лютий 2017].

48. Домбровська, С. М. Державне управління вищою освітою в умовах трансформаційних перетворень. Харків: Оберіг, 174 с.

49. Донской, М.В. Життєвий цикл програміста. [online]. Доступно: <http://polit.ru/article/2008/08/20/programmist/>. [Дата звернення 25 червень 2017].

50. Доповідь ректора НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського» академіка НАН України М.З. Згуровського на сесії науково-педагогічних працівників 30 серпня 2016 року. [online]. Доступно: <http://kpi.ua/report-2016#sthash.g91TNYnA.dpuf> [Дата звернення 11 січень 2017].

51. Драч, І.І. Управління формуванням професійної компетентності магістрантів педагогіки вищої школи: теоретико-методичні засади. *Монографія*. Київ: «Дорадо-Друк», 456 с.

52. Дубровіна, Н. А. та Дубровіна В. А., 2012. Фінансування вищих навчальних закладів у Польщі. *Бізнес Інформ*, 6, с. 148-151.

53. Електронна енциклопедія Львівської політехніки. [online]. Доступно: http://wiki.lp.edu.ua/wiki/%D0%9D%D0%B0%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B0. [Дата звернення 29 липень 2016].

54. Життєвий цикл професії програміста [online]. Доступно: <https://habrahabr.ru/post/54081/> [Дата звернення 09 травень 2016].

55. Законодавче закріплення правового статусу грантодавців: вітчизняний та зарубіжний досвід. [online]. Доступно: <http://old.niss.gov.ua/monitor/june2009/7.htm> [Дата звернення 21 березень 2015].

56. Заячук, М.Д. та Чубрей, О.С. Економічна та соціальна географія світу. Чернівці: Чернівецький національний університет, 200 с.

57. Звіт ректора КНУ імені Тараса Шевченка Губерського Л.В. URL: <http://www.univ.kiev.ua/> [Дата звернення 17 жовтень 2017].

58. Звіт уряду: куди зрушила освіта в 2015 році. [online]. Доступно:

<http://osvita.ua/news/49760/>. [Дата звернення 14 березень 2016].

59. Золотарьова, І.М., 2008. Курс лекцій, тестові завдання, методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи студентів з дисципліни «Університетська освіта» (для студентів першого курсу денної та заочної форм навчання напрямів підготовки: 6.030504 – «Економіка підприємства», 6.030609 – «Облік і аудит»). Харків: ХНАМГ, 40 с.

60. Инвестиционная система Сингапура. [online]. Доступно: <http://globuss24.ru/doc/investicionnye-sistema-singapura>. [Дата звернення 18 серпня 2016].

61. Искусственный интеллект увеличит глобальный ВВП на 15,7 триллиона долларов США. [online]. Доступно: <https://www.pwc.ru/ru/press-releases/2017/artificial-intelligence-enlargement.html>. [Дата звернення 11 липень 2017].

62. Исследование Fast Future: Научно-технический прогресс и рынок труда в ближайшем будущем. *Центр гуманитарных технологий*. URL: <http://gtmarket.ru/news/state/2010/01/15/2482> [Дата звернення 16 лютий 2015].

63. Інструменти фандрейзингу [online]. Доступно: <http://ufb.org.ua/sector-blagodijnosti/blagodijni-organizacii/instrumenti-fandrejzingu.htm> [Дата звернення 14 травня 2017].

64. Інтернаціоналізація. [online]. Доступно: <http://lp.edu.ua/internationalization> [Дата звернення 30 січень 2017].

65. Кабінет Міністрів України, 2009. *Постанова Кабінету Міністрів України «Питання Національного університету «Львівська політехніка» від 8.07.2009 р. № 713.*

66. Кабінет Міністрів України, 2010. *Постанова Кабінету Міністрів України «Положення про дослідницький університет» від 17.02.2010 р. № 163.*

67. Кабінет Міністрів України, 2010. *Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про дослідницький університет» від 17.02.10 р. №163*

68. Кабінет Міністрів України, 2013. *Постанова Кабінету Міністрів*

України «Порядок формування державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» від 15.04.2013 р. № 306.

69. Кабінет Міністрів України, 2014. *Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України»* від 5.11.2014 р. № 597.

70. Кабінет Міністрів України, 2015. *Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти»* від 15.04.2015 № 244.

71. Кабінет Міністрів України, 2017. *Постанова Кабінету Міністрів України «Обсяги державного замовлення на підготовку фахівців, наукових та науково-педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах та наукових установах на 2017 рік»* від 12.07.2017 р. № 511.

72. Кабмін визначив які зі світових рейтингів університетів варті уваги. [online]. Доступно: <http://vnz.org.ua/novyny/podiyi/10520-kabmin-vuznachuv-jaki-zi-svitovih-rejtyngiv-universytetiv-varti-uvagy> [Дата звернення 19 березень 2018].

73. Как у нас, и как у них: российский и западный рынки E-learning как не поддающиеся сравнению. URL: <http://teachbase.ru/blog/elearning/> [Дата звернення 11 березень 2018].

74. Каковы объёмы инвестиций стран в НИОКР? Новый инструмент ЮНЕСКО для сбора данных выявил перспективных инвесторов. [online]. Доступно: http://www.unesco.org/new/ru/natural-sciences/about-us/single-view/news/how_much_do_countries_invest_in_rd_new_unesco_data_tool_re/ [Дата звернення 16 жовтень 2016].

75. Календар оприлюднення експрес-випусків Держстату у 2017 році [online]. Доступно: http://www.ukrstat.gov.ua/express/expres_u.html [Дата звернення 08 лютий 2018].

76. Калюжнова, О.М., 2000. Природа, суспільство і зміна світогляду. *Наукові записки Харківського військового університету. Соціальна філософія, педагогіка, психологія*. Харків.: ХВУ, 6, с. 101–105.

77. Каплан, Р. и Нортон Д., 2003. Сбалансированная система показателей. Москва: Олимп-Бизнес, 214 с.
78. Карпенко, М. Проблеми і перспективи автономізації українських ВНЗ в контексті європейського досвіду університетської автономії. [online]. Доступно: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/mart2009/7.htm> [Дата звернення 23 травень 2015].
79. Квіт, С.М. Реформування вищої освіти в Україні. [online]. Доступно: https://dt.ua/EDUCATION/reformuvannya-vischoyi-osviti-v-ukrayini-257581_.html [Дата звернення 30 жовтень 2017].
80. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Офіційний сайт. URL: <http://www.univ.kiev.ua/> [Дата звернення 26 травень 2017].
81. Кінаш, О.М. та Попадик А., 2000. Економіко-математичне моделювання руху грошових коштів. *Трансформація економічної системи в Україні. Науковий збірник*. Львів: Інтереко, с. 471-475.
82. Колегія Міністерства освіти і науки України, 2001. *Рішення Колегії Міністерства освіти і науки України «Про концепцію екологічної освіти в Україні» від 20.12.2001 № 13/6-19*.
83. Колодій, І.С., 20014. Курс лекцій до навчальної дисципліни «Державна освітня політика» для студентів спеціальності 8.18010020 «Управління навчальним закладом». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 138 с.
84. Кравець, О. Є., 2013. Теоретичні засади адаптивного підходу у використанні технології проектування навчальної інформації викладачем вищого навчального закладу. *Вісник Житомирського державного університету*, 6(72), с. 126-130.
85. Кремень, В.Г., 2008. Енциклопедія освіти. Київ: Юрінком Інтер, 1040 с.
86. Кузьмінський, А.І., 2005. Педагогіка вищої школи. Київ: Знання, 486 с.
87. Курлянд, З.Н., 2005. Педагогіка вищої школи. Київ: Знання, 399 с.
88. Курлянд, З.Н., 2007. Педагогіка вищої школи. Київ: Знання, 495 с.
89. Курмаєв, П., 2010. Теоретичні та практичні аспекти державного регулювання вищої освіти в Україні. *Теорія та методика управління освітою*, 10, 2013. [online]. Доступно: <http://umo.edu.ua/> [Дата звернення 15 березень 2016].

90. QS World University Rankings: результати України. [online]. Доступно: http://osvita.ua/abroad/higher_school/university-raitings/52222/ [Дата звернення 16 жовтень 2016].

91. Лернер, И.Я., 1980. Процесс обучения и его закономерности. Москва: Знание, 96 с.

92. Лихачев, А.И. и Азанов М.В., 2009. Практический анализ современных механизмов государственно-частного партнерства в зарубежных странах, или Как реализовать ГЧП в России. *Государственно-частное партнерство в зарубежных странах, или как реализовать ГЧП в России*. Москва: Издание Совета Федерации, 129 с.

93. Маісурадзе М. Ю., 2013. Нормативно-правове забезпечення здійснення державно-приватного партнерства в Україні [online]. Доступно: <http://www.pravoznaves.com.ua/period/article/75232/%CC> [Дата звернення 14 червень 2017].

94. Максимюк С.П., 2005. Педагогіка. Київ: Кондор, 667 с.

95. Мартин І., 2017а. Вступ. Абітурієнтів очікують нові впровадження. *Аудиторія. Освітній студентський тижневик*, 20(2980), с.4.

96. Мартин І., 2017б. Партнерство в міжнародній мережі розумних технологій. *Аудиторія. Освітній студентський тижневик*, 20(2980), с.3.

97. Мартин І., 2017с. Що важливіше – диплом чи знання? *Аудиторія*, 28(2988), с.7.

98. Марцин, В., 2007. Вища школа України на шляху трансформації у європейський освітній простір. *Вища школа*, 27–35.

99. Матявина, М. В. Государственно-частное партнерство: зарубежный опыт и возможности его использования в России. Москва, 184 с.

100. Методика визначення рейтингів університетів України «Топ-200 Україна» [online]. Доступно: <http://www.osvita.org.ua/abitur/entrance/ratings/1.html> [Дата звернення 11 серпень 2016].

101. Методология QS World University Rankings. [online]. Доступно: https://ria.ru/docs/sn/QS_World_University_Rankings/ [Дата звернення 05 лютий

2016].

102. Міністерства освіти і науки України, 2015. *Лист Міністерства освіти і науки України «Про формування органів управління освітою» від 30.12.15 № 1/9-633.*

103. Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, 2011. *Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Положення про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів» від 20.12.2011 р. № 1475.*

104. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2013. *Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Положення про департамент інвестиційно-інноваційної політики та розвитку державно-приватного партнерства» від 29.04.2013 р. №431.*

105. Міністерство освіти і науки України, 2009. *наказ Міністерства освіти і науки України «Методика рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації» від 24.12.2009 р. № 1185.*

106. Міністерство освіти і науки України, 2015. *Наказ Міністерства освіти і науки України «Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 20 грудня 2011 року №1475» від 17.01.2015 №28.*

107. МОЗ Польщі рекомендує громадянам «плодитися, як кролики» [online]. Доступно: <http://argumentua.com/reportazh/moz-polshch-rekomendu-gromadyanam-ploditisya-yak-kroliki> [Дата звернення 09 грудень 2017].

108. МОН спільно з експертами доповнили план Уряду щодо фінансування науки та розвитку інноваційної діяльності: [online]. Доступно: <http://news.meta.ua/cluster:52853121-MON-splno-z-ekspertami-dopovnilo-plan-Uriadu-shchodo-fnansuvannia-nauki-ta-rozvitku-nnovatsino-dialnost/> [Дата звернення 11 лютий 2017].

109. Мочерний, С. В., 2000. *Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1.* Київ: Видавничий центр «Академія», 864 с.

110. Мочерний, С.В., 2005. *Економічний енциклопедичний словник.* Львів:

Світ, 616 с.

111. Навіщо університетам статус Національного? [online]. Доступно: <http://www.kdu.edu.ua/new/detail.php?id=317> [Дата звернення 07 вересень 2012].

112. Население Земли. Счетчик населения Китая. [online]. Доступно: <http://countrymeters.info/ru/World>. [Дата звернення 19 червень 2017].

113. Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2014 році. [online]. Доступно: <http://spesnaukproect.com.ua/uk/> [Дата звернення 13 березень 2016].

114. Науковці та розробники Львівської політехніки отримують суттєву державну кредитно-фінансову підтримку. [online]. Доступно: <http://tsus.me/naukovtsi-ta-rozrobnyky-lvivskoyi-politehniky-otrymayut-suttyevu-derzhavnu-kredytно-finansovu-pidtrymku/> [Дата звернення 27 березень 2018].

115. Национальный рейтинг университетов: [online]. Доступно: <http://unirating.ru/news.asp?Int=7&id=608> [Дата звернення 22 вересень 2016].

116. Национальный университет Сингапура. [online]. Доступно: https://www.unipage.net/ru/national_university_of_singapore [Дата звернення 07 травень 2017].

117. Національне Бюро статистики Китаю, 2012. [online]. Доступно: <http://data.stats.gov.cn/workspace/index;jsessionid=C781D208E25C79B326BDB5A26F52CE16?m=hgnd> [Дата звернення 20 січень 2017].

118. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». Офіційний сайт. [online]. Доступно: <http://icd.kpi.ua>

119. Національні рахунки освіти України у 2015 році: Статистичний бюлетень. *Державна служба статистики України*. Київ, 2017.

120. Нестеренко, Г., 2006. Роль системи освіти у становленні української політичної нації. *Філософія освіти*, 2 с. 177 - 186.

121. Німецькі стипендії на будь-який смак. [online]. Доступно: <http://studway.com.ua/stipend-germ/> [Дата звернення 14 жовтень 2014].

122. Обговорення проекту Порядку надання вищому навчальному закладу статусу національного. [online]. Доступно: http://nltu.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=835&Itemid=244

[Дата звернення 30 січень 2016].

123. Оболенська, Т.Є. та Циркун, О.І., 2016. Концептуальні підходи до міжнародного співробітництва між вищими навчальними закладами. *Міжнародна економічна політика*, 2 (25), с. 41-58.

124. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи - навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]/ В.Л. Ортинський –К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.

125. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2016/17 навчального року, 2017. *Державна служба статистики України. Статистичний бюлетень*, Київ, 2017.

126. Отчет NMC Horizon. Высшее образование – 2015. [online]. Доступно: <http://sibfrontier.ru/wp-content/uploads/2015/11/NMC-Horizon-Vyishee-obrazovanie---2015.pdf>. [Дата звернення 24 січень 2017].

127. Отчет Thomson Reuters: Инвестиции в научные исследования, инновации и образование способствуют сокращению отставания группы BRICK от стран «Большой семерки». [online]. Доступно: <http://thomsonreuters.ru/2013/02/tr-scientific-research-investments/> [Дата звернення 20 травень 2015].

128. Оцінювання науково-освітньої діяльності зарубіжних вищих навчальних закладів. [online]. Доступно: http://www.uintai.kiev.ua/viewpage.php?page_id=493. [Дата звернення 11 лютий 2017].

129. П Кабінет Міністрів України, 2014. *Постанова Кабінету Міністрів України «Положення про Міністерство освіти і науки України» від 16.10.2014 № 630*.

130. Павлиш, В.А., Давидчак, О.Р., Загородній, А.Г. та ін., 2015. Положення про рейтингове оцінювання досягнень студентів. Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 13 с.

131. Палтышев Н.Н., 1996. Педагогическая гармония. Киев: Магистр-S, 225 с.

132. Парфьонова Л. Г., 2012. Методи забезпечення розвитку системи вищої освіти. [online]. Доступно: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=56121>. [Дата звернення 6

листопад 2014].

133. Пехота, О. М., Кіктенко, А. З., Любарська, О. М. та ін. Освітні технології. Київ: А.С.К., 256 с.

134. Підласий І.П., 1998. Діагностика та експертиза педагогічних проєктів. Київ: «Україна», 343 с.

135. Покончить с нищетой, а коррупционеров расстрелять. [online]. Доступно: https://news.rambler.ru/articles/38229811-pokonchit-s-nischetoy-a-korrupsionerov-rasstrelyat/?utm_source=head&utm_campaign=self_promo&utm_medium=news&utm_content=news&updated

136. Положення про науково-дослідну частину Національного університету «Львівська політехніка» [online]. Доступно: http://lp.edu.ua/sites/default/files/attach/2016/849/polozhennya_ndch.pdf [Дата звернення 05 травень 2017].

137. Помиткіна Л.В. Гармонійний розвиток особистості як передумова формування молоді нового покоління. [online]. Доступно: <http://er.nau.edu.ua/.../38%20%D0%93%D0...BD%D1%8F%20.doc>. [Дата звернення 22 жовтень 2017].

138. Попсуй А., 2017. 10 секретів Гарварду: як виховують президентів в Америці. [online]. Доступно: <https://nv.ua/ukr/style/blogs/10-sekretiv-garvardu-jak-vihovujut-prezidentiv-v-ameritsi-1723504.html> [Дата звернення 26 серпень 2017].

139. Президент України, 2002. *Національна доктрина розвитку освіти: Указ Президента України від 17.04. 2002 року №347/2002.*

140. Президент України, 2015. *Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»» від 12.01.2015 р. № 5/2015.*

141. Примаченко І. П'ять найкращих західних університетів. [online]. Доступно: <http://nv.ua/ukr/opinion/primachenko/p-jat-krashchih-zahidnih-vuziv-1408637.html> [Дата звернення 16 липень 2017].

142. Пришляк О. Ю., 2008. Професійна підготовка соціальних педагогів у вищих навчальних закладах Німеччини. Тернопіль, 234 с.

143. Програма розвитку Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна на 2010-2020 роки. URL:

<http://www.univer.kharkov.ua/docs/polozhennya/program2010-2020n.pdf>. [Дата звернення 15 січень 2016].

144. Прокопів, Л.М., 2016. Організація управління навчальним процесом у ВНЗ. Івано–Франківськ, 160 с.

145. Публікація документів Державної Служби Статистики України. [online]. Доступно: http://ukrstat.org/uk/express/expres_u.html. [Дата звернення 18 грудень 2017].

146. Рапацевіч, Є. С., 2005. Педагогіка. Велика сучасна енциклопедія. Мінськ: Сучасне слово, с. 198.

147. Рейтинг вузов ТОП-200 Україна 2016 года. [online]. Доступно: <http://ru.osvita.ua/vnz/rating/51454/>. [Дата звернення 12 липень 2016].

148. Рейтинг найкращих університетів світу QS World University Rankings 2016/17. [online]. Доступно: <http://unistudy.org.ua/qswur/>. [Дата звернення 29 вересень 2016].

149. Рейтинг стран мира по уровню расходов на НИОКР. Информация об исследовании и его результаты. [online]. Доступно: <http://gtmarket.ru/ratings/research-and-development-expenditure/info> [Дата звернення 20 грудень 2017].

150. Рейтинг университетов мира 2016: [online]. Доступно: <http://total-rating.ru/1609-reyting-universitetov-mira-2016.html>. [Дата звернення 17 березень 2017].

151. Рейтинг університетів за показниками Scopus 2017 року. [online]. Доступно: <http://osvita.ua/vnz/rating/55425/> [Дата звернення 14.грудень.2017].

152. Ректор Національного університету «Львівська політехніка», 2015. *Наказ ректора Національного університету «Львівська політехніка» «Положення про оцінювання роботи науково-педагогічних працівників кафедри та визначення їхніх рейтингів» від 24.05.2015 р. №11.*

153. Руденко А.О., 2011. Основи екології. Курс лекцій для студентів неекологічних спеціальностей. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, 109 с.

154. Сажина, М. А. и Чибриков, Г. Г., 2007. *Экономическая теория*. Москва: Норма, 672 с.
155. Селевко Г. К., 1998. *Современные образовательные технологии*. Москва: Народное образование, 256 с.
156. Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду на період до 2020 року. Урядовий портал. [online]. Доступно: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249629697&cat_id=2467112 50 [Дата звернення 12 січень 2017].
157. Симеон О. Э., 2005. *Инвестиционные и инновационные правоотношения: перспективы развития публичной и частной сфер: монографія*. Киев: Концерн Видавничий Дім «Ін Юре», с. 121.
158. Система вищої освіти в Польщі [online]. Доступно: <http://osvitapol.com.ua/?q=node/34> [Дата звернення 16 грудень 2016].
159. Сколько тратят на НИОКР государство и бизнес. [online]. Доступно: <http://ect-center.com/blog/rashodi-niokr> [Дата звернення 13 травень 2017].
160. Скрипченко Н., 2008. Реалізація політики сталого розвитку в Україні на сучасному етапі. *Актуальні проблеми державного управління: збірник наукових праць*, 1 (31), 296 с.
161. *Словник іншомовних слів*, 1974. Київ: УРЕ, 776 с.
162. *Словник української мови: в 11 томах. Том 3*, 1972. Київ, с. 157.
163. Совсун І.Р. Нова модель фінансування вищої освіти повинна бути прозорою й ефективною у використанні бюджетних коштів. [online]. Доступно: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/publish/>. [Дата звернення 20 березень 2016].
164. Солохін О.М., 2015. *Психологія. Конспект лекцій для студентів вищих навчальних закладів з підготовки молодших спеціалістів за темами: «Психологія особистості» та «Темперамент»*. Харків.: ХМК, 40 с.
165. Спільна декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти», 1999. Болонья. [online]. Доступно: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_525. [Дата звернення 11 січень 2016].
166. Стадний Є. У нас відсікання під час самого навчання не працює,

університети тримають студентів із останніх можливостей, бо втратити гроші ніхто не хоче. [online]. Доступно: <https://www.unian.ua/society/1997339>. [Дата звернення 30 червень 2017].

167. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG), 2015. Київ: ТОВ “ЦС”, 32 с.

168. Старостенко, Г.Г, Онишко, С. В. та Поснова, Т.В., 2011. Національна економіка. Київ: Ліра-К, 432 с.

169. Статистичний щорічник України за 2016 рік. Державна служба статистики України. [online]. Доступно: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm [Дата звернення 09 липень 2017].

170. Стельмащук А.М., 2000. Державне регулювання економіки. Тернопіль: ТАНГ, 315 с.

171. Стипендии в Израиле. [online]. Доступно: https://www.unipage.net/ru/free_education_in_israel. [Дата звернення 01 серпень 2016].

172. Столярчук, Б., 2018. Студенти на експорт. чому не варто перейматись через відтік мізків за кордон. [online]. Доступно: <http://www.dsnews.ua/society/studenti-na-eksport-chomu-ne-varto-pereymatis-cherez-vidtik-27082018100000>

173. Стоимость обучения, финансирование Гарварда. [online]. Доступно: <http://usedu.ru/harvard-university/8-stoimost-obucheniya-finansirovanie-garvarda.html> [Дата звернення 03 травень 2017].

174. Стратегія розвитку високотехнологічних галузей до 2025 року. [online]. Доступно: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/NT2490.html. [Дата звернення 07 вересень 2016].

175. Структура управління освітою в Україні. [online]. Доступно: http://ualib.com.ua/br_3378.html. [Дата звернення 26 лютий 2016].

176. Сучасна освіта. Десять законів отримання фінансування. [online]. Доступно: <http://osvita.ua/school/method/1848/> [Дата звернення 22 липень 2012].

177. Сучасна освіта. Освітня інновація. [online]. Доступно: <http://osvita.ua/school/method/1432/> [Дата звернення 16 травень 2015].

178. Талонов, А. В., 2016. Управление недвижимостью : учебник для академического бакалавриата. Москва: Издательство Юрайт, 411 с.

179. Тарасенко, О.П. та Трохимчук, С.М., 2011. Аналіз стану проблеми оцінювання якості навчального процесу у ВНЗ. *Міжвузівський збірник «Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво»* Луцьк, 4. с. 208-213.

180. Тарнавська, Т. В., 2013. Дослідницькі університети світу: досвід спільної роботи. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*, 1, с. 287-293. [online]. Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2013_1_66

181. Терованесов, М.Р., 2014. Оптимізація управління системою вищої освіти. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 9, с.83-87.

182. Тимчасове положення про рейтингування випускових кафедр Національного університету «Львівська політехніка». Львів, 2017. с. 8.

183. ТОП-10 ВНЗ: які виші обирали вступники цього року. [online]. Доступно: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=250288661&cat_id=244277212.

184. Третьяк, Г.С. та Бліщук, К. М., 2011. Державне регулювання економіки та економічна політика. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 128 с.

185. Туркот, Т. І., 2011. Педагогіка вищої школи. Київ: Кондор, 628 с.

186. У польських університетах навчається приблизно 60 тис. українців – Гриневич. [online]. Доступно: <http://gordonua.com/ukr/news/worldnews/-v-polskih-universitetah-navchajetsja-blizko-60-tis-ukrajintsiv-grinevich-194080.html> [Дата звернення 28 червень 2017].

187. Украина в ТОП-50 стран с лучшей системой вузов. [online]. Доступно: <http://korrespondent.net/ukraine/3685635-ukrayna-v-top-50-stran-s-luchshei-systemoi-vuzov> [Дата звернення 23 травень 2016].

188. Українські організації в межах проектів «Горизонт 2020» отримали

понад 17 мільйонів євро. [online]. Доступно: <https://mon.gov.ua/ua> [Дата звернення 15 листопад 2017].

189. Университет Кембридж: отличная путевка в жизнь! [online]. Доступно: <http://englishgid.ru/o-strane/obrazovanie/kembridzhskij-universitet.html> [Дата звернення 17 лютий 2016].

190. Университет Оксфорд - целый город для обучения с развлечением [online]. Доступно: <http://englishgid.ru/o-strane/obrazovanie/oksfordskij-universitet.html> [Дата звернення 19 лютий 2016].

191. Университет Цинхуа Tsinghua University. [online]. Доступно: <http://www.new-asian.ru/education/china/102/>. [Дата звернення 22 лютий 2016].

192. Університетські рейтинги «Топ 200 Україна» 2010 - 2017 роки. [online]. Доступно: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=28&id=1095>. [Дата звернення 11 липень 2017].

193. Уніят, Х.І., 2014. Державно-приватне партнерство як інструмент підвищення ефективності реалізації проектів соціально-економічного розвитку. *Організація управління: витоки, реалії та перспективи розвитку*. Львів: «СПЛОМ», 226 с.

194. Фандрайзинг як система пошуку джерел фінансування для громадських організацій: український та зарубіжний досвід. [online]. Доступно: <https://naub.oa.edu.ua/2014/fandrajzinh-yak-systema-poshuku-dzherel-finansuvannya-dlya-hromadskiyh-orhanizatsij-ukrajinskyj-ta-zarubizhnyj-dosvid/> [Дата звернення 05 листопад 2015].

195. Фандрейзинг у навчальному закладі: організація від А до Я [online]. Доступно: <https://www.pedrada.com.ua/article/283-qqq-16-m12-06-12-2016-fandreyzing-u-navchalnomu-zaklad-organzatsya-vd-a-do-ya> [Дата звернення 20 грудень 2016].

196. Федоренко, В. Г., Діденко, О. М., Руженський, М. М. та Іткін, О. Ф., 2008. Політична економія. Київ: Алерта, 487 с.

197. Філліпова, В. Д. Специфіка державного регулювання в галузі освіти України. [online]. Доступно: <http://www.oridu.odessa.ua>. [Дата звернення 01

грудень 2015].

198. Фінансування наукових досліджень в Україні зросло на 40%. [online]. Доступно: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2185605-finansuvanna-naukovih-doslidzen-v-ukraini-zroslo-na-40.html> [Дата звернення 08 листопад 2017].

199. Фіцула, М. М., 2006. Педагогіка вищої школи. Київ: Академвидав, 352 с.

200. Харченко, О. О., 2012. Результативність впровадження інноваційних педагогічних технологій у ході природничо-наукової підготовки майбутніх учителів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*, 19 (254), с. 237 – 244.

201. Царенко, І.О., 2015. Методи оцінки рівня конкурентоспроможності вищих навчальних закладів. *Молодий вчений*, 2 (17), с.122-125.

202. Цегелик, Г.Г., 2011. Основи економетрії: текст лекцій. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011.-134 с.

203. Чайка, В. М., 2011. Основи дидактики. Київ: Академвидав, 240 с.

204. Черняк, В.І. Наукові засади теорії управління гармонійним розвитком соціально-економічних систем. [online]. Доступно: <http://gisap.eu/node/482>. [Дата звернення 13 серпень 2015].

205. Что такое современная фундаментальная и прикладная наука? [online]. Доступно: <http://v-nauke.ru/?p=10082>. [Дата звернення 12 жовтень 2016].

206. Чухрай, Н. І., 2008. Інноваційний розвиток України: основні бар'єри та напрями їх подолання. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, 633, с. 761-767.

207. Чухрай, Н.І. та Лісовська, Л. С., 2015. Управління інноваціями. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 280 с.

208. Шанхайский рейтинг вузов. [online]. Доступно: <https://www.educationindex.ru/articles/university-rankings/arwu/> [Дата звернення 03 грудень 2017].

209. Шеверун, Н. В., 2012. Особливості оцінювання та сертифікації навчальних досягнень студентів з іноземних мов в університетах Польщі, 244 с.

210. Шестопалюк, О.В., 2013. Інноваційні моделі навчання в діяльності

вищих навчальних закладів. *Теорія і практика управління соціальними системами*, 3, с. 118-124.

211. Шість причин, чому американці люблять благодійність. [online]. Доступно: <http://nv.ua/ukr/style/blogs/shist-prichin-chomu-amerikantsi-ljubljat-blagodijnist-blog-mariji-prus-2339174.html> [Дата звернення 15 грудень 2017].

212. Шоробура, І. М., Долинський, Є. В. та Долинська, О. О., 2015. Менеджмент вищої освіти. Хмельницький: Цюпак А. А., 256 с.

213. Що таке Credit Hour та GPA. [online]. Доступно: <https://osvita.org/admission/credit-hour-gra/> [Дата звернення 04 серпень 2017].

214. Яструбський, М. Я. та Цегелик, Г. Г., 2006а. Использование экономико-математического моделирования в управлении финансовыми ресурсами высших учебных заведений. *Управляющие системы и машины. Международный научный журнал*, 6(206), с. 33-38.

215. Яструбський, М. Я. та Губарева, Г. Ю., 2013а. Методи протидії руйнації підприємств в період неплатежів. *Збірник наукових робіт Харківського Національного економічного університету Управління розвитком*, 7, с. 80-83.

216. Яструбський, М. Я. та Бобурчак, С. С., 2008. Реалії та перспективи інноваційного поступу України. *Збірник наукових праць Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 15, с. 253-261.

217. Яструбський, М. Я. та Данилевич, Н. М., 2014а. Система екологічного менеджменту і аудиту на підприємстві: інформаційний аспект. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Економічні науки*, 797, с. 363-372.

218. Яструбський, М. Я. та Кузнецов, Я. В., 2011а. Конкурентна політика в Україні на сучасному етапі економічного розвитку. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Економічні науки*, 720, с. 433-438.

219. Яструбський, М. Я. та Кузьмін, О. Є., 2017а. Державне регулювання діяльності ВНЗ, його значення у забезпеченні поступального розвитку вищої освіти. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*, 1(1). с. 65-

70.

220. Яструбський, М. Я. та Кузьмін, О. Є., 2017b. Пріоритетні напрямки фінансування ВНЗ: особливості впливу контингенту іноземних студентів на результативність діяльності реформування. *Вісник Національного університету Львівська політехніка*, 862, с. 139-144.

221. Яструбський, М. Я. та Кузьмін, О. Є., 2017c. Чинники забезпечення якості державного управління освітянською діяльністю ЗВО. *Регіональна економіка*, 2. с. 31-38.

222. Яструбський, М. Я. та Синютка, Н. Г., 2017d. Фіскальні стимули реалізації державної енергетичної політики та реформування вищої школи. *Бізнес-Інформ*, 7, с.214-219.

223. Яструбський, М. Я. та Шах, І. З., 2011b. Недержавні фонди соціального страхування: Проблеми та перспективи їх розвитку в Україні. *Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка». Економічні науки*, 720, с. 262-267.

224. Яструбський, М. Я., 2012a. Розвиток обліку в Україні в контексті міжнародних інтеграційних процесів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Економічні науки*, 721, с. 269-274.

225. Яструбський, М. Я., 2007. Інноваційний шлях розвитку України та інноваційний поступ зарубіжних країн. *Вісник Львівського університету імені Івана Франка. Серія економічна*, 37. с. 461-465.

226. Яструбський, М. Я., 2016a. Фінансове забезпечення автономних дослідницьких ВНЗ України в умовах реформування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, 846, с. 190-196.

227. Яструбський, М. Я., 2018a. Діяльність вищих навчальних закладів України: гармонійний розвиток, державне регулювання та інвестиційно-інноваційне забезпечення: монографія. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 196 с.

228. Яструбський, М. Я., 2018b. Реформування облікової системи малих підприємств у процесі інтеграції в інноваційні об'єднання. *Сучасні питання економіки і права. Збірник наукових праць Київського міжнародного*

університету, 1 (7), с. 145-150.

229. Яструбський, М.Я. та Кузьмін, О.Є., 2018с. Розвиток обліку суб'єктів малого підприємництва України в умовах євроінтеграції. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*, 1 (129), с.148-151

230. Яструбський, М. Я., Алексєєв, І. В. та Кузнецов, Я. В., 2013b. Проблематика функціонування інноваційних структур у корпоративному секторі України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*, 776, с. 201-206.

231. Яструбський, М. Я., Кузьмін, О. Є. та Кревс В. Є., 2017f. Механізми залучення інновацій в умовах діяльності вищих навчальних закладів. *Проблеми економіки*, 2, с. 35-40.

232. Яструбський, М. Я., Кузьмін, О. Є. та Кревс, В. Є., 2017g. Стан діяльності ЗВО та перспективи залучення інвестицій та інновацій. *Сучасні питання економіки і права. Збірник наукових праць Київського міжнародного університету*, 1–2 (5, 6), с. 118-127.

233. Яструбський, М. Я., Кузьмін, О. Є. та Мельник, О. Г., 2017e. Гармонійний розвиток вищих навчальних закладів як концепція державного регулювання їх діяльності. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Збірник наукових праць*, 2(84), с. 3-8.

234. Яструбський, М. Я., Кузьмін, О. Є. та Мельник, О. Г., 2017h. Узагальнення положень аналізування і оцінювання діяльності ВНЗ. *Вісник КНУТД*. – Київ, с. 216-225.

235. Яструбський, М. Я., Кузьмін, О. Є. та Мельник, О. Г., 2017k. Закономірності гармонійного розвитку та державного регулювання діяльності ЗВО. *Регіональна економіка*, 3, с. 100-107. A Brief Overview of Chinese Higher Education System. [online]. Available at: file:///D:/Victor/Documents/Edu_in_China/higher_education_system_of_china.pdf [Accessed 17 листопад 2017].

236. Яструбський, М. Я., 2006b. Управління фінансовими ресурсами вищих

навчальних закладів в умовах трансформації економіки України, НАН України, дис. канд. екон. наук, Інститут регіональних досліджень, Львів.

237. A popular college investment promised students a career, but didn't pay off. *The Washington Post*. [online]. Available at: [washingtonpost.com](http://www.washingtonpost.com). [Accessed 18 February 2017].

238. Briggs S., 2013. 10 Emerging Educational Technologies & How They Are Being Used Across the Globe. [online]. Available at: <http://innovationexcellence.com/blog/2013/07/29/10-emerging-educational-technologies-how-they-are-being-used-across-the-globe/> [Accessed 29 July 2013].

239. Cai Yuzhuo and Liu Cui. The roles of universities in Chinese regional innovation systems - an re-examination of the Triple Helix model. [online]. Available at: http://www.regionalstudies.org/uploads/Yuzhuo_Cai.pdf [Accessed 06 March 2016].

240. China's E-Learning Revolution: The 10 Hottest Chinese Online Education Companies of 2016. URL: <http://www.whatsonweibo.com/10-hottest-chinese-online-education-companies-2016/>

241. China's R&D investment hits historical high in 2016: statistics authority. [online]. Available at: <http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20141114112226407> [Accessed 05 December 2014].

242. China's research & development spend. [online]. Available at: <https://www.nature.com/articles/520S8a#ref-link-section-1> [Accessed 30 April 2015].

243. College and university enrollment is down for fifth straight year? 2016. *The Hechinger Report*. [online]. Available at: Hechingerreport.org. [Accessed 18 October 2017].

244. Education in China, 2010. [online]. Available at: <https://www.kpmg.de/docs/Education-in-China-201011.pdf> [Accessed 02 June 2016].

245. Education in China. [online]. Available at: https://www.unipage.net/en/education_in_china. [Accessed 27 July 2016].

246. ELearning Market Exploding in China. URL:

<https://www.learndash.com/elearning-market-exploding-in-china/> [Accessed 29 August 2016].

247. Federkeil, G., 2008. Ranking and Quality Assurance in Higher Education. *Higher Education in Europe*, 33, p. 224.

248. Hewlett Foundation. Open Educational Resources. [online]. Available at: <http://www.hewlett.org/programs/education/open-educational-resources>. [Accessed 04 September 2016].

249. Higher Education Law of the People's Republic of China as of August 29, 1998. [online]. Available at: <http://www.moe.edu.cn.html>. [Accessed 11 January 2016].

250. How Africa's first education tablet computer was created. URL: <http://www.bbc.com/news/business-29163842>

251. IIE Network handbook for International Educators, 2016. *Institute of International Education*, p. 25-32.

252. Lateineille, M., 2006. Les particularités principales du système de la formation française. UNESCO.

253. Leontief, W. ta Strout, A., 1963. Multi-regional input-output analysis. In: *Structural Interdependence and Economic Development*. Macmillan, London.

254. Lin, Yi, 2012. Chinese International Student's Intercultural Communication Competence and Intercultural Communication Apprehension in the USA. *East Tennessee State University. Electronic Theses and Dissertation*. [online]. Available at: <http://ds.etsu.edu/etd/1516>.

255. Liu, Nian Cai ta Cheng, Ying, 2005. The Academic Ranking of World Universities. *Higher Education in Europe*, Vol. 30, p.127-136.

256. Longman Dictionary of English Language and Culture, 1995. *Burnt Mill, England, Longman Group UK Limited*, 1528 p.

257. Market Update Review of the European PPP Market in 2013, 2014. *European PPP Expertise Centre*. p. 6. [online]. Available at: http://www.eib.org/attachments/epec/epec_market_update_2013_en.pdf. [Accessed 10 May 2016].

258. Marsh, H.W., 1987. Students' Evaluations of University Teaching: Research

Findings, Methodological. Issues, and Directions for Future Research. *Document Resume of H.W.Marsh's monograph*, 30 p.

259. National Center for Charitable Statistics. Number of Private Foundations in the United States, 2010. URL: <http://nccsdataweb.urban.org/PubApps/profileDrillDown.php?state=US&rpt=PF> [Accessed 20 September 2013].

260. National Center for Education Statistics, 2012. Table 5 Number of educational institutions, by level and control of institution: Selected years, 1980-81 through 2010-11. *U.S. Department of Education*.

261. National Center for Education Statistics, 2014. Degree-granting postsecondary institutions, by control and level of institution: Selected years, 1949-50 through 2012-13. *U.S. Department of Education*. [Accessed 1 April 2015].

262. National Center for Education Statistics. [online]. Available at: <https://nces.ed.gov/pubsearch/pubsinfo.asp?pubid=2014023>. [Accessed 21 May 2014].

263. National Center for Education Statistics. *Table 301.10. Enrollment, staff, and degrees/certificates conferred in degree-granting and non-degree-granting postsecondary institutions, by control and level of institution, sex of student, type of staff, and level of degree: Fall 2015 and 2014-15*.

264. Public Finance Case Study Singapore: [online]. Available at: https://docviewer.yandex.ua/view/331206433/?*. [Accessed 12 April 2015].

265. Rodzaje ocen, 2018. *Polska Komisja Akredytacyjna*. [online]. Available at: <http://www.pka.edu.pl/>. [Accessed 12 January 2018].

266. Shanghai International Studies University – SISU. *Official web-site*. [online]. Available at: <http://en.shisu.edu.cn/about/identity-guidelines/> [Accessed 07 March 2017].

267. Student Evaluations of University Teaching. [online]. Available at: www.freepatentsonline.com/article/Journal-Instructional-Psychology/62980762.html [Accessed 25 February 2017].

268. Teachers Law of the People's Republic of China as of October 31, 1993. [online]. Available at: <http://www.moe.edu.cn/publicfiles.html>. [Accessed 06 October 2016].

269. The Asilomar Convention for Learning Research in Higher Education. [online]. Available at: <http://asilomar-highered.info/> [Accessed 17 June 2016].

270. The International Foundation Directory, 1998. *London: Europa Publications Limited*, 875 p.

271. The New Webster Encyclopedic Dictionary of the English Language including a Dictionary of Synonyms and Twelve Supplementary Reference Sections, 1970. *Chicago. Consolidated Book Publishers*, p. 391.

272. The rise of E-learning in China. URL: <https://marketingtochina.com/rise-e-learning-china/>

273. Theil, H., 1967. Economics and information theory. *North-Holland. Amsterdam*.

274. Veterans benefits administration, 2015. [online]. Available at: https://www.benefits.va.gov/GIBILL/docs/Overview_GI%20Bill_Feedback%20System_CY14.pdf [Accessed 22 November 2016].

275. Yastrubskuj, M. та Andreyko, M., 2014b. Інвестиційний клімат в Україні та їх вплив на українсько-польські відносини в умовах глобалізації. *Sprawozdawczosc finansowa w dobie globalizacji*, p. 209-216.

276. Yastrubskiy M. Ya., Danylevych N.M. та Kuznyetsov Ya.V., 2014c. Management of socio-ecological systems in terms of socio-economic changes in Ukraine. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління*, 779, p. 156-163.

277. Yastrubskuj, M. Ya, 2012c. Motivations and constituents of the accounting development in Ukraine. *Annales. Sectio H. Oeconomia. Uniwersytet Marii Curie – Sklodowskiej, XLVI (4)*, p. 891-900.

278. Yastrubskuj, M. та Kharchuk, V., 2012b. Estimating innovation risk based on forecasting of its level. *Annales. Sectio H. Oeconomia. Uniwersytet Marii Curie – Sklodowskiej, XLVI (4)*, p. 319-330.

279. Yastrubskyy, M. Ya. та Kuzmin O. Ye., 2017m. Implementation of the higher education prospective development concept: Ukrainian reality and experience of the countries of East Asia. *LAP LAMBERT Academic Publishing, Düsseldorf, Germany*, p.

4-50.

280. Yastrubskyy, M. Ya., Kuzmin, O. Ye. та Krevs, V. Ye., 2017o. Use of management experience of leading universities and colleges of East Asia in the process of reforming the high school of Ukraine. *Економіка: реалії часу*, [online] 2 (30), с. 56-63. [online]. Available at: <<http://economics.opu.ua/files/archive/2017/No2/56.pdf>>.

281. Yastrubskyy, M. Ya., Danylevych, N. M. and Sydoruk, K. A., 2014d. Ecological innovations in Ukraine. *Проблеми економіки та управління. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Економічні науки*, 799, с. 16–21.

282. Yastrubskyy, M. Ya., Kuzmin, O. Ye. та Tsisar, N. Z., 2017n. University policy as an object of harmonious development and state regulation. *Economics, Entrepreneurship, Management*, 4(1), p. 91–97.

283. Yastrubskyy, M. та Kuzmin, O., 2016b. Peculiarities of higher educational establishments funding accounting: national and foreign experience. *Economics, Entrepreneurship, Management*. 3 (2). p. 1-6.

284. Yastrubskyy, M., 2012d. Przeslanki i kierunki rozwoju rachunkowosci na Ukrainie»: тези доп. *Загальнопольської міжнар. наук.-практ. конф., Рунек finansowy*. (Люблін, Польща, 27-29 травня 2012 р.).

285. Yastrubskyy, M., 2015a. Rachunek przeplywow pienieznych i jego analiza w dobie kryzysu ekonomicznego i procesow inflacyjnych. *Wybrane zagadnienia wspolczesnej rachunkowosci w Polsce i na Ukrainie: Міжнародна наукова конференція*. Люблін, Польща, 21-22 травня 2015 р. Люблін: Видавництво Університету Марії Кюрі-Склодовської.

286. Yastrubskyy, M., Kostetska, I. та Kostyuk, B., 2015b. Програмно-цільовий метод в діяльності бюджетних установ України. *Rachunkowosc i finansowanie MSP a wyzwania wspolczesnej gospodarki. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie – Sklodowskiej Lublin*, p. 244-253.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця 1

**Кількість українських студентів за кордоном у 2015/2016 навчальному році,
загальна таблиця**

Країна	Кількість
Польща	30041
Німеччина	9088
Росія	6936
Канада	2790
Чехія	2395
Італія	2348
США	1680
Іспанія	1612
Австрія	1607
Франція	1348
Угорщина	1026
Великобританія	820
Словаччина	683
Болгарія	561
Туреччина	464
Литва	361
Швейцарія	332
Греція	326
Білорусь	290
Латвія	233
Естонія	230
Румунія	246
Бельгія	194
Фінляндія	184
Австралія	164
Нідерланди	156
Швеція	145
Молдова	139
Кипр	117
Словенія	46
Азербайджан	36
Грузія	34
Ірландія	26
Хорватія	10

Таблиця 2

ВИДАТКИ ЗВЕДЕНОГО БЮДЖЕТУ НА ОСВІТУ У 2000 - 2016 РОКАХ

	Загальні видатки зведеного бюджету, млн.грн.	Видатки у % до		Видатки на окремі підгалузі у % до видатків на галузь	Загальні видатки зведеного бюджету, млн.грн.	Видатки у % до		Видатки на окремі підгалузі у % до видатків на галузь
		загальних видатків	ВВП			загальних видатків	ВВП	
2000 рік¹				2014 рік¹				
Всього	48148,6	100,0		X	523004,8	100,0		X
з них	7085,5	14,7	100,0	100,0	100105,6	19,1	100,0	100,0
на освіту – всього	789,0	1,6	4,2	11,1	15186,4	2,9	6,4	15,2
у тому числі	2564,6	5,3	0,5	36,2	42421,4	8,1	1,0	42,4
дошкільну	429,1	0,9	1,5	6,1	5885,2	1,1	2,7	5,9
загальну середню професійно-технічну вищу	2285,5	4,7	0,3	32,3	28340,5	5,4	0,4	28,3
			1,3				1,8	
2005 рік¹				2015 рік²				
Всього	141989,5	100,0		X	679871,4	100,0		X
з них	26801,8	18,1	100,0	100,0	114193,5	16,8	100,0	100,0
на освіту – всього	2940,7	2,0	6,1	11,0	18142,2	2,7	5,8	15,9
у тому числі	11158,8	7,4	0,7	41,6	49668,3	7,3	0,9	43,5
дошкільну	1749,9	1,1	2,5	6,5	6171,2	0,9	2,5	5,4
загальну середню професійно-технічну вищу	7934,1	5,7	0,4	29,6	30981,8	4,6	0,3	27,1
			1,8				1,6	
2010 рік¹				2016 рік^{2, 3}				
Всього	377842,8	100,0		X	701801,3	100,0		X
з них	79826,0	21,1	100,0	100,0	109155,2	15,6	100,0	100,0
на освіту – всього	10238,3	2,7	7,4	12,8	16949,0	2,4	6,6	15,5
у тому числі	32852,4	8,7	0,9	41,2	46781,9	6,7	1,0	42,9
дошкільну	5106,2	1,4	3,0	6,4	5236,8	0,7	2,8	4,8
загальну середню професійно-технічну вищу	24998,4	6,6	0,5	31,3	30595,9	4,4	0,3	28,0
			2,3				1,9	

¹ Включаючи видатки бюджетів Автономної Республіки Крим та м.Севастополя.² Без урахування видатків бюджетів Автономної Республіки Крим та м.Севастополя.³ На 01.11.2016.

Таблиця 3

**НАУКОВІ СТУПЕНІ ТА УЧЕНІ ЗВАННЯ ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ УНІВЕРСИТЕТІВ, АКАДЕМІЙ, ІНСТИТУТІВ
НА ПОЧАТОК 2016/17 НАВЧАЛЬНОГО РОКУ, ЗА РЕГІОНАМИ**

(осіб)

	Педагогічні працівники				Науково-педагогічні працівники			
	ті, що мають науковий ступінь		ті, що мають учене звання		ті, що мають науковий ступінь		ті, що мають учене звання	
	кандидата наук	доктора наук	доцента	професора	кандидата наук	доктора наук	доцента	професора
Україна	1151	67	364	45	61266	13072	42414	11476
Вінницька	10	-	-	-	1770	337	1188	281
Волинська	29	-	12	-	959	120	744	104
Дніпропетровська	37	-	11	-	3914	932	2886	773
Донецька	34	4	23	4	1185	279	869	217
Житомирська	-	-	-	-	853	168	593	137
Закарпатська	26	7	14	2	1017	230	630	164
Запорізька	22	-	9	-	2262	474	1618	381
Івано-Франківська	22	-	4	-	1670	319	1229	275
Київська	3	-	-	-	751	144	553	132
Кіровоградська	1	-	-	-	510	60	361	75
Луганська	20	-	9	-	598	134	458	109
Львівська	127	4	43	3	5810	1182	4006	1058
Миколаївська	41	5	1	-	860	221	688	208
Одеська	68	2	25	2	4617	988	3114	936
Полтавська	25	2	6	2	1612	335	1112	287
Рівненська	45	1	17	1	1002	146	771	140
Сумська	4	-	1	-	1330	227	840	198
Тернопільська	54	-	18	-	1767	297	1180	255
Харківська	41	-	10	3	8739	1936	6119	1801
Херсонська	11	-	7	-	818	174	607	150
Хмельницька	9	-	3	-	1286	172	933	146
Черкаська	10	1	2	1	1199	225	878	212
Чернівецька	11	-	3	-	1284	245	764	191
Чернігівська	1	-	1	-	748	107	556	95
м. Київ	500	41	145	27	14705	3620	9717	3151

Таблиця 4

**ВИКЛАДАЦЬКИЙ СКЛАД УНІВЕРСИТЕТІВ, АКАДЕМІЙ, ІНСТИТУТІВ НА ПОЧАТОК 2016/17
НАВЧАЛЬНОГО РОКУ, ЗА РЕГІОНАМИ**

(осіб)

	Усього	З них штатні	Педагогічні працівники			Науково-педагогічні працівники		
			Усього	з них штатні	у тому числі працюють менше, ніж на повну ставку	Усього	з них штатні	у тому числі працюють менше, ніж на повну ставку
Україна	131953	116247	21898	19173	3794	110055	97074	20869
Вінницька	3364	2981	418	403	164	2946	2578	518
Волинська	1628	1530	289	267	72	1339	1263	235
Дніпропетровська	9367	8820	2039	1890	379	7328	6930	1658
Донецька	2763	2441	562	486	80	2201	1955	701
Житомирська	1707	1474	271	202	20	1436	1272	255
Закарпатська	2358	1957	373	294	100	1985	1663	492
Запорізька	4847	4644	1032	980	139	3815	3664	648
Івано-Франківська	3399	2888	562	404	43	2837	2484	402
Київська	1592	1543	350	344	59	1242	1199	92
Кіровоградська	876	820	124	102	3	752	718	122
Луганська	1344	1149	228	184	16	1116	965	317
Львівська	12479	11252	2035	1909	469	10444	9343	2477
Миколаївська	2148	1815	430	312	51	1718	1503	359
Одеська	9923	8468	1262	1072	108	8661	7396	1923
Полтавська	3545	3190	858	765	178	2687	2425	572
Рівненська	2721	2446	871	771	176	1850	1675	429
Сумська	2985	2506	761	598	145	2224	1908	260
Тернопільська	2999	2778	501	420	120	2498	2358	417
Харківська	16941	15012	925	844	160	16016	14168	2999
Херсонська	1785	1599	350	328	14	1435	1271	326
Хмельницька	2594	2486	465	444	198	2129	2042	416
Черкаська	2655	2368	607	551	142	2048	1817	268
Чернівецька	2495	2181	157	127	42	2338	2054	460
Чернігівська	1267	1195	101	97	5	1166	1098	392
м. Київ	34171	28704	6327	5379	911	27844	23325	4131

Таблиця 5

ВИКЛАДАЦЬКИЙ СКЛАД КОЛЕДЖІВ, ТЕХНІКУМІВ, УЧИЛИЩ НА ПОЧАТОК 2016/17 НАВЧАЛЬНОГО РОКУ, ЗА СФЕРОЮ УПРАВЛІННЯ МІНІСТЕРСТВ (ВІДОМСТВ), В ЯКІЙ ПЕРЕБУВАЮТЬ ВНЗ

(осіб)

	Усього	З них штатні	Педагогічні працівники			Науково-педагогічні працівники		
			Усього	з них штатні	у тому числі працюють менше, ніж на повну ставку	Усього	з них штатні	у тому числі працюють менше, ніж на повну ставку
УКРАЇНА - УСЬОГО	27776	23736	27435	23523	4179	341	213	44
у тому числі								
МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ	467	456	467	456	75	-	-	-
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ	8930	8127	8846	8067	1690	84	60	3
МІНІСТЕРСТВО МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ	19	12	19	12	2	-	-	-
МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ	-	-	-	-	-	-	-	-
ДЕРЖАВНЕ АГЕНТСТВО ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ	39	38	39	38	-	-	-	-
МІНІСТЕРСТВО СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	-	-	-	-	-	-	-	-
МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ	1809	1506	1776	1506	235	33	-	-
УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНА БУДІВЕЛЬНА КОРПОРАЦІЯ "УКРБУД"	267	229	259	225	58	8	4	-
МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ	1645	1204	1645	1204	229	-	-	-
МІНІСТЕРСТВО ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ	102	98	101	98	19	1	-	-
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ	-	-	-	-	-	-	-	-
СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	-	-	-	-	-	-	-	-
ІНШІ	12208	10337	12202	10331	1485	6	6	6
ПРИВАТНІ ВИЩІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ	2290	1729	2081	1586	386	209	143	35
у т.ч. ЦЕНТРАЛЬНА СПІЛКА СПОЖИВЧИХ ТОВАРИСТВ УКРАЇНИ	794	694	734	661	197	60	33	1

Додаток Б

Таблиця 1

Надходження і витрати закладу вищої освіти за підрозділами (вихідні дані)

№ підрозділу	Сума надходжень	№ підрозділу	Сума витрат
1	300,86	1	576,2
2	1600,71	2	843,8
3	196,98	3	335,2
4	5843,57	4	1430,2
5	977,48	5	260,7
6	3208,4	6	829,5
7	498,35	7	401,8
8	124,69	8	395,5
9	5807,68	9	777,3
10	536,22	10	329,3
11	8,34	11	497,1
12	422,99	12	976,9
13	786,26	13	508
14	53,07	14	599,6
15	8658,71	15	1434,2
16	810,25	16	192,1
17	538,59	17	207,2
18	105,78	18	24,5
19	139,85	19	18051,6

Табл.2. Найбільш ймовірний розподіл зароблених коштів

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	
1	5,662	8,291	3,294	14,053	2,562	8,151	3,948	3,886	7,638	3,236	4,885	9,599	4,992	5,892	14,092	1,888	2,036	0,241	177,375	19,1418	300,86
2	30,12	44,11	17,52	74,769	13,63	43,37	21,01	20,68	40,64	17,22	25,99	51,07	26,56	31,35	74,978	10,04	10,83	1,281	943,714	101,843	1600,71
3	3,707	5,428	2,156	9,2009	1,677	5,336	2,585	2,544	5,001	2,118	3,198	6,285	3,268	3,857	9,2266	1,236	1,333	0,158	116,131	12,5326	196,98
4	110	161	63,97	272,95	49,75	158,3	76,68	75,48	148,3	62,85	94,87	186,4	96,95	114,4	273,72	36,66	39,54	4,676	3445,13	371,79	5843,57
5	18,39	26,94	10,7	45,658	8,323	26,48	12,83	12,63	24,81	10,51	15,87	31,19	16,22	19,14	45,786	6,133	6,615	0,782	576,283	62,1909	977,48
6	60,38	88,42	35,12	149,86	27,32	86,92	42,1	41,44	81,45	34,51	52,09	102,4	53,23	62,83	150,28	20,13	21,71	2,567	1891,54	204,13	3208,4
7	9,378	13,73	5,456	23,278	4,243	13,5	6,54	6,437	12,65	5,36	8,091	15,9	8,268	9,759	23,343	3,127	3,372	0,399	293,807	31,7069	498,35
8	2,346	3,436	1,365	5,8243	1,062	3,378	1,636	1,611	3,165	1,341	2,024	3,978	2,069	2,442	5,8405	0,782	0,844	0,1	73,5122	7,93324	124,69
9	109,3	160	63,58	271,28	49,45	157,3	76,21	75,02	147,4	62,46	94,29	185,3	96,36	113,7	272,03	36,44	39,3	4,647	3423,97	369,506	5807,68
10	10,09	14,78	5,87	25,047	4,566	14,53	7,037	6,926	13,61	5,767	8,706	17,11	8,896	10,5	25,117	3,364	3,629	0,429	316,134	34,1163	536,22
11	0,157	0,23	0,091	0,3896	0,071	0,226	0,109	0,108	0,212	0,09	0,135	0,266	0,138	0,163	0,3907	0,052	0,056	0,007	4,91693	0,53062	8,34
12	7,96	11,66	4,631	19,758	3,601	11,46	5,551	5,464	10,74	4,549	6,867	13,5	7,018	8,283	19,813	2,654	2,862	0,338	249,378	26,9122	422,99
13	14,8	21,67	8,608	36,726	6,695	21,3	10,32	10,16	19,96	8,456	12,77	25,09	13,04	15,4	36,829	4,933	5,321	0,629	463,547	50,0248	786,26
14	0,999	1,463	0,581	2,4789	0,452	1,438	0,696	0,686	1,347	0,571	0,862	1,693	0,88	1,039	2,4858	0,333	0,359	0,042	31,2879	3,37651	53,07
15	162,9	238,6	94,79	404,45	73,72	234,6	113,6	111,8	219,8	93,12	140,6	276,3	143,7	169,6	405,58	54,32	58,59	6,928	5104,83	550,899	8658,71
16	15,25	22,33	8,87	37,847	6,899	21,95	10,63	10,47	20,57	8,714	13,15	25,85	13,44	15,87	37,953	5,083	5,483	0,648	477,691	51,5511	810,25
17	10,14	14,84	5,896	25,157	4,586	14,59	7,068	6,957	13,67	5,792	8,744	17,18	8,936	10,55	25,228	3,379	3,645	0,431	317,531	34,2671	538,59
18	1,991	2,915	1,158	4,941	0,901	2,866	1,388	1,366	2,685	1,138	1,717	3,375	1,755	2,071	4,9548	0,664	0,716	0,085	62,3636	6,73011	105,78
19	2,632	3,854	1,531	6,5324	1,191	3,789	1,835	1,806	3,55	1,504	2,27	4,462	2,32	2,739	6,5506	0,877	0,946	0,112	82,4499	8,89777	139,85
	576,2	843,8	335,2	1430,2	260,7	829,5	401,8	395,5	777,3	329,3	497,1	976,9	508	599,6	1434,2	192,1	207,2	24,5	18051,6	1948,08	30618,78

Табл.3

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1	0,019	0,028	0,011	0,047	0,009	0,027	0,013	0,013	0,025	0,011	0,016	0,032	0,017	0,020	0,047	0,006	0,007	0,001	0,590	0,064

Додаток В

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**1. Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації****1.1. Монографії**

1. Яструбський, М.Я., 2018. *Діяльність вищих навчальних закладів України: гармонійний розвиток, державне регулювання та інвестиційно-інноваційне забезпечення*. Львів: Видавництво Львівської політехніки.

2. Yastrubskyy, M. Ya. and Kuzmin, O. Ye., 2017. *Implementation of the higher education prospective development concept: Ukrainian reality and experience of the countries of East Asia* LAP LAMBERT Academic Publishing, Düsseldorf, Germany.

1.2. Публікації у наукових фахових виданнях України

3[†]. Yastrubskyy, M. and Kuzmin, O., 2016. Peculiarities of higher educational establishments funding accounting: national and foreign experience. *Economics, Entrepreneurship, Management*, 3 (2), p. 1-6. (Міжнародні наукометричні бази даних: *Index Copernicus (Польща), РІНЦ (Росія)*). (Особистий внесок автора: розкрито особливості фінансування закладів вищої освіти).

4^{*}. Yastrubskyy, M.Ya., Kuzmin, O.Ye. та Krevs, V.Ye., 2017. Use of management experience of leading universities and colleges of East Asia in the process of reforming the high school of Ukraine. *Економіка: реалії часу*, [online] 2 (30), с. 56-63. Доступно: <<http://economics.opu.ua/files/archive/2017/No2/56.pdf>>. (Міжнародні наукометричні бази даних: *Index Copernicus (Польща), Open Academic Journals Index (Росія), РІНЦ (Росія), Google Scholar (США), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (Україна), EBSCO Publishing (США), Ulrich's Periodicals Directory (США), International Scientific Indexing (ОАЕ), Journal Factor, Eurasian Scientific Journal Index (Казахстан), Scientific Object Identifier*). (Особистий внесок автора: висвітлено особливості менеджменту провідних університетів Східної Азії).

[†] Одночасно включено до міжнародних наукометричних баз даних

5*. Яструбський, М. Я. та Кузьмін, О.Є., 2017. Чинники забезпечення якості державного управління освітянською діяльністю ЗВО. *Регіональна економіка*, 2, с. 31-38. (Міжнародні наукометричні бази даних: *Index Copernicus (Польща)*, *Google Scholar (США)*). (Особистий внесок автора: охарактеризовано чинники забезпечення якості державного управління освітянською діяльністю ЗВО).

6*. Яструбський, М.Я., Кузьмін, О.Є. та Кревс, В.Є., 2017. Механізми залучення інновацій в умовах діяльності вищих навчальних закладів. *Проблеми економіки*, 2, с. 35-40. (Міжнародні наукометричні бази даних: *Ulrichsweb Global Serials Directory (США)*, *Research Papers in Economics (США)*, російський індекс наукового цитування (Росія), *Index Copernicus (Польща)*, *GetInfo (Німеччина)*, *BASE (Німеччина)*, *OpenAIRE (Європейський Союз)*, *SUNCAT Union Catalogue (Велика Британія)*, академія *Google (США)*, *Research Bible (Японія)*, національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (Україна)). (Особистий внесок автора: розкрито механізми залучення інновацій в умовах діяльності ЗВО).

7*. Яструбський, М.Я., Кузьмін, О.Є. та Мельник, О.Г., 2017. Гармонійний розвиток вищих навчальних закладів як концепція державного регулювання їх діяльності. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*, 3 (125), с.3-8. (Міжнародні наукометричні бази даних: *Index Copernicus (Польща)*). (Особистий внесок автора: розкрито основні засади концепції державного регулювання діяльності ЗВО).

8*. Yastrubskyy, M. Ya., Kuzmin, O. Ye. та Tsisar, N. Z., 2017. University policy as an object of harmonious development and state regulation. *Economics, Entrepreneurship, Management*, 4 (1), p. 91–97. (Міжнародні наукометричні бази даних: *Index Copernicus (Польща)*, *РІНЦ (Росія)*). (Особистий внесок автора: розкрито основні засади гармонійного розвитку і державного регулювання діяльності ЗВО).

9*. Яструбський, М.Я. та Синютка, Н.Г., 2017. Фіскальні стимули реалізації державної енергетичної політики та реформування вищої школи. *Бізнес-Інформ*,

* Одночасно включено до міжнародних наукометричних баз даних

7, с.214-219. (Міжнародні наукометричні бази даних: *Ulrichsweb Global Serials Directory* (США), *Research Papers in Economics* (США), *Російський індекс наукового цитування* (Росія), *Index Copernicus* (Польща), *Open Academic Journals Index*, *GetInfo* (Німеччина), *OpenAIRE* (Європейський Союз), *COPAC Union Catalogue* (Велика Британія), *Академія Google* (США), *Research Bible* (Японія)). (Особистий внесок автора: висвітлено фіскальні стимули реалізації державної політики у питаннях реформування вищої школи).

10*. Яструбський, М.Я., Кузьмін, О.Є. та Мельник, О.Г., 2017. Закономірності гармонійного розвитку та державного регулювання діяльності ЗВО. *Регіональна економіка*, 3, с. 100-107. (Міжнародні наукометричні бази даних: *Index Copernicus* (Польща), *Google Scholar* (США)). (Особистий внесок автора: розкрито закономірності гармонійного розвитку та державного регулювання діяльності ЗВО).

11*. Яструбський, М.Я. та Кузьмін, О.Є., 2018. Розвиток обліку суб'єктів малого підприємництва України в умовах євроінтеграції. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*, 1 (129), с.148-151. (Міжнародні наукометричні бази даних: *Index Copernicus* (Польща)). (Особистий внесок автора: висвітлено роль менеджменту в період євроінтеграції).

12. Яструбський, М.Я. и Цегелик, Г.Г., 2006. Использование экономико-математического моделирования в управлении финансовыми ресурсами высших учебных заведений. *Управляющие системы и машины. Международный научный журнал*, 6 (206), с. 33-38. (Особистий внесок автора: запропоновано модель управління фінансовими ресурсами вищих навчальних закладів України).

13. Яструбський, М.Я. та Кузнецов, Я.В., 2011. Конкурентна політика в Україні на сучасному етапі економічного розвитку. *Вісник Національного університету „Львівська політехніка”*. *Економічні науки*, 720, с. 433-438. (Особистий внесок автора: розкрито основні засади конкурентної політики в Україні в сучасних умовах).

* Одночасно включено до міжнародних наукометричних баз даних

14. Яструбський, М.Я. та Шах, І.З., 2011. Недержавні фонди соціального страхування: Проблеми та перспективи їх розвитку в Україні. *Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка». Економічні науки*, 720, с. 262-267. (Особистий внесок автора: розкрито роль недержавних фондів соціального страхування та перспективи їх розвитку в Україні).

15. Яструбський, М.Я. та Данилевич, Н.М., 2014. Система екологічного менеджменту і аудиту на підприємстві: інформаційний аспект. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*, 797, с. 363-372. (Особистий внесок автора: висвітлений інформаційний аспект екологічного менеджменту і аудиту в Україні).

16. Yastrubskyy, M.Ya., Danylevych, N.M. and Sydoruk, K.A., 2014. Ecological innovations in Ukraine. *Проблеми економіки та управління*, 799, с. 16–21. (Особистий внесок автора: висвітлено основні напрямки реалізації екологічних інновацій).

17. Яструбський, М. Я., 2016. Фінансове забезпечення автономних дослідницьких ЗВО України в умовах реформування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Логістика*, 846, с. 191–196.

18. Яструбський, М.Я. та Кузьмін, О.Є., 2017. Пріоритетні напрямки фінансування ЗВО: особливості впливу контингенту іноземних студентів на результативність діяльності. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*, 862, с. 139-144. (Особистий внесок автора: розкрито особливості впливу контингенту іноземних студентів на результативність діяльності ЗВО).

19. Яструбський, М.Я., Кузьмін, О.Є. та Мельник, О.Г., 2017. Узагальнення положень аналізування і оцінювання діяльності ЗВО. *Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України. Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія Економічні науки*, с. 216-225. (Особистий внесок автора: проведено узагальнення положень аналізування і оцінювання діяльності ЗВО).

20. Яструбський, М.Я., Кузьмін, О.Є. та Кревс, В.Є., 2017. Стан діяльності

ЗВО та перспективи залучення інвестицій та інновацій. *Сучасні питання економіки і права*, 1–2 (5, 6), с. 118-127. (Особистий внесок автора: висвітлено стан і перспективи залучення інвестицій та інновацій у ЗВО).

21. Яструбський, М.Я., 2018. Реформування облікової системи малих підприємств у процесі інтеграції в інноваційні об'єднання. *Сучасні питання економіки і права*, 1 (7), с. 145-150. (Особистий внесок автора: висвітлено стан і перспективи інтеграції суб'єктів господарювання в інноваційні об'єднання).

22. Яструбський, М.Я., 2007. Інноваційний шлях розвитку України та інноваційний поступ зарубіжних країн. *Вісник Львівського університету ім. Івана Франка. Серія економічна*, 37, с. 461-465.

23. Яструбський, М.Я., 2012. Розвиток обліку в Україні в контексті міжнародних інтеграційних процесів. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*, 721, с. 269-274.

24. Яструбський, М.Я. та Губарева, Г.Ю., 2013. Методи протидії руйнації підприємств в період неплатежів. *Управління розвитком. Збірник наукових робіт Харківського Національного економічного університету*, 7, с. 80-83. (Особистий внесок автора: систематизовано методи протидії руйнації суб'єктів господарювання в період неплатежів).

25. Yastrubskyi, M. Ya., Danylevych, N.M. та Kuznyetsov, Ya.V., 2014. Management of socio-ecological systems in terms of socio-economic changes in Ukraine. *Проблеми економіки та управління*, 779, с. 156-163. (Особистий внесок автора: розкрито основні засади менеджменту соціально-екологічних систем в Україні).

26. Яструбський М.Я., Алексеев І.В. та Кузнецов Я.В., 2013. Проблематика функціонування інноваційних структур у корпоративному секторі України. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*, 776, с. 201-206. (Особистий внесок автора: розкрито проблематику функціонування інноваційних структур у корпоративному секторі України).

1.3. Публікації у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз даних

27. Яструбський, М. Я. та Кузьмін, О. Є., 2017. Державне регулювання діяльності ЗВО, його значення у забезпеченні поступального розвитку вищої освіти. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*, [online] 1 (1), с. 65-70. Режим доступу: <<http://economics.opu.ua/ejopu/2017/No1/65.pdf>>. (Міжнародні наукометричні бази даних: *Index Copernicus (Польща)*). (Особистий внесок автора: розкрито роль державного регулювання діяльності ЗВО у забезпеченні їх поступального розвитку).

1.4. Праці у наукових періодичних виданнях інших держав

28. Yastrubskij, M. Ya, 2012. Motivations and constituents of the accounting development in Ukraine. *Annales. Sectio H. Oeconomia. Uniwersytet Marii Curie – Sklodowskiej*, XLVI (4), p. 891-900.

29. Yastrubskij, M. and Kharchuk, V., 2012. Estimating innovation risk based on forecasting of its level. *Annales. Sectio H. Oeconomia. Uniwersytet Marii Curie – Sklodowskiej*, XLVI (4), p. 319-330. (Особистий внесок автора: проведено оцінювання інноваційного ризику на основі прогнозування його рівня).

30. Yastrubskij, M. та Andreyko, M., 2014. Інвестиційний клімат в Україні та їх вплив на українсько-польські відносини в умовах глобалізації. *Sprawozdawczosc finansowa w dobie globalizacji*, с. 209-216. (Особистий внесок автора: розкрито вплив українсько-польських відносин на інвестиційний клімат в Україні).

31. Yastrubskiy, M., Kostetska, I. та Kostyuk, V., 2015. Програмно-цільовий метод в діяльності бюджетних установ України. *Rachunkowosc i finansowanie MSP a wyzwania wspolczesnej gospodarki. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie – Sklodowskiej Lublin*, с. 244-253. (Особистий внесок автора: розкрито суть програмно-цільового методу та порядок його використання в установах).

2. Опубліковані праці апробаційного характеру

32. Яструбський, М.Я. та Кузьмін, О.Є., 2018. Чинники що впливають на розвиток та державне регулювання діяльності ЗВО. В.: *Міжнародне науково-*

технічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність: XIV Всеукраїнська науково-практична конференція. Київ, Україна, 15-16 березня 2018 р. Київ: Видавництво КПІ ім. Ігоря Сікорського. (Особистий внесок автора: описано чинники що впливають на розвиток та державне регулювання діяльності ЗВО).

33. Яструбський, М.Я. та Кузьмін, О.Є., 2018. Розвиток системи вищої школи України в умовах Євроінтеграції. В.: *Наукові читання Володимира Череваня на тему: «Стратегічні детермінанти соціально – економічного розвитку в умовах трансформаційних перетворень».* Київ, Україна, 25 квітня 2018 р. Видавництво Київського університету ринкових відносин. (Особистий внесок автора: описано засади розвитку ЗВО України в умовах Євроінтеграції).

34. Яструбський, М.Я., 2016. Фінансування ЗВО в умовах автономізації: ідеологія і практика реалізації. В.: *Проблеми інноваційного розвитку та інформаційного суспільства: V Міжнародний форум.* Київ, Україна, 20-21 жовтня 2016 р. Київ: Асоціація «Інформатіо-Консорціум».

35. Яструбський, М.Я. та Юхман, М.І. Проблеми і перспективи розвитку економічного аналізу та статистики. В.: *Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні: IV Міжнародна науково-практична конференція.* Тернопіль, Україна, 11 травня 2016 р. Тернопіль: Видавництво Тернопільського національного економічного університету. (Особистий внесок автора: окреслено напрямки розвитку економічного аналізу та статистики).

36. Yastrubskyy, M. Rachunek przeplywow pienieznych i jego analiza w dobie kryzysu ekonomicznego i procesow inflacyjnych. В.: *Wybrane zagadnienia wspolczesnej rachunkowosci w Polsce i na Ukrainie: Міжнародна наукова конференція.* Люблін, Польща, 21-22 травня 2015 р. Люблін: Видавництво Університету Марії Кюрі-Склодовської.

37. Яструбський, М.Я. та Магера, І.П. Маркетинг і логістика у сфері послуг. В.: *Організація управління: витоки, реалії та перспективи розвитку: Науково-практична конференція.* Львів, Україна, 20 жовтня 2014 р. Львів: Видавництво

«СПОЛОМ». *(Особистий внесок автора: висвітлено прояв і завдання маркетингу і логістики у сфері послуг).*

38. Яструбський, М. та Губарева, Г., 2013. Наукова та інноваційна діяльність в освіті та промисловості – вітчизняний і зарубіжний досвід. В.: *Управління якістю в освіті та промисловості: досвід, проблеми та перспективи : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф., 22–24 трав. 2013 р., Львів, Україна / Нац. ун-т «Львів. політехніка» [та ін.]. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2013. (Особистий внесок автора: охарактеризовано форми наукової та інноваційної діяльності в сфері освіти).*

39. Yastrubskyy, M., 2012. Przeslanki i kierunki rozwoju rachunkowosci na Ukrainie». В.: *Загальнопольської міжнар. наук.-практ. конф., Rynek finansowy. (Люблін, Польща, 27-29 травня 2012 р.).*

40. Яструбський, М.Я., Кузьмін, О.Є. та Мельник, О.Г., 2017. Узагальнення положень аналізування і оцінювання діяльності ВНЗ. В.: *Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України: VII Міжнародна науково-практична конференція. Київ, Україна, 4 жовтня 2017 р. Київ: Видавництво Київського національного університету технологій та дизайну. (Особистий внесок автора: узагальнено положення з аналізування і оцінювання діяльності університетів).*

3. Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

41. Яструбський, М.Я. та Бобурчак, С.С., 2008. Реалії та перспективи інноваційного поступу України. *Збірник наукових праць Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 15, с. 253-261. *(Особистий внесок автора: висвітлено перспективи інноваційного розвитку України).*

Відомості про апробацію результатів дисертації

№	Назва конференції, конгресу, симпозіуму, семінару, школи	Місце проведення	Дата проведення	Форма участі
1	2	3	4	5
1.	XIV Всеукраїнська науково-практична конференція «Міжнародне науково-технічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність»	м. Київ, КПІ ім. Ігоря Сікорського	15-16 березня 2018 р.	очна
2.	Наукові читання Володимира Череваня на тему: «Стратегічні детермінанти соціально – економічного розвитку в умовах трансформаційних перетворень». Україна,	Київ, Київський університет ринкових відносин	25 квітня 2018 р.	очна
3.	V Міжнародний форум «Проблеми інноваційного розвитку та інформаційного суспільства»	Київ, Український інститут науково-технічної експертизи та інформації	20-21 жовтня 2016 р.	очна
4.	IV Міжнародна науково-практична конференція «Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні»	Тернопіль, Україна, Тернопільський національний економічний університет	11 травня 2016 р.	очна
5.	Міжнародна наукова конференція: Wybrane zagadnienia wspolczesnej rachunkowosci w Polsce i na Ukrainie:	Люблін, Польща, Університет Марії Кюрі-Склодовської	21-22 травня 2015 р.	очна
6.	Організація управління: витоки, реалії та перспективи розвитку: Науково-практична конференція.	Львів, Україна, Львівський університет ім. Івана Франка	20 жовтня 2014 р.	очна
7.	Міжнародна науково-практична конференція «Управління якістю в освіті та промисловості: досвід, проблеми та перспективи»	Львів, Україна, Національний університет «Львівська політехніка»	22–24 травня 2013 р.,	очна

1	2	3	4	5
8.	Загальнопольська міжнародна науково-практична конференція «Rynek finansowy»	Люблін, Польща, Університет Марії Кюрі-Склодовської	27-29 травня 2012 р.	очна
9.	VII Міжнародна науково-практична конференція «Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти»	Київ, Україна, Київський національний університет технологій та дизайну	4 жовтня 2017 р.	очна

Додаток Д

ДОВІДКА № 025/208
 про впровадження результатів наукового дослідження
 к.е.н., доцента Яструбського Михайла Ярославовича

Одержані в процесі дослідження наукові результати щодо формування конкурентних переваг вищих навчальних закладів України в умовах глобалізації, розроблення концепції гармонійного розвитку та державного регулювання діяльності ВНЗ, формування механізмів залучення інновацій для гармонійного розвитку діяльності ВНЗ в умовах державно-приватного співробітництва були використані в процесі впровадження Закону України «Про освіту», окремих програм та проектів реформування вищої школи України.

Завідувач Відділу забезпечення зв'язків
 Президента України з Кабінетом Міністрів України
 Адміністрації Президента України,
 член Колегії Міністерства освіти і науки України,
 кандидат наук державного управління

Б.Тирусь

Підпис	<i>Б.Тирусь</i>
ЗАСВІДЧУЄТЬСЯ	
Керівник Департаменту управління персоналом	
<i>М.А. Костин</i>	
" 21 "	03 2018.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Директорат вищої освіти і освіти дорослих

01135, м. Київ, Проспект Перемоги, 10, тел. (044) 481-47-73, факс (044) 481-32-63

Big 04.05.2018 № 27-12

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

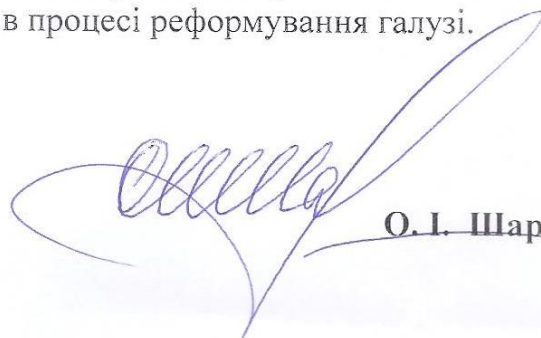
Яструбського Михайла Ярославовича,

отриманих при написанні докторської дисертаційної роботи

Результати докторської дисертаційної роботи, присвяченої проблематиці розвитку системи вищої школи України, були корисними при розробленні положень з реформування галузі.

Запропонована модель педагогічних інновацій, модель залучення інновацій в діяльності закладів вищої освіти та пропоновані способи залучення інновацій є конструктивними, ґрунтуються на комплексному аналізі розвинених освітніх систем світу і можуть бути використаними в процесі реформування галузі.

Генеральний директор директорату
вищої освіти і освіти дорослих
Міністерства освіти і науки України

О. І. Шаров

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ДЕРЖАВНА НАУКОВА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ І ЗМІСТУ ОСВІТИ»**

вул. Митрополита Василя Липківського, 36, м. Київ, 03035, тел./факс: (044) 248-25-13

2019.06.04 № 252-18

На № _____ від _____

**ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ
РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
ЯСТРУБСЬКОГО Михайла Ярославовича**

Результати дисертаційного дослідження Яструбського М. Я. були впроваджені в Державній науковій установі «Інститут модернізації змісту освіти» в частині розроблення проекту інноваційного шляху розвитку та державного регулювання діяльності ВНЗ України із застосуванням методів аналізу і оцінювання діяльності ВНЗ, розроблення механізмів залучення інвестицій для гармонійного розвитку діяльності ВНЗ в умовах державно-приватного партнерства, залучення інновацій в науковій та освітній діяльності закладу вищої освіти.

Результати дисертаційного дослідження Яструбського М. Я. заслуговують схвальної оцінки та мають важливе теоретичне і практичне значення.

Заступник директора,
заслужений працівник освіти України,
професор

К. М. Левківський

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

вул. Винниченка, 18, м. Львів, 79008, тел. (032) 299-91-00, факс (032) 261-23-99

www.loda.gov.ua, e-mail: kancel@loda.gov.ua, Код ЄДРПОУ 00022562

№ _____

На № _____

від _____

6 березня 2018 р.
№ 5/18-1772/0/2-18/6-10

Довідка
про впровадження результатів виконаного у процесі написання
докторської дисертаційної роботи
наукового дослідження
Яструбського Михайла Ярославовича

Результати наукових досліджень, одержані в процесі написання дисертаційної роботи доцентом М.Я. Яструбським, були використані при розробленні Програми розвитку освіти Львівщини на 2017-2020 роки. Пропозиції щодо запровадження інноваційного шляху розвитку вищої школи, гармонійного розвитку та державного регулювання діяльності ВНЗ, популяризації державно-приватного партнерства з метою формування конкурентних переваг вищих навчальних закладів України стали корисними при формуванні Програми підвищення конкурентоспроможності Львівської області.

Заступник голови**І.Я. Гримак**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
 ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
 IVAN FRANKO NATIONAL UNIVERSITY OF LVIV

вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна

тел./факс (032) 261-60-48, тел. 260-34-02

<http://www.lnu.edu.ua>, e-mail: lnu@lnu.edu.ua

Код ЗКПО 02070987 Державна Казначейська служба України

МФО 820172, р.р. 35225230001061

№ свідоцтва 17701483, ін. под. № 020709813029

Валютний рахунок № 26005000028567, 26009000028110

в Укрексімбанку

м. Львова МФО 322313

№ 1283-Н від 21.03.2018

1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine

Phone/Fax: +38 (032) 261-60-48, 260-34-02

<http://www.lnu.edu.ua>, e-mail: lnu@lnu.edu.ua

Code ZKPO 02070987 State Treasury Service of Ukraine

MFO 820172, Settlement Acc. 35225230001061

Certificate No. 17701483, Tax IN 020709813029

Foreign Currency Acc.No. 26005000028567, 26009000028110

in Lviv Branch of Ukreximbank

MFO 322313

на № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів наукового дослідження,
 одержаних у процесі написання
 докторської дисертаційної роботи
 к.е.н., доцента Яструбського Михайла Ярославовича

Наукові результати, одержані у процесі дослідження, щодо засад розвитку закладів вищої освіти, методів аналізування і оцінювання діяльності ЗВО, формування механізмів залучення інновацій для гармонійного розвитку ЗВО, формування конкурентних переваг освітнього закладу в умовах глобалізації, механізмів залучення інвестицій для гармонійного розвитку ЗВО в умовах державно-приватного партнерства були використані в процесі розроблення внутрішнього положення про оцінювання роботи підрозділів Університету, науково-педагогічних працівників та взяті до уваги при опрацюванні стратегії розвитку закладу вищої освіти.

Проректор з наукової роботи
 член-кореспондент НАН України,
 доктор хімічних наук, професор

Р. Є. Гладішевський

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009; тел./факс +380 (352) 475051;
www.tneu.edu.ua; rektor@tneu.edu.ua; код ЄДРПОУ 33680120

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами діяльності)

Яструбського Михайла Ярославовича

на тему: «Гармонійний розвиток та державне регулювання діяльності вищих навчальних закладів України»

Одержані у дисертаційній роботі Яструбського М.Я. результати наукових досліджень були використані при розробленні та вдосконаленні інноваційних технологій у навчальній, науковій та організаційно-управлінській діяльності університету.

Пропозиції щодо гармонійного шляху розвитку закладу вищої освіти та популяризації державно-приватного партнерства з метою формування його конкурентних переваг є корисними для формування перспективної програми розвитку та стратегії інноваційної діяльності Тернопільського національного економічного університету.

Проректор

з науково-педагогічної роботи
(міжнародна діяльність
та інноваційний розвиток)

О. М. Десятнюк

ТНЕУ
№ 126-04/1492 від 08.08.2018

Український
Католицький
Університет

вул. Іл. Свенціцького, 17,
м. Львів, 79011
тел.: (38/032) 240-99-40
факс: (38/032) 240-99-50

Ukrainian
Catholic
University

вул. Svetsitskogo, 17
Lviv, 79011, Ukraine
email: info@ucu.edu.ua
www.ucu.edu.ua

ДОВІДКА № 5-28-2018

про впровадження результатів докторської дисертаційної роботи на тему
«Гармонійний розвиток та державне регулювання діяльності вищих
навчальних закладів України»
Яструбського Михайла Ярославовича,

Результати докторської дисертаційної роботи були корисні при впровадженні інновацій в освіті, що сприяє підвищенню якості підготовки фахівців. Розроблені дисертантом методи залучення інновацій в діяльності університету, що включають інновації в освіті, науці та організаційно-управлінські інновації, модель залучення інновацій в діяльності закладу вищої освіти і способи її реалізації, представляють напрацювання, готові для впровадження у повсякденній практиці. Запропоновані індикатори якості підготовки університетом фахівців, до переліку яких включено наявність науково-педагогічних кадрів відповідного рівня кваліфікації, а також фінансових, матеріальних, інформаційних, навчально-методичних та інших ресурсів, були використані в процесі внутрішнього оцінювання діяльності університету.

Ректор Українського
католицького університету
о. доктор

Богдан Прах

4.06.2018р.

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, тел. (0342) 75-23-51, факс (0342) 3-15-74
e-mail: inst@pu.if.ua Код ЄДРПОУ 02125266

24.04.2018 № 18-4-18

На № _____ від _____

ДОВІДКА

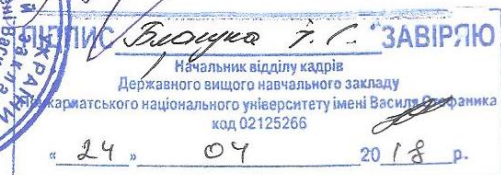
про впровадження результатів дослідження
Яструбського Михайла Ярославовича,
отриманих при написанні докторської дисертаційної роботи

Результати докторської дисертаційної роботи, виконаної на тему «Гармонійний розвиток та державне регулювання діяльності вищих навчальних закладів України», були корисними при розробленні стратегії залучення інновацій в діяльності закладу вищої освіти, що включають інновації в освіті, науці та організаційно-управлінські інновації. Впровадження інноваційних технологій в університеті, що включає поширення відкритих освітніх ресурсів, активне використання змішаної форми навчання створює умови, сприятливі для швидшого навчання і розвитку здібностей студентів. Виокремлені нові інноваційні освітні технології заслуговують на впровадження у навчальному процесі.

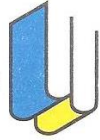
Декан економічного факультету
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор

І.С. Благун

1100150

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНЬСЬКА АКАДЕМІЯ ДРУКАРСТВА

вул. Під Голоском, 19, м. Львів, 79020, тел. (032)242-23-40,
 Факс: (032)252-71-68, E-mail: uad@uad.lviv.ua, код ЄДРПОУ 2071004

05.02.2018 № 64-11/77

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів докторської дисертаційної роботи

Яструбського Михайла Ярославича

**«ГАРМОНІЙНИЙ РОЗВИТОК ТА ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
 ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ»**

Результати наукових досліджень, одержані в процесі написання докторської дисертаційної роботи *Яструбським М. Я.*, були використані при розробленні та вдосконаленні положень з аналізування і оцінювання діяльності підрозділів Української академії друкарства, науково-педагогічного персоналу, навчального рейтингу студентів з метою стимулювання їхньої діяльності. Пропозиції щодо запровадження гармонійного шляху розвитку закладу вищої освіти, використання інтегрального методу оцінювання його діяльності, що включає навчальний рейтинг студента, рейтинг діяльності викладача, внутрішній рейтинг Української академії друкарства були корисними при вдосконаленні положень перспективної програми розвитку Української академії друкарства.

Проректор з науково-педагогічної роботи
 к.т.н., доцент

Я. М. Угрин

**Приватний вищий навчальний заклад
«Львівський університет бізнесу та права»**

вул. Кульпарківська, 99, Львів 79021, тел. (+38032) 292-87-08, ел. пошта: Bussiness_law@ukr.net
99, Kulparkivska Str., L'viv, 79021, tel. (+38032) 292-87-08, e-mail: Bussiness_law@ukr.net

30.07.2018 № *131*

на № _____

Довідка

про впровадження результатів докторської дисертаційної роботи

Яструбського Михайла Ярославовича,

Наведені у докторській дисертаційній роботі результати дослідження були використані при впровадженні інновацій в освіті, що сприяє підвищенню якості підготовки студентів і диверсифікації джерел надходжень університету. Запропоноване дисертантом розширення сфери електронного навчання, практика поєднання академічної форми навчання і електронної, впровадження інноваційних методів навчання, вдосконалення комунікативних відносин викладача та студента, дотримання студентами гігієни розумової праці, правильна організація самостійної роботи студентів, застосування інтерактивних та кооперативних форм організації навчального процесу, застосування технічних засобів та технологій електронного навчання дозволяє підвищувати ефективність навчального процесу.

Ректор
Д.е.н., професор

Горбонос

Ф.В. Горбонос

03387

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

вул. С. Бандери, 12, Львів, 79013, тел. (380-32) 237-49-93, 258-27-58, факс: (380-32) 258-26-80
 ел. пошта: coffice@lpnu.ua, інтернет: www.lp.edu.ua

12.06.2018 № 67-01-1075

на № _____

До спеціалізованої Вченої ради Д.35.052.03
 Національного університету «Львівська політехніка»

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Яструбського Михайла Ярославовича

Основні положення та результати дисертаційної роботи пошукувача кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва Національного університету «Львівська політехніка» Яструбського Михайла Ярославовича на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук впроваджені у навчальний процес та використовуються при викладанні таких дисциплін, як «Державний фінансовий контроль в секторі загального державного управління» (для студентів спеціальності 071 «Облік і оподаткування»), «Облік і звітність в оподаткуванні» (для студентів напряму підготовки 6.030509 «Облік і аудит»).

Зокрема у навчальному процесі використовується запропоновані Яструбським М.Я. принципи гармонізації освітнього процесу, що дозволяє комплексно засвоювати знання з дисциплін і забезпечити загальну максимальну ефективність підготовки спеціалістів. В процесі викладання використовуються запропоновані Яструбським М.Я. інновації в освіті, що включають підкатегорії педагогічних інновацій і технологічних інновацій.

Проректор з науково-педагогічної роботи
 Національного університету
 «Львівська політехніка»
 к.т.н., доцент

О.Р. Давидчак

Виконавець
 Кузьмін О.Є.
 (032) 258-22-10

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
 Державна установа
 «ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
 імені М. І. Долішнього
 Національної академії наук України»

Козельницька, 4, Львів-26, 79026, тел. (032) 270-71-68, факс (032) 270-70-58; e-mail: irr@mail.lviv.ua

№ 8/075 від " 05 " 10 2018 р.
 На № _____ від " ____ " _____ 2018 р.

Голові Спеціалізованої вченої ради
 Д 35.052.03
 НУ «Львівська політехніка»,
 д.е.н., проф. *О.Є. Кузьміну*
 м. Львів, вул. Ст. Бандери, 12

ДОВІДКА

**про використання наукових результатів дисертаційної роботи
 Яструбського М.Я. «Гармонійний розвиток та державне регулювання
 діяльності вищих навчальних закладів України»**

ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього НАН України» інформує, що результати наукового дослідження *Яструбського Михайла Ярославовича* було використано при виконанні науково-дослідної теми відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону (№ДР 0116U004032 «Механізм регулювання міграції населення в умовах трансформації регіональних ринків праці»). Для потреб аналізу трансформації регіональних ринків праці було адаптовано модель залучення інновацій і способи її реалізації. Також були використані запропоновані механізми державно-приватного партнерства, які сприяють розширенню форм взаємодії держави і бізнесу, створенню фінансових і ресурсних умов зростання інвестиційної привабливості фінансового потенціалу бюджетних установ, що мають наукову новизну та вагомую практичну цінність.

Надані автором пропозиції та рекомендації є одночасно складовою розробки низки методичних та експертно-аналітичних матеріалів Інституту у сфері соціально-економічної та міграційної політики.

Директор Інституту
 д.е.н., проф.

Кравців В.С.